

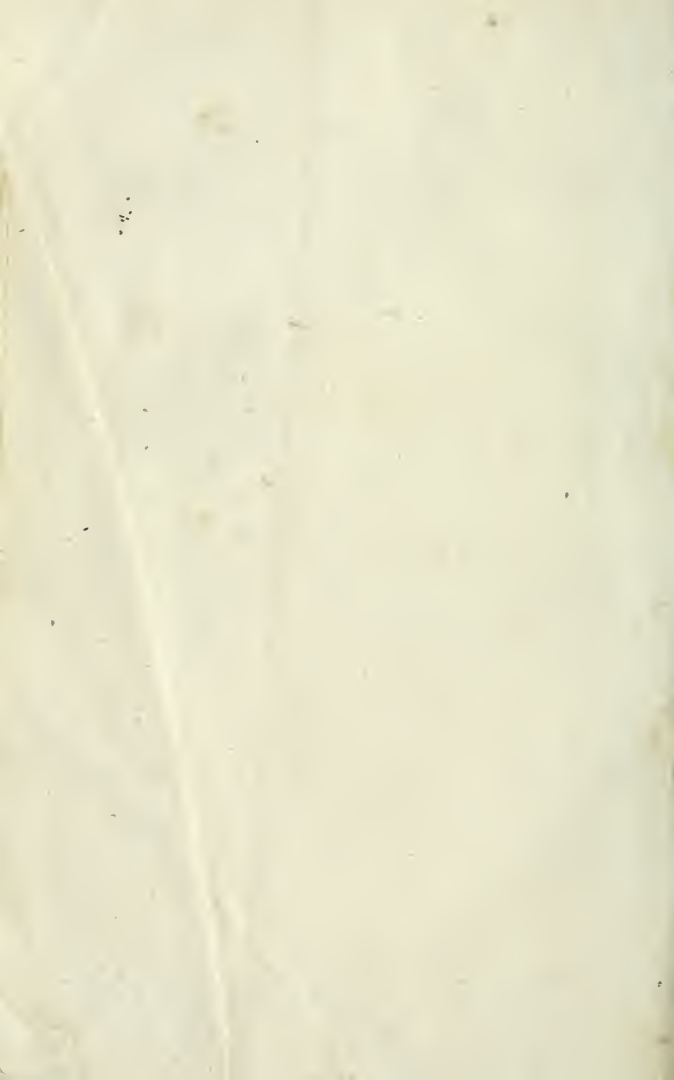

John Yotter
April 1890

UNITED STATES
OF

THE DISTRICT OF COLUMBIA

OFFICE OF THE DISTRICT CLERK

IN SENATE

CONFIRMED

THIS 10th DAY OF

MAY 1906

BY THE SENATE

CONFIRMED

THIS 10th DAY OF

MAY 1906

BY THE SENATE

CONFIRMED

U I T L E G G I N G
D E R
T I T E L P R I N T .

A A N D E J E U G D .

Gy JONGKHEID, als een bloem ontlooken,
Staat 's levens zorgelyke baan,
Belaagd door 's afgronds gruwelspooken,
Nu heilbegeerig op te gaan:
Zie, daar ge op glibberige wegen
Uw wankelende voeten stelt,
DOPVOEDING, u op 't hoogst genegen,
Van DEUGD en LEERING vergezeld!
Zy willen u tot leidslieën strekken:
DE DEUGDELYKE LEERING tracht
U voor alle ongemak te dekken,
Enkleed u met een LEEUWEVACHT.
Leer uw Belaagers wederstreeven!
Waartoe, door LEERINGRYKE DEUGD,
De **KNOTS** der sterkte u word gegeven.
Dit kampen baart ons vrede en vreugd.
Ja zie de **WYSHEID** voor u stryden,
Daar zij de **WELLUST**, **OVERDAAD**
En **GRAASCHAP**, die u de eer benyden,
Voor uve voeten nederflaat!
De **OPVOEDING** doelt op reine zeden,
En wyft, opdat gy 't **MOEILYK SPOOR**
Met lust en yver moogt betreden,
U naar 't **VERHEVEN GLORIEKOOR**.
Daar zult ge, omkranst met heillauwrieren,
Verheugd en dankbaar zegevieren.

B. D E B O S C H.

J. C. Philips del. 1753

J. L O C K E

O V E R D E

O P V O E D I N G

D E R

K I N D E R E N ;

Van nieuws uit het Engelsch vertaelt,

naer den Elfden Druk,

door

PIETER ADRIAEN VERWER:

Vermeerdert met eenige AENTEEKENINGEN
en het LEVEN VAN DEN SCHRYVER.

Te A M S T E R D A M,
By K. VAN TONGERLO en F. HOUTTUIN.
M D C C L I I I.

J. W. G. E. B.

1877

OFFERING

OF

SCIENTIFIC

INSTRUMENTS

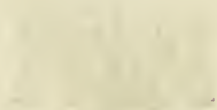
AND

APPARATUS

FOR THE USE OF

THE

ARMY AND NAVY

AND

FOR THE USE OF THE

ARMY AND NAVY

VOORREDEN

VAN DEN

VERTALER.

✿◡◡◡✿ *E* Verhandeling van den beroemden J.
✿(D)✿ *LOCKE* over de Opvoeding der Kin-
✿(D)✿ deren is by allén, die ze immer gezien
✿◡◡◡✿ hebben, zoo hoog geschat, dat men zich
verwonderen moet, hoe een *Werk* van dien Aert in ee-
ne Onwenteling van Vier- of Vyf en Vyftig Jaren
niet meer dan ééns in ons *Nederlant* gedrukt en, hier
door, zeldsaem geworden is; 't welk de *Onderne-*
mers dezzer *Uitgave* bewoog om ze wederom uit de
Vergetelheit op te delven en ten gemeenen nutte aan
de *Druipers* over te leveren. Men vout echter, dat
de *Vertaling*, die in den Jare 1698 uitkwam; in-
dien men den smaek der tegenwoordige *Eeuw* ee-
nigszins wilde te gemoet komen, vry wat bescha-
vinge noodig zou hebben; 't welk somtyts moeily-
ker valt dan eene geheele nieuwe *Vertaling* uit te
werken, waer toe ik liever dan tot beschaven kon
besluiten, en, door deze *Onderneming* ter uitvoerin-
ge te brengen, hope ik mynen *Lantgenooten* geenen
ondienst gedaen te zullen hebben; te meer, naerdien

het my heeft mogen gebeuren den bystant te genieten van een oordeelkundig Raedsman, die hier en daer, wanneer ik den zin netter behoorde te hebben uitgedrukt, my den Weg wees en my voor het struikelen behoedde. Tot meerder Opwekking en Aensporing van zulken, die zich tot nu toe van het Oude bedient hadden, schenen 'er eenige Byvoegselen van Nieuwigheit noodig, waerom men bedacht was om het Werk met eenige Aenmerkingen, naer onzen Lantaert geschikt, te vermeerderen; waer toe ik niet ongenegen was, in zoo verre my dezen, zonder dwang van den Geest; in de Gedachten en uit de Pen wilden vallen. Gelukt het my dat zy niet ongevoeglyk gerekent worden, ik zal wel voldaan zyn. Tot grooter Vermeerdering wert my geraden hier ook het Leven van den Heere LOCKE, door den Geleerden Heere JEAN LE CLERC in het Fransch beschreven, by te voegen. Hier in zullen, ongetwyfelt, vele behaeglyke en wettenswaardige Omstandigheden gevonden worden wegens een Man, die aen 't Gemeenebest der Letteren zoo veel dienst gedaen heeft en wiens Schriften nooit genoeg kunnen doorbladert worden.

Veel tot Lof van dit Werk in 't byzonder hier by te voegen, achte ik onnoodig. Van meer belang is het, hier te erinneren dat het door den Heere LOCKE geschikt is naer de maniere van Leven onder Luiden van Geboorte in Engelant; waer

onder zeer velen zyn , die op het Lant wonen ,
 en wier Rang niet toelaet hunne Kinderen te zen-
 den naer de gemeene Scholen ; het welk den Schry-
 ver bewogen heeft om de Opvoeding der Kinderen ;
 door eenen Gouverneur in Huis , aen te pryzen ; en
 dit stuk wel zoo sterk te beredeneeren , dat velen
 in de Gedachten kunnen vervallen als of dit eene
 Regel zonder Uitzonderinge behoorde te wezen. Een
 Zaek , die indien zy onder ons Nederlanders , zelfs
 onder zulken , die 't Vermogen hebben om dit uit te
 voeren , kwalik begrepen wert , mogelyk van er-
 ger gevolgen zou kunnen wezen , dan men zich in
 den eersten opslag wel verbeelt. Want , indien een
 welgestelt Koopman in Hollant , die genegen was
 zynen Zoon tot den Koophandel op te trekken , de
 Opvoeding van den aenkomenden Jongeling aen-
 beval aen eenen Gouverneur , zou dit zekerlyk
 al vroeg zulk een Na-iever over hem verwekken ,
 dat zyne Medeburgers , al zwegen zy 't uiterlyk ,
 hem inwendig met Verachting zouden aenzien als
 een Man , die zich boven anderen zocht te ver-
 heffen en gelyk te stellen met den Adel en de Re-
 genten des Lants. Daerenboven zou het in den
 Jongeling te weeg brengen , dat hy zich al vroeg
 voor iets meerder zou beginnen aen te zien dan zyne
 Tydgenooten , en wanneer hy tot de Faren gevor-
 dert was om den Koophandel te leeren zyn Per-
 soon te aenzienlyk te rekenen om die diensten opeen

Komtoir waer te nemen, die noodzacklyk zyn om te vorderen in de kennis van Zaken, waer uit naderhant het Gewin moet voorvloeiën. Pakzolders te beklommen, in Kelders te kruipen, aen Boort van Schepen te varen, de Hant te leenen tot het bezorgen der Goederen, te spreken met Schippers, Schuitevoerders en andere Arbeiders, dit alles en meer dergelyke zou in 't allerminst niet overeenkomen, met de Hooghartigheid, die ongetwyfelt uit de Opvoeding door een Gouverneur zou volgen. Men zegge hier niet tegen, dat de Verkiezinge van een verstandig Gouverneur dit zou verhelpen, want al was hy de beste, de bekwaemste Man van de Werelt, die, by alle andere goede Hoedanigheden, zynen Leerling de nederigste Ootmoedigheid wist in te boezemen; het Gebrek, dat hier in te vinden is, legt in de zaek zelve, door een Jongeling tot hooger staet te verheffen dan het Oogmerk, waer toe hy geschikt is, en ieder zal my gereedelyk toestaen, dat in Gemeenebesten, die door den Koophandel, loffelyke Hantwerken, of Fabryken, gelyk men ze noemt, bestaen moeten, een zekere Gelykheit tusschen Menschen en Menschen moet plaets blyven houden, die met de Hoflykheit, die wy hier in het Onderwys van een Gouverneur vinden, niet bestaen kan. Onze Scholen, meene ik, zyn ook zoo ongeregelt niet in onze volkryke Steden, dat een fatsoenlyk Man zynen Zoon hier niet zou durven wagen; en hoe groo-
ter

ter de Steden zyn , hoe meer Gelegenheit om hier ontrent eene goede keuze te doen ; behalven dat vele bekwame Kostscholen hier waerlyk Kweekhoven eener goede Opvoedinge kunnen genaemt worden. Voor Ongeregeltheden , die men uit de Redeneering van den Heere LOCKE zou kunnen afleiden en die in alle soort van Opvoedinge kunnen voorvallen , moet altyd zorge gedragen worden ; en het is zeker dat een voorzigtig Vader zynen Zoon nooit uit het oog moet verliezen of hem enkel aen zynen Gouverneur of andere Leermeefters overlaten.

Tegen deze myne Redeneering stryd geenszins dat een Heer van Adel of een Achtbaer Regent , die zynen Zoon heeft laten onderwyzen in de Geleerde Talen , hem , wanneer hy naer de Hooge Scholen gaet , niet zou mogen voorzien van een getrouwen en kundigen Leidsman. Van hoe veel nut zulke Luiden in dit Geval zyn , kan men zien in het Twintigste Vertoog van den Hollantschen Spectator ; maer of dit eerder noodig is , dan wanneer de Jongeling het Huis van zynen Vader verlaet , laet ik liever anderen over oordeelen ; gelyk mede of een Heer van dezen Rang niet al vroeger een groot Gedeelte der zorge voor de Opvoeding van zynen Zoon aen een Gouverneur mag overlaten. In het laeste Geval is het zeker , dat zyn Rang en hooger staet de Gelykheit , waer van ik boven gesproken hebbe , niet te kort doet en den Na-iever zynen Mede-

burgeren zoo zeer niet opwekt. Maer dit bewyft geenszins de volstreckte Noodzakelykheit van een Gouverneur, en de Ondervinding leert het tegendeel. Want hoe vele voorbeelden heeft men niet, in alle tyden, dat zy, die, met Lof, aen het Roer van Stad en Staet zitten, met Roem als wakkere Jongelingen nevens hunne Tydgenooten de hooger en lager Scholen zyn doorgedaen?

Dit achte ik genoeg om te voldoen aen 't gene ik in eene Aenteekening op Bladzyde 187 be- looft hebbe ; en 't welk misschien, by nader be- grip, zoo zeer niet noodig was, wanneer ik on- derstelle dat een oordeelkundig Lezer genoeg zal zien dat de Heer LOCKE redeneert naer de Om- standigheden van zynen Tyd en van zyn Vader- land en altoos de zorge van eenen liefhebbenden Vader over zyn Kint wil behouden hebben en in acht genomen.

H E T
L E V Ë N
VAN DEN HEERE
J O H A N L O C K E

H E T
 L E V E N
 VAN DEN HEERE
 JOHAN LOCKE,
 GETROKKEN
 UIT HET FRANSCH
 VAN DEN HEERE
 JEAN LE CLERC.

 Oor lang was in 't Gemeene-gebruik
 best der Letteren een Ge-
 bruik des Levensbe-
 schry-
 vingen.
 gen der Geleerden, die met
 nut tot Welwezen van 't Gemeen ge-
 arbeid hebben, aen 't Licht te geven;
 en ten allen tyde zag men, dat deze
 door de Lezers zeer wel werden ont-
 fangen; indien deze Verhalen niet met
 buitensporigen Lof vervult en alleen
 van Mannen zyn, wier Arbeid ver-
 dient, dat de Gedachtenis hunner Per-
 sonen en Schriften bewaert worde.

Naer-

Naerdien my dan de Eere heeft mogen gebeuren van eenig deel te hebben in de Vrientschap van wylen den Heere LOCKE, en ik veel nut gehad hebbe van zyne Verkeering gedurende zyn verblyf in *Hollant*, zoo wel als uit het lezen zynner Boeken, verbinden my de Pligten van Vrientschap en Erkentenis om dezen uitmuntenden Man te doen kennen en zyne Gedachtenis, zoo veel ik vermag, te bewaren.

Dit doe ik des te liever, om dat het een bekwaem voorbeeld is om die genen den Mont te stoppen, die zich verbeelden dat de Godsvrucht niet bestaenbaer is met de Schranderheit der Redeneering en het oeffenen der Filosofie; als of de Godsdienst niet geschikt ware dan voor zulken, die niet redeneeren. Men zal in hem een Christelyk Leven vinden, en eene grondige Oeffening in het Nieuwe Testament, gepaert met eene schranderheit van Geest en ongemeene Naeuwkeurigheid van Redeneering, en hier uit zal men begrypen dat de allerwezentlykste Godsvrucht alleen gevonden wort by de allerzuiverste Reden.

Ik

Oogmerk van den Schryver.

Redenen van deze Onderneeming.

Ik wenschte een volkōmener Leven van den Heere LOCKE te kunnen geven en hem zoo duidelyk voor de ooggen myner Lezers af te schilderen dat zy alleen zyn Gedrag behoefden te beschouwen om 'er een net denkbeeld van te vormen. Maer, dewyl ik geene Gedenkschriften genoeg hebbe kunnen magtig worden om een breedvoeriger Leven van den Heere LOCKE te ondernemen, zal ik het; zoo goed als mogelijk is, trachten te vervullen, door 't gene ter myner kennisse gekomen is, en voornamelyk uit het gene ik hebbe kunnen vernemen van MY LORD Grave van SCHAFTESBURY, tot wiens Opvoeding de Heer LOCKE voormaels veel heeft toegebracht; en van Mevrouw MASHAM, Gemalinne van den Heere Ridder FRANCOIS MASHAM, by welke hy de laeste Jaren zyns Levens gewoont heeft. Deze doorluchtige Vrouw, waerdige Dochter van eenen der grootste Mannen in *Engelant*, namelyk den Heere CUDWORTH, heeft de Gelegenheit gehad om den Heere LOCKE in den gront te kennen, gedurende den tyd, welken hy ten haren huize was; en naerdien

zy

zy volkomen in ſtaet is om over Men-
ten te oordeelen , zullen de Berich-
ten , welke ik van haer ontfangen
hebbe , my zeer veel helpen om het
Afbeeldfel van dezen grooten Man te
ſchetſen.

Af-
komt
en Ge-
boorte
van
JOHAN
LOCKE.

JOHAN LOCKE was de Zoon van
een Man van den zelfden Naem uit
de Stad *Pensford* , in het Graeffchap
Sommerſet , in het Weſten van *Engelant*.
Zyn Geſlacht was oorspronkelyk uit
een Plaets *Channoncourt* geheeten in de
Provincie van *Dorſet*. Hy zelve was
geboren te *Wrington* , zeven Mylen ten
Zuiden van *Briſtol* , en het blykt uit het
Doopregister van dit Kerſpel , dat hy
den 29 *Augustus* des Jaers 1632 gedoopt
wert. Zyn Vader had veel meer van
zyne Ouders geërft dan hy zynen Zoon
naliet ; hy was Kapitein in het Leger
van 't Parlement ten tyde der Burger-
lyke Oorlogen onder K A R E L I. en het
is waerſchynlyk dat hy, in dien tyd, en
door de Rampen des Oorlogs , een ge-
deelte van zyn Goed zal verloren heb-
ben ; want zyn Zoon ſprak van hem als
van een deugtſaem Man , die van een
goed Gedrag was. Deze doorluchtige
Zoon heeft altyd van zyne Ouders met
Eer-

veel Eerbied en Teederheit gesproken. Hoewel jong getrouwt, hadden zy echter niet meer dan Twee Kinderen, waer van de Heer LOCKE, van wien wy spreken, de oudste was. Het tweede was mede een Zoon, maer die voor vele jaren gestorven is. De Vader van den Heere LOCKE voedde hem zeer zorgvuldig op, en hielt ten zynen opzigte een Gedrag, waer van de Zoon dikwils met veel Lof gesproken heeft. Hy was tegen hem zeer streng, toen hy noch een Kint was en hielt hem in zeer groote Eerbied; maer, naer mate zyn Zoon grooter wert, maekte hy zich met hem gemeenzamer; zoo dat zy, na dat het Verstant van den Jongeling meer opgeheldert was, eer als Vrienden leefden, dan als twee luiden, waer van de een Recht had om Eerbied van den ander te vorderen; in zoo verre dat zyn Zoon van hem verhaelde dat hy hem verschooning verzocht had om dat hy hem eenmael in zyne Kintsheit had geslagen; eer uit toorn, dan om dat hy 't verdient had.

De Heer LOCKE volbragt zyne eerste Letteroeffeningen tot in den jare

Letter-
oeffe-
ningen;

1651 te *London* in de Schole van *Westminster*, van waer hy vertrok naer het Kollegie van de *Kerk van Christus* te *Oxford*, daer hy eene Plaets kreeg van *Medgezel (Socius)*, gelyk men daer te Lande spreekt. Den Heere **TYRREL**, Klein-zoon van den vermaerden **JACOBUS USHERIUS**, Aertsbiffchop van *Armagh*, en genoeg bekend door zyne Schriften, geheugde dat men den Heere **LOCKE** voor den bekwaemften en vernuftigften Jongeling op het Kollegie hielt.

Gering Gevoelen over zich zelven, ten aanzien der Letteroeffeningen

Maer, schoon de Heer **LOCKE** deze Achtung op de Hooge Schole verkregen had, heeft men hem menigmael, ten aanzien der eerste Jaren, welke hy hier doorbragt, hooren zeggen, zoo weinig genoeg gevonden te hebben in de manier, waer op de Letteroeffeningen hier toen behandelt werden, dat hy wel gewenscht had, dat zyn Vader aen geheel andere Zaken gedacht had dan om hem naer *Oxford* te zenden. Dewyl hy bemerkte, dat het gene hy hier leerde, weinig diende om hem 't Verftant op te helderen en eene uitgestrekter en netter kennis te geven; verbeelde hy zich, dat zulks ontfont
uit

uit zyne Onbekwaemheit voor de Letteroeffeningen. Ik heb hem zelve, in een Gesprek, 't welk ik met hem hier over t'eeniger tyd hadde, zich des wegens hooren beklagen; en dewyl ik hem zeide, dat ik een Hoog-leeraer van de Gevoelens van DESCARTES gehad had en die eene zeer groote Netheit van Geest bezat, zeide hy zoo gelukkig niet geweest te zyn; hoewel hy anderszins geen *Cartesiaen* was; en dat hy in den beginne zyner Letteroeffeningen veeltyds nutteloos had versleten, om dat men ten dien tyde te OXFORD geene andere Grontbeginselen volgde dan de Leere van *Aristoteles*, belemmert met duistere woorden en onnutte nasporingen.

Naerdien hy aldus eenigermate moedeloos geworden was over de manier, die in de Letteroeffeningen hier gevolgt wert, ving hy eene Verkeering aen met eenige Luiden, meer van een gemakkelyken en bevalligen Geest dan die men Geleert kon noemen, en vermaekte zich door Briefwisseling met hen te houden. Hy erkende dat hy eenige Jaren besteed had aen deze Tydkorting; en hoewel 't geenszins

waerschylyk is dat hy in dien tyd zoo wel schreef als toen hy meer de Werelt gezien had, kan men lichtelyk denken, dat zyne Brieven, in dien tyd geschreven, indien men ze bewaert had, met veel genoegten zouden gelezen worden. Ten minsten Luiden van Oordeel in *Engelant*, hebben sedert hy Bedieningen bekleed heeft, die hem aen iets anders gebonden hielden, geoordeelt dat hy, in deze soort van Brieven te schryven, niet minder was dan VOITURE, ten aenzien van den keurigen en bevalligen Zwier van Gedachten; hoewel zyn styl in 't *Engelsch* zoo zuiver noch met zulke uitgezochte Woorden niet was, als die van VOITURE in het *Fransch*. Als de stof hem toeliet te schertsen, wist hy dit met eene ongemeene Geestigheid te doen; zonder het ernstige te benadeelen 't welk in zyne Schriften doorstraelt.

Afkeer
van Zin-
twisten.

Hoewel de Heer LOCKE veel achting te *Oxford* had, verkreeg hy ze gelyk de Heer TYRREL zeide, nochtans niet door in 't openbaer te zintwisten, 't welk op de Hooge Schole zeer in gebruik was; want hy verzekerde dat de Heer LOCKE nooit smaek gevonden had

in

in 't openbaer zin- of redentwisten op de Hooge Scholen, en altyd beweert dat het eene soort van kyven was, of een iedele Vertooning van zyn Vernuft, maer dat het van geen dienst was om de Waerheit te ontdekken (1).

De eerste Boeken, waer door de Heer LOCKE, gelyk hy zelve verhaelt heeft, eenigen smaek kreeg in het beoeffenen der Filozofie, waren die van DESCARTES; naerdien hy, hoewel hem alle de Gevoelens van dezen Man niet behaegden, echter vont, dat hy met veel klaerheit schreef; waerom hy geloofde dat hy misschien andere Filozofische Boeken niet had kunnen verstaen uit hoofde van eenig Gebrek in de Schryvers en niet uit hoofde van eenig Gebrek in zich zelve.

Dewyl hy toen met meer ernst zich op de Letteroeffeningen begon toeleggen, zette hy zich tot de Geneeskunde; een Kunst echter, waer van hy sedert geen Gebruik maekte om 'er iets

(1) Men ziet in 't breede in de volgende Verhandeling over de *Opvoeding* dat de Heer LOCKE een groot Vyant was van het *disputeren* op de Scholen. Bladz. 391 en volgende.

iets mede te verdienen, alzoó hy zich niet sterk genoeg vout, om'er de moeilykheden van uit te staen; waer voor zich die genen bloot stellen, die eenigszins naer een aenzienlyke Praktyk verlangen. Maer schoon hy zich nooit tot de Praktyk heeft gezet, was hy nochtans zeer gezien onder de bekwaemste Geneeskundigen van zynen tyd. Hier van ziet men een uitmuntend Getuigenis in de Opdragt van 't fraeie Boek *de Morbis acutis*, 't welk de vermaerde THOMAS SYDENHAM in den jare 1675, uitgaf; waer in hy aldus spreekt: *Gy weet daer en boven hoe zeer myne Manier goedgekeurt is, door een Man, die ze in den gront en in alle hare deelen beschouwt heeft, namelyk onzen gemeenen Vrient, den Heere JOHAN LOCKE, die, 't zy ten aenzien van Vernuft, doordringend en naeuwkeurig oordeel, 't zy ten aenzien van welgeregelde Zeden mogelyk onder de genen, die tegenwoordig leven, niemant heeft, die hem overtreft, en ten minsten weinigen, die met hem gelyk staen.* Dit is 't Oordeel van een der grootste Oeffenaers der Geneeskunde, en een der braefste Mannen der voorledene Eeuw te *London*. Na de Voorreden

van

van dit Boek ziet men eenige Latynsche Vaerzen van den Heere LOCKE, die wezentlyk vol Geest en Vinding zyn; maer waer van de Styl niet volstrekt naeuwkeurig noch Poëtisch is. Ook maekte hy te weinig werks van de Poëten, om veel tyd te verliezen met ze te lezen (2). Hy onderteekeut deze Vaerzen, J. LOCKE, *Artium Magister, ex Aede Christi Oxon.* Hy vergenoegde zich met Meester in de Vrye Kunsten te wezen, zonder ooit *Doctor* in de Medicynen te worden; hoewel zy, die 't niet wisten, hem *Doctor LOCKE* noemden.

Hy vertrok in den Jare 1664. naer Rei-
Duitschlant met den Ridder WILLIAM ze naer
 SWAN, als deszelfs Geheimschryver. Duitsch-
 Deze Ridder ging derwaerts als Af- lant.
 gezondene van den Koning van En-
 gelant by den Keurvorst van *Branden-*
burg, en eenige andere *Duitsche Vor-*
sten.

(2) Dit blykt ook zeer klaer, Bladz. 366. De Heer LE CLERC was 'er inede geen Liefhebber van. Ik zou my zoo verre de Gramschap der Heeren Dichteren niet op den hals durven halen, met het lezen der Poëzy *Tydelikes* te noemen.

sten. In minder dan een Jaer keerde hy in zyn Vaderlant te rug, en begaf zich als voorhenen tot de Letteroefeningen, op de Hooge Schol: van *Oxford*, daer hy onder anderen zich toeleide op de Natuurkunde, gelyk blykt uit een Lyst van de Veranderingen der Lucht, welke hy in deze Stad hielt, van den 24 Juny 1666 af tot den 28 Maert des Jaers 1667 toe. Hy bediende zich hier toe van een *Barometer*, *Thermometer* en *Hygrometer*. Deze Lyst wort gevonden in de Algemeene Historie van de Lucht, door den Heere ROBERT BOYLE, die in den Jare 1692. te *London* het licht zag.

Ge-
meen-
schap
met My-
lord
SCHAF-
TESBU-
RY.

Terwyl hy in den Jare 1666. te *Oxford* was, kreeg hy kennis aen den LORD ASHLEY, naderhand Grave van SCHAFTESBURY, en Groot-Kancelier van *Engelant*. MYLORD ASHLEY had lang een ongemak overgehouden van een Val; waerin hy zich zoo hard tegen de Borst had gestooten, dat het zich tot een Ettergezwel gezet had, 't welk zich onder de Maeg openbaerde. Hem wert geraden de Wateren van *Astrop* te drinken; 't gene hem bewoog aen den Heere THOMAS, Arts te *Oxford*

ford, te ſchryven, om ze hem in die Stad te bezorgen, ten einde ze hier te vinden by zyne Aenkomſt. Deze Arts, te dier tyd verpligt om uit *Oxford* te verreizen, beſtafte dit aen zynen vrient, den Heere LOCKE. Maer het gebeurde dat deze Wateren, des anderen daegs na de komſt van MYLORD ASHLEY, niet gereed gevonden werden, door de ſchult van den genen, dien men 'er om gezonden had. De Heer LOCKE wert hier door verpligt naer 't Verblyf van den LORD te gaen om deswegens Verſchooning te verzoeken en de Heer BENNET, diemet hem gekomen was, bood hem aen. MYLORD ASHLEY ontfong hem naer zyne Gewoonte zeer beleeft, en was over zyne Verſchooning voldaan. Toen hy wilde henen gaen, hielt hem MYLORD, die reets veel genoeg in zyn Geſprek gevonden had, by zich ten eten; en indien deze Heer ſmaek vont in het redeneeren van den Heere LOCKE, deze laeſte was gansch en al opgetogen over MYLORD ASHLEY, die een Man was, welke zelfs onder luiden van zynen Rang om zyn Geest en Zeden zeer hoog geſchat wert.

Des-
zelfs
Door-
drin-
gend-
heit van
Geest
en Oor-
deel.

Hy was een Heer, die een zeer on-
gemeene Levendigheid en Doordrin-
gendheit van Geest bezat, en een vast
en naeuwkeurig oordeel, een uitmun-
tend Geheugen, verhevene en edelmoe-
dige Gedachten en met dit alles een vro-
lyken Inborst, welke hem zelfs bybleef
in de Verdrietlykheden, die hem over-
kwamen. Hy had veel gelezen, maer
noch meer Gebruik gemaakt van de
Werelt. Aldus verkreeg hy in kor-
ten tyd eene zeer groote Ondervinding
en wert de grootste Staetsman, die 'er
in *Engelant* was, in een Leef tyd waer
in anderen ter naeuwer nood eenige
kennis van Zaken beginnen te krygen.
Zyne Bezigheden lieten hem van den
tyd af aen, toen hy door Koning KAREL
II begon gebruikt te worden, niet toe-
om zich op het lezen toe te leggen;
maer hy bezat zoo veel Vlugheit
van Geest, dat als hy in der haest een
Boek las, hy 'er de kracht en het zwak
van wist te ontdekken en dikwils be-
ter dan zulken, die 't op hun gemak
lazen. Daerenboven was hy een Heer,
wiens Ommegang en Zeden zeer ge-
makkelyk en openhartig waren, een-
vyant van groote Pligtplegingen en
geens-

zins gezet op Plegtigheden, zoo dat men zich in zyn Gezelschap niet behoefde te bedwingen en 'er alle Vryheit had, die men zou kunnen wenschen. Hy maekte zich gemeenzaem met ieder een, zonder laegheit of zonder iets te doen, dat beneden zynen Rang was. Hy kon niets dulden; wat eenigszins naer slaefachtigheid smaekte, niet alleen in zich zelve, maer ook in zyne minderen.

Ook heeft de Heer LOCKE zich zyn gansche Leven, met veel aendoening de gedachtenis van 't Genoegen erinnert, 't welk hy in de Verkeering met dezen Heer had genoten, en wanneer hy van zyne goede hoedanigheden sprak, deed hy zulks niet alleen met achting, maer zelfs met verwondering. Indien zy, die de Doordringendheit en Oprechtheit van den Heere LOCKE gekent hebben, hier uit een hoogdenkbeelt van MYLORD ASHLEY opvatten, kunnen ook die genen, welke eenigen Ommegang met den laesten gehad hebben, niet twyfelen of de Heer LOCKE moet een Man geweest zyn meer dan gemeen, wanneer zy de achting over-

wegen, die deze Heer voor hem bezeten heeft.

Na dit alles behoeft men zich niet te verwonderen, dat twee Mannen van dezen Inborst zoo gemakkelyk Vrientſchap met malkander maekten en dat deze al hun Leven ſtant hielt. Doch, om thans den draet van myn verhael weder te hervatten, MYLORD ASHLEY deed ook den Heere LOCKE hem be-looven met hem 's anderen daegs te gaen eten, en zelfs om met hem de Wateren te gaen gebruiken, gelyk hy hier ontrent eenig Voornemen had, om aldus zoo veel te langer zyn Gezelschap te genieten. Na dat hy van *Oxford* vertrokken was om naer *Sunning-hill* te gaen; daer hy de Wateren dronk, deed hy den Heer LOCKE be-looven van 'er met hem te zullen gaen gelyk hy, in den Zomer des Jaers 1667, deed. MYLORD ging vervolgens naer *London* en vergde den Heere LOCKE zyne Toezegging, van hier by hem te zullen komen huisvesten, en zyn Huis niet te zullen verlaten. De Heer LOCKE ging 'er, en ſchoon hy nooit de Geneeskunde geoeffent had, betrouwde

de deze Heer zich geheel en al op zynen raed, ten aenzien der heilkundige Behandeling, die men hem doen moest, door het openen van het Etergezwel, 't welk hy aen de Borst had; 't gene hem 't Leven behielt. Dit Etergezwel bleef sedert altyt open, om dat de Heer LOCKE en andere Artsen, die by de Behandeling tegenwoordig geweest waren, meenden dat het gevaerlyk was om het weêr te sluiten.

Proeven van zyne Bekwaemheit in de Medicynen.

Na deze Genezing kreeg MYLORD ASHLEY zoo groot eene achting voor den Heere LOCKE, dat schoon hy zyne groote Bekwaemheit in de Medicynen had ondervonden, hy deze voortaan slechts aenzag als de geringste zyner Hoedanigheden. Hy ried hem zyne Gedachten op iets anders te wenden, en wilde niet dulden dat hy de Geneeskunde buiten zyn Huis oeffende, ten zy by iemand zyner byzondere Vrienden. Hy wilde dat hy zich liever zou toeleggen op het beoeffenen van zaken, die den Staet en Kerke van *Engelant* betroffen, en het gene eenige betrekking kon hebben tot de zorge van een Staetsdienaer; en hy wert in deze soort van dingen zoo bekwaem, dat

In Staetzaaken.

My-

MYLORD ASHLEY met hem in alle voorkomende Gevallen begon te raedplegen. Hy wilde hem niet alleen by zich hebben op zyn Bibliotheek en in zyn Kabinet; maer bragt hem ook in 't Gezelschap van den Hertog van BUCKINGHAM, van MYLORD *Halifax* en andere Heeren, die Geest en Belezenheit hadden, en behagen sचेpten in zyn Gezelschap, zoo wel als MYLORD ASHLEY Want, schoon hy een ernstigen opslag van Wezen had en altyd tegen deze Heeren met Zedigheid en Eerbie digheid sprak, vermengde hy zyn Gesprek met honderden aengename Trekken en die vol Geest waren.

Atkeer
van 't
Spelen.

De Vryheit, welke hy met Heeren van dien Rang gebruikte, had iets byzonders, 't welk zeer wel met zyn karakter overeenkwam. Het gebeurde op zekeren dag, dat drie of vier dezer Heeren malkander bescheiden hadden ten huize van MYLORD ASHLEY, meer om gezelschap dan om over zaken te spreken. Na eenige Beleeftheden werden 'er Speelkaerten gebragt, zonder dat 'er byna eenig Gesprek was voorgevallen. De Heer LOCKE zag deze Heeren eenigen tyd spelen; waer

na

na hy, zyn Tafelboekje uit den zak gehaelt hebbende, iets met veel aandacht begon te fchryven. Een der Heeren, die hieracht op geflagen had, vroeg hem; wat hy fchreef. *Mylord*, fprak hy, *ik tracht zoo veel nut van uw gezelfchap te trekken als my mooglyk is; want, na dat ik lang met ongedult verlangte hebbe naer de eere van in een Gezelfchap der verftandigfte en geestigfte Mannen van onzen tyd te mogen wezen, en my eindelyk deze eere heeft mogen gebeuren; hebbe ik geoordeelt niet beter te kunnen doen, dan uw Gefprek op te fchryven; en wezentlyk hebbe ik hier beknopt opgeftelt wat 'er in een Uur oft twee gefproken is.* Het was niet noodig dat de Heer LOCKE veel van deze Samenſpraek op- las, deze doorluchtige Heeren begrepen 'er de belachlykheit van, en vermaekten zich met het over te polyften en te vermeerderen. Zy fcheidten uit met ſpelen, en traden in een Gefprek, 't welk voor hun welvoeglyker was, en bragten aldus 't overige van den dag door.

Toen de Graef en Gravin van NORT-Reize HUMBERLAND in den jare 1668, voor-naer genomen hadden naer *Vrankryk* te gaen Vrankryk.

wen-

wenschten zy den Heere LOCKE, tot hun gezelschap te hebben. Hy bewilligde hier in en bleef in *Vrankryk* met Mevrouw de Gravinne, terwyl Myn Heer de Graef naer *Rome* ging. Deze Heer wert onder weg ziek; 't gene oorzaak was datzyne Gemalinne eerder naer *Engelant* te rug keerde dan zy voornemens geweest was. De Heer LOCKE genoot ongetwyfelt veel Genoege en Vermaak in deze Reize; naerdien deze hoog geborene Vrouw ongemeen wel opgevoed was, groote Vertering maekte, en men hem veel eerbewees, overal waer hy doortrok.

De Heer LOCKE huisvestte na zynete rug komst, gelyk te voren, by MYLORD ASHLEY, die Kancellier van 's Lants Schatkist (*Exchequer*) was. Hy behielt nochtans altyd zyn plaets in 't Kollegie der *Kerke van Christus te Oxford*, daer hy nu en dan eenig Verblyfging houden. Toen hy in 't Huis kwam van MYLORD ASHLEY, was de eenige Zoon van dezen Heer niet meer dan Vyftien of Zestien Jaren out en den Heere LOCKE wert het gene 'er noch aen zyne Opvoedinge ontbrak, aen bevolen, waer van hy zich met

met veel zorgvuldigheid kweet. Naer dien in dezen jongen Heer eene vry zwakkelyke Gesteltenis bespeurt wert, was zyn Vader bedacht om hem vroeg te doen trouwen, uit vreeze dat door zyn dood het Geslacht mogt uitsterven. Hy was te jong en had te weinig Ondervinding om zelve eene Vrouw te kiezen. MYLORD ASHLEY had toen den tyd niet om deze keuze voor hem te doen, en wenschte dat de Heer LOCKE zich hier mede wilde belasten. Dit was echter geene zeer gemakkelyke zaek, want schoon MYLORD ASHLEY geen groot Goed voor zynen Zoon wilde zoeken, verlangde hy echter dat hy aen eene Juffer van goeden Huize zou huwen, van een zachten Inborst, van eene gezonde Gesteltenis en voor al wel opgevoed, en ook, zoo veel mooglyk was, vervreemt van de Zeden der Vrouwen van *London* en het Hof. De Heer LOCKE nam echter zulk eenen teederen Last aen, en kweet'er zich zeer gelukkig van; want uit dit Huwlyk zyn gesproten de tegenwoordige MYLORD SHAFTESBURY, met zes andere Kinderen, die alle welvarende zyn, hoewel de Gezonthheit van wylen den

den Grave van SCHAFTESBURY niet zeer krachtig was en hy voor eenige Jaren gestorven is. Gelyk de Heer LOCKE de zorge gehad had over de Opvoeding van dezen Heere, zoo wert hem ook die over zynen oudsten Zoon opgedragen; dien't my heeft mogen gebeuren hier in *Hollant* te zien, die blyken gaf dat hy door zulk eene voortreffelyke hant, als die van den Heere LOCKE, was opgekweekt, namelyk in zyn goed Oordeel, Doordringendheit van Geest, Belezenheit, Zachtzinnigheit van verpligtende Zeden, alleszins vreemt van gemaektheit en gedwongene Plegtigheden, waer by hy eene levendige en gemakkelyke Manier van Uitdrukking bezat. Ook heeft deze Heer, by alle gelegenheden betuigt grootlyks erkentelyk aen hem te zyn, en hy spreekt noch tegenwoordig van hem met eene buitengemeene Achtting.

In den Jare 1670, begon de Heer LOCKE te denken aen de eerste Beginselen van zyn Werk over het *mensche-lyk Verstant*, op aendrang namelyk van de Heeren TYRRELL, THOMAS en andere Vrienden, die somtyds op zyn kamer

kwa-

kwamen om met malkander te spreken. Maer zyne Bezigheden en Reizen beletten hem om het te dier tyd, te kunnen volvoeren. Ik weet niet recht of het toen ter tyd geweest is, dat hy Lid wert van *het koninklyk Gencotschap te London.*

In het Jaer 1672, wert MYLORD Wort ASHLEY niet alleen verheven tot Gra- Sekre-ve van SHAFTESBURY, maer ook tot tarisozet Groot-Kanselier van *Engelant*, en gaf de Voor- stelling aen den Heere LOCKE het Ampt van der Kerkel. Sekretaris tot het *voorstellen der kerkelyke* Ampten. *Ampten*, 't welk hy behielt tot op het einde des jaers 1673, toen MYLORD SHAFTESBURY het Groot Zegel aen den Koning overgaf. De Heer LOCKE, aen wien deze groote Man zyne geheimste zaken had medegedeelt, geraekte, zoo wel als hy, in ongunst, en hulp hem vervolgens in verscheidene Schriften, welke hy deed in 't licht brengen; om de *Engelsche Natie* aen te zetten om te waken tegen 't Gedrag der *Roomschgezinden*, en zich aen te kanten tegen de Oogmerken dier Party.

By deze Gelegenheit kan ik eene On-merkwaerdige Zaek, die 'er, in den schuld van den Kanse- lier. Jare 1672, in het Parlement voorviel, niet

In de
Aensla-
gen te-
gens
Neder-
lant.

niet met stilzwygen voorbygaen. Het is bekend dat Koning KAREL II, toen met *Vrankryk* vereenigt, den Oorlog voerde tegen de *Vereenigde Nederlanden*. Maer dewyl 't Gelt, 't welk *Vrankryk* hem ten dien einde gaf, niet genoeg was, wilde hy de Proef nemen of hy zyn Parlement Gelt kon doen schieten. Ten dien einde wert 'er in den Raed des Konings een Ontwerp gemaakt van het gene de Kanselier, na de Aenspraek des Konings, zou zeggen, om het Parlement aen te zetten tot het goedkeuren van den Oorlog, die de Koning tegen de *Vereenigde Nederlanden* had verklaert. Het eerste Ontwerp kwam den Koning en zynen Raed te zwak voor, en men vont geraden om het te veranderen, in weêrwil van den Raed des Kanseliers, en 'er deze Woorden van KATO in te voegen; *delenda est Carthago*; of *Karthago moet verdelgt worden*; als of het *Engelants* belang geweest ware *Hollant* geheel uit te roeien. Na dat dit aldus besloten was, moest de Kanselier deze Redevoering uitspreken, gelyk zy was opgesteld. MYLORD SHAFTESBURY betuigde hier over zeer groot hartzeer aen den Heere LOCKE

en

en aen een ander zyner Vrienden, die dit federt in een Geſchrift betuigt heeft. Nochtans, dewyl de Kanſelier als de Mont des Konings wert aengemerkt en niet als of hy uit zyn eigen Naem ſprak, maer dikwils tegen zyne eigen Gevoelens ſpreken moet, was de Heer Grave van SHAFTESBURY genoodzaekt om ze van buiten te leeren, en ſchoon hy veel bekwaemheit en gemakkelykheit in 't ſpreken en eene groote vaerdigheit van Geest bezat, was hy zoo zeer bewogen, dat hy den Heere LOCKE achter zich liet ſtaen, met de Redevoering in zyn hant, om zyn Geheugen te hulp te komen, indien hy mogt haperen. Dit maekte groot Gerucht in *Hollant*; en zy, die niet wiſten wat het werk is van een Kanſelier, en wat de Gevoelens waren van MYLORD SHAFTESBURY, vatten zeer kwade Gedachten over hem op.

Deze Heer nochtans, die de Oogmerken van het Hof bemerkte en zelfs door middel van den Hertog van BUCKINGHAM ontdekt had, dat niet alleen de Hertog van YORK, maer ook de Koning zelve *Roomſchgezind* was, ſchoon hy zich bedekt hielt onder den Schyn

Verlaet
de Par-
ty van
t Hof.

XXXVI H E T L E V E N

van een *Vrygeest* te wezen en door zich onverschillig te veinzen over den Godsdienst, verliet de Party van het Hof, het welk vruchteloos alle Pogingen in 't werk stelde om hem te houden. Deze Heer, hoewel anderszins zeer gematigt, was onhandelbaer over den Roomschen Godsdienst, waer voor hy een onoverwinnelyken Afkeer had. Even eens was hy gestelt, ten aenzien van de willekeurige Magt en Dwingelandy. Dit weten allen, die eenigen Ommegang met hem gehad hebben, of die 'er anderen, welke hem gekent hebben, ooit over hoorden spreken.

Ver-
keert
Be icht
van W.
TEMPLE.

De Ridder TEMPLE ondertusschen heeft in zyne *Gedenkschriften* nadeelig van hem gesproken en trachten in te boezemen, dat hy een der Oorzaken was van den Oorlog des Jaers 1672, tegens de *Vereenigde Nederlanden*. Maer men dient te weten dat hy weinig genegenheit voor MYLORD SHAFTESBURY bezat, om dat deze, die Kanselier van de Schatkist was, zich had aengekant tegens een Geschenk van Zilverwerk, dat de Heer TEMPLE van den Koning verzocht op zyne terug komst van zyn

Ge-

Rede-
nen van
zyn Af-
keer te-
gen den
Kansel-
ier.

Gezantschap; volgens een Gebruik, het welk de Kanselier zeer nadeelig oordeelde voor de Geltmiddelen des Konings. Deze Reden is krachtig genoeg om zich niet te verlaten op den Heere TEMPLE ten opzigte van MYLORD SHAF-
TESBURY.

Om tot den Heere LOCKE weder te keeren, hy wert, in de Maent *Juny* des Jaers 1673, tot Sekretaris aengestelt in zekeren Last rakende den Koophandel; een Bediening, die hem Vyfhondert Ponden Sterlings in 't Jaer zou opbrengen; maer deze Last wert in de Maent *December* des Jaers 1674 verbroken.

In den volgenden Zomer van den Jaere 1675, vont MYLORD SHAFTESBURY geraden den Heere LOCKE te doen reizen, die gedreigt wert met de Teering; en hy vertrok naer *Montpellier*, daer hy langen tyd bleef. Hier maekte hy kennis met den Heere Grave van PEMBROKE, die toen de Heer HERBERT naer zyn Geslachtnaem geheeten wert, Reize naer Montpellier. Vrientschap met MYLORD PEMBROKE. alzoo zyn outste Broeder noch in 't Leven was. Hy behielt vervolgens altoos deze Vrientschap, en ik heb hem met zeer veel achting hooren spreken

XXXVIII H E T L E V E N

over dezen Heere, aen wien hy zyn Werk over 't *Menschelyk Verstant* opdroeg. Van *Montpellier* vertrok hy naer *Parys*, alwaer hy kennis maekte met den Heere JUSTELL, wiens Huis toen de Vergadering was van alle luiden van Letteren. Hy zag hier ook den Heere GUENELON, vermaerden Arts van *Amsterdam*, die hier veel Achtting had door zyne Onderhandelingen met de Ontleedkundigen. Zynen Naem en Woonplaets te *Amsterdam* teekende hy op en zyne Vrient-schap was hem eenige Jaren later van groot nut, gelyk wy vervolgens zullen zien. Hy maekte ook byzondere Vrient-schap met den Heere TOINARD, die hem zyne *Overeenstemminge der Evangelisten* toevertrouwde; welke hy in zyn Leven nooit in het Licht wilde geven, en waer van hy niet meer dan Vyf of zes volkomene Afdrukken bezat. De Heer LOCKE maekte hier op vele Aenmerkingen, die men met zyne eigene Hant heeft geschreven gevonden tus-schen de Regelen van zyn Exemplaer. Dit Boek is hem van geen geringe hulpe geweest, om de Wonderwerken en Onderwyzingen van JESUS CHRISTUS en zyne Apostelen in eene Overeen-

stem-

Ver-
trekt
naer
Parys.

Krygt
kennis
aen den
Hr. P.
GUE-
NE-
LON :

Aen
den Hr.
TOI-
NARD.

stemmende Orde te schikken, in zyne Verhandeling over de *Redelykheit van den Christelyken Godsdienst*. De Heer LOCKE had zich byzonderlyk toegelegd op het beoeffenen van het Nieuwe Testament, waer van wy in het Vervolg de Vruchten zullen ontdekken.

De Graef van SCHAFTESBURY, na dat hy zyne Geschillen met het Hof weder had bygelegd; waerschyndlyk met oogmerk om zyn Vaderlant van zoo veel nut te zyn als hem mooglyk was, wert, in den jare 1679, aengesteld tot Voorzitter in den Raed, het welk hem

De Kar-
felier
wort
her-
stelt.

verpligte den Heere LOCKE weder te *London* te ontbieden. Hy keerde terug; maer dewyl hy niet volkomen herstelt was, en zich aengetast voelde van een Borstkwael, kon hy niet lang te *London* blyven wonen, alzo de Steenkolen, welke hier gebrant worden, hem

De Hr.
LOCKE
te Lon-
don ont-
boden.

zeer hinderlyk waren. Hy vont zich genoodzaekt om van tyd tot tyd eenige Weken op het Lant te gaen doorbrengen, om 'er een Lucht te scheppen, die door de Dampen der Steenkolen, waer van *London* geheel vervult is, niet bedorven was. Hy ging ook somtyds naer *Oxford*, daer hy zy-

is be-
lem-
mert
door
een
Borst-
kwael.

XL H E T L E V E N

ne Plaets, in het Kollegie der *Kerke van Christus* behouden had.

M.
SHAF-
TESBU-
RY
vervalt
weder
in On-
genade.

Dewyl de Graef van SHAFTESBURY, gelyk ik gezegt hebbe, wederom in den Raed getreden was, eer tot Welwezen der *Engelsche Natie*, dan om de Oogmerken van het Hof te begunstigen, welke strekten om den *Roomschen Godsdienst* en de willekeurige Magt in *Engelant* in te voeren; brôuwde men hem wel haest moeilykheden en de Koning zont hem naer den *Tower*. Hy wert echter, in weêrwil der Treken van het Hof vrygesproken en week in de Maent December des Jaers 1682 naer *Hollant*. Dewyl de PRINS VAN ORANJE, die sedert Koning van *Engelant* geweest is, wist dat dèze Heer niet schuldig was, dan om dat hy zich tegen de Oogmerken van het Hof had aengekant, wert hy in *Hollant* zeer wel ontfangen; en kocht het Burgerschap te *Amsterdam*, uit vreeze dat de Koning hem mogt doen opeiffchen, van 't Gemeenebest, dat volgens eene Overeenkomst gehouden is alle Misdadigen van Staet over te leveren aen de Kroon van *Engelant*, ten zy zy in het Burgerschap van eenige Stad in *Hollant* ge-

Ver-
trekt
naer
Hollant.

getreden zyn; gelyk de Kroon van *Engelant* insgelyks ten aenzien der *Staten* verpligt is.

De Heer LOCKE rekende zich mede niet veilig in *Engelant*; want schoon men hem volgens de Wetten niets doen kon, men had hem echter voor eenigen tyd in de Gevangenis kunnen doen zetten, waer door zyn Gezonthheit en Leven in Gevaer hadden kunnen gebragt worden. Hy volgde dan MYLORD SHAFTESBURY, die kort naderhant in *Hollant* overleed. Het is eene Eer voor die Provincie en voor de Stad *Amsterdam* in 't byzonder, dezen doorluchtigen Vluchteling te hebben ontfangen en beschermt, zonder opzigt op de averechtſche Gevoelens, die men wegens hem had willen inboezemen; uit hoofde der Redevoering, welke hy als Kanselier had uitgesproken in het Parlement van den Jare 1672. De Nazaten van dezen Heere bewaren 'er een Geheugen vol van erkentenis over, gelyk de Heer Grave van SHAFTESBURY, zyn Kleinzoon, meer dan eens betuigt heeft.

De Hr.
LOCKE
volgt
hem.

Doot
van M.
SHAF-
TESBU-
RY.

Toen de Heer LOCKE, op het einde des Jaers 1683, te *Amsterdam* was,

vernieuwde hy met den Heere PIETER
 GUENELON de Gemeenzaemheit, wel-
 ke hy met hem te *Parys* gemaekt had, en
 geraekte hier insgelyks in kennis by den
 Heere EGBERT VEEN, zynen Schoonva-
 der, Deken van het Kollegie der Ge-
 neeskunde van die Stad, en een der
 bekwaemste en gelukkigste Artsen, die
 zy tot dien tyd gehad heeft. In de
 Maent January des Jaers 1684, wan-
 neer de Heer GUENELON ten zynen hui-
 ze de Ontleding deed van een Leeu-
 win, die door de Koude, welke hier
 in dit Jaer zeer fel gevoelt wert, ge-
 storven was, bevont zich de Heer
 LOCKE onder het Gezelschap en maek-
 te kennis met andere Artsen. Hy zag
 hier ook den Heere PHILIPPUS VAN
 LIMBORCH, Hoogleeraer der Godge-
 leertheit onder de *Remonstranten*, met
 wien hy eene Vrientschap aenging,
 die tot zynen Doot geduurt heeft, en
 welke hy zorgvuldig heeft blyven on-
 derhouden, van dien tyd af aen en toen
 hy in *Engelant* wedergekeert was. De
 Heer JEAN LE CLERC, Hoogleeraer in
 de Filozofie onder de gemelde Broe-
 derschap kreeg ook eenigen tyd nader-
 hant kennis aen hem en rekende het
 zich

Ver-
 keering
 van den
 Hr.
 LOCKE
 te *Am-
 sterdam*.
 Dr. EG-
 BERT.
 VEEN.

Prof.
 PHIL.
 VAN
 LIM-
 BORCH.

zich eene eere menige Uuren zeer nuttig en aengenaem met hem doorgebracht te hebben, gedurende zyn Verblyf te *Amsterdam*; welke Gemeenzaemheit aangroeide zoo ras de Heer LOCKE zich aen hem openbaerde over zyne Gevoelens in de Filozofie, waer over zy langdurige Gesprekken hielden. Dewyl hy zich in *Hollant* gezonder bevont dan hy in *Engelant* of te *Montpellier* geweest was, arbeidde hy hier aen zyn Werk over het *Menschelyk Verstant*; voltrok het en gaf 'er eenige Hoofstukken van te lezen aen den Heere LE CLERC uit het Handschrift.

Hy was noch geen Jaer uit *Engelant* geweest, toen hy aen 't Hof beschuldigt wert eenige kleine Boekjes tegen de Regeering geschreven te hebben, die men zeide uit *Hollant* gekomen te wezen; maer die men naderhand erkende door anderen te zyn opgesteld. Dit was, gelyk men zegt, alleen de reden waerom de Koning bevel zont aen den Heere FELL, toen Bisschop van *Oxford* en Deken der *Kerke van Christus* om den Heere LOCKE de plaets, welke hy in dit Kollegie had, te ontnemen. Deze Bisschop, een geleert en deugzaam

Wort in *Engelant* beschuldigt.

Uit het Kollegie te *Oxford* gezet.

zaem Man, en die altyd veel achting voor den Heere LOCKE bezeten had, ontving, gelyk men naderhant vernomen heeft, dit Bevel met veel hartzeer. Hy liet terstont den Heere TYRRELL, den vrient van den Heere LOCKE ontbieden om 'er met hem over te spreken, en wert zoo krachtig overtuigt wegens de onschult van den Heere LOCKE, dat hy in plaets van het Bevel uit te voeren, aen hem den 8 November schreef om zich den 1 January des volgenden Jaers in persoon te komen verantwoorden. Tevens schreef hy aen MYLORD, Grave van SUNDERLAND, toen Sekretaris van Staet, met deze woorden, welke dienen kunnen om het karakter van den Heere LOCKE beter te doen kennen: *De wyl de Heer LOCKE een Man was, zegt hy op wien wyle de Graef van SHAFTESBURY veel vertrouwen stelde, en verdacht gehouden wert van niet wel gezind te zyn voor de Regeeringe, hebbe ik gedurende vele Jaren 't oog op hem gehouden; maer hy is altyd zoo krachtig op zyne hoede geweest dat ik na veelvuldig naeuwkeurig Onderzoek, met gerustheit verzekeren durve, dat 'er niemant, hoe gemeenzaem hy met hem*

Gunst-
Getui-
genis
van Bis-
schop
FELL.

wezen moge, in het Kollegie is, die hem inmer iets ten nadeele der Regeeringe, of over iets, dat dezelve betrof, heeft hooren spreken. Hoewel men hem dikwils, met opzet, in openbare en byzondere Gesprekken gebragt heeft op het onderwerp van den Grave van SHAFTESBURY, door kwalyk van hem, zynen Aenhang en Oogmerken te spreken, heeft men hem nooit kunnen bewegen om door zyne Redeneeringen, of zelfs door zyn Gezigt te betuigen dat hy'er eenigszins belang in stelde, zoo dat wy gelooven, dat'er geen mensch op de Werelt kan gevonden worden, die zyne Tong en Hartstogten meer meester is.

Dit is destevreemder, naerdien de Heer LOCKE uit den aert wat schielyk was; maer dewyl hy bemerkte dat men hem lagen leide, was het by hem eene onverbreekbare Wet geworden te zwygen. Hy kon gemakkelyk voorzien, dat hy door zyne gedachten te zeggen tegen zulken, die hem in dergelyke Redeneeringen poogden in te wikkelen geen dienst kon doen aen zynen Weldoener, en zich zelven moeilykheden op den hals zou halen.

Zyne
Voor-
zigtig-
heit.

Het blykt dat het Schryven van den Bisschop van Oxford alleen strekte om hem

hem dienst te doen; maer na dat 'er een tweede Brief des Konings gekomen was, vont hy zich gedwongen om den Heere LOCKE de plaets te ontnemen in het Kollegie der *Kerke van Christus, te Oxford.*

Na den Doot van Koning *Karel II*, die den 16 *February* des Jaers 1685 voorviel, ondernam de Heer PENN, dien de Heer LOCKE op de Hooge Schole gekent had, en met veel edelmoe- digheit zyn Achtting, welke hy by Koning *JAKOBUS* had, te werk stelde, Vergiffenis voor hem te verwerven, en zou ze wezentlyk verworven hebben; indien de Heer LOCKE niet ge- antwoort had, dat hy geene Vergiffe- nis behoefde, dewyl hy geene Mis- daed altoos had bedreven.

In de Lente des Jaers 1685, was de Hertog van *MONMOUTH* in *Hollant* met verscheiden *Engelschen*, die misnoegt waren over de Regeering, en maekte zich gereed tot de Onderneming, die hem zoo kwalyk gelukte. De Koning van *Engelant*, hier van verwittigt, deed door den Heere *SHELTON*, zynen Af- gezondenen in den *Hage*, den 17 Mei, van de Staten Vierentachtig Personen

op-

ver-
trou-
wen op
zyn On-
schult.

Wort in
Hollant
opge-
sicht.

opeiffchen, onder welken zich de Heer LOCKE bevont, dien men den Titel gaf: *voormaels Sekretaris van MYLORD SCHAFTESBURY*, hoewel hy nooit deze Bedieninge bekleed, noch dezen Titel in het Huis van dezen Heere gehad had, waer in hy niet anders dan als Vrient gerekent wert. Hy was de laefte van allen, die op de Lyft genoemd stonden; en men zeide toen dat zyn Naem op de *Engelsche* Lyft niet gevonden wert; maer dat de *Engelsche Consul*, die zich toen hier bevont, hem hier had doen byzetten. Ten minsten geloove ik, dat men verzekeren mag, dat de Heer LOCKE geene Gemeenschap had met den Hertog van MONMOUTH, voor wien hy geene achting genoeg had, om 'er zich eenig goeds van te belooven. Hy was daer en boven geenszins een Wargeest, en eer vreesachtig dan kloekmoedig.

Hy was, op het einde des Jaers 1684, te *Utrecht* geweest en in de Lente te *Amsterdam* te rug gekomen met oogmerk om naer *Utrecht* te keeren; gelyk hy wezentlyk deed, om dat hy geene vreeze had, van beschuldigt te kunnen worden als of hy de hant had in
de

de Onderneming van den Hertog van MONMOUTH. Hy had voor henen eenige Genegenheit betuigt om by den Heere GUENELON te huisvesten, die zich verschoont had van hem ten zynen Huize te ontfangen, om dat het in die Stad weinig 't Gebruik is van Vreemdelingen in zyn eigen Huis te herbergē; hoewel hy hem anderszins met een zeer goed oog beschouwde en met zeer veel Minnelykheit zyn Bezoek ontfing. Maer zoo ras de Heer GUENELON hem in gevaer merkte te wezen, begreep hy, dat het tyd was om hem dienst te doen, gelyk hy waerlyk met veel edelmoedigheid deed. Hy sprak 'er over met den Heere VEEN; en bewoog dezen om hem tot zynent in te nemen. Ten dien einde schreef hy hem op *Utrecht* en de Heer VAN LIMBORCH deed dit insgelyks, uit Naem van den Heere VEEN. De Heer LOCKE begaf zich dan naer *Amsterdam* en woonde Twee of drie Maenden in 't heime-lyk by den Heere VEEN Ondertus-schen nam de Heer VAN LIMBORCH de zorge op zich om hem de Brieven, die aen hem geschreven werden, ter hant te stellen, en bewaerde zelfs het

Tef-

Woont
heime-
lyk by
Dr. E.
VEEN.

Testament van den Heere LOCKE, die hem belaste, ingevalle hy overleed, om het aen iemant zyner Namaegschap te zenden, dien hy hem noemde. Men droeg ondertusschen zorge om by eenen der Voornaemsten van de Regeering dier Stad raed te vragen of hy hier in veiligheid kon blyven; en deze Heer antwoordde dat men hem niet kon beschermen, indien de Koning van *Engelant* hem deed opeiffchen, maer dat men hem ten minsten niet zou leveren, en niet in gebreke blyven van zynen Huiswaert te waerschouwen.

Dit stelde eenigermate zyn hart geruust en hy bleef by den Heere VEEN, tot de Maent van *September*, zonder uit te gaen, dan by nacht, uit vreeze van bekent te worden. Ondertusschen ried hem iemant van liever naer te gaen, gelyk hy deed; maer hy kwam te rug ontrent het begin van *November*, en huisvestte andermael by den Heere VEEN. Aen zyn Huis schreef hy den Latynschen Brief over de *Verdraegsaemheit*, die vervolgens ter Goude gedrukt is in den jare 1689. Hy voert tot Titel; *Epistola de Tolerantia ad Clarissimum Virum T. A. R. P. T. O.*

Ver-
trekt
naer
Kleef
voor
korte
tyd.

Brief
over de
Verdraeg-
saemheit.

I H E T L E V E N

L. A. *Scripta* à P. A. P. O. J. L. A.
 De eerste Letteren beteekenen, *Theologia apud Remonstrantes Professorem, tyrannidis osorem, LIMBURGIUM, Amstelodamensem*; en de tweede, *pacis amico, persecutionis osore, JOANNE LOCKIO, Anglo*. Het geheel, te samen genomen, wil zeggen: *Brief over de Verdraegzaamheit aen den zeer vermaerden LIMBURG, Amsterdammer, Professor onder de Remonstranten, den hater der d'winglandy, door JOANNES LOCKE, Engelschman, den hater der Vervolging*. Dit Werkje wert in het *Engelsch* vertaelt; en tweemaal in den Jare 1690, te *London* gedrukt. Ook is het in het *Nederduitsch* vertaelt, en eerst, gelyk ik meene, ter *Goude* gedrukt in *Twaelven* en naderhant in *Achten*, by *Jakob ter Beek* en *Isaak Tirion* te *Amsterdam*; in den Jare 1734. De Heer LOCKE las te dier tyd eenige Boeken van EPISCOPIUS en vont ze uitmuntende; want tot dien tyd toe, kende hy de *Remonstranten* niet dan van hooren zeggen, en door eenigen ommegang, dien hy hier met hen gehad hadde. Hy was verwondert hunne Gevoelens veel nader overeenkomstig met de zynen te vinden dan hy gedacht hadde, en maekte

Zyne
 Gedachten
 over de
Remonstranten.

te vervolgens een voortreffelyk Gebruik van de Kennisse, welke hy uit hunne Schriften kon halen.

Ten einde van 't Jaer ging de Heer ^{Gaer} LOCKE huisvesten by den Heere GUE- ^{huis-} NELON, daer hy ook in het volgende ^{vesten} Jaer bleef. ^{by Dr.} ^{GUENE-} ^{LON.}

In den jare 1686, begon hy weêr ^{Ver-} voor den dag te komen, dewyl men ^{schynt} wel onderricht was, dat hy geen deel ^{weêr in} had in de Onderneming van den Her- ^{t open-} tog van MONMOUTH. Hy gaf aên den ^{baar.} Heere LE CLERC eenige kleine Werkjes, en Uittreksels, die deze in zyne *Bibliothèque Universelle* plaetste (1).

In den Jare 1687 verlangde hy een ^{Ont-} Gezelschap op te rechten met de Hee- ^{werp} ren LIMBORCH, de CLERC en eenige an- ^{van een} dere goede Vrienden, om wekelyks ^{Gezel-} by beurten by malkander te komen, ^{schap.} en hier het eene of 't andere stuk van Geleertheit voor te stellen, om in de volgende Byeenkomst te verhandelen. Maer dit Gezelschap wert door zyn afwezen afgebroken, dewyl hy naer

Rot-

(1) *Nouvelle Methode de dresser des Recueils & Extraits du Livre du Mr. BOILE sur les Remede specifiques.* Het Eerste is vertaelt en in den Jare 1739 gedrukt te Amsterdam by *Kornelis de Wit.*

Huis-
vest te
Rotter-
dam by
den
Heer

FURLY.

Kort
Begrip
van zyn
Werk
over 't
Men-
schelyk
Verstant.

Rotterdam ging, daer hy by den Heere FURLY huisvestte. Hy keerde wel weder naer *Amsterdam*, maer bleef 'er niet lang.

Ontrent dien tyd schreef hy zelve een kort Begrip in het *Engelsch* van zyn Boek over 't *Menschelyk Verstant*, dat noch niet gedrukt was. De Heer LE CLERC vertaelde het in 't *Fransch* en plaetste het in zyne *Bibliotheque Universelle*. Dit kort Begrip behaegde aen velen en deed hen naer het geheele Werk verlangen. Men vont 'er, wien de Naem van den Heere LOCKE noch niet bekend was, die het als het Ontwerp van den Heer LE CLERC aenmerkten, 't welk hy aen een *Engelschman* toeschreef om 'er het Oordeel van 't Gemeen door te vernemen; maer zy geraekten ras uit hun Misverstant.

Keert
naer
Engel-
lant.

Eindelyk baende hem de gelukkige Staetsverwisseling, die in *Engelant* op het einde des Jaers 1688 en in 't begin des Jaers 1689, doorden Heldenmoed en het wys Beleid van den Prinse van ORANJE voorviel, den weg om in zyn Vaderlant weder te keeren en hy vertrok derwaerts in *February* 1689, met de Vloot, waermede de Prinse

van

van ORANJE overftak. Hy reisde naer *London* om hier te verwerven dat hy in zyn Recht van het Kollegie der *Kerke van Christus te Oxford* mogt herftelt worden ; niet eigenlyk met oogmerk om hier weér te keeren, maer alleen op dat hier door blyken mogt, dat men hem verongelykt had. Ook zou men het hebben toegestaen ; maer ziende dat men in dit Genootfchap niet befluiten kon om den genen af te zetten, die in zyn plaets gefteft was, en dat men hem als boven 't Getal wilde aenmerken en behouden, zag hy hier van af.

Ziet af
van 't
Kollegie te
Oxford.

Dewyl hy gezien en geacht was by vele Heeren, die na de Staetsverwifeling veel ingang hadden, zou het hem gemakkelyk gevallen hebben een aenzienlyk Ampt te krygen ; maer hy genoegde zich een der *Kommissarissen over de Appellen* te worden, een Ampt, dat jaerlyks Twee hondert Ponden opbrengt, en het welk hem geleck, om dat 'er niet veel aen waer te nemen viel. Het ftaet ter begevinge van de Heeren van de Thefaurie, en de LORD MORDANT, die onder hun getal was, en federt Grave van MONMOUTH

Wort
Kommissaris der Appellen.

en vervolgens van PETERBOROUGH geweest is, verzocht het voor hem, waer in de andere Heeren bewilligden. Ontrent denzelfden tyd wert den Heere LOCKE eene Karakter van Staet aen geboden en het stont ter zyner keuze, om als 's Konings Afgezonden te gaen by den KEIZER, by den keurvorst van BRANDENBURG, of aen eenig ander Hof, daer hy dacht te kunnen verblyven in eene Lucht, die bekwaamer wezen mogt voor zyne Gezondheit; maer hy weigerde eene Bediening van deze Natuur, in vreeze, dat, indien de Lucht ter plaetse, werwaerts hy zich henen begeven had, hem nadeelig wezen mogt, de Dienst des Konings hier door mogt lyden of zyn Leven in gevaer geraken, ten ware hy spoedig te rug keerde.

Weigert naer Duitſch-
lant als
Afge-
zonde-
nen te
gaen.

Uit
vreeze
voor
zyn Ge-
zont-
heit.

Twee-
de Brief
over de
Verdraeg-
zaamheit.

Ondertuffchen versleet hy zynen tyd niet onnut, alzoohy in den Jare 1690, door een Tweeden Brief over de *Verdraegzaamheit* (1) antwoordde op zeker Ge-

(1) Deze Tweede Brief is in het *Nederduitsch* overgezet en gedrukt te *Harlingen* by Folkert Van der Plaets, in den Jare 1743.

Gefchrift, waarmede een Godgeleerde zynen eersten Brief had aengetast. Hy stelde zynen Naem voor dezen Tweeden Brief niet; om zich in geen krakeel in te wikkelen, 't welk zyn Persoon betrof; 't gene hem zou hebben kunnen benadeelen, zonder aen de Bevordering der Waerheit eenig nut te doen. In dit zelfde Jaer kwam zyn Werk over het *Menschelyk Verstant* voor de eerste mael in het *Engelsch* in het Licht, en is meermalen uitgegeven. In den jare 1700 wert het in het *Fransch* vertaelt, en men is voor Tien of Twaelf Jaren van zins geweest om het in 't *Nederduitsch* uit te geven; maer dit heeft noch geen gevolg gehad. De Heer COSTE, die toen met den Schryver in een zelfde Huis woonde, vertaelde het in 't *Fransch* met veel zorgvuldigheid, getrouwheit en netheit, onder zyne oogen, en deze Overzetting wort zeer hoog geschat. Zy maekte de Gevoelens van den Heere LOCKE in andere Landen bekend, daer het *Engelsch* toen noch zoo gemeenzaem niet was. De Schryver zelve verbeterde hier in verscheiden Plaetsen van het oorspronkelyke, en hy heeft ook in de

Zyn Werk over 't Menschelyk Verstant.

Wort in het Fransch vertaelt.

Vierde *Engelsche* Uitgave verscheidene Dingen verandert en erkende, ontrent sommige, andere Gevoelens gekregen te hebben; waer uit men zyne Oprecht-heit en Liefde voor de Waerheit kan ontdekken.

Derde Brief over de Verdraegzaemheit.

Wy melden niet van eenige andere Werkjes van den Heere LOCKE, waer onder ook een derde Brief over de *Verdraegzaemheit* was; en sommige Gedachten hadden hem in geschil gebragt, met Dr. STELLINGFLEET, Bisschop van *Worcester*; doch dewyl wy alle de Schriften van den Heere LOCKE niet in het *Nederduitsch* hebben, achten wy het onnoodig de Nieuwsgierigheit tot dezelve op te wekken; echter kunnen wy vooral niet nalaten te zeggen, dat hy in den Jare 1693, zyne *Bedenkingen over de Opvoeding der Kinderen* uitgaf.

Bedenkingen over de Opvoeding der Kinderen.

Twee volgende Uitgaven, in de Jaren 1694 en 1698 zag men vervolgens hier van met Vermeerderingen door den Schryver en naderhant is het zoodikwils herdrukt, dat de tegenwoordige nieuwe Overzetting in het *Nederduitsch* naer den Elften Druk vertaelt is. De voorheen gemelde Heer COSTE heeft het ook in het *Fransch* overgezet. Hier

in

in ziet de Heer LOCKE wel voornamelyk op de Gebreken, die in *Engelant* ten aenzien der Opvoedinge plaets hebben; maer zekerlyk is het van algemeene nut voor alle Lantaerden.

Door verscheiden malen den Ridder ^{Wort} MASHAM bezocht te hebben, die te ^{ge-} ^{meen-} ^{zaem} ^{met den} ^{Ridder} ^{M A S-} ^{H A M.} *Oates* woonde, een Plaets ontrent twintig Mylen van *London* gelegen, had hy de Lucht hier zoo goed gevonden, dat hy oordeelde nergens beter voor zyne Gezontheit te kunnen wonen. Op zyn Voorstel, wert hy 'er met zeer veel genoegen ontfangen, en met alle Vryheit om hier te leven, als in zyn eigen Huis.

Hier sleet hy het overige van zyn Leven in het aengenaem gezelschap van den Heere MASHAM en zyn Huisgezin en ging hier, tot zynen Doot toe, zoo weinig van daen als 't mogelyk was, naerdien de Lucht te *London* hem hoe langer hoe ondraeglyker wert. Hy kwam in die Stad niet dan des Zomers en alleen voor drie of vier Maenden, en wanneer hy niet wel te pas te rug keerde, wert hy door de Lucht van 't Lant terstont herstelt.

Het is te verwonderen dat de Heer

Werk-
zaam-
heit van
den Hr.
LOCKE.

LOCKE, reets zoo ver in jaren gevordert, zoo veel werk kan afdoen; te meer dewyl hem zyne Borstkwael zoo krachtig hinderde; doch allermeeft begon hy door dit Ongemak gedrukt te worden in den Jare 1697, na dat hy verpligt was in eene felle Koude naer *London* te reizen, naerdien de Koning hem verlangde te spreken. Het hinderde hem zoo zeer, dat hy in geen drie Nachten kon slapen, en federt is hy nooit zoo gezont geweest dan te voren.

Oeffe-
ning o-
ver de
H.
Schrift.

Eenige Jaren voor zyn Doot begon hy zich geheel en al toe te leggen op het beoeffenen der Heilige Schrift en vont hier in zoo veel genoegen, dat hy zyn leetwezen betuigde van dit niet eerder gedaen te hebben. Men heeft van deze Letteroeffening de Vruchten gezien in zyne Verhandeling over de *Redelykheit des Christendoms*; het welk mede in het *Nederduitsch* vertaelt is. Ook zyn hier uit voortgekomen een *Uitbreiding* over den Brief aen de GALATIERS, de Brieven aen de ROMEINEN, KORINTHIERS en EFEZIERS; waer van die aen de ROMEINEN alleen in onze Tale is overgezet; gelyk mede
zy-

zyne *Proeve om Paulus Brieven* gemak-
kelyk te verſtaen (1).

Deze Letteroeffening over de Hei- ^{Gods-}
lige Schrift had in hem eene zeer le- ^{vrucht.}
vendige en oprechte Godsvrucht te
weeg gebragt; hoewel zeer vervreemt
van eenige Gemaektheit. Door de
Zwakheit zyns Lichaems, waer in hy
meer dan een Jaer voor zyn Doot ver-
viel, was hy niet in ſtaet om te Kerk
te kunnen gaen; waerom hy goed vont
het H. Avontmael in zyn Huis te on-
derhouden, gelyk men in *Engelant* wel
gewoon is te doen; in welk geval de
Zieke de Bediening ontfangt met ee-
nige andere goede Vrienden. Toen ^{Rekke-}
de Dienaer de Plegtigheit verricht had, ^{lykheit.}
betuigde hy; *de Gevoelens van eene vol-*
komene Liefde voor alle Menſchen te be-
zitten, en eene oprechte Eenigheit met de
Kerke van JEZUS CHRISTUS, met welken
Naem zy mogt onderscheiden worden. Hy
bezat te veel Verſtant, om het H.
Avontmael aen te merken, als een Vlag
van Scheuring en Verdeeltheit, ge-
lyk velen doen, die door misbegrip
en

(1) Al dit vertaelde is gedrukt te Amſter-
dam by *Kornelis de Wit.*

en om dat zy kwalyk onderwezen zyn; wanneer zy in hunne Kerk Avontmael houden alle andere Maetschappyen van Christenen veroordeelen. Hy was gansch en al van Verwondering getroffen over Gods Wysheit in de manier, waer op hy de Menschen heeft willen Zalig maken, en wanneer hy hier oversprak, kon hy zich niet weêrhouden uit te roepen: *o Diepte des Rykdoms, beide der Wysheit en der Kennisse Gods.* Hy was by zich zelve verzekert, dat men door de Heilige Schrift zonder Vooroordeel te lezen, hier van overtuigt zou zyn en hier toe vermaende hy dikwils diegenen, met welken hy sprak.

De
Heer
LOCKE
ver-
zwakt.

Om-
stan-
dighe-
den
voor
zyn uit-
einde.

Eenige Weken voor zyn Doot kon hy niet meer gaen en men bragt hem in een Leuningstoel door 't Huis; maer MEVROUW MASHAM, die hem den 27 Oktober des Jaers 1704, Ouden Styl, wilde gaen bezoeken vont hem niet, gelyk zy gewoon was, op zyn studeer-kamer, maer te bed. Naerdien zy hier over eenige Verwondering be-toonde, zeide hy dat hy besloten had te blyven leggen, om dat hy des daegs te voren opgestaen wezende zich te veel vermoeit had en dit niet kon weêrstaen,

staen , en ook niet wist of hy ooit weêr zou opstaen. Hy kon dien dag niet eten en des Namiddags stelde hem 't Gezelschap , dat hy by zich in zyn Kamer had , voor , om hem iets voor te lezen , maer hy weigerde dit. Nochtans vroeg hy aen iemant , die eenige Papieren in zyne Kamer gebragt had , wat deze behelsden , en men las ze hem voor ; waer na hy zeide , dat *het gene hy hier te doen had , haest verricht zou zyn , en dat hy 'er God over dankte*. Hier op naderde men by zyn Bed , toen hy 'er byvoegde , dat hy verzocht *aen hem te willen gedenken in het Avont - Gebed*. Waer op hem geantwoort wert , dat indien het hem welgeviel , het gansche Huisgezin in zyne Kamer zou komen bidden , en hier in stemde hy toe. Men vroeg hem of hy geloofde haest te zullen sterfen , en hy antwoordde dat zulks mogelijk dien nacht zou gebeuren , maer dat het geen drie of vier dagen kon duuren. Hy lag toen in een klam Zweet ; maer dit ging kort naderhant over. Hy nam een weinig *Bronswyker Mom* en dronk op de Gezontheit van 't Gezelschap zeggende ; *ik wensche u allen veel Zegen , wanneer ik*

weg zal wezen. Na dat allen, die zich in de Kamer bevonden, vertrokken waren, behalven MEVROUW MASHAM, die by zyn Bed bleef zitten, vermaende hy haer, *deze Werelt enkel aen te merken als een staet van Voorbereiding voor een beter*; waer by hy noch voegde, *dat hy lang genoeg geleefd hadde en God dankte van zyn Leven gelukkig doorgebracht te hebben, maer dat dit Leven hem niet anders dan rechte Iedelheit voorkwam.* Des Avonts na den Eten kwam het Huisgezin in zyn kamer om hier te bidden en tusschen Elf en Twaelf Uuren scheen hy iets beter. MEVROUW MASHAM gaf te kennen dat zy by hem wilde blyven waken, maer hy wilde dit niet toestaen, en zeide dat hy mogelyk wel wat slapen zou, maer indien 'er eenige Verandering voorviel, dat hy haer zoude doen roepen. Hy sliep niet; maer hy besloot te beproeven om 's anderen daegs op te staen, gelyk hy deed. Hy wert op zyn studeerkamer gebragt en men zette hem op een gemakkelyken Stoel, waer op hy vry lang en by verscheiden tusschenpoozen sliep. Dewyl hy wat beter scheen, wilde hy dat men hem zou

aen-

aenkleeden, gelyk hy gewoon was, en eifchte een Teug klein Bier, 't welk hy zelden gewoon was te gebruiken, waer na hy MEVROUW MASHAM, die ftil by zich zelve in de Pſalmen zat te lezen, terwyl hy gekleed wert, verzocht overluid te lezen, gelyk zy deed en hy ſcheen zeer aendchtig, tot dat hy door het naderen van den Doot in zyn Aendacht belet wert. Toen verzocht hy MEVROUW met lezen opte houden, en weinige Minuten hier na gaf hy den Geest, op den 28 Oktober Ouden ſtyl des Jaers 1704, ontrent ten Drie Uuren in den Namiddag, in het Drie en zeventigſte Jaer zyns Ouderdoms.

Aldus ſtorf een der voortreffelykſte Geoeffentheit in de Filozofie en Godsdienſt. Filozofen van onzen tyd, die na dat hy byna in alle de Deelen der Filozofie was ingedrongen en derzelve geheimſte Verborgenheden, met eene zeldzame Schranderheit en Naeuwkeurigheid had ontzwachtelt, zeer gelukkig zynen Geest en Gedachten wendde op den *Chriſtelyken Godsdienſt*; dien hy in deſzelfs Grontbeginfel onderzocht, met die zelfde Vryheit gelyk hy andere Wetenschappen gedaen had, en welken hy zoo redelyk en uitmunten-

de

de vont, dat hy 'er de overige dagen van zyn Leven aen opofferde, en aen anderen de hooge achting, die hy 'er voor had opgevat, poogde in te boezemen. Dit ging geenszins gepaert met eenige Droefgeestigheid of met eenig Bygeloof; gelyk fomtyts gebeurt aen luiden, die zich enkel uit Verdriet en door nare Gedachten aen de Godsdienstigheid hebben overgegeven. Het zelfde Licht van Kennisse, dat hem gebragt had tot het beoeffenen der Filozofie, bracht hem tot dat van het Nieuwe Testament en ontfonkte in zyn Hart een gansch redelyke Godsvrucht, en dien grooten Schepper waerdig, die ons de Reden alleen gegeven heeft, om nut te doen met de Openbaringe; en wiensgeopenbaerde Wil onderstelt, dat wy ons gebruik maken van al het Oordeel, dat hy ons gegeven heeft, om die Openbaring te erkennen, ons over te verwonderen en die te volgen.

Het is onnoodig hier uit te weiden in den Lof, die den Heere LOCKE wegens zyn Verstant toekwam of te zeggen hoe uitgebreid, hoe doordringend hoe naeuwkeurig het zelve geweest is;

zyne Werken, die men in verfcheide-
ne Talen kan lezen, geven'er een Be-
wys van en ftrekken hier tot een eeu-
wig Gedenkteeken. Ik zal hier alleen
noch eene Afbeelding, die zeker voor-
treffelyk Personaedje aen den Heere
LE CLERC van dezen uitmuntenden
Man gegeven heeft, byvoegen, welke
dit Getuigenis ten grooten deele kon
bevestigen, naerdien hy hem van naby
gekent had.

„ Hy was een diepdenkend Filo-
„ zoof en een Man tot de grootste din-
„ gen bekwaem. Hy bezat in de be-
„ fchavende Letteren groote Kundig-
„ heden, en manieren die vol van be-
„ leeftheit en zeer aenlokkende waren.
„ Hy had kennis, genoegfaem van al-
„ les, wat van nuttigheit wezen kan
„ voor't menschelyk Geflacht, en ver-
„ ftont in den gront dat gene, wat hy
„ ooit beoeffent had; maer hy was hoo-
„ ger dan alle deze Kundigheden, door
„ dien hy over alle deze Gaven geen
„ grooter Gedachten van zich zelven
„ fcheen te hebben. Geen Mensch
„ toonde minder Meesterachtigheit,
„ noch worp zich zeldfamer als Leer-
„ aer op dan hy, en hy ftoorde zich

„ niet

„ niet in 't allerminst , indien men zyne
 „ Gevoelens niet omhelsde. Men vint
 „ ondertusschen zekere soort van Hair-
 „ klovers , die na dat zy dikwils we-
 „ derlegt zyn , gedurig weêr op nieuws
 „ aenvallen , en evenwel nooit iets an-
 „ ders dan 't zelfde zeggen. Zulke lai-
 „ den kon hy niet verdragen en sprak
 „ 'er somtyds eenigszins driftig over ;
 „ maer hy was de allereerste gereed
 „ om dergelyke geringe Vervoeringen
 „ te erkennen.

„ In de geringste Zaken , die dit Le-
 „ ven betreffen , zoo wel als in de Ge-
 „ voelens , die in bespiegeling bestaen ,
 „ was hy altoos gereed om op het zeg-
 „ gen van wien het ook wezen mogt ,
 „ aen de Reden plaets te geven. Hy
 „ was aen de Waerheit getrouw , en 'er ,
 „ zoo men wil , aen verflaest , hy ver-
 „ liet ze nooit , om geen Mensch en hy
 „ beminde ze om haer zelfs wil.

„ Hy schikte zich naer 't Begrip der
 „ middelmatigste Verstanden , en wan-
 „ neer hy met hen in Verschil was ,
 „ verzwakte hy de kracht hunner Be-
 „ wyzen niet , die tegen hem werden
 „ ingebracht , al waren zy zelfs , door
 „ hen , die ze gebruikten , niet wel
 „ uit.

„ uitgedrukt. Hy ging gaerne met al-
 „ lerhande menschen om, en trachtte
 „ met hunne Kundigheden voordeel te
 „ doen, 't gene niet alleen ontstont uit
 „ zyne goede Opvoeding, maer uit de
 „ gedachten, welke hy bezat, dat 'er
 „ geen mensch is, of men kan 'er iets
 „ van leeren. Ook had hy zoo veele
 „ Zaken, die de Konsten en Koophan-
 „ del betroffen, geleert, dat hy 'er
 „ zich enkel op schein' toegelegd te
 „ hebben; en hierom zulken, wier
 „ werk het eigenlyk was, dikwils
 „ met vermaek by hem raedpleegden,
 „ en hun nut deden met zyne Ken-
 „ nis.

„ Onder alles, waer mede hy minst
 „ over weg kon, waren de kwadema-
 „ nieren, waer voor hy een afkeer
 „ had; als hy zag dat zy niet ontston-
 „ den uit weinige Ondervinding van
 „ de Werelt, maer uit Verwaentheit,
 „ Trotsheit, een kwaden Inborst, on-
 „ beschofte Domheit, en andere der-
 „ gelyke Gebreken. Anderszins was
 „ hy zeer verre van eenig Mensch te
 „ verachten, die in 't uiterlyke een
 „ onaengenaem voorkomen had. Hy
 „ merkte de Beleeftheit, niet alleen

„ als iets bevalligs aen en bekwaem
 „ om de Harten te winnen, maer als
 „ een Chrifhelyke Pligt, daer men fter-
 „ ker op aen behoorde te dringen dan
 „ men gemeenlyk doet. In dezen op-
 „ zigte prees hy zeer zekere Verhan-
 „ deling, in 't Franfch *Traité fur les*
 „ *moyens de conferver la paix avec les hom-*
 „ *mes, par MRS. DE PORT ROYAL,*
 „ over de *Middelen om met de Menfchen*
 „ *den Vrede te bewaren*, en hy keurde de
 „ Predikaetsien zeer goed, welke hy
 „ den Heere WICHKOT over dit On-
 „ derwerp had hooren doen en diena-
 „ derhant in 't *Engelfch* gedrukt zyn.

„ Zyn Ommegang was zeer aenge-
 „ naem voor allerhande Standen van
 „ Menfchen, en zelfs voor Vrouwen;
 „ en geen Mefch kon beter ontfan-
 „ gen worden dan hy, by luiden van den
 „ hoogften Rang. Ook was hy in 't al-
 „ lerminf niet droefgeefstig; en, gelyk,
 „ onder luiden van Verftant, de Ge-
 „ zelfchappen gemeenlyk gemaklyker,
 „ ongedwongener en minder laftig
 „ door pligtplegingen zyn, had de
 „ Heer LOCKE zich deze Talenten, in-
 „ dien hy ze al niet natuurlyk bezat,
 „ door de Verkeering met de Werelt

„ aengewent, en dit maekte hem des
 „ te aengener, om dat luiden, die
 „ hem niet kenden, zulke manieren
 „ in een Man niet verwagten, die
 „ zoo krachtig als hy aen de Letter-
 „ oeffeningen gehecht was. Zy, die de
 „ Verkeering van den Heere LOCKE
 „ zochten, om van hem te leeren 't
 „ gene men van een Man van zyne
 „ Bekwaemheit leeren kan, en die hem
 „ met eerbied naderden, stonden ver-
 „ wondert van in hem de manieren te
 „ vinden, niet alleen van een Man
 „ van Geboorte, maer zelfs alle Be-
 „ schaeftheit, die men verlangen kon.
 „ Hy liet zich somtyts uit tegen
 „ het schertsen, 't gene in de Verkee-
 „ ring met Menschen het allerteederst
 „ is, en somtyds zeer gevaerlyk, wan-
 „ neer het niet wel behandelt wort.
 „ Echter wist hy zoo aerdig te schertsen
 „ als eenig Mensch op de Werelt, maer
 „ hy zeide nooit iets, 't welk aenstoote-
 „ lyk was of iemand benadeelen kon. Hy
 „ wist alles, wat hy sprak, te verzachten
 „ en op eene aerdige wyze te draeijen.
 „ Indien hy met zyne Vrienden schert-
 „ ste, geschiedde dit over een Gebrek
 „ van weinig belang, of over iets, 't

„ gene voor hun zelfs voordeelig was
 „ dat het geweten wert. Dewyl hy on-
 „ gemeen beleeft was, kon men zelfs,
 „ wanneer hy begon te schertfen, zich
 „ als verzekeren, dat hy naderhant
 „ iets verpligtende zou zeggen. Hy
 „ schertste nooit over een Ongeluk of
 „ een natuurlyk Gebrek.

„ Hy was zeer liefddadig tegen den
 „ den Armen, mits dat deze geene
 „ Leegloopers, of Luiden van een los
 „ Leven waren, die niet gewoon wa-
 „ ren te Kerk te gaen, of die 's Zondags
 „ in de Kroeg liepen. Hy had vooral
 „ medelyden met zulken, die, na dat
 „ zy in hunne Jeugt zoo veel gewerkt
 „ hadden als zy konden, in hunnen
 „ ouden dag tot Armoede vervielen.
 „ Hy zeide, dat het niet genoeg was,
 „ hen niet van Honger te laten ster-
 „ ven; maer dat men hen met eenige
 „ aengenaemheit moest doen leven.
 „ Ook zocht hy naer de gelegenheden
 „ om wel te doen aen zulken, die het
 „ verdienden, en dikwils, wanneer
 „ hy ging wandelen, bezocht hy de
 „ Armen in de Buurt, en gaf hun iets
 „ om hen in hunne Behoeftigheden te
 „ ondersteunen of Huismiddelen te
 „ koo-

„ koopen , die hy hun voorschreef,
 „ indien zy geen Arts hadden om hen
 „ te helpen.

„ Hy wilde niet dat 'er iets verloo-
 „ ren ging 't gene ergens nut toe we-
 „ zen kon , of dat 'er iets bedorven
 „ wert, zonder dat 'er iemand eenig
 „ Voordeel genoot. Dit was naer zyn
 „ Gedachten de Goederen verkwiften,
 „ waer van God ons slechts Rentmee-
 „ sters gemaakt heeft. Ook was hy
 „ een Man van Order, en die van al-
 „ les zeer naeukeurig Rekening hielt.

„ Indien hy aen eenige Hartstocht
 „ onderworpen was, het was de Toorn;
 „ maer hy had 'er zich Meester van
 „ gemaakt door de Reden, en zy deed
 „ hem zelden, zoo min als aen zyn
 „ Evenmensch, veel kwaet. Hy wist
 „ 'er het belachlyke volkomen wel van
 „ af te schilderen. Hy zeide dat zy
 „ nergens nut toe was, noch voor de
 „ Opvoeding der Kinderen, noch om
 „ de Dienstboden in order te houden,
 „ en dat zy zelfs 't Gezag deed ver-
 „ liezen, dat men over hen had. Hy
 „ was goed tegen zyne Bedienden, en
 „ zelfs gaf hy zich de moeite om hen
 „ met zachtzinnigheid te onderrichten

„ in welker voege zy hem dienen
 „ moesten.

„ Niet alleen bewaerde hy zorgvul-
 „ dig een Geheim , dat hem toever-
 „ trouwt was ; maer hy zeide nooit
 „ iets weder aen een ander , 't welk
 „ eenig nadeel doen kon , al had men
 „ hem zelfs niet verzocht te zwy-
 „ gen , ook bezat hy in geenerlei ma-
 „ niere eenige onbescheidenheit , of
 „ onbedachtsaemheit , die zyne Vrien-
 „ den hinderlyk kon wezen. Hy was
 „ zeer naeugezet om zyn Woort te
 „ houden , en het gene hy beloofde
 „ was heilig. Hy was schroomagtig
 „ om luiden , welke hy niet kende , aen
 „ te pryzen , en kon niet besluiten om
 „ zulken eenigen Lof te geven , wel-
 „ ke hy niet lofwaardig rekende. Als
 „ hem gezegt wert , dat zyne Aenpry-
 „ zingen de uitwerking niet gedaen
 „ hadden , die men 'er van verwacht-
 „ te , zeide hy , *dat hy nooit iemand be-*
 „ *drogen had , door meer te zeggen dan hy*
 „ *wist ; dat het gene , waer voor hy in-*
 „ *stont , moest bevonden worden , gelyk hy*
 „ *zeide dat het was , en dat , indien hy*
 „ *hier ontrent anders handelde , alles , wat*
 „ *hy mogt aenpryzen , voortaan van wei-*
 „ *nig gewigt zou wezen.*

„ Zyn

„ Zyn grootſte Vermaek en Tyd-
 „ korting was om met redelyke Lui-
 „ den te praten, en hy zocht zeer naer
 „ hunne Verkeering. Hy bezat alle
 „ hoedanigheden, die eene bevallige
 „ Vrientschap konden onderhouden.
 „ Hy ſpeelde niet dan uit Beleeſtheit
 „ en Inſchikkelykheit, hoewel hy dik-
 „ wils zich bevonden hebbende onder
 „ Luiden, die het deden, gansch niet
 „ kwalyk ſpeelde, wanneer hy 'er zich
 „ toe overgaf. Anderszins was hy
 „ geenszins de Man om het voor te
 „ ſtellen, en zeide, *dat het slechts een*
 „ *Tydkorting was voor zulken, die niet*
 „ *wiſten wat zy praten zouden.*

„ In zyne Kleeding was hy net, zon-
 „ der gemaektheit of byzonderheit,

„ Hy was in den aert arbeidzaam,
 „ en hielt zich zoo veel bezig, als zyn
 „ Gezonthheit wilde toelaten. Somtyds
 „ ſchepte hy vermaek om in een Tuin
 „ te arbeiden, 't welk hy volkomen
 „ wel verſtont. Hy was een Liefheb-
 „ ber van wandelen, maer, dewyl
 „ zyn Ongemak in de Borſt hem niet
 „ toeliet veel te gaen, reed hy in den
 „ Achtermiddag, dikwils te Paert, en
 „ toen hy niet meer te Paert kon zit-

„ ten,

„ ten , gebruikte hy een *Chaisje* ; en
 „ wilde altyd gezelschap by zich heb-
 „ ben , al was 't maer een kint , want
 „ hy vont groot behagen in met wel
 „ opgevoede kinderen te praten.

„ De Zwakheit zyner Gezonthheit
 „ hinderde niemant dan hem zelven ,
 „ en men zag in hem niets , dat iemant
 „ eenig ongemak baerde , dan dat men
 „ hem zag lyden. Zyne Wyze van
 „ Voedfel te gebruiken was als die van
 „ andere luiden , behalven dat hy ge-
 „ woonlyk niet anders dan Water
 „ dronk ; en dit meende hy had hem
 „ zoo lang in 't Leven gehouden , hoe-
 „ wel hy zoo zwak van Inborst was.
 „ Hy schreef ook de behoudenis van
 „ zyn Gezigt hier aen toe , 't welk
 „ op het einde van zyn Leven zeer
 „ weinig verzwakt was ; want hy kon
 „ allerhande Boeken by de Kaers le-
 „ zen , ten ware zy ongemeen klein van
 „ Letter waren , en hy heeft nooit
 „ Bril gebruikt. Hy had geen ander
 „ Ongemak dan zyn Borstkwael , be-
 „ halven dat hy vier Jaren voor zyn
 „ Doot zeer doof wert ; maer dit duur-
 „ de niet langer dan een half Jaer.
 „ Naerdien hy zich hier door verste-
 „ ken

„ ken vont van 't Vermaek der Ver-
 „ keering , wist hy niet of het niet
 „ beter ware blind , dan doof te zyn ,
 „ gelyk hy te dier tyd aen een zyner
 „ Vrienden schreef. Wyders verdroeg
 „ hy zyn Ongemakken met Gedult.

Zie daer een Afbeelding van de-
 zen grooten Man , geschetst naer
 het Leven en geenszins geveit. Het
 ware te wenschen, dat men niet' al-
 leen zyne Gedachtenis onsterfelyk kon
 maken; maer voornamelyk, dat men
 ook zynen Geest eeuwig kon doen le-
 ven; door de Luiden van Letteren te
 brengen tot het nasporen, beminnen
 en verdedigen der Waerheit, gelyk hy
 gedaen heeft. Maer dit kunnen zyne
 Schriften beter doen dan alle Loffpra-
 ken en Vermaningen.

Ik moet hier noch alleen byvoegen
 dat men hem eenige Boeken heeft toe-
 geschreven, welke hy nooit gemaekt
 heeft. Men heeft, by voorbeeld, ge-
 wilt, dat hy eene *Verhandeling* zou ge-
 schreven hebben *over de Goddelyke Lief-*
de; doch deze is van MEVROUW MAS-
 HAM, een Vrouw van groote Verdien-
 sten, en waer voor de Heer LOCKE,
 gelyk wy gezien hebben, zeer veel
 Ach-

LXXVI HET LEVEN VAN J. LOCKE.

Achting had. Dit Werkje is ons in het *Nederduitsch* onbekent; doch in het *Fransch* vertaelt door den Heere COSTE.

Wy geven op de volgende Bladzijde het Graffschrift van den Heere LOCKE, door hem zelve gemaakt.

J. L O C K E

O V E R D E

O P V O E D I N G

D E R

K I N D E R E N .

I.   En gezonde Ziel in een gezond Lichaem (a) is eene (a) *7uv*
 (E) korte, doch volkomene be- Sat. X.
 (E) schryving van een gelukki- 356.
   gen staet in dit Leven. Hy, die deze beiden bezit, behoeft om weinige andere voordeelen te wenschen; en hy, die een van beiden missen moet, zal, door alles, wat hy anderszins moge genieten, zich weinig meer bevoordeelt vinden. De menschen zyn zelve veelal oorzaak van hun eigen Geluk of Elende. Wie zyn Gemoed niet wyslyk
A be-

bestiert zal nooit den rechten Weg bewandelen; en hy wiens Lichaem zwak en kwynend is, zal 'er nimmer ver in vorderen. Veler menschen Gesteltenis van Lichaem en van Geest, ik beken 't, is zoo krachtig en door de Natuur zoo wel gevormt, dat zy weinig bystant van anderen behoeven, maer, door de kracht van hunnen Geest, worden zy, van hunne Wieg af aen, tot alles, wat voortreflyk is, aengespoort; en door het Voorrecht hunner gelukkige Gesteltenisse, zyn ze in staet om wonderen te kunnen uitvoeren. De Voorbeelden echter van dezen aert zyn zeldsaem, en ik oordeel te mogen zeggen, dat 'er van de tien wel negen, onder alle menschen, die ons bejegenen, alles wat zy zyn, 't zy goed het zy kwaet; 't zy nut of niet nut, hunner Opvoedinge moeten dank wyten. Dit maekt het merkelyk onderscheid onder 't Menschdom. De geringe, ja genoegsaem ongevoelbare indrukfelen onzer teedere Kintscheit zyn van groot gewigt en hebben eenen langen nasleep in hunne gevolgen. 't Is 'er meê gelegen, even als met den oorsprong van sommige Rivieren, wier vloeibare wateren, door een bekwame hant, in graften kunnen worden afgeleid, die haer eenen strydigen loop doen aennemem; en die, door een geringe leiding, haer in den aenvang by hare bron gegeven, een zeer verschillenden loop aennemem, en eindelyk zeer verre van ha-

haren eersten oorsprong en naer plaetsen op eenen grooten afstand van elkanderen gebragt worden.

II. Ik oordeel dat de Gemoederen der Kinderen al zoo gemakkelyk herwaerts of derwaerts te leiden zyn, als Water zelve. Maer, schoon dit zekerlyk 't voornaemste deel onzer beschouwinge wezen zal, en wy onze meeste zorg zullen pogen aen te wenden voor 't inwendige; de leeme hut nochtans dient niet verwaerloost. Hier mede dan zal ik aenvangen en allereerst de *Gezontheit* des Lichaems beschouwen, als iets 't welk mooglyk eer verwagt zal worden van die Letteroeffeningen (1), waer op ik, volgens de algemeene gedachten, my byzonderlyk heb toegelegd. Dit kan ook kort worden afgehandelt, dewyl 't zich, naer myne gedachten, in een kleinen omtrek bepaelt.

III. Hoe noodig de *Gezontheit* zy ter bevordering van ons Beroep en Geluk, en hoe noodzakelyk eene krachtige Lichaemsgesteltenis, bekwaem om moeilykheden en arbeid te kunnen uitstaen

(1) Het is bekend dat de Heer LOCKE zich in zyne Letteroeffeningen had toegelegd op de Geneeskunde; Zie *Epist. Dedicat. Oper.* TH. SYDENHAM. pag. 7, 8. *Lipsiæ* 1695. doch hy maekte naderhant zyn werk niet om ze tot verder gebruik te brengen dan de Beschouwinge.

ftaen, voor iemant, die in de Werelt eenige figuur zal maken, behoeft geen bewys altoos, naerdien dit al te ken- nelyk is.

IV. Myne Aenmerking over de *Gezont- heit* zal niet beftaen in 't gene een Ge- neesheer behoort te doen met een ziek en zwaklyk Kint; maer wat den Oude- ren, zonder behulp van Artsfnyen, te doen ftact, ter *Beboudenis en Verbetering van eene gezonde of ten minften van gee- ne zieklyke Gelfteltenis* in hunne kinderen. En dit kan mooglyk in dezen enkelen korten Regel begrepen worden; namelyk dat luiden van Geboorte met hunne Kin- deren leven moeten, gelyk brave Lant- luiden en welgefteldę Boeren gewoon zyn de hunne te behandelen. Maer de- wyl de Moeders dit mooglyk te hard en de Vaders dezen Regel te kort zullen oordeelen, zal ik myne meening wat netter en duidelyker verklaren; alleen- lyk dit als eene gemeene en zekere Aen- merking voor de Vrouwen ter overwe- ging gevende: dat de Gelfteltenisfen der meeste Kinderen of bedorven of bena- deelt worden door te veel *Inwilliging* en *Teërbartigheit*.

Teë-
hartig-
heit.

Warm-
te.

V. Het eerste, waer voor zorgge ge- dragen moet worden, is de Kinderen, 't zy's Winters of 's Zomers, niet te *warm te kleeden of te dekken*. Het Aengezigt, wanneer wy geboren worden, is niet minder teeder, dan eenig ander deel van

van ons Lichaem. Alleen de Gewoonte verhard het, en maekt het meer bekwaem om de koude te verdragen. Hierom gaf de *Skytbische* Filosoof een zeer nadruklyk antwoord aen den *Atbener*, die zich verwonderde, hoe hy naekt kon gaen in Vorst en Sneeuw. „Hoe kunt gy 't harden”, vroeg de *Skytb*, „dat uw Aengezigt bloot staet voor de strenge Winterlucht? Myn Aengezigt is hier aengewent”, zeide de *Atbener*. „Verbeeld u”, antwoordde de *Skytb*, „dat ik geheel en al Aengezigt ben”. Aldus kunnen onze Lichamen alles verdragen, waer aen zy van den beginne gewent worden.

Tot een uitmuntend voorbeeld hier van, hoewel ten aanzien van eene onmatige Hitte, (’t welk echter kan aentoonen wat de gewoonte kan uitwerken) zal ik hier de eigene woorden van eenen ver vernuftigen Schryver bybrengen, welke ik vinde in eene nieuwe *Reize naer de Levant*. „De Hitte”, zegt hy, „is te *Maltba* veel heviger dan ergens in *Europa*: Zy gaet die van *Rome* zelf te boven, en is volmaekt om te smooren; en noch te meer, om dat ’er zelden eenige koele winden waeien. Dit maekt het gemeene Volk zoo zwart als Heidenen: Maer de Boeren schynen hier echter de Zon te tartten: zy werken op ’t heetste van den dag, zonder tusschenpoozen, of zonder zich voor de branden-

„ dende stralen der Zon te verschuilen.
 „ Dit heeft my overtuigt dat de Natuur
 „ vele zaken kan te boven komen, die
 „ onmooglyk schynen, mits dat men 'er
 „ zich van kintsbeen af aen gewenne.
 „ Dit doen de *Maltbesers*, die de Licha-
 „ men van hunne Kinderen hard maken
 „ en aen de Hitte doen gewennen, door
 „ hen moedernaekt te laten loopen,
 „ zonder hemt, zonder broek, of iets
 „ op hun Hooft, van hunne Wieg af
 „ aen, tot op hunne Tien jaren toe.

Vergun my dan u dezen raed te ge-
 ven van niet al te zorgvuldig uwe Kin-
 deren tegens de Koude van onze Lucht-
 streek te dekken. Eenigen zyn 'er in *En-
 gelant* (1) die Winter en Zomer dezelf-
 de

(1) Dat velen der *Engelschen* dit gebruik
 volgen, wil ik gaerne gelooven; maer hier
 zou men kunnen aenmerken of alle Lucht-
 streken tot zulk eene navolging bekwaem zyn,
 en of de gedurige Veranderingen van Wint en
 Weder, die de Luchstreek van Hollant eigen
 zyn, volstrekt toelaten geene Veranderingen
 in de Kleeding maken. Wat moet men 'er van
 denken, wanneer een *Engelschman*, die be-
 tuigt dat hy in zyn Vaderlant met een enkelen
 Rok over zyn Hemt de ongenade van het Weêr
 kan uitstaen, in onze Gewesten by eene schie-
 lyke Verandering door de ongestadigheit van de
 Lucht zit te klappertanden; niet anders dan
 of hy de koorts op 't lyf had, die 'er meenig-
 mael wezentlyk op volgt? Hier uit wil ik al-
 leen beweeran, dat men de algemeene Rege-
 len

de kleederen dragen, en zonder eenig ongemak of meerder aendoening van Koude dan anderen te gevoelen. Maer, indien de Moeder, uit vreeze voor letsel, wil dat men noodwendig iets moet toegeven aan de Koude van Vorst en Sneeuw, en de Vader, uit vreeze van ongenoegen dit inschikt, laet doch de Kleeding van uwen zoon niet al te warm wezen. Erinner u, onder anderen, dat wanneer de Natuur zyn Hoofd met haar gedekt en door den ouderdom van twee jaren zoo sterk en hard gemaekt heeft, dat uw Kint, over dag, zonder muts of hoed in de open Lucht kan loopen, erinner u, zegge ik, dat het best is hem by nacht zonder muts te laten slapen; naerdien een kint nergens meer door blootgestelt wort voor Hooftpyn, Verkouthet, Zinkingen, Hoest en menige andere kwalen, dan door het Hoofd te broeien.

VI. Ik spreek hier voornamelyk van de JONGENS, om dat myn eigenlyk oogmerk is om aen te toonen, hoe een Jongeling van goede huize, van zyne kintsheit af, behoort opgebracht te worden, 't welk in alles zoo volmaekt niet overeen-

len niet te verre moet trekken, maer omzigtigheid gebruiken volgens de Omstandigheden; zonder de Kinderen aen al te veel gemaklykheit te gewennen.

eenkomt met de Opvoedinge der *Dochters*, hoewel 't niet moeilyk vallen kan om te onderscheiden waer 't verschil van Sexe eene verschillende behandeling vereischt.

Voeten. VII. Ik rade ook zyne *Voeten* daeglyks in koud Water te waschen, en zyne *Schoenen* zoo dun te maken, dat zy kunnen doorlekken en Water inlaten, wanneer hy 'er dicht bykomt. Hier vreeze ik, zal ik de Vrouwen en Meiden op den hals krygen. De eene zullen dit al te morsig rekenen en de anderen mogelyk te veel moeite om zyne kouffen uit te waschen. Maer 't is echter de waerheit, dat zyne Gezonthheit veel meer waerdig is dan alle deze Inzigten, ja noch Tienmael meer. Wanneer men overweegt hoe schadelyk en nadeelighet is *natte voeten* te krygen voor zulken, die al te teeder zyn opgebracht; zy zouden wenschen *barrevoets* gegaen te hebben gelyk arme-luif kinderen; die door dit middel zoo gewent worden hunne Voeten nat te maken, dat zy hier door geen meer Verkouthheit of letsel krygen, dan of zy hunne Handen nat maekten. En waer uit ontstaet doch in anderen dat groot verschil tusschen de Handen en de Voeten, dan alleen uit de Gewoonte? Ik twyfel niet, indien een Mensch van de Wieg af aen altoos gewoon was *barrevoets* te gaen, terwyl zyne Handen altoos bestendig in warme wolle wanten en

bedekt met *Hantschoenen* waren ; ik twyfel geenszins, zegge ik , of zulk een Gewoonte zou het nat maken zyner Handen zoo gevaerlyk doen zyn als het nat maken der Voeten gevaerlyk is voor een groote menigte van anderen. Het middel om dit te verhoeden is Schoenen te dragen, die Water kunnen inlaten en zyne Voeten daeglyks altyt met kout Water te waschen. Dit is niet alleen nut en goed voor de zuiverheit van de Voeten ; maer 't gene ik 'er mede bedoel is de Gezondheit, en derhalven bepale ik het niet aen eenigen tyt van den dag. Ik weet dat zulks zeer heilzaam alle avonden in 't werk gestelt is, zelfs den ganschen Winter door, zonder een enkelen avont over te slaen, in ongemeen koud Weer ; terwyl 'er dik Ys in 't Water dreef, en het Kint zyne Voeten en Beenen hier in baedde, schoon het noch niet groot genoeg was om zelf zyne Voetjes te wryven of af te droogen ; en wanneer het Kint deze gewoonte begon, was het ziekiyk en zeer tenger. Maer, dewyl het groot oogmerk is om deze deelen hard te maken, door een gedurig en gemeenzaem gebruik van kout Water, en hier door de ongemakken te verhoeden, die gewoonlyk ontstaen uit het toevallig nat worden van de Voeten in zulken, die anders zyn opgevoed, oordeel ik dat het aen de Voorzigtigheid en 't gemak der

Ouderen moet overgelaten worden, om het 's avonts of 's morgens te doen. Den tyd oordeel ik onverschillig, indien de zaak maer wezentlyk geschied. De Gezonthheit en Sterkte, die men hier door verkrygt, is zoogroot, dat zyzelfs groote moeite en kosten verdienen zou. Waerby ik noch kan voegen dat men zich voor Exter-oogen kan bewaren, 't welk velen zekerlyk veel waerd zullen rekenen. Maer begin voor eerst in de Lente met laeuw Water, en aldus ieder reis kouder en kouder, ter tyt toe dat ge in korte dagen geheel kout Water krygt, en ga dan in dezer voege voort, Winter en Zomer. Want hier ontrent gelyk ontrent alle *Veranderingen* in de gewoone manier van Leven, valt aen te merken, dat dezelve by kleine en ongevoelige Trappen gaen moeten; en aldus kunnen wy onze Lichamen, zonder moeite en zonder gevaer, tot alle dingen gewennen.

Veranderingen.

't Is gansch niet moeilyk te voorzien hoe zulk een les van al te medelydende Moedertjes zal opgenomen worden.

„ Hoe kan het minder wezen dan hare
 „ teêre schapen te vermoorden, als men
 „ 'er dus mede te werk gaet? Hoe! hunne
 „ Voeten in kout Water, in Ys en
 „ Sneeuw te steken, daer men niet weet
 „ hoe men ze warm genoeg zal houden”?
 Omde vrees van zulke teêrhartige Vrouwen, is 't mooglyk, een weinig te doen bedaren, door voorbeelden, zonder wel-

welke naer de duidelykste redeneering weinig geluiftert wort: *Seneka* (b) ver-^{(b) Ep.} haelt, in zyne Brieven, van zich zelven ^{53 en 83} dat hy gewoon was zich in koude Bronnen te baden, zelfs in 't midden van den Winter. Indien hy dit niet alleen verdraeglyk, maer tevens heilzaam geoordeelt hadt, zou hy 't zekerlyk niet lichtelyk gedaen hebben, terwyl hy een grooten Rykdom bezat, die de kosten van een warm Bad wel kon velen, en in een ouderdom (want de Man was toen reets op zyn jaren) die hem over zyne groote gemaklykheit zou hebben kunnen verschoonen. Wil men 'er van denken, dat zyne Stoicynsche Grontbeginsfels hem tot zulk eene strengheit aenzetten; het zy zoo, dat deze Sekte hem bewoog om 't koude Water te leeren verdragen. Maer wat overeenkomst had het met zyne Gezontheit? Want deze wert door die strenge gewoonte niet bedorven. Maer wat zullen wy zeggen van *Horatius*, die geenszins met veel drift bezet was om den naem te hebben van eenige Gezintheit aen te kleven, en allermint noch de Stregheden der Stoicynen navolgde? Deze nochtans getuigt, ^{(c) Ep.} dat hy in den Winter gewoon was zich in ^{L. I. Ep.} koud Water te baden. Maer mogelyk, ^{xv. 4.} zal men denken, dat *Italie* veel warmer was dan *Engelant*, en dat de kilheit van deszelfs Wateren in den Winter by de onze niet te pas kwam. Indien de Rivieren

ren van *Italie* al warmer zyn; die van *Duitschlant* en *Polen* zyn veel kouder dan eenigen in deze onze Lantstreek, en echter in *Polen* en *Duitschlant* baden zich de *Joden*, Mannen zoo wel als Vrouwen, geheel en al, in alle Saeizoenen des Jaers, zonder hunne Gezonthheit in 't minst te benadeelen. Ook zouden alle luiden niet bekwaem zyn om het als een Mirakel of byzondere Deugt aen te merken in de Bron van Sint *Winifred*, dat de koude Wateren dezer Fontein geen letsel doen aen de teedere Lichamen, die 'er in baden. Ieder een heeft thans den mont vol van de Wonderen, door de koude Baden, geschied aen verzwakte en weeke Lichamen tot herstelling van Gezonthheit en Krachten; en derhalven kunnen zy niet ongebruikbaer of onduydelyk wezen om de Lichamen der genen, die in beter omstandigheden zyn, te verbeteren en harder te maken.

Indien men oordeelt dat deze voorbeelden van volwasfene Menschen in 't geval van Kinderen niet kunnen bygebragt worden, maer dat zy noch te teeder en onbekwaem zyn om zulke een gewoonte te weêrstaen, laet hen onderzoeken wat de *Germanen*, en tegenwoordig de *Ieren* aen hunne Kinderen doen, en zy zullen bevinden, dat zelfs Kinderen, hoe teeder zy mogen gerekent worden te wezen, zonder eenig Gevaer het baden in koud Water kunnen verdragen

gen, niet alleen aen de Voeten, maer over hun gansche Lichaem. Ook zyn 'er tegenwoordig, onder de *Schotsche* Hooglanders, Vrouwen van aenzien, die dit Gebruik in het midden van den Winter ten aenzien van hare Kinderen oeffenen, en vinden dat kout Water hun geen hinder doet, zelfs als 'er Ys in dryft.

VIII. Ik zal hier niet behoeven te ^{Zwem-} melden van *Zwemmen*, als uw Kint tot ^{men.} een bekwamen ouderdom gekomen is om het te leeren, en hier toe iemant heeft, die 'er hem den slag van geven kan. Dit behoud menig Menschen-Leven; en de *Romeinen* hielden het zoo noodzaeklyk, dat zy 't in den zelfden rang stelden met het lezen en schryven. Het was onder hen eene gemeene Spreekwys om iemant te beschryven van eene slechte Opvoeding en die nergens toe dogt: „ dat hy noch had leeren Lezen „ noch *Zwemmen*”; of gelyk zy zeiden: *Nec literas didicit nec natare*. Maer, behalven dat zy hier door eene bekwaamheid verkregen, die hun in nood van dienst kon zyn, het voordeel voor de Gezondheit, door dikwils *in koud Water te baden* gedurende de Hitte van den Zomer, is zoo menigvuldig, dat ik het, mynsoordeels, niet behoeve te melden om het *Zwemmen* aen te moedigen; mits dat men deze voorzorge gebruike, dat hy nooit in het Water ga, als hy door arbeid
zeer

zeer verhit is, of aldus eenige beweging of drift in zyn bloet heeft.

Open
Lucht.

IX. Een ander ding van groot nut voor ieders Gezonthheit, maer voornaemlyk voor de Kinderen is veel in de *open Lucht* te wezen, en zoo weinig als mogelijk is by het Vuur, zelfs in den Winter. Hier door zal het Kint zich aen Hitte en Koude, aen Zonnenschyn en Regen gewennen; al't welke, indien't een's Menschen Lichaem niet weërstaen kan, hem van weinig dienst zal zyn in de Werelt; en wanneer hy volwassen is, zal het te laet zyn om zich hier aen te gewennen. Men moet dit vroeg en van langfamerhant beginnen. Aldus kan men het Lichaem brengen om genoegsaem alles te weërstaen. Indien ik hem zou raden, in *Wint en Zonnescbyn te spelen zonder Hoed op zyn Hoofst*, twyfel ik zeer of men dit zou kunnen inschikken. Hondert Tegenwerpingen zouden hier tegen gemaekt worden, die eindelyk nergens anders wezentlyk op uit zouden komen, dan dat hy in de Zon zou verbranden. En wanneer myn Jongeling altoos in de Schaduw gehouden wort en nooit voor Zon of Wint blootgestelt, uit vrees voor zyn kleur, zou het een goed middel wezen, om hem een *Pronkertje* (1) te maken; maer geen

(1) Vele der Grontregelen van den Heere LOCKE zouden uit andere Schryvers en byzonderlyk

geen Man van Uitvoering. En alhoewel men meerder acht behoort te geven op de Schoonheit in de Dochters; echter zal ik de Vryheit nemen van te zeggen, dat hoe zy meer in de Lucht zyn, zonder nadeel hunner Aengezigten, hoe zy sterker en gezonder zullen wezen; en dat hoe zy in hare Opvoeding nader komen aen de moeilykheden van hare Broeders, hoe zy meer voordeel zullen hebben van alle de overige dagen van haer Leven.

X. Het spelen in de *Open Lucht* heeft maer dit enkele Gevaer, voor zoo verre ik weet, namelyk dat, wanneer de Jongeling verhit is van 't heen en weêrloopen, hy zou kunnen gaen neêrzitten of liggen op den kouden en vochtigen gront. Dit beken ik; en het drinken van koelen Drank, als de Kinderen door Arbeid of Oeffening heet geworden zyn, brengt door koortsen en andere kwalen meer menschen ten grave of op den Oever van den Doot, dan alles wat ik anders weet. Deze Misflagen zyn gemakkelyk genoeg te verhoeden, terwyl hy noch klein is, dewyl men hem dan zelden uit het oog heeft. En indien hy, gedurende zyne
Kintscheit

derlyk uit MICHEL DE MONTAIGNE kunnen bevestigd worden, doch dewyl 't Gezag van den *Engelschen* Schryver onder ons genoeg kan gelden, rekenen wy MONTAIGNE niet noodig te hebben.

Hebbe-
lykhe-
den.

Kintscheit bestendig en met strengheit wort afgehouden van 't Zitten op den gront of van kouden drank te drinken, als hy verhit is, zal de Gewoonte van iets te kunnen verdragen, zoo ras zy in eene *Hebbelykheit* verandert is, veel helpen om zich zelve te wachten, wanneer hy niet langer onder zyne Meids of Oppassers oogen is. Dit, meene ik, is alles, wat men in dit Geval kan doen: Want als de jaren vermeerderen, moet ook de Vryheit beginnen toe te nemen; en in menigvuldige zaken, moet hy aen zyn eigen Gedrag overgelaten worden, naerdien 'er niet altyt een Oppasser by hem kan wezen. Goede Grontbeginselen en geregelde Hebbelykheden, in zyn Gemoed ingedrukt, zyn de beste Oppassers en Bestierders, die gy hem geven kunt, en derhalven moet hier zorge voor gedragen worden. Want van herhaelde Voorzorgen en Regelen, hoe dikwils hem ook ingedrukt, kunt gy in dit of in alle andere gevallen, niets anders of verder verwagten, dan 't gene hem door gedurige Oeffening tot Hebbelykheden geworden is.

Kleede-
ren.

(d) §.
IX.

XI. Het gene ik ten aenzien der Dochters (d) gemelt hebbe, brengt my iets in gedachten 't welk niet vergeten moet worden; namelyk dat de *Kleederen* van uwen Zoon, nooit te naeuw gemaakt moeten worden, vooral op de Borst.
Laet

Laet de Natuur haren gang gaen om het Lichaem te vormen, gelyk zy 't oordeelt best te zyn. Zy werkt uit zich zelve better en naeuwkeuriger, dan wy haer kunnen bestieren: en indien de Vrouwen zelve de Lichamen harer Kinderen in de Lyfmoeder eene gestalte moesten geven, gelyk zy hunne gestalte pogente verbeteren, na dat deze kleinen geboren zyn; wy zouden zeker al zoo weinig welgeschapene Kinderen zien ter werelt komen, als wy 'er vinden, die welgemaakt zyn, onder zulken, die te naeuw geregen of door dwang te veel verholpen zyn. Deze Overweging dunkt my, zou zekere Luiden, die zich overal mede bemoeien, (ik wil zeggen onkundige Bakkers en Keurslyfmakers) weêrhouden om zich te bemoeien, met een ding, waer van zy geen verstant hebben; en zy zouden schrikken om de Natuur van haren Weg te doen afwyken, in 't fatsoeneeren van die deelen des Lichaems, naerdien zy niet weten hoe de geringste en kleinste deeltjes gemaakt zyn. Echter hebbe ik zoo vele voorbeelden van Kinderen gezien, die groot letsel gekregen hebben van 't naeuw rygen, dat ik noodwendig besluiten moet, dat 'er noch andere Schepselen zyn, behalven de Apen, die, weinig wyzer dan deze laetsten, hunne jongen, door een zotte liefde en door al te veel te omhelzen, bederven.

XII. Een benaeuwde Borst, korte

B

stin-

stinkende Adem, bedorven Longen en kromme Lichamen zyn de natuurlyke en genoegsaem bestendige uitwerkingen van styve keurslyven en van kleederen, die te veel knellen. De weg, dien men inflaet om dunne middeltjes en een fraeie gestalte te krygen dient wezentlyk meer om 'er de Kinderen van te berooven. Ook kan 'er niet anders dan Onevenredigheid in de Deelen wezen, wanneer het voedsel in de verscheidene plaetsen geschikt tot deszelfs kleinzing en vertecring in 't Lichaem, niet kan verdeelt worden of voortgestuwt volgens de Schikking der Natuur. Wat wonder is het dan, wanneer het zelve geplaeft wordende daer het kan, hier of daer niet zoo wel hegt of het maekt een schouder of heup hooger of lager dan de juiste evenredigheid? Men weet in 't algemeen, dat de *Cbineefche* Vrouwen, die zich, hier ontrent, ik weet niet welk eene schoonheit verbeelden, zeer kleine Voetjes hebben, door dien zyze van kintsbeen af zeer styf knellen en binden. Ik zag onlangs een Paer *Cbineefche* Schoenen, die men my verhaelde voor eene volwassene Vrouw te wezen: zy waren zoo buitensporig klein, naer mate der Voeten eener Vrouw van dezelfde Jaren onder ons, dat zy naeuwlyks groot genoeg geweest zouden zyn voor een jong Meisje. Behalven dat heeft men opgemerkt, dat hunne Vrouwen ook zeer klein

klein zyn en niet lang leven, terwyl de Mans de gewoone grootte hebben van andere Mannen, en tot eenen redelyken ouderdom toe leven. Deze Gebreken, in de Vrouwelyke Sex van dat Gewest, worden door sommigen toegeschreven aen 't onredelyk inbinden van hare Voeten, waer door de vrye omloop van 't Bloed verhindert wort en de groei en de Gezontheit van 't geheele Lichaem moet lyden. Hoe dikwils zien wy ook dat een klein gedeelte van den Voet, door een verstuiking of een stoot of slag beschadigt wordende, het gansche Been en de Dy hier door hunne sterkte en groei verliezen en geheel weg raken? Hoe veel grooter ongemakken hebben wy dan niet te wachten, wanneer de Borst of 't Middelfrif, waer in de Borst en de Zetel des Levens geplaeft is, onnatuurlyk gedrukt wort, en in zyne natuurlyke uitspanning verhindert?

XIII. Wat zyn *Eten en Drinken* aen-^{Eten en} belangt. Dit behoort zeer eenvoudig^{Drin-} en gemeen te zyn; en indien myn raed^{ken,} hier in gelden mogt, zou 't Vleesch hem zoo lang verboden zyn, als hy in de Rokken loopt, of ten minsten tot dat hy twee of drie jaren out is. Maer, van hoe veel nut dit wezen moge in zyne tegenwoordige en toekomstige Gezontheit en sterkte, vreeze ik dat de Ouders dit bezwaerlyk zullen toestemmen, die door de Gewoonte van zelve te veel Vleesch

te eten misleid, zullen kunnen denken dat hunne Kinderen, zoo wel als zy zelve, gevaer zouden loopen om van honger te zullen sterven, indien zy ten minsten geen tweemaal daegs Vleesch hadden. Dit verzekere ik my zou de Kinderen de Tandem beter doen doorbreken, en meer bevryden van ongemakken, terwyl zy noch klein zyn, en den gront leggen tot eene gezonde en sterke Lichaems gesteltenis, indien zy door hunne malle Moeders en dwaze Dienstboden zoo niet opgevult werden, en indien zy geheel en al van Vleesch werden afgehouden, gedurende de eerste drie of vier jaren van hun leven.

Maer indien myn jongeling noodzaaklyk Vleesch moet hebben, laet het maer ééns daegs wezen, en van één soort ieder maelyt. Eenvoudig Osschenvleesch, Schapenvleesch, Kalfsvleesch en dergelyke, zonder andere Saus dan Honger, is best, en men moet wel zorge dragen, dat hy rykelyk Brood etc, zoo by het Vleesch als andere spys; en alle vaste spyze welke hy eet, maek dat hy ze wel kaeuwe. Wy *Engelschen* zyn hier in zeer achteloos; waer uit eene kwade kooking en andere groote ongemakken ontsaen.

XIV. Voor een Ontbyt (1) en een Avont-

(1) Men ontbyt in *Engelant* en *Vrankryk* met zwaerder spyze dan in *Hollant*; zoo dat
de.

Avontmaeltyt zyn *Melk*, *Melkſop*, *Watergruwel*, *Haverengort*, en twintigerlei andere dingen, die wy gewoon zyn in *Engelant* te maken, zeer goed voor de Kinderen; maer men drage alleen zorg, dat dit alles eenvoudig zy, en weinig vermengt, ook zeer ſpaerſaem met ſuiker toebereid, of liever met geen ſuiker in 't geheel; voornamelyk moeten alle ſpcceryen en andere dingen, die heet bloed maken zeer zorgvuldig vermyd worden. Zyt ook ſpaerzaam met Zout in het toebereiden van alle ſpyzen, en
ge-

deze Regel van den Heere Locke hier geen plaets kan hebben, dan met opzigt op de ſoberheit in 't algemeen. Mooglyk ware het hier nutter het gebruik van de Koffy en Thé af te raden, niet alleen voor de Kinderen; maer in 't algemeen: want het is zeker dat de Natuur hier door niet weinig verzwakt. Tot een bewys hier van kan onder andere ſtrekken, 't gene my van goeder hant is voorgekomen: dat op de Linnenbleekeryen buiten Haerlem het Vrouwvolk, dat hier zwaren arbeid naer gelang van de Sexe moet doen, op verre na zoo krachtig niet is, dan voor Vyftien of Twintig jaren, ſedert welken tyd zy dezen uitlandſchen drank op den voorgang van hunne Mees- treſſen hebben leeren drinken; waer mede zy nu ruim zoo veel verkuifcht zyn dan voorhenen met een vat ſterk Bier, haer ter verluſtinging gegeven, en 't welk hare lendenen en ſpieren merkelyk meer ſterkte kon byzetten.

gewen het Kint aen geene Gerechten, die de tong kittelen of van een zoo genaemden verheven smaek zyn. Ons gehemelte gewent aen zekeren smaek, heeft een welgevallen in het toebereiden en 't kookken, daer het door de gewoonte toe wort opgebracht; en te overmatig veel gebruik van Zout, behalven dat het Dorst verwekt en overtollig Drinken veroorzaekt, heeft andere kwade Uitwerkingen op het Lichaem. Ik zou denken dat een goed stuk welgekneed en wel doorbakken *Roggebrood*, fomtyts met en fomtyds zonder *Boter* of *Kaes*, menigmael het beste ontbyt zou wezen voor myn jongeling. Ik ben verzekert dat het al zoo bekomzaem is en hem al zoo sterk zal maken, als grooter Lekkernyen; en indien hy hier aen gewent is, zal 't hem ruim zoo wel gevallen. Indien hy den eenen tyd of den anderen om eten vraegt, geef hem niet anders dan droog *Brood*. Indien hy meer hongerig dan Brooddronken is, zal *Brood* alleen zynen Honger stillen; en is hy niet hongerig, 't is ook niet noodig dat hy ete. Hier door zult getwee goede uitwerkingen ondervinden. 1. Dat hy, door gewoonte, een liefhebber van *Brood* zal worden; want, gelyk ik gezegt hebbe, onze Gehemelten en Magen hebben een welgevallen in de dingen, waer aen wy gewent zyn. 2. Gy zult 'er noch een ander heil mede winnen, dat hy niet meer

meer noch meer malen zal eten dan de Natuur vereifcht. Ik geloof niet dat de graegte van alle menfchen even eens is; fommigen hebben in den aert fterker en andere zwakker Magen. Maer ik geloof dat velen enkel *Vraten* en *Gulzigaerts* door gewoonte zyn, die 't niet waren uit de Natuur: en in eenige Lantftreken, zie ik menfchen, die rustig en fterk zyn, welke maer tweemaal daegs eten, terwyl anderen hunne Magen, door een beftendige gewoonte, als door een Wekker van een Uurwerk zoo verre gebragt hebben om vier of vyfmaal te moeten eten. De *Romeinen* waren gemeenlyk gewoon te vaften tot op den Avontmaeltyt, en zelfs de zulken, die meer dan eens daegs aten, of een ontbyt namen, gelyk fommigen deden, het zy ten achten, ten tienen, anderen ten twaelfen of later, aten nooit vleefch, en lieten niets voor hen gereed maken. *Augustus*, (e) toen hy de grootste Monarch (e) Suet. in Aug. c. 70. op Aerde was, verhaelt, dat hy een beet of drie droog Brood in zyn wagen nam: en *Seneka* een verhael doende van zyne Levenswyze, zelfs toen hy oud was, en zyne Ouderdom hem eenige inwilliging toeliet, zegt dat hy gewoon was een ftuk droog Brood tot zyn Middagmael te eten, zonder de moeite te nemen van 'er toe te gaen zitten, (f) hoe (f) Ep. LXXXIII wel zyne Middelen in ftaet waren om al zoo wel een beter Mael (indien 't de

Gezontheit vereifcht had) te betalen als eenig onderdaen in *Engelant*, alwaer 't zelfs dubbelt. De Meciters der Werelt werden naer deze fobere Levenswyze opgevoed; en de jonge Heeren van *Rome* gevoelden geen Gebrek van Geest en Krachten, om dat zy maer ééns daegs aten. Of, indien 't by toeval gebeurde, dat iemand niet vasten kon tot den Avont, wanneer zy hun eenigfte Mael deden, nam hy niets dan een Beet droog Brood, of op zyn meest een weinig Rozynen of iets dergelyks gerings hier by, om zynen honger te stillen. Deze foort van Matigheit wert zoo noodzaeklyk gehouden voor de Gezontheit en voor den Arbeid, dat de gewoonte van een enkel Mael daegs in stant bleef tegen de Overheerschende Overdaad, die hunne *Oostersche* Overwinningen en Rooveryen, onder hen hadden ingevoert; en zy, die hunne oude fobere Tafels hadden verlaten en Fees-ten aenrichtten, begonnen ze echter niet voor 's Avonts: en meer dan een geregelde Maelyt daegs was zoo gedrochte-lyk, dat het een verwyt gerekent wert ten tyde van *Cezar* een Gastmael te maken of aen een volle Tafel te gaen zitten voor Zonnen-Ondergang; en derhalven, indien men het niet te streng rekende, zoude ik best oordeelen, dat myn Jongeling niets behoorde te hebben dan *Brood* voor zyn *Ontbyt*. 't Is niet wel te verbeelden wat vermogen de ge-
woon-

woonte heeft; en ik schryve vele der ongemakken in *Engelant* toe aen ons al te veel *Vleesch* en weinig *Brood* eten.

XV. Wat zyne *Maeltyden* aenbelangt, ^{Maeltyden.} ik zou best oordeelen zoo veel als men 't gevoeglyk kan vermyden, deze niet bestendig op een zelfde Uur te doen. Want, wanneer de gewoonte zyn Etens tyt op een zeker vast gezetten tyt bepaelt heeft, zal zyn Maeg op zulke Uure Spyze verwachten en gemelyk worden, als hy hier overheen loopt; en hy zal in ~~een~~ lastige Buitensporigheid vervallen, of in tegendeel kwynen door gebrek van Eetlust. Derhalven zoude ik wenschen dat 'er geen vasten tyd gehouden wert, voor 't Ontbyten, 't Middag-en Avondmael van mynen Jongeling, maer veel eer dat het genoegzaam alle dagen veranderde. Maer indien hy in den tusschentyt van 't gene ik *Maeltyden* noeme, wil eten, laet hem, zoo dikwils als hy 'er om vraegt, goed droog Brood eten. Indien men denken zou, dat dit eene al te harde Levenswys is voor een Kint, hy wete dat een Kint noch van honger sterven noch flaeuw zal worden uit gebrek van Voedsel, wanneer het namelyk, behalven Vleesch tot zyn Middagmael, en sop of andere Lepelkost tot zyn Avondspyze, goed Brood en Bier mag hebben, zoo dikwils als hy 'er trek toe heeft. Want aldus, wanneer ik het nadenk, zoude ik

gevoeglykt oordeelen, dat het voor de Kinderen gefchikt wert. De Morgenftont in 't algemeen is gefchikt voor de Letteroeffening, waer toe eene geladen Maeg zekerlyk eene flechte Voorbereiding is. Droog Brood, hoewel 't beſte Voedſel, is 't minſt bekwaem om onzen Eetluft verder aen te zetten; en niemand zou zyn Kint met een Ontbyt willen opvullen, die eenig inzicht heeft voor zyn Geest of voor zyn Lichaem, en het niet dof en ongezont wil zien. Ook moet niemand denken dat dit ongevoeglyk is voor een Jongeling van Middelelen en Staet. Een Man van goeden Huize moet ten allen tyde zoo opgevoed zyn, dat hy bekwaem is om de Wapenen te dragen en een krygsman te worden. Maer hy, die ondertuffchen zyn Zoon zoo opvoed, als of hy hem nergens anders toe ſchikte dan om zyn ganschen Leeftyd te flapen in de volheit en 't gemak van een ryken Overvloed en Schat, dien hy hem denkt na te laten, overdenkt weinig de voorbeelden, die hy gezien heeft en in wat Eeuw hy leeft.

Drank. XVI. Zyn *Drank* moet alleen klein Bier wezen; en dit moet men hem daer en boven nooit inwilligen tuffchen de Maeltyden, dan wanneer hy eerſt een ſtukje Brood gegeten heeft. De Redenen hier van zyn deze.

XVII. 1. Meer koortſen en kwalen in
de

de Maeg ontstaen 'er onder de Luiden, door 't drinken, wanneer zy heet zyn, dan door eenig ander ding, dat ik kenne. Indien hy dan door 't spelen heet en dorstig is, zal 't Broodkwa-lyk zakken willen; en aldus zal hy geen *drinken* kunnende krygen dan op deze voorwaerde, genoodzaekt wezen om noch een poos dorst te lyden; want, indien hy zeer verhit is, mag hy voor- al niet drinken; ten minsten eerst een goed stuk Brood te eten zal tyd winnen om het Bier laeuw te maken, 't welk hy dan veilig drinken mag. Als hy zeer dorstig is, zal het aldus gewarnt schie-lyk zakken en beter zyn Dorst verflaen, en indien hy 't aldus gewarnt niet drinken wil, 't zal hem geen nadeel doen, al drinkt hy niet. Behalven dit, zal 't hem leeren eenig ongemak uitte staen, 't wel-ke een hebbelykheit van groot nut is voor de Gezondeit van 't Lichaem en ook voor den Geest.

XVIII. 2. Wanneer 't hem niet ver- gunt wort te *drinken* zonder eten, zal men hier door de gewoonte voorkomen van alle oogenblikken 't glas aen zyn Mont te zetten; een gevaerlyk begin- sel en Voorbereiding van *los gezelschap*. De Menschen maken zich door gewon- te eene hebbelykheit van Honger en Dorst. Geluft het u hier een Proef van te nemen, gewen hem, schoon hy hier van gespeent is, weder tot zulk eene
nood-

noodzaaklykheit van *Drinken* in den Nacht, dat hy zonder Drank niet kan flapen. Want dewyl de Minnemoërs de schreiende Kinderen hier door in slaep fussen, geloof ik dat de Moeders in 't algemeen, wanneer de Kinderen eerst van de Min t'huis komen, grote moeite hebben om ze's Nachts van Drinken te speenen. Geloof het vryelyk de Gewoonte heeft de overhant al zoo veel by dag als by nacht en gy kunt, indien 't u lust, ieder een t'aller uure dorstig maken.

Ik heb eens in een Huis gewoont, daer men om een lastig kint te stillen, hem zoo dikwils te Drinken gaf, als hy 'er om schreeuwde; zoo dat hy onophoudelyk zoop. Zelfs schoon hy noch niet spreken kon, dronk hy meer, dan ik, in den tyd van Vierentwintig Uuren. Neem 'er de Proef van en gy zult bevinden, datge met klein Bier, zoo wel als met sterk Bier, u zelve zult kunnen dorstig maken. Het voornaemste, waer op in de Opvoeding valt te letten; bestaet in de *Hebbelykbeden*, die men verkrygt. Begin dan in dezen opzigte, zoo wel als in alle andere dingen niets tot eene gewoonte te maken, 't welk gy vervolgens niet wilt blyven aenhouden of vermeerderen. 't Is dienstig voor de Gezonthheit en voor de Matigheit, niet meer te *drinken* dan de natuurlyke Dorst eischt; en iemant, die geene zoute Spys eet,
noch

Hebbe-
lykhe-
den.

noch sterken Drank drinkt, zal zelden, tusschen de Maelyden, Dorst krygen, ten zy hy zich tot zulk ontydig *Drinken* gewent heeft.

XIX. Maer draeg, bovenal, wel zorge, dat hy zelden of nooit eenigen *Wyn* of *sterken Drank* proeve. Niets is 'er zoo gemeen in *Engelant* (1) dan den Kinderen *Wyn* te geven, maer niet voor hun zoo verderfelyk. Zy behoorden nooit eenige *fyne Wateren* te drinken, ten zy het hun als een hartsterking gegeven wort, en 'door den Dokter is voorgescreven. In dezen opzigte moet men zeer naeuw acht geven op de Dienstboden en hen zeer streng bestraffen; wanneer zy hier omtrent misdoen. Dit laeg foort van volk, dat byna zyn grootste heil stelt in 't gebruik van sterken Drank, is altoos genegen om hun hof te maken by den jongen Heer, door hem dat gene aen te bieden, 't welk zy zelve 't meest beminnen; en om dat het hun vervrolykt, denken zy dat het voor 't Kint geen kwaed kan. Hier op moet ge met alle zorgvuldigheid uw oog houden, en dit met alle mooglyke oplettendheid en behendigheit verhoeden; naerdien 'er niets is, dat een gewisfen gront tot het verderf der Kinderen, zoo naer Ziel als Lichaem leggen kan, dan zich te gewennen

Wyn of
sterke
Drank.

(1) Wy mogen ook met recht zeggen: en in *Hollant*.

nen aen *sterken Drank*, voornamelyk als zy dien in 't heimelyk *met de Meiden en Knechts* drinken.

Vruch-
ten.

XX. Het Gebruik van Vruchten is iets van 't allermoeilykft in 't beftier der Gezonthheit, voornamelyk die der Kinderen. Onze eerfte Ouders hebben 'er 't *Paradys* aen gewaegt; en het is geen wonder dat onze Kinderen de Aenvechting niet weérftaen kunnen, fchoon het hun hunne Gezonthheit koft. De bepaling hier van kan onder geen algemeenen Regel gebragt worden; want ik ben geenszins van de gedachten der genen, die den Kinderen alle *Fruiten* in 't algemeen willen onthouden, als iets dat hun geheel en al ongezont is. Door zulk een naeu-gezetten Regel, maken zy hen des te graeger naer het ooft en zetten hen als aen om goed en kwaed, ryp en groenen alles, wat zy maer krygen kunnen, gulzig als te verflinden. Van *Meloenen*, *Perziken*, de meeste foorten van *Pruimen*, alle foorten van *Druiven* in *Engelant*, meene ik, moet men hen *geheel en al onthouden*, naerdien deze een zeer aantrekkelyken fmaek en een ongezont fap hebben; zoo dat zy ze, indien 't mooglyk was, in 't geheel niet behoorden te kennen of weten dat 'er zulke dingen zyn. Maer *Aerdbeyen*, *Kerffen*, *Kruisbessen* of *Aelbessen*, wanneer ze volkomen ryp zyn, meene ik dat men hun tamelyk veilig moge toeftaen en wel met eene zeer milde hant,

in-

indien ze met de volgende voorzorgen gegeten worden. 1. Niet op den Maeltyt, gelyk gemeenlyk geschied, wanneer de Maeg reets met ander Voedsel vervult is: Maer ik meene dat ze liever behooren gegeten te worden voor den Maeltyt, of tusschen de twee Maeltyden in, en dat de Kinderen ze behooren te hebben tot hun ontbyt. 2. Brood by dezelve te eten. 3. Datze volkomen ryp zyn. Indien zy dus gegeten worden, verbeelde ik my, dat zy eerder ter bevordering dienen van de Gezonthheit, dan schadelyk zyn. *Zomervruchten*, naerdien zy komen in het warme of heete jaergety, waer in zy ryp worden, verfrischen onze Magen, die door de Hitte kwynen en bezwyken (1), en derhalven zoude ik in

(1) Men wane hier geenszins dat dezelfde redeneering van den Schryver zoude kunnen doorgaen omtrent Vruchten, welke hy verbied, om dat zy *Zomervruchten* zyn, en in Jaergetyen ryp worden, welke dikwils noch heeter zyn, dan die, waer in de Vruchten komen, waer van hy 't gebruik vergunt en zelfs nut oordeelt; want de anderen, die hy schadelyk acht, gelyk *Meloenen*, *Perziken*, eenige soorten van Pruimen en allerlei *Druiven*, zyn zekerlyk geene Lantvruchten, zoo min in *Engelant* als in *Hollant*; 't welk blykt om dat zy meer of min kunst behoeven om tot hare rypheit en behoorlyken Smaek te geraken. Aldus zal geen *Meloen* zynen goeden wasdom krygen

in dezen opzichte zoo ſtraf niet wezen als ſommige Luiden zyn over hunne Kinderen ; welke zoo kort gehouden wordende, en die, wanneer zy uit den band kunnen ſpringen, of een Dienſt-bode weten om te koopen of te bepraten om ze hun te bezorgen, hun verlangen voldoen met allerhande ontuig, dat zy krygen, en meer eten dan zy verdragen kunnen. Daer zy zich zouden vergenoegen met eene matige menigte Vruchten welke hun wort toegeſtaen.

Appelen en Peren inſgelyks, die volko-

gen, ten zy onder glas ten grooten deele en tot een zekeren tyd toe uitgêbroeit. *Perziken* en de meeste ſoorten van *Pruimen*, hoewel zy in de vrye lucht groeien, hebben de wederkaetsende Hitte van een Muur of Heining noodig, gelyk ook hier in *Hollant* de *Druiven*, die elders in *Wynbergen* enkel aen Latten gebonden worden en de doorſpeling van de vrye Lucht kunnen velen. Men zal mogelyk willen vragen of de *Pruimen*, die zonder behulp van eene wederkaetsende warmte groeien, gezont zyn; en ik antwoorde, ja; ten minſten niet ongezont, indien zy volſtrekt boomryp zyn en derzelve Vleefch in 't gebruik zich van den ſteen volkomen losmaekt en ontbind, zoo dat 'er nergens eenige wrangheit aen de vrucht te bemerken is; doch dat zulks van weinige ſoorten gebeurt, zal de Ondervinding duidelyk leeren.

komen ryp en ter behoorlyker tyd geplukt zyn, oordeele ik, dat ten allen tyde veilig kunnen gegeten worden en zelfs in vry groote menigte; voornaemlyk *Appelen*, die ik nimmer gehoort hebbe, dat een Lichaem kwaet deden, na de Maent *Oktober*.

Vruchten ook, zonder Suiker gedroogt, houde ik voor zeer gezont. Maer *Konfituren*, van wat foort zy wezen mogen, moeten gemyd worden; en men zal, geloove ik, niet lichtelyk weten te zeggen of zy den Maker of den Eter meer na-deel doen (3). Dit houde ik zekerlyk voor eenē der ongevoeglyste Middelen van Verkwisting, die de Ydelheit tot noch toe uitgevonden heeft, en derhalven laet ik ze voor de Vrouwen.

XXI. Onder alles, wat slap en verwyft ^{slaep.} kan genaemt worden, is 'er niets, dat men de Kinderen meer mag inwilligen dan de *Slaep*. In dezen kan men hun hun volle genoegen vergunnen; alzoo niets meer den Groei en de Gezonthheit der Kinderen bevordert dan 't *slapen*. Alle Regelen, die men hier ontrent heeft voor te schryven bestaen ten aenzien van den tyd, dien zy hier toe in de vierentwintig uren besteden moeten; 't welk licht-

(3) De Heer LOCKE schynt hier te doelen op de Uitwaesseming der Kolen of van 't Vuur, 't welk zekerlyk voor de *Konfituriers*, met al hun lekkers, niet gezont kan wezen.

telyk op te lossen valt, door alleenlyk te zeggen, dat het van groote nuttigheit is hen te gewennen vroeg in den Morgen op te staen. Dit is aldus best voor de Gezonthheit, en hy, die van Kintsbeen af, door eene vaste gewoonte, het *vroeg opstaen* zich zelven gemeenzaem gemaakt heeft, zal, wanneer hy een Man geworden is, den besten en nutsten tyd van zyn Leven, niet slaperig en met te bed te leggen doorbrengen. Indien dan de Kinderen vroeg in den Morgenstont moeten opgeroepen worden, behooren zy volgens den loop der Natuur by tyds naer Bed te gaen; waer door zy gewent zullen worden de ongezone en onveilige uren van ongebondenheit te vermyden, die gemeenlyk in den Avont voorvallen; en zulken, die vroeg naer huis gaen, zullen zelden zich aen groote ongeregeltheden schuldig maken. Ik wil hier mede geenszins te kennen geven, als of uw Zoon, wanneer hy groot geworden is, nooit na achten 's avonts in gezelschap zou mogen blyven, en nimmer onder zyn glas zou mogen zitten keuzelen tot in den Middernacht. Gy moet hem thans, door hem in zyne teedere Jaren te gewennen, van zoo vele onbetaemlykheden aftrekken als mooglyk is; en 't zal geen gering voordeel wezen, dat, als hem eene tegenstrydige Praktyk het laet opzitten ongemaklyk gemaakt heeft, hy hier

hier door dikwils het rinkinken by nacht zal vermyden, en zeer zelden voorttellen. Maer schoon ge dit oogmerk al niet bereiken moogt; maer de Mode en 't gezelschap op hem de overhand krygen, en hem na zyne Twintig jaren als anderen doen leven, 't is der pyne waerd hem te gewennen *vroeg op te staen* en vroeg naer bed te gaen, eer hy noch die jaren bereikt, om de tegenwoordige bevordering van zyne gezondheid en andere nuttigheden.

Hoewel ik gezegt hebbe dat men de Kinderen, wanneer zy klein zyn een rykelyken tyd behoort te vergunnen om te slapen, zelfs zoo veel als zy willen, echter ben ik niet van verstant, dat dit altyt in zulk een ruime mate behoort te blyven, en van hun gedult worden, dat zy vadzig en lui te bed blyven leggen, wanneer zy grooter worden. Maer, of men behoort te beginnen met dit in te binden op hun zeven, op hun tien Jaren of op eenen anderen tyd, is onmooglyk naeuwkeurig te bepalen. Hun Aert, Sterkte en Gesteltenis moeten hier ontrent overwogen worden. Maer op den een of den anderen tyd tusschen de zeven en de veertien Jaren, oordeele ik, wanneer zy al te groote Liefhebbers van 't Bed zyn, het gevoeglyk hunnen Slaep van langfamer hant te bepalen op ontrent acht Uuren, 't welk in 't algemeen Rust genoeg is voor gezonde

volwassene menschen. Indien gy uw Kint gewent hebt, gelyk gy behóort te doen om bestendig zeer vroeg in den Morgen op te staen, zal het Gebrek van lang te bed te blyven leggen zeer gemakkelyk verbeterd kunnen worden, en de meeste Kinderen zullen gereed genoeg wezen om zelf dien tyd te verkorten, door hun verlangen om 's avonts by het Gezelschap te blyven opzitten, hoewel zy, indien er niet op gepast wort, in staet zullen wezen om dien tyd 's Morgens weér in te halen, 't welk geenszins toegelaten behoort te worden. Zy moeten evenwel opgewekt worden en opstaen op hun gewoonlyk uur; maer men moet wel zorge dragen van hen niet in haest en schielyk te wekken, of met een luide en schrille stem of eenig ander schielyk en geweldig gerucht (1). Dit maekt dikwils de Kinderen bang, en doet hun groot kwaet; en 't afbreken van een diepen *Slaep* door een haestig gerucht is bekwaem genoeg om, wie 't ook wezen moge, te doen ontfellen. Wanneer gy de Kinderen uit hunnen

(1) 't Is hoflyk en misschien meer dan hoflyk zyne Kinderen te wekken door 't aengenaem geluid van speeltuig; gelyk MONTAGNE verhaelt dat hy door de overgrootte zorgvuldigheid van zynen Vader wert wakker gemaekt. *Proeven*. B. I. Hoofst. XXV.

nen *Slaep* opwekt, draeg zorge van dit te beginnen met een flaeuwe stem, en eenige zachte beweging, haelze aldus van langfamer hant uit hun bed, met goede woorden en een' vriendelyke behandelung, tot dat zy t'eenemaal tot zich zelve gekomen zyn, en, wanneer zy zich geheel en al hebben aengekleed, kunt ge verzekert wezen, dat zy volkomen wakker zyn. 't Valt voor de Kinderen moeilyk genoeg uit den *Slaep* gewekt te worden, hoe zagt zulks ook gefchieden moge; en men moet zorge dragen van deze moeilykheid niet te vermeerderen door iets, 't welk hun ongenoegen kan geven, en voornamelyk door iets, waer door zy verschrikt zouden kunnen worden.

XXII. Laet het *Bed* van uw Kint hard wezen en leg het liever op een Matras dan op een Bed van Veeren. Harde Bedden maken het Lichaem sterk; terwyl, in tegendeel, alle Nachten in de Pluimen gedompelt te leggen, het Lichaem als doet versmelten en ontbinden, 't welk menigmael oorzaak eener zwakke Gesteltenis en de Voorbode van een vroeg Graf kan wezen. Want, behalven de Steen, die dikwils zynen oorsprong heeft uit het warm koesteren der Nieren, moet men verscheidene Ongemakken, en die, welke de Wortel is van alle anderen, namelyk eene zwakke Gesteltenis, zeer veel aen de *Bedden van Dons* toe schryven. Daerenboven, als

men zich t'huis gewent aan een hard Bed, zal men buiten 's Lants, wanneer men zyn Rust meest van nooden heeft, zyn Slaep niet missen om dat het Bed niet zacht geschud is en de Kussens niet in order liggen. Ik oordeel het derhalven niet ongevoeglyk, het *Bed te maken* op allerhande manieren, nu eens wat lager met het Hoofd, dan eens wat hooger, om niet onderworpen te wezen van gevoelig te wezen over de minste verandering, die iemand zekerlyk moet ontmoeten, indien 't hem niet gebeuren mag altoes te liggen in 't Bed van myn Jonker, en een Meid tot zyn dienst te hebben, die alles zoo net in order schikt, als of 't met een Pinceel getrokken was, en die hem warm en gemakkelyk toedekt. *De Slaep* is een groote Hartsterking der Natuur, die deze mist, zal 'er gewisselyk hinder van hebben; en hy is zeer ongelukkig, die zulk een Hartsterking niet anders kan nuttigen dan uit zyn Moeders mooien vergulden Kop en niet uit een houten Nap. Hy, die gerust kan slapen, geniet deze Hartsterking en 't komt 'er niet op aan of dit geschied op een zacht Bed of op de harde planken. 't Is de Slaep alleen, dien hy van nooden heeft.

Hard-
lyvig-
heit.

XXIII. Noch is 'er iets, 't welk een grooten Invloed heeft op de Gezondheit; en dit is (met oorlof eens vooral) een regelmatige *Stoelgang*. Luiden, die wat *loslyvig* zyn, bezitten zelden een krach-

krachtigen Geest of sterke Lichamen. Maer, dewyl 't gemakkelijker valt die kwael, het zy door eene goede Levenswyze of door Medicynen te genezen, dan wel het tegenovergestelde ongemak, behoeven we hier over niet veel te zeggen. Want, indien 't gebeurt dat we of door deszelfs hevigheid of langen duur met eenig kwaet gevolg schynen gedreigt te worden, zullen we welzorg dragen, schieelyk en somtyts al te schieelyk om een Dokter te zenden; en wanneer het niet al te fors of van korten duur is, doet men gemeenlyk best de Natuur haren gang te laten gaen. Aen den anderen kant heeft de *Hartlyvigheit* al te kwade uitwerkingen en kan bezwaerlyker door hulpmiddelen gered worden. Buikzuiverende Middelen, die eenige verlichting schynen te geven, doen eerder de kwael aengroeien, dan dat zy ze wegnemen.

XXIV. Naerdien dit een Ongemak is, waer voor ik byzondere redenen had om het te onderzoeken, en ik deszelfs behandeling in geene Boeken beschreven vont, ging ik naer myne eigene gedachten te werk, geloovende dat wy grooter veranderingen dan deze in onze Lichamen konden te weeg brengen; indien wy den rechten weg koozen en volgens de Reden stapvoets te werk gingen.

1. Ik overwoog dan, dat de *Stoelgang*
 C 4 de

de uitwerking was van zekere Bewegingen in 't Lichaem, voornamelyk van de famenknypende Beweging (1) der Darmen.

2. Ik overwoog dat verscheiden Bewegingen, die niet volkomen van onzen wil afhangen, door 't Gebruik en eene bestendige Oeffening, tot eene Hebbelykheit konden gebragt worden, indien zy door eene onafgebroke Gewoonte op zekere tyden bestendig met alle poging werden in 't werk gestelt.

3. Ik had opgemerkt dat sommige luiden, door 't rooken van een Pyp Tabak's Avonts na den eten, nooit misten een Stoelgang te krygen, en begon by my zelven te twyfelen, of de gewoonte niet meer dan de Tabak deze Ontlasting van de Natuur veroorzaakte; of ten minsten, indien het de Tabak deed, of dit niet eerder geschiedde door een krachtige Beweging in de Darmen te verorzaken, dan door eenige Buikzuiverende kracht, want dan zou het andere uitwerkingen gehad hebben.

Na dat ik aldus eens in deze Bevatting geraekt was over de mogelykheit van dit hebbelyk te maken, was het naeste, dat 'er te overwegen stont, door wat Wegen en Middelen dit waerschylykft kon verkregen worden.

4. Ik

(1) *Motus Peristalticus*, zeggen de Geneeskundigen.

4. Ik gifte toen, dat indien iemand, na dat hy voor de eerste mael 's Morgens gegeten had, terftont de Natuur wilde vergen, en beproeven of hy zich zelve zoo ver kon dwingen om een Stoelgang te krygen, hy by tyd en wyle, door eene beftendige Oeffening dit tot een Hebbelykheit zou kunnen brengen.

XXV. De Redenen, waerom ik dezen tyd uitkoos, waren,

1. Om dat de Maeg, dan ledig zynde, indien zy iets ontfangt, dat haer aengenaem is (want ik zou nooit, behalven in gevallen van Noodzaaklykheit, willen dat iemand iets eten zou dan 't gene hem smaekt en wanneer hy eenige graegte heeft) beft in staet was om het wel vast te houden door een sterke Inkrumping van derzelver Vezelen; welke Inkrumping, ik onderftelde waerfchynlyk kon achtervolgt worden tot in de Darmen, en aldus derzelver famenknypende Beweging vermeerderen, gelyk wy zien, in de kwael van 't *Miferere*, dat een omgekeerde Beweging in den *Ileus*, anders den omgebogen Darm, (die Beweging moge beginnen, zoo laeg als zy wil) altoos achtervolgt wort in de ganfche lengte van dien Darm, en aldus maekt dat zelfs in de Maeg deze onregelmatige Beweging wort te weeg gebragt.

2. Om dat de Menfchen, wanneer zy eten, gewoonlyk hunne gedachten ont-

spannen, en de Levensgeesten dan, als vry van andere Werkingen, met meer kracht worden verspreid in den beneden Buik, die hier door, tot dezelfde uitwerking, medewerkt.

3. Om dat, wanneer men zich tyd gunt om te eten, men ook zoo veel tyds genoeg heeft om den Ontfanger van de verteerde kosten te gaen bezoeken, als noodig is tot het tegenwoordig oogmerk; maer dat het anders, in de verscheidenheit der bezigheden, die de Menschen hebben en krygen, cenigermate eene onmooglykheit zou wezen om het tot een vast Uur te bepalen, waer door dan de Gewoonte zou worden afgebroken. Terwyl daerentegen, alzo de luiden, die Gezont zyn, zelden missen van ééns daegs te eten, schoon het Uur mag veranderen, de Gewoonte steets kan onderhouden worden.

XXVI. Op deze Gronden begon men 'er de Proef van te nemen, en ik heb 'er geenen gekent, die dit bestendig hebben doorgehouden en altoos zorge gedragen van naer het Gemak te gaen, na dat zy voor de eerste mael gegeten hadden, op welken tyd dit ook mogt gebeuren, het zy zy hier boodschap hadden of niet, en hier eenige pogingen deden om de Natuur te laten werken, ik heb 'er geene gekent, zegge ik, of zy verkregen in weinige Maenden den gewenschen uitslag, en bragten zich zelve tot zulkeene regel-

matige Hebbelykheit, dat zy zelden of immer feilden van een Stoelgang te hebben, na dat zy de eerste reis dien dag gegeten hadden, ten ware dit gebeurde door hun eigene verwaerloozing: Want het zy zy eenigen aendrang gevoelen of niet, indien zy ter bewuster plaetse gaen, en het hunne toebrengen, kunnen zy verzekert wezen, dat de Natuur vry wel zal gehoorzamen.

XXVII. Ik zou derhalven raden dat men, met een Kint, alle dagen dezen loop hielt, terstont na dat het ontbeten heeft. Laet het op een stoel gezet worden, net als of het even zeer in zyn Magt stont om zyn ingewant te ontlasten als om het te vullen, en laet noch het Kint, noch zyn Meid ooit iets anders weten of het is zoo; en indien hy gedwongen wort om hier omtrent eenige pogingen te doen, door in zyn spelen verhindert te worden, of van weêr te eten tot dat hy wezentlyk een Stoelgang gehad heeft of ten minsten zyn uiterste best hier toe gedaen heeft, ik twyfel niet of het zal hem in korten tyt zeer Natuurlyk worden. Want men heeft reden om te denken, dat Kinderen, die gemeenlyk zeer speelziek zyn en zeer onachtzaam op alles anders, dikwils de bewegingen der Natuur laten overgaen, wanneer zy slechts een lichten aendrang maekt en aldus, door dezen gevoeglyken aendrang te verwaerloozen, brengen zy

zy zich allengs tot eene hebbelyke Hartlyvigheit. Dat, door dit Middel, de Hartlyvigheit kan voorgekomen worden, is meer dan eene enkele giffing; naedien ik weet dat door een bestendige Praktyk voor een tyd lang, een Kint alle Morgen regelmatig na zyn Ontbyt een Stoelgang gehad heeft.

XXVIII. Hoe verre Volwassenen noodig zullen oordeelen hier van de Proef te nemen, moet men aen hun overlaten; hoewel ik niet kan nalaten te zeggen, dat ik, in aenmerking van de menigvuldige kwalen, die uit het Gebrek van eene vereifchte ontlasting der Natuur ontstaen, naeulyks iets wete dat meerder de behoudenis der Gezontheit bevordert, dan dit. Eenmael in Vieren-twintig Uuren, denk ik, is genoeg, en geen Mensch, geloof ik, zal zeggen dat het te veel is; en door dit Middel kan men het verkrygen zonder behulp van Medicynen, die gemeenlyk zeer krachteloos bevonden worden in het genezen van eene gezette en hebbelyke Hartlyvigheit.

Medi-
cynen.

XXIX. Dit is alles, waermede ik u moet lastig vallen ten aenzien der behandeling uwer Kinderen, in den gewoonen loop hunner Gezontheit. Mogelyk zal men van my verwachten, dat ik eenige Voorschriften van Medicynen zou geven, om de Ziekten te verhoeden; waer voor ik enkel en alleen dit Voor-
schrift

schrift hebbe, dat heiliglyk moet in acht genomen worden, namelyk van aen de Kinderen nooit eenige Medicynen te geven uit Voorzorge. Dat gene waer te nemen, 't welk ik reets hebbe aengera- den, zal, gelyk ik onderstelle, veel be- ter uitwerking hebben dan de Huis- middeltjes van de Vrouwen of de Apothe- kers Drankjes. Draeg vooral zorge dat, door 't gebruiken van die Middelen, in plaets van de Ziekten te verhoeden, gy ze uw Kint niet op den hals haelt. Ook moet men zelfs by eene lichte Onpasse- lykheit geen Medicynen geven aen Kin- deren of 'er den Dokter by halen, voor- namelyk als hy een Man van veel omslag is, die terstont de Vensterbanken op de Kinderkamer zal vervullen met Potjes en Flesjes, en de Magen der Kinderen met Geneesmiddelen. Het is veiliger hun geheel en al aen de Natuur over te leveren, dan ze in handen te doen ver- vallen van eenen, die genegen is om ze door Medicynen te bederven, of ten minsten denkt dat de Kinderen, in ge- woone kwalen, anders moeten genezen worden, dan door een goeden Regel van Soberheit, of door een Middel dat 'er maer zeer weinig van verscheelt. Naerdien 't my toefchynt, zeer met de Reden en met de Ondervinding over een te stemmen, dat de teedere Gesteltenis- sen van de Kinderen, zoo weinig als mogelyk is, moeten te doen hebben met

Dok.

Doktoren, en Apothekers en Huismiddeltjes, en niet meer dan 'er volstrekt noodzakelyk is en volgens de gevallen vereifcht wort. Een weinig koud overgehaelt *rood Slaepbollen-water*, 't welk 't rechte Hulpmiddel is tegen een overladden Maeg, benevens gemak en onthouding van Vleesch, maekt dikwils ras een einde van verscheiden kwalen, die, door al te haestige Hulpmiddelen, zware Ziekten zouden hebben kunnen worden. Als zulk een zachte behandeling de groeiende kwael niet stuit of verhindert dat zy tot een volkomene Ziekte overslaet, zal het tyd wezen om den raed van een bekwaem en bescheiden Dokter te zoeken. In dezen opzigte, hope ik, gemakkelyk Geloof te zullen vinden; en geen Mensch kan reden hebben om te twyfelen aen den Raed van iemant, die eenigen tyd te koste gelegd heeft in het oeffenen der Geneeskunde, wanneer hy aenraed niet al te haestig te wezen met het gebruiken van Doktoren en Medicynen.

XXX. En aldus hebbe ik afgehandelt wat aengaet het Lichaem en de Gezontheit, 't welk tot weinige en zeer gemaklyk op te volgene Regelen te brengen is; namelyk Menigvuldigheid van open *Lucht*, en *Slaep*, eenvoudige *Spyze*, geen *Wyn* of *sterke Drank*, en weinig of geen *Medicynen*, geen al te warme of te naeuwe *Kleeding*,
voor

voornamelyk het *Hooft* en de *Voeten* koud te houden, en de *Voeten* dikwils te gewennen tot koud Water, en bloot te stellen om te kunnen nat worden.

XXXI. Na behoorlyke zorg gedragen te hebben om het Lichaem in kracht en sterkte te houden, zoo dat het bekwaem zy om de bevelen van de *Ziel* te gehoorzamen en uit te voeren; zal de naeste en voornaemste zaek, wizen om de *Ziel* te recht te brengen, dat zy by alle gelegenheden eene goede Gesteltenis moge hebben om niets in te willigen dan 't gene met de Waerdigheid en Voortreflykheit van een redelyk Schepfel overeenkomt.

XXXII. Indien myn zeggen in 't begin dezer Verhandeling waerachtig is, gelyk ik niet twyfele of het is waerachtig, namelyk; dat het Verschil, 't welk 'er in de Manieren en Bekwaemheden der Menschen gevonden wort, meer aen de *Opvoeding* dan aen iets anders is toe te schryven, dan hebben wy reden om te besluiten, dat men groote zorg behoort aen te wenden in het vormen van de *Zielen* en *Gemoederen* der Kinderen, en hun vroeg die Gemoedsgestalte te geven, die altoos naderhant een invloed zal hebben op hun Leven: Want, wanneer zy wel of kwalyk doen, zal de Lof of Laster hier aen toegeschreven worden; en wanneer 'er iets averechts geschied, zal men altoos gemeen-

meenlyk zeggen, dat het een gevolg is hunner *Opvoeding*.

XXXIII. Gelyk de Sterkte des Lichaems voornamelyk bestaet in Bekwaemheit om Ongemakken te kunnen uitstaen, aldus is 't ook met de Ziel. En het groote Grontbeginsel en de Grontslag van alle Deugden en Volmaektheden zyn hier in gelegen: dat een Mensch bekwaem is zich zelven en zyne Begeerlykheden te verzaken, zyne Neigingen te dooden, en alleen te volgen wat de Reden als het beste leert, schoon de Hartstogten eenen anderen Weg willen inslaen.

XXXIV. Een groote Misflag, dien ik in de luiden ten aanzien der Opvoeding hunner Kinderen hebbe opgemerkt, is, dat zy 'er geene zorgge genoeg voor gedragen hebben ter *beoorlyker tyd*; dat zy der Kinderen Gemoed niet gehoorzaam aen de Tucht en buigzaam voor de Reden gemaakt hebben, toen 't Gemoed in de beginfelen op zyn teederst was en gemaklykft om te buigen. 't Is eene wyze Schikking der Natuur, dat de Ouders hunne Kinderen lief hebben; maer indien zy door de Reden niet zeer voorzigtig de wacht houden over deze natuurlyke genegenheit, zyn zy bekwaem om deze Hartstocht in eene malle Liefde te doen ontaerden. Zy beminnen hunne teedere Kinderen, en 't is hun Pligt, maer menig-

nigmael koefteren zy ook hunne Gebreken. Zy moeten niet gedwarsboomt worden; zekerlyk niet! Zy moeten in alles hunnen zin hebben; en dewyl zy in hunne Kintsheit tot geene groote ondeugden bekwaem zyn, meenen de Ouders de Ongeregeltheden hunner Kinderen veiliglyk te mogen inschikken en zy spelen met die aerdige Stoutheit, die zy zoo welvoeglyk oordeelen in de teedere jaren. Maer aen een verzotten Vader of malle Moeder, die niet gedogen wilden dat een Kint over eenige kwade Treëk bestraft wert, maer die verschoonden, zeggende; *'t was maer een geringe zaek*; antwoordde *Solon* (1) zeer wel: *Ja; maer de Gewoonte is een groote zaek.*

XXXV. Het zoete Kint moet geleert worden om te kloppen en te slaen en scheldnamen te geven; 't moet alles hebben, wat het begeert, en alles doen, wat het wil. Aldus bederven de Ouders, door hunne Kinderen in te volgen en hun alles toe te laten, zoo lang zy klein zyn, derzelve natuurlyke Grontbeginfelen, en verwonderen zich naderhant, dat zy de bittere Wateren moeten smaken, terwyl zy zelve de Bron vergif-

(1) Anderen schryven dit toe aen *Plato*; maer by eene andere gelegenheit. *Diog. Laërtius, Lib. III. Sect. 38.*

giftigt hebben. Want, wanneer hunne Kinderen groot geworden zyn en hunne kwade Hebbelykheden met hen zyn opgegroeit; wanneer ze nu te groot zyn, om hen te troetelen, en hunne Ouders hen niet langer voor een speelpop kunnen gebruiken; dan beginnen zy te klagen dat de schelmfche jongens koppig en stout worden; dan zyn zy geftoort dat zy hen moedwillig zien, en worden moeilyk over de kwade grillen, die zy zelve hun hebben ingeftort en in hen hebben aengekweekt; en dan, misfchien te laet, zouden zy blyde wезen het Onkruid te kunnen uitrukken, dat zy met hunne eigene handen geplant hebben, en 't welk nu te diepe Wortelen gefchoten heeft om te kunnen uitgroeit worden. Want hoe kan 't ons vreemt dunken, dat de Knaep, die gewoon was in alles zynen wil te hebben, toen hy noch in de Rokken liep, nu ook zyn zin wil doen, en hier over altoos harrewart, wanneer hy in den Broek is? Zekerlyk, hoe hy meer tot een Man opgroeit, des te meer toont hy zyne Gebreken; zoo dat 'er weinige Ouders dan zoo blind zyn, die niet zien kunnen; weinigen zoo ongevoelig, die de kwade Uitwerkingen hunner Toegevendheit nietbemerken kunnen. Hy kreeg van de Meid zynen wil, eer hy kon spreken of loopen. Hy was Meester over zyne

Ou-

Ouders zoo ras als hy zyne Kindertael begon te snappen; en hoe! nu hy groot geworden is, nu hy sterker en wyzer is, dan te dier tyd, moet hy nu, op een sprong, worden ingebonden en gebogen? Hoe! moet hy, op zyn zeven, zyn veertien, zyn twintig Jaren, 't Voorrecht verliezen, 't welk zyne Ouderen, door hunne Inschiklykheit, hem tot dien tyd toe zoo mildelyk vergunt hebben? Neem 'er de Proef van in een Hont of in een Paert of in eenig ander Schepsel, en zie of de kwade en halfstarrige Nukken, die zy geleert hebben, toen zy noch jong waren, gemakkelyk te verbeteren zyn, nu zy meerder krachten gekregen hebben; en echter zyn geene dezer Schepselen half zoo moedwillig en trots, of half zoo begeerig om hun eigen meester te wezen of over anderen den Meester te spelen, dan de Mensch.

XXXVI. Wy zyn in 't algemeen verstandig genoeg om met deze andere Schepselen te beginnen, wanneer zy noch *zeer jong* zyn en om hen *in tyds* te temmen, ten einde deze dieren ergens toe bekwaem en voor ons van nut te maken. 't Zyn alleen onze Afstammelingen, die, in dezen opzigte, door ons verwaerlooft worden; en na dat we hen tot sloute Kinderen gemaakt hebben, verwachten wy te dwaeslyk dat zy goede Mannen zullen worden. Want, indien het Kint,

zoo menigmael als 't 'er lust toe heeft, Koek en Suiker hebben moet, veel liever dan dat het arme Schaep zou hui- len, en uit zyn aëstem schreeuwen; hoe! zal de jonge dan, na dat hy groot ge- worden is, zyn wil niet moeten heb- ben, wanneer zyne driften hem tot Wyn of geile Vrouwen vervoeren? Want deze zyn even zeer de voorwer- pen van 't verlangen by meerder jaren, als het andere, daer 't Kint om schreeuw- de, toen 't noch klein was. 't Gebrek bestaet niet in eenige Begeerten, die ge- schikt zyn naer 't Begrip en den Smaek van den onderscheidenen Leeftyd; maer 't bestaet hier in, dat men die niet onder- werpt aen de Regelen en Bepalingen der Reden. Het verschil is niet gelegen in het hebben of niet hebben van eenige Lusten; maer in 't Vermogen om ze te bestieren en 'er ons zelve in te verza- ken. Hy, die niet gewent wort zyne Re- den te onderwerpen aen den wil van an- deren, *wanneer hy jong is*, zal bezwaer- lyk willen luisteren om zich te onder- werpen aen zyne eigen Reden, wan- neer hy de jaren heeft om 'er gebruik van te maken. En welk een Man zulk een Jongeling waerschyndlyk worden zal, is lichtelyk te bevroeden.

XXXVII. Deze zyn Verwaerloozingen, welke gemeenlyk begaen worden door zulken, die de grootste zorg voor de Op-
voe-

voeding der Kinderen schynen te dragen. Maer, indien wy de gemeene Behandeling der Kinderen beschouwen, wy zullen reden hebben om ons te verwonderen, dat 'er in de groote Ongebondenheit van Zeden, waer over de Werelt klaegt, noch eenige Voetstappen van Deugt in 't geheel zyn overgebleven. 't Zou my lusten te weten, wat Ondeugt of men zou kunnen noemen, waer toe de Ouders en anderen, die 't opzigt hebben over Kinderen, hen niet bekwaem maken, en waer van zy hun de zaden niet in den boezem strooien, zoo ras zy in staet zyn om ze te ontfangen? Ik meen zelfs niet door de voorbeelden, die zy den Kinderen geven, en de Levenswyze, waer in zy hen voorgaen, 't welk aenmoediging genoeg is; maer 't gene ik hier zal aenmerken, is 't onmiddelyk leeren van Ondeugt, en dat zy hen wezentlyk van den Weg der Deugt aftrekken. Eer de kinderen noch loopen kunnen, leggen zy in hen de Grontbeginfelen van Vinnigheit, Wraekzucht en Wreedheit. *Geef my een klap om hem weêr over te geven* (1), is een Les, die

(1) Dit schynt een Gebruik in *Engelant*, 't welk ik tot onze Zeden niet weet over te brengen. Maer van gelyke Natuur is 't gene den Kinderen, als eene aerdigheid, in hunne stamplende

die de Kinderen meest daeglyks hoo-
ren, en men reket het voor niets, om
dat hunne handen geen kracht genoeg
hebben om eenig kwaet te doen. Maer ik
vrage, bederft het hunne ziel niet?
Worden zy aldus niet op den Weg ge-
bragt van Gewelt en Vinnigheit? En, in-
dien zy, klein zynde, geleert zyn, ande-
ren als by volmagt te doen slaen en te
beledigen, en aengemoedigt om zichte
verheugen over eene ware of ingebeel-
de smart, die zy anderen hebben toe-
gebracht, en dat zy dezen als zien lyden,
bereid men hen dan aldus niet om we-
zentlyk leet te doen, wanneer zy sterk
genoeg zyn om hunne slagen te doen ge-
voelen, en, om de eene of de andere oor-
zaak, die zy meenen te hebben, te slaen?

Het Dekfel onzer Lichamen, 't welk
dient tot eene betaemlyke Zedigheid,
tot Warmte en tot bescherming tegen de
On-

Tael geleert wort: *daei; daei, boos kopje*: en
als men dit berispen dorst, zal het ongetwy-
felt verschoont en verdedigt worden, met te
zeggen dat men het den Kinderen leert, om hun-
ne eigene kwaetaerdigheid te straffen; doch de-
zelfde Redenen, welke de Heer LOCKE by-
brengt, hebben hier plaets; behalven noch
dat dit den Kinderen vaeltyts geleert wort,
zelfs wanneer zy zeer zoet zyn; zoo dat men
hen eigenlyk gewent om moedwillig te slaen,
zonder dat het tot straffe dient.

Ongemakken van de Lucht, wort door de Dwaesheit of Ondeugt der Ouderen den Kinderen tot ander gebruik aengeprezen. Men maektze voor hun tot oorzaken van Ydelheit en Naiever. Een Kint wort een verlangen ingeboezemt naer een nieuw kleet, om dat het mooi zal staen, en wanneer het kleutertje wort opgeschikt met een nieuwen Tabbert en een nieuw Kapsel; hoe kan de Moeder minder doen dan haer leeren zich over zich zelve te verwonderen, door haer een Koninginnetje of Prinsesje te noemen? Aldus worden de kleinen geleert hoovaerdig te wezen op hare kleding, eer zy ze noch zelve weten aen te trekken. En hoe zouden zy niet verder voortvaren met zich hoog te schatten om dien uiterlyken opschik naer de Mode, die enkel 't maeksel is van een Kleermaker of een Mutsemaekster, wanneer hare ouders haer zoo vroeg beduid hebben dat zy zoo doen moeten.

Leugens en dubbelzinnige Spreekwyzes, en Verschooningen, die weinig van Leugens verschillen, worden in den Mont van 't jonge Volk gelegd, en in Leerlingen en Kinderen geprezen, wanneer deze manieren van doen geschieden ten voordeele hunner Meesters of Ouders. Kan men dan denken, dat hy, die ondervint, dat men de Waerheit eenig geweld aen te doen kan verschoonen

en aenmoedigen, terwyl 't geschied voor 't belang van eenen Meeſter, die voor Godvruchtig wil doorgaen; kan men denken, zegge ik, dat hy, die dit ondervint, geen gebruik van zulk een Voorrecht zal maken, wanneer het ten zynen Voordeele kan geschieden?

Luiden van gemeener ſoort worden, door de bekrompenheit hunner Middelen, verhindert om de *Onmatigheit* in hunne Kinderen aen te moedigen door hunnen Eetluft op te wekken, of hun meer eten en drinken te vergen dan genoeg is. Maer hun eigene Voorbeelden, wanneer het hun gebeuren mag, om vol-op te mogen genieten, betoonen dat niet het mishagen in de Dronkenschap en Gulzigheit hen weêrhoud van buitensporigheden, maer alleen 't Gebrek van Gelegenheit en Voorraad. Maer, beschouwen wy de Huizen der genen, die ruimer Middelen bezitten; hier vinden wy 't voornaemſte werk en het grootſte heil van 't Leven zoo krachtig te beſtaen in 't Eten en Drinken, dat men oordeelt de Kinderen te verwaerloozen, indien z'er niet hun deel van krygen. Sauffen en *Ragotts* en allerlei Spyzen, door de kunst der kookery vermomt, moeten hunne Tongen kittelen, als hunne Maggen en Ingewanden reets vervult zyn; en dan, uit vreeze dat de Maeg mogt overladen wezen, vint men een Voorwend.

wendfel om hun een en andermael een Glaesje Wyn te geven om de Verteering te bevorderen, schoon het enkel dient om de Kooking te rug te zetten.

Is ons Knaepje niet al te wel, het eerste, dat men vraegt, is; *Myn Kintje wat lust je? Myn Hartje wat begeer je?* Eten en Drinken wort met alle kracht aangepreekt; en alle Mans Uitvinding wort in 't werk gestelt om iets aengenaems en lekers uit te denken, dat bekwaem is om 't gebrek van Graegte te overwinnen, 't welk de Natuur zoo wyslyk geschikt heeft, in 't begin der Ziekten, als een Middel om den aengroei te beletten; op dat de Maag bevryd van den gewoonen Arbeid om eenige nieuwe Overlading van Spyze te verteeren, bekwame gelegenheit mag hebben om de schadelyke Vochton te verbeteren en overmeesteren.

Of zyn 'er ook Kinderen zoo gelukkig ten aenzien der Zorge hunner Ouderen, dat zy door derzelve Voorzigtigheid worden afgehouden van de Buitensporigheden aen hunnen Disch en gewent aen de Soberheit van gemeene en eenvoudige Spyze; daer door echter ook kan men hen bezwaerlyk hoeden voor de besmetting, die de Ziel vergiftigt. Hoewel hunne Gezontheit, door eene bescheidene behandeling, terwyl zy onder opzigt zyn, mooglyk vry veilig is, hunne Begeerte moet noodwendig

het oor leenen aen de Lessen, die hun overal worden voorgehouden over dit gedeelte der Leere van *Epikurus*. De Lof die *wel te eten* overal heeft, kan niet misfen hunne natuurlyke Graegte krachtig aen te prikkelen om hun schielyk smaek te doen vinden en tot de kosten over te gaen van een Tafel naer de Mode. Dit zal by ieder een; zelfs by zulken, die met alle strengheit uitvaren tegen lekkerheit en dartelheit, den Naem voeren van *wel te leven*. Wat zal doch de norsche Reden durven zeggen tegen zulk een algemeen Getuigenis? Of kan zy zich vleien gehoor te zullen vinden, wanneer zy dat den Naem van *Overdaed* durft geven, 't welk zoo algemeen erkent en geoeffent wort, by luiden van den voornaemsten Rang?

Deze Ondeugt heeft nu zulke diepe wortelen geschoten, en zulke groote Voorstanders gekregen, dat ik zelfs niet wete of zy zich den Naem van Deugt niet aenmatigt, en of het geene Dwaesheit of Gebrek van de Werelt te kennen zal gerekent worden, dat ik hier over iemand den Mont opene? Ook zoude ik waerlyk vreezen, dat het gene ik 'er hier van gezegt hebbe, zou kunnen berispt worden als een soort van Schimpfchrift, 't welk hier niet te pas komt, indien ik het met dat oogmerk niet gemelt had om de zorgvuldigheid en oplet-

lettendheit der Ouderen ontrent de Opvoeding hunner Kinderen te doen ontwaken, wanneer zy zien, hoe zy aen alle kanten omringt zyn, niet alleen van Aenvechtingen tot Ondeugt, maer ook van zulken, die ze hun leeren, en mogelyk op Plaetsen, daer zy hen 't aller veiligst rekenden.

Ik zal op dit Onderwerp niet langer blijven stil staen, en noch minder alle de byzonderheden nagaen, waer uit men zou kunnen zien, wat moeite wort aangewent om de Kinderen te bederven en hun de Grontbeginselen der Ondeugt in te prenten: Maer ik wensch, dat de Ouders bezadigt mogen overwegen, of 'er eenige Ongeregeltheit of Ondeugt is, die den Kinderen niet zichtbaer geleert wort, en of 't hun Pligt, als die van Ouders, niet medebrengh en hun Verstant niet betaemt zorge te dragen dat zy beter Lessen genieten.

XXXVIII. Het komt my zeer klaer ^{Dwingen.} voor, dat het Grontbeginsel van alle Deugt en Voortreflykheit gelegen is in een Vermogen om ons de Voldoening onzer Begeerten te weigeren, wanneer de Reden die niet wettig keurt. Dit Vermogen kan verkregen en vermeerderd worden door Gewoonte, en zeer gemakkelyk en gemeenzaem gemaakt worden door eene vroege Praktyk. Indien men derhalven naer my luisteren wil;

wil; zou ik raden, dat men, tegen de gewoone manier van doen, de Kinderen behoort te gewennen om hunne Begeerten te onder te brengen en hun te beteugelen, zelfs *van de Wieg af aen*. 't Eerste dat zy moeten leeren weten, behoort te wezen, dat zy een ding niet krygen, enkel om dat zy 't gaerne hebben; maer om dat het nut voor hun geoordeelt wort. Indien zy voorzien werden van 't gene zy noodig hebben, indiervoege dat men nooit gedoogde dat zy iets kregen, waerom zye eens gehuilt hadden, zouden zy leeren te vreden wezen, zonder dat zy kregen, daer zy om huilen; zy zouden nooit met schreeuwen en met kribbigheit dwingen om meester te willen wezen, noch half zoo ongemakkelyk voor zich zelve en anderen zyn, gelyk zy zyn, om dat zy van den eersten beginne af aen niet aldus gehandelt zyn. Indien men hun nooit hunnen zin gegeven had, om het ongedult dat zy toonden, zouden ze al zoo min ergens anders om schreeuwen dan zy schreeuwen om de Maen te willen hebben.

XXXIX. Ik zeg dit niet, om dat ik zou verlangen, dat men den Kinderen geen Ding zou mogen inwilligen, of dat men van hun zou kunnen verwagten dat zy in de lange Rokken 't Verfant en 't Gedrag van een Raedsheer zouden
kun.

kunnen hebben. Ik merk hen aen als Kinderen, daer men met zagtzinnigheid mede te werk moet gaen, die spelen moeten en speelgoed hebben. Ik meen alleen, dat, wanneer zy dwingen om iets, 't welk ze niet behooren te hebben of te doen, men zulks hun geenszips behoort toe te staen, enkel om dat zy *klein* zyn of juist om dat ze 't verzoeken; ja dat men hun, wanneer ze hier om blyven schreeuwen, duidelyk toonen moet, dat het hun om die reden alleen geweigert wort. Ik heb Kinderen aen Tafel gezien, die, wat 'er ook wezen mogt, nooit ergens om vroegen, maer zich te vreden hielden met het gene men hun gaf: en elders heb ik andere Kinderen gezien, die om alles schreeuwden, wat zy zagen; die uit alle Schotels moesten gedient worden, en wel de eersten van allen. Wat maekte doch dit onderscheid? dan alleen dat de eene gewent waren alles te krygen, waerze om vroegen of om schreeuwden, en de anderen, om datze niet gewoon waren hun eigen zin te hebben. Hoe ze *jonger* zyn, hoe men minder, myns oordeels hunne ongeregelde en onbehoorlyke genegenheden behoort te voldoen; en hoe zy zelve minder Reden bezitten, des te meer behooren zy onder 't volstrekte Gezag en bedwang der genen te zyn, wien het opzigt over hen is toevertrouwt.

Hier

Hier uit , bekenne ik te moeten volgen , dat zy niet anders dan bescheiden Volk rontsom hen behooren te hebben. Doet de Werelt gemeenlyk anders , 't is myn schult niet. Ik zeg 't gene ik denke te moeten wezen ; en indien zulks reets in de Mode was , zou ik de Werelt met geene Redeneering hier omtrent behoeven lastig te vallen. Maer echter , wanneer het wel overwogen wort , twyfele ik niet of anderen zullen ook van gedachten wezen , dat hoe vroeger dezen Weg met de Kinderen wort ingeslagen , hoe gemaklyker het voor hun wezen zal en zelfs voor die genen , die 'er 't bestier over hebben ; en dat het als een onschenebare Grontregel in acht behoorde genomen te worden , dat , wanneer hun eenmael iets geweigert is , zy het zekerlyk met geen schreeuwen of andere Manier van lastig te vallen , behooren te krygen ; ten zy men van zins is hun te leeren ongeduldig en moeilyk te worden , door hun ongedult en moeilykheit aldus te vergelden.

vroege
Tucht.

XL. Zy derhalven , die genegen zyn ooit hunne Kinderen te regeeren , moeten 't beginnen terwyl ze noch *zeer klein* zyn , en toezien dat ze zich dan volkomen aan den Wil hunner Ouderen onderwerpen. Wilt ge dat uw Zoon u zal gehoorzamen als hy zyne kinderschoenen ontwassen is ; pas op om het Gezag

zag van een Vader te oeffenen , zoo ras als hy bekwaem is zich te onderwerpen , en begrypen kan , onder wiens Magt hy staet. Wilt ge dat hy Ontzag voor zynen Vader zal hebben , prent het hem in , in zyne kintscheit ; en wanneer hy de mannelyke Jaren meer bereikt , vergun hem dan meer en meer uwe Gemeenzaemheit ; zoo zal hy , gelyk 't betaemt , u gehoorzaam en onderdanig wezen , terwyl hy een Kint is , en uw genegene Vrient in mannelyke Jaren. Want , myns oordeels , is het eene zeer averechtsche Behandeling met de Kinderen , toegevend en gemeenzaem te zyn , zoo lang zy klein zyn , en streng tegen hen te wezen , na dat zy groot geworden zyn : want Vryheit en Toegeefflykheit kan den *Kinderen* geen goed doen ; hun Gebrek van oordeel maekt dat zy Bedwang en Tucht noodig hebben ; en in tegendeel , Heerschzugt en Strengheit is een slechte Manier van Behandeling met Menschen die de Reden tot hunne Leidsvrouw hebben ; ten zyge in 't zyn hebt , om uwe Kinderen , na dat zy groot geworden zyn , van u afkeerig , en 't spreekwoord waer te maken :

*Kintje zyt ge groot ,
Vader , Moeder , waert ge doot !*

XLI. Ieder een , verbeelde ik my ,
zal

zal 't redelyk oordeelen, dat hunne Kinderen, wanneer zy klein zyn, hunne Ouderen moeten aenmerken als hunne Heeren, hunne volstreckte Regenten, en hen, als zoodanigen, Ontzag toedragen, en dat, wanneer zy tot ryper jaren komen, zy hen als hunne beste, als hunne eenige ware Vrienden moeten aenmerken en, als zoodanigen, beminnen en eerbieden. De Weg, dien ik hier toe hebbe aangewezen, is, indien ik my niet bedriege, de eenige, dien men moet inslaen om dit te verkrygen. Wy moeten onze Kinderen, wanneer zy groot geworden zyn, aenzien als ons zelve, met dezelfde Hartstogten en dezelfde Begeerten aengedaen. Wy willen voor redelyke Schepselen gerekent worden en onze Vryheit hebben: wy hebben geen lust om ons gemelyk en ongemaklyk te maken door gedurige Bestraffingen en norfche Bejegeningen, en wy kunnen geen strenge inborst en eene groote afgetrokkenheit verdragen in Luiden, waermede wy verkeeren. Die zulk eene behandeling ontmoet, als hy een Man geworden is, zal naer ander Gezelschap, andere Vrienden, andere Verkeering omzien, waer mede hy zyne vergenoeging hebben kan. Indien derhalven de Kinderen van den aenbegin af, onder den duim gehouden worden, zullen zy in die jaren handelbaer wezen
en

en 'er zich geruſt aen onderwerpen, dewyl zy nooit eene andere Behandeling gekent hebben: en indien, na dat zy tot het gebruik hunner Reden zyn opgegroeit, de Strafheit der Regeering naer mate hunner verdienſten van langſamerhand verſlaeuwt, 's Vaders oog en opzigt vriendelyker wort, en de afgetrokkene Houding geheel ter zyde gezet, dan zal het vorig Bedwang de Liefde der Kinderen doen aengroeien, zoo ras zy vinden dat het enkele Vriendelykheit over hen was, en eene Zorgvuldigheid om hen bekwaem te maken om de Genegenheit hunner Ouderen en de Achting van alle andere Menſchen te verdienen.

XLII. Dit zy genoeg om in 't algemeen uw Gezag over uwe Kinderen te veſtigen. Vrees en Ontzag moeten u 't eerſte Gezag over hunne Gemoederen geven, en Liefde en Vrientschap in ryper Jaren moeten u dit Gezag doen behouden. Want de tyd moet komen, wanneer zy de Roede en Beſtraffing ontwaſſen zyn; en indien alſdan de Liefde tot u hen niet gehoorzaam maekt en hen hunnen Pligt doet betrachten, indien de Liefde tot de Deugt en voor hunnen goeden Naem hen geene loffelyke Paden doet bewandelen, vraeg ik door wat middelen zult ge hen op den rechten Weg doen weder keeren? De Vrees van ontërft te worden, indien

ze u mishagen, maekt hen wel flaven van uwe Goederen; maer echter zullen ze in 't heimelyk kwaed en ondeugende blyven, en deze Teugel kan hen niet altyd in bedwang houden. Alle menschen moeten den eenen tyd of den anderen aen zich zelve en hun eigen Beleid worden overgelaten; en hy, die een goed, een deugtsaem, een bekwaem Man zal zyn, moet het inwendig gemaekt worden. Al wat uw Kint derhalven uit zyne Opvoeding zal genieten, wat eenig Vermogen en Invloed zal hebben op zyn Leven, moet by tyds hem worden ingeplant, het moeten Hebbelykheden worden, die in de wezentlyke Grontbeginselfen zynrer Natuur als zyn ingeënt, geene nageaapte Houding, geen geveinsde Uitwendigheden, die 'er door Vreeze zyn ingebracht, enkel om voor tegenwoordig den Toorn van zynen Vader te vermyden, die hem mooglyk anderszins zou ontërven.

Straffen XLIII. Dit in 't algemeen aldus ter nedergestelt hebbende als den Weg, dien men moet inslaen; zal 't noodig zyn, de Tucht, die men oeffenen moet in hare deelen wat meer in 't byzonder te beschouwen. Ik heb zoo veel gesproken van de Kinderen onder den Duim te houden, dat men my mooglyk zal verdenken als of ik niet genoeg overwoog wat men aen hunne teedere Jaren en gestel-

steltenis verpligt is. Maer deze Gedachte zal verdwynen, indien men my slechts een weinig nader wil hooren. Want ik ben zeer genegen om te denken, dat eene *grootte Strengheit* in 't straffen maer weinig goed, ja veel nadeel in de Opvoeding kan uitwerken; en geloove dat men bevinden zal, dat, alle andere omstandigheden gelyk gestelt wezende, zulke Kinderen, die meest *gekastyd* geweest zyn, zelden de beste Mannen worden. Al, wat ik tot hier toe beweert hebbe, is, dat, als 'er *Strengheit* moge noodig bevonden worden, dezelve des te meer moet gebruikt en in 't werk gestelt worden, als zy noch zeer jong zyn; en wanneer zy ter rechter tyd is aengewend en hare uitwerking gehad heeft, dat men 'er dan mede moet verflaeuwen, en ze veranderen in eene zachter soort van Regeeringe.

XLIV. Wanneer de Kinderen, door een bestendig Gedrag hunner Ouderen, gebragt zyn om zich gedurig aen hunnen Wil te onderwerpen en dien op te volgen, eer het Geheugen hun noch toelaet om te kunnen onthouden, wanneer dit Gedrag begonnen heeft, zal het hun natuurlyk schynen, en naderhant in hen die uitwerking hebben, als of 't wezentlyk natuurlyk was, en 't zal hen behoeden voor alle Gelegenheden om 'er tegen te stribbelen of Berouw over te hebben. De eenige zorge,

die men dragen moet, is dat het vroeg begonnen worde, en zonder zich in 't allermintst te laten verzetten of bewegen, tot dat *Ontzag* en *Eerbied* gemeenzaem geworden zyn, en 'er geen de minste weêrzin zich vertoont in de gereede Onderwerping en Gehoorzaamheit hunner Gemoederen. Wanneer deze *Eerbied* aldus ééns heeft stant gegrepen ('t welk vroeg behoort te wezen, of anders zal het moeite kosten en slagen om ze weêr in de Kinderen te brengen en des te grooter en menigvuldiger, hoe het langer wort uitgesteld) moeten zy door dezelve, in 't vervolg, wanneer zy meer verstant beginnen te krygen, worden geregeert; doch deze *Eerbied* dient altyd verzelt te gaen met zoo veel *Toegevendheit* dat zy 'er geen misbruik van kunnen maken. 't Is derhalven de *Eerbied* en 't *Ontzag*, waer door zy moeten worden geregeert, en niet door *slagen*, *kyven* of andere *slaefscbe straffen*.

Zelfs
verloochening

XLV. Dat dit zoo is, zal men my lichtelyk toestaen, wanneer men slechts overwege wat 'er bedoelt wort in eene verstandige Opvoeding, en waer zy op draeit.

1. Hy, die zyne Neigingen niet eëniszins Meester is, hy die niet weet hoe de lastige kwelling van tegenwoordig Vermaek of Verdriet te weêrstaen, enkel om dies wille, dat hem de Reden leert

leert dit te doen tot zyn eigen welwezen, mist den waren Grontregel van Deugt en Nyverheit en loopt gevaer van nooit ergens bekwaem toe te zullen worden. Men moet dan dezen Inborst, die zoo strydig is met eene Natuur, die niet geleid wort, by tyds verkrygen; en deze Hebbelykheit, als de ware Gront van volgende Bekwaemheit en Geluk moet in 't Gemoed worden gewrocht, zoo vroeg als 't wezen kan, zelfs van den eersten Dageraad van Kennisse of Begrip in de Kinderen, en aldus in hen bevestigt door alle bedenkelyke Zorge en Middelen, 't welk geschieden moet door hen, die 't opzigt hebben over hunne Opvoeding.

XLVI. 2. Aen den anderen kant, in dien 't Gemoed in de Kinderen te veel gedrukt en vernedert wort; indien hunne *Geeften* merkelyk ter nedergeslagen en *verbroken* worden, door eene hant, die al te streng over hen is, verliezen zy alle hunne wakkerheit en yver, en zyn in een erger staet dan den vorigen. Want buitensporige jonge knapen, die Levensdigheit en Geest bezitten, komen somtyts te recht en worden dus bekwame en groote Mannen; maer ter nedergeslagene Gemoederen, vreesachtige, gedweege, *lage Geeften*, kunnen bezwaerlyk ooit worden opgebeurt, en komen zeer zelden ergens in te recht. 't Gevaer, aen den

deren kant te vermyden, is groote kunst, en hy, die een Middel gevonden heeft om de Geesten van een Kint gemakkelyk, levendig en vry te houden; en het echter tevens te bedwingen van vele dingen, waer toe zyne Genegenheit natuurlyk strekt en het te trekken tot zaken, die voor 't zelve ongemaklyk vallen; hy zegge ik, die deze schynbare tegenstrydigheden weet overeen te brengen, heeft, naer myne Gedachten, het ware Geheim der Opvoedinge gevonden.

Slagen
geven.

XLVII. De gewoone, laffe en korte Weg door Kastyding en de Roede, die 't eenig Werktuig van Bestier is, 't welk Opziens over Kinderen gemeenlyk weten of waerom zy immer denken, is 't onbekwaemste van allen om gebruikt te worden in de Opvoeding; om dat het aenleidinge geeft tot beide de genoemde Misflagen; welke, gelyk wy hebben aengetoont, de *Scylla* en *Charybdis* zyn, die aen den eenen of den anderen kant allen bederven, die hier in mistasten.

XLVIII. 1. Deze soort van Straf helpt niets altoos tot het overmeesteren der natuurlyke Neiging, die ons aanzet om een lichaemlyk en tegenwoordig Vermaek te genieten of om Pyn te willen ontvlieden, tot welk een prys 't ook wezen moge; maer zy zal deze Neiging veel eer opwekken, en daerenboven

ven dat gene in ons versterken, 't welk de Wortel is, waer uit alle zondige daden en ongeregeltheden des Levens in ons voortspruiten. Want door wat andere Beweegreden, dan van een gevoelig Vermaek of van een gevoelige Pyn, gaet een Kint te werk, dat tegens zynen zin blokt en wurmt in zyn Boek om zyn Les te leeren, of zich onthoud van ongezonde Vruchten te eten, waer in hy lust heeft, enkel uit vreeze voor de *Roede*? In dezen kiest hy alleen het groote *lichamelyk Vermaek*, of hy vermyd de grooter *lichamelyke Pyn*. En wat heeft het in, zyne Daden en Gedrag te bestieren door zulke Beweegredenen als deze? Wat is het anders, zegge ik, dan dat Grontbeginfel in hem te koeften, 't welk ons betaemt uit te roeien en te verwoesten. Derhalven kan ik geene Kastyding nut voor een Kint oordeelen, daer de Schande van omeenige Misdaed te lyden niet krachtiger in werkt dan de Pyn.

XLIX. 2. Deze soort van Kastyding voed natuurlyk een Afkeer voor dat gene, waer voor een Opziener eene genegenheit in hem behoort te verwekken. Hoe dikwils ziet men, dat Kinderen dingen beginnen te haten, die hun eerst aengenaem waren, wanneer zy vinden, dat zy 'er om *geslagen*, *bekeven* of mede geplaegt worden? 't is dan ook niet te verwonderen, dat zy, nu Mannen geworden,

den, niet in ſtaet zyn, om door zulke Middelen ergens toe gebragt te worden. Wie zou geen wanſmaek vinden in eenige geoorloofde verkwiking, die in zich zelve voor hem onverſchillig is, als hy 'er door ſlagen of kwade bejegeningen toe gedreven wert, indien hy 'er geene genegenheit voor heeft? Of indien hy gedurig mishandelt wert, om eenige Omſtandigheden in der zelve Gebruik? Dit is zeer natuurlyk. Omſtandigheden, die ons hinderen, wanneer zy gevoegt worden by zaken, die in zich zelve noch goed noch kwaet zyn, zullen dezelve gemeenlyk als beſmettelyk maken; en 't Gezigt alleen van een Beker, waer in iemant gewoon is walgende Medicynen te gebruiken, doet het hart omdraien, zoo dat 'er niets wel uit ſmaken zal, ſchoon de Beker noch zoo zuiver en rein geſpoelt en uit de rykſte ſtoffe gemaekt is.

L. 3. Zulk een ſoort van *ſlaeffſche Tucht* maekt een *ſlaeffſchen Inborſt*. Het Kint onderwerpt zich en veinſt te gehoorzamen, terwyl de Vrees voor de Roe-
de hem boven 't hoofd hangt; maer, wanneer die over is, en hy uit het Gezigt zynde zich kan belooven ongeftraft te zullen blyven, geeft hy des te meer zyne natuurlyke Neiging toe, die door dit middel in 't geheel niets verandert, maer in tegendeel in hem aenge-
wak-

wakkert en vermeerderd is; en na zulk een bedwang gemeenlyk met des te meer hevigheit uitberst; of,

LI. 4. Eindelyk, indien *Strengheit*, tot den hoogsten top gevoert, de overhant behoud en de genezing uitwerkt van den tegenwoordigen ongeregelden Inborst, geschied dit dikwils door een erger en gevaerlyker kwael te veroorzaken; en den Geest te verdooven, en dan krygt men, in plaets van een ongeregelden jongen Losbol, een kleinmoedig, druilloorig Schepsel, dat, hoe zeer het door zyne onnatuurlyke en gemaekte bezadigheit, kleinverstandige Luiden moge behagen, (die logge en droomige Kinderen pryzen, om dat zy geen gerucht maken, noch hun eenigen overlast geven) echter eindelyk, naer alle waerschyndykheit, verdrietig voor zyne Vrienden zal worden, dewyl het in zyn gansche Leven van geen nut zal zyn voor zich zelve of voor anderen.

LII. Slagen en alle andere soorten van slaefische Straffen, die aen 't Lichaem ^{Beloo-} geschieden, zyn de bekwame Tucht niet ^{ningen.} om geoeffent te worden in de Opvoeding van zulken, die wy wenschen verstandige, brave en schrandere Mannen te zien; en moeten derhalven zeldsaem in 't werk gestelt worden en alleenlyk by gelegenheden van groot gewigt, en gevallen van de uiterste Buitensporigheit. Aen

den anderen kant de Kinderen te vleien door Belooningen van dingen, die hun behaeglyk zyn, moet even zorgvuldig vermyd worden. Wie zynen Zoon *Appelen*, *Koek* en *Suiker* of dergelyke geeft, waer in hy een welgevallen vint; om narmelyk door dit middel hem zyne Les te doen leeren, doet niet anders dan zyne liefde voor zyn Vermaek te wettigen, en die gevaerlyke neiging te koesteren, die hy door alle middelen in hem behoort t'onder te brengen en te smooren. Nimmer kunt gy hopen hem te zullen leeren deze Neiging te overwinnen, wanneer ge, tot eene Vergelding voor der be-teugeling zynen Hartstogt in zeker geval, hem tracht genoeg te geven in een ander. Om hem een goed, verstandig en wys Man te maken, is 't nut hem te leeren zyne Driften in te toomen, en zyne Neiging tot *Rykdom*, *Fraeijgheden* en 't gene zyne *Tongen* en *Gebemelte kittelt* ten allen tyde te verzaken, wanneer zyne Reden hem het tegendeel raed, en zyn Pligt hem dit afvordert. Maer, wanneer ge hem aanzet om iets nuttigs te doen, door het aanbieden van *Gelt*, of zyne moeite om zyn Les te leeren beloont door 't Vermaek eener lekkere Beet; wanneer ge hem een *kante Das* of een *nieuw mooi Pak kleederen* belooft om 't volbrengen van eenigen geringen Taek, wat doet ge doch an-

anders, door zulke dingen tot eene Belooning te stellen, dan te erkennen dat dit iets goeds of waerdigs is in zich zelveen dat hy hier-naer behoort te trachten, en aldus door aen te moedigen om 'er naer te verlangen, en te gewinnen van zyn heil te stellen deze dingen in? Aldus ziet men de Luiden, om de Kinderen te bewegen tot Naerftigheid in het leeren van hunne Letterkonst, Dansen of andere Zaken van dergelyke Natuur, die van geen groot belang zyn voor 't Geluk of Nut van hun Leven, doorkwa-lyk aengelegde Belooningen en Straffen, hunne Deugt op offeren, de Orde hunner Opvoeding omkeeren, en hun de Overdaed, Trotsheit, Hebzucht en dergelyke leeren. Want, op deze wyze, door het vleien van hunne averchtsche Neigingen, die zy behoorden in te toomen en t'onder te brengen, leggen, zy den Gront dier Gebreken in 't vervolg, die niet kunnen vermyd worden, dan door onze Begeerten te bedwingen en ze vroeg te gewinnen van zich aen de Reden te onderwerpen.

LIII. Dit zegge ik niet, om dat ik hebben wil dat men den Kinderen de Gemaklykheden of 't Vermaek van dit Leven, als zy niet schadelyk zyn voor hunne Gezonthheit of strydig met de Deugt, zou onthouden. In tegendeel ik wensch hun 't Leven zoo genoeglyk,

zoo bevallig te maken als mooglyk is, door een ruim Genot van alles, wat hun op een onzondige wyze kan vermaken; mits dat het geschiede met deze Voorzorge, dat zy dit eeniglyk genieten als Gevolgen van de Omstandigheden der Achtting en van 't Genoegen, waer in zy zyn by hunne Ouders of Opzieners; maer deze Gunstbewyzen moeten hun nooit worden aengeboden of aen hun besteed als een *Belooning voor 't een of 't ander, dat zy byzonderlyk gedaen hebben*, en waer voor zy anders een Afkeer toonden, of 't welk zy nooit zouden volbragt hebben zonder deze Aenvechting.

LIV. Maer, indien gy met de eene Hant, zult gy zeggen, de Roede wegneemt, en met de andere die geringe Aenmoedigingen, waer door de Kinderen kunnen getrokken worden; hoe moeten dan de Kinderen geregeert worden? Want verban Hoop en Vreeze, en alle Tucht zal zekerlyk een Einde hebben. Ik sta toe, dat Goed en Kwaet, *Belooningen* en *Straffen* de eenige Beweegrèdenen zyn van een redelyk Schepsel. Deze zyn de Sporen en Prikkelèn, waer door alle Menschen worden aengezet en geleid en derhalven moet men 'er ook gebruik van maken ten aenzien van de Kinderen. Want ik rade den Ouderen en Leermeeſteren dit altoos in hunne Gedachten te houden, dat de Kin-

de-

deren als redelyke Schepfelen moeten behandelt worden.

LV. *Belooningen*, beken ik, en *Straffen* moeten den Kinderen worden voorgesteld, indien wy iets op hunne Gemoe- deren willen uitwerken. De Misflag, verbeelde ik my, bestaet hierin, dat deze Mid- delen, waer van in 't algemeen gebruik gemaekt wort, *kwalyk* worden *uitgekozen*. Pyn en Vermaek des Lichaems zyn, myns oordeels, van een kwaed Gevolg, wanneer zy ter Belooninge of Straffe dienen, waer door de Menschen iets op hunne Kinderen trachten te winnen; want, gelyk ik voorhenen gezegt hebbe, zy strekken alleen om die Neigingen te vermeerderen en krachtiger te maken, die wy met alle moeite moeten trachten t'onder te brengen en te overmeesteren. Wat Grontbeginsel van Deugt kunt gy leggen in een Kint, indien gy zyne Begeerte tot het eene Vermaek afkoopt door 't voorstellen van een ander? Dit is niet anders dan zyne Lusten te vermeerderen, en die alleen van voorwerp te leeren verwisselen. Indien een Kint schreeuwt om Vruchten, die hem ongezont en nadeelig zyn, tracht ge hem te stillen door hem 't een of 't ander Banket te geven, dat minder schadelyk is. 't Is mooglyk, dat dit zyne Gezontheit kan bewaren, maer het bederft zyn Gemoed, en brengt het

ver-

verder uit zyn order. Want in dit Geval verandert ge slechts het Voorwerp maer blyft ondertusfchen zyne Lusten ftrelen, en erkent dat die behooren voldaan te worden, waer in, gelyk ik gezegt hebbe, de Wortel van 't Kwaet gelegen is; en zoo lang ge hem niet in staet stelt om dat Genoegen te verzaken, mag het Kint voor tegenwoordig zoet en stil blyven; maer zyn kwael is niet genezen. Door dit Middel kweekt en koeftert gy dat gene in 't Kint, 't welk de Bronader is, waer uit alle Kwaet zynen Oorsprong neemt, 't welk zekerlyk by de eerste gelegenheit met meer hevigheit zal uitbreken, zyne Verlangens krachtiger maken en u meer ontrufften.

Goede
Naem.

LVI. De *Belooningen* en *Straffen* dan, waer door men Kinderen moet in order houden, zyn volftrekt van eene andere Natuur en van die kracht, dat wanneer wy ze maer ééns te werk kunnen stellen, de zaek, myns oordeels, geheel en al is afgedaen, en de zwarigheid voorby. *Eer* en *Schande* zyn, onder alle anderen, de krachtigfte Aenprikkelingen voor de Ziel, wanneer zy slechts ééns gebragt wort om 'er fmaek in te vinden. Indien gy ééns den Kinderen eene Liefde voor Achtting en eene Vreeze voor Schande en Oneer kunt inboezemen, hebt ge 't ware Grontbeginfel in hen gebragt, 't welk ftantvastig op hen zal
wer-

werken en hen neigen tot het goede. Maer, zal men vragen, hoe moet men dit in 't werk stellen?

Ik beken, in den eersten opslag, schynt dit geenszins zonder Moeilykheit te kunnen in zyn werk gaen; maer ik oordeel het echter der pyne waerdig de Middelen na te sporen, om dit te verkrygen en wanneer zy gevonden zyn die te betrachten, en 't verkrygen van die Middelen rekene ik 't grootste Geheim in de Opvoeding.

LVII. *Voor eerst.* De Kinderen zyn, ja vroeger mooglyk dan wy denken, zeer begeerig naer *Lof* en willen gaerne geprezen worden. Zy scheppen groot vermaak in geëert en gezien te willen wezen, voornamelyk by hunne Ouderen en zulken, daer zy van afhangen. Indien dan een Vader *ben liefkooft en pryft, wanneer zy weldoen en ben koel en verachtelyk behandelt, wanneer zy kwalyk doen* en dit verzelt gaet met eene dergelyke Behandeling van de Moeder, en alle anderen, die rontsom hen zyn, zal hen dit in korten tyd zeer gevoelig maken over deze verschildende Behandeling; en dit, wanneer het gestadig in acht genomen wort, twyfele ik geenszins, of zal uit zichzelf meer uitwerken dan dreigen en slaen, 't welk zyn kracht verliest; wanneer 't al te gemeen geworden is, en 't welk van geen Nut zal zyn,

wan-

wanneer 'er geene Schande mede verzelt gaet; en dit behoorde derhalven nagelaten en nooit in 't werk gestelt te worden, dan in Gevallen, welke wy hier na zullen melden, namelyk wanneer het tot het alleruiterste gekomen is.

LVIII. Maer *ten Anderen*; om het Gevoel van *Eere* en *Schande* te dieper te doen ingaen en van meer Gewigt te doen zyn, moeten 'er *andere bevallige of onbevallige Dingen altoos met deze verjcbillende Omstandigheden van Eere of Schande verzelt gaen*; niet als byzondere Belooningen of Straffen van deze of gene byzondere Daed, maer als noodzaaklyk hier toe behoorende, en als iets bestendigs iemant verzellende, die door zyn Gedrag zich in een staet van Eere of Schande gebragt heeft. Door deze manier van Kinderen te behandelen, kunnen zy, zoo veel als mooglyk is, tot een Begrip komen, dat zy, die geprezen worden en in Achtung zyn om hun weldoen, noodwendig van ieder een zullen bemint en geliefkooft worden, en alle andere Dingen genieten als een gevolg dezer Liefde; en aen den anderen kant, wanneer iemant door een kwaed Gedrag in kleinachting vervalt en geen zorge draegt om zyn goeden Naem te behouden, hy onvermydelyk zal verwaerloost en veracht worden, en dat in dezen toefant hem zekerlyk alles zal ont-

ontbreken wat hem kan genoeg geven of vermaken. Door dit Middel worden de Voorwerpen hunner Begeerten tot Hulpmiddelen gemaekt om hunne Deugt als tot bystant te strekken, wanneer eene gedurige Ondervinding, van den aenbeginne af, den Kinderen leert, dat de zaken, waer in zy een welgevallen vinden, aen zulken alleen toekomen en door zulken alleen genooten worden, die uit hoofde van hunne Omstandigheden in Achtung zyn en een goeden Naem hebben. Indien gy door deze Middelen eenmael kunt geraken om hun de Schaemte in te boezemen over hunne Gebreken en Misflagen (want behalven deze Schaemte zoude ik liefst geene Straffe hebben) en hen 't Vermaek te doen beminnen dat men goede gedachten van hen heeft, kunt ge hen overal draeien waer gy wilt, en zy zullen Genegenheit hebben voor alle de Wegen, die ter Deugt henen leiden.

LIX. De grootte Zwarigheid in dit stuk, is, naer myne gedachten, de Dwaesheit en Verkeertheit der Dienstboden, die zeer bezwaerlyk kunnen verhindert worden om in dezen opzichte het Oogmerk en Voornemen der Ouderen niet te dwarsboomen. Kinderen, die by hunne Ouderen om eenigen Misflag in ongunst geraekt zyn, vinden gemeenlyk hun toevlucht en troost

in de ftrelingen dezer zotte vleiers, die hier door alles om verwerpen, wat de Ouders getracht hebben te bouwen. Wanneer een Vader of Moeder ftuursch ziet tegen een Kint, moet ieder een tegen hem de zelfde Koelheit toonen, en geen mensch moet hem een goed Gezicht geven, tot dat 'er Vergiffenis verzocht en de Verbetering van zyn Misflag hem weêr te recht gebragt en herstelt heeft in 't bezit zyner vorige Achtting. Indien dit stantvastig betracht wert, ik geloove dat 'er weinig slagen of kyven noodzaeklyk zou wezen. Hun eigen Gemak en Genoegen zou den Kinderen ras leeren naer Lof te dingen, en te vermyden iets te doen, 't welk zy vonden dat ieder een verachtte, en waer voor zy verzekert waren te zullen lyden, zonder bekeven of geslagen te worden. Dit zou hun Zedigheid, dit zou hun Schaemte leeren; en zy zouden zeer schielyk een natuurlyken afschrik krygen voor 't gene zy ondervonden, dat hen by ieder verachtelyk maekt en doet verwaerloozen. Maer hoe dit ongemak van de Dienftboden kan verholpen worden, moet ik aen de zorge en overweging der Ouderen overlaten. Alleenlyk oordeele ik het van groot Gewigt, en dat zy zeer gelukkig zyn, die bescheiden Volk by hunne Kinderen hebben.

schaem-
te.

LX. Gedurig *slaen* en *kyven* moet derhal-

halven zeer zorgvuldig *vermyd* worden om dat deze foort van Kastyding nooit iets goeds uitwerkt, dan voor zoo ver het strekt om eenige *Schaemte* en Afkeer te verwekken over den Misflag, waer door zy zich die op den hals gehaelt hebben. En indien 't grootste gedeelte van hun hartseer niet bestaet in 't Gevoel over hunnen Misflag en in de Vreeze, dat zy zich 't billyk Ongenoegen hunner beste Vrienden hebben op den hals gehaelt, zal de Pyn van de Roede een zeer onvolmaekte Genezing op hen te weeg brengen. 't Is slechts een Dockje voor 't bloeden en 't mag voor tegenwoordig de Pyn stillen, maer heelt de Wonde niet in den gront; cerbare *Schaemte* en Vreeze voor Ongenoegen zyn de eenige rechte Middelen van Bedwang. Deze behooren alleen den Tugel te houden en het Kint in order te doen blyven. Maer Straffen aen 't Lichaem moeten noodwendig die Uiterwerking verliezen en het Gevoel van *Schaemte* verbannen, als zy gedurig herhaelt worden. *Schaemte* bekleed dezelfde plaets in Kinderen als de Zedigheit in Vrouwen, die niet kan behouden worden, wanneer 'er dikwils tegen gezondigt wort. Ook zal de Vrees voor 't *Ongenoegen der Ouderen* van zeer geringe kracht worden; indien de bewyzen van dat *Ongenoegen* schielyk

ophouden en door weinige flagen volkomen verzoent worden. De Ouders moeten wel overwegen wat Fouten in hunne Kinderen wigtig genoeg zyn om te verdienen dat zy hunnen Toorn te kennen geven. Maer wanneer zy hun Ongenoegen eenmael zoo verre en tot zulk een Trap getoont hebben, dat 'er eenige Straf op heeft moeten volgen, behooren zy niet terstont hun Voorhoofd te ontfronsen; maer met eenige moeite te werk te gaen om hunne Kinderen weêr in hunne Genade te herstellen, en de volkomen Verzoening uit te stellen, tot dat hunne Gehoorzaamheit en meer dan gemeene Verdienste hun Berouw en Verbetering goed maekt. Indien dit in deze Order niet geschied, zal de *Straf* door al te gemeenzaem te worden enkel een Ding wezen, dat zyn'gewoonen loop heeft en al zynen Invloed verliest. Misdoen, gekastyd en dan vergeven worden, zullen even natuurlyk en noodzaaklyk gerekent worden als de Morgen, de Middag en Avont, die natuurlyk op malkander volgen.

LXI. Ten opzigte van den *goeden Naem* zal ik dit eenige noch maer aenmerken, dat, alhoewel dit het ware Grontbeginfel en de rechte Regelmaet der Deugt niet is (want deze bestaet in de Kennisse van eens Menschen Pligt en 't Genoegen, dat hy heeft in het gehoorzamen van zynen Schepper en het opvolgen

gen der Infpraek van dat Licht, 't welk God hem gegeven heeft met de Hope dat het hem aengenaem is en vergolden zal worden) echter komen ze hier 't allernaeste by: en naerdien de goede Naem beftaet in het Getuigenis en de Toejuiching, welke de Reden van andere luiden, als met eene algemeene Toefstemming aen deugdzame en welgeregelde Daden geeft, is hy tot een bekwamen Leidsman en aenmoediging voor Kinderen, tot dat zy groot en bekwaem geworden zyn om zelven te kunnen oordeelen, en door hunne eigene Reden te vinden wat recht is.

LXII. Deze Overweging kan den Ouderen leeren, hoe zy zich gedragen moeten in het bestraffen of pryzen hunner Kinderen. Bestrafen en kyven, dat dikwils om de Fouten van Kinderen bezwaerlyk te vermyden is, moet niet alleen met betaemlyke, deftige en geen driftige woorden gefchieden; maer ook alleen en niet in tegenwoordigheid van anderen: Maer de Lof, dien de Kinderen verdienen, behooren ze te genieten ten aenhooren van anderen. Het is eene dubbele vergelding, hunnen Lof aldus verbreid te zien, terwyl de achterlykheit, die de Ouders toonen in het verbreiden van de Fouten hunner Kinderen, zal maken dat zy zelven hunne Achtting in grooter waerde houden en 't zal hen zorgvuldiger leeren wezen om in die goede ge-

dachten van anderen te blyven , waer in zy denken wezentlyk te zyn. Maer , wanneer zy aen *Schaemte* worden bloot gestelt door het openbaren van hunne *Mislagen* , rekenen zy hunne *Achtinge* voor verloren ; die aenprikkeling is by hen uit , en zy zullen des te minder zorgvuldigheid aenwenden om zich in de goede *Gevoelens* van anderen over hen te bewaren , hoe zy erger vermoeden hebben , dat hun goede *Naem* reets bevlekt is.

Kinder-
lykheit.

LXIII. Maer , indien men den rechten weg met de *Kinderen* inslaet , zal het aenwenden van de gewoone *Belooningen* en *Straffen* zoo merkelyk niet noodig wezen , als we ons wel verbeelden , en als de algemeene *Praktyk* heeft in gebruik gebragt. Want alle hunne onnoozele *Grappjes* , *Spelletjes* en *kinderachtige Bedryven* moeten volkomen *vry en onbedwongen gelaten worden* , zoo ver als zy bestaen kunnen met de verschuldigde *Eerbied* voor de genen , die 'er tegenwoordig zyn ; en wel met de grootste *toegeeflykheit*. Indien deze *Fouten* der *Kinderen* , die eerder aan hunne *Jonkheit* dan aen hunne *Personen* moeten worden toegeschreven , gelyk men behoorde te doen , aen den *Tyd* , aen het nabootsen en aen ryper *Jaren* ter genezinge werden overgelaten , zouden de *Kinderen* een groot deel der kwalyk aengelegde en nuttelooze *Kastyding* en *Bestraffing* ontgaen , die
of

of niet in ſtaet is om de natuurlyke Geſteltenis hunner Kintsheit te kunnen overwinnen, en aldus door al te menigvuldige herhaling niets uitwerkt, en de Beſtraffing, in gevallen van grooter noodzakelykheit, minder van nut maekt; of die anderszins, indien zy de kracht heeft om de natuurlyke Vrolykheit en Levendigheit van die Jaren te bedwingen, alleen dient om de Geſteltenis van Ziel en Lichaem beide te bederven. Indien 't Ge-
raes en 't Gewoel van hun ſpelen den eenen of den anderen tyd ongemaklyk valt of ongevoeglyk met de Plaets of 't Ge-
zelschap, daer zy zich in bevinden ('t welk alleen wezen kan ter Plaetſe daer de Ouderen zyn) kan een enkele Wenk of een enkel Woort van den Vader of Moeder, indien deze anderszins hun Gezag weten te oeffenen, volſtaen om de Kinderen of te doen henen gaen of te dier tyd hen te doen bedaren. Maer deze ſpeelzieke Inborſt, die door de Natuur wyſlyk hunne Jaren en Geſteltenis is ingeplant, moet veel eer aengemoedigt worden om hunne Geelten op te beuren en hunne Krachten en Gezontheit te doen aangroeien, dan ingetoomt of bedwongen; en de voornaemſte kunſt is, alles wat zy doen, hen al ſpelende te laten doen.

LXIV. Men vergunne my hier eene ^{Rege-}zaek op te merken, welke ik gebreklyk ^{len.}oordeele in de gewoone manier van

Opvoeding; namelyk het Geheugen der Kinderen, by alle Gelegenheden te veel te overladen met *Regelen* en Lesfen, die dikwils niet verftaen worden, en die zy zekerlyk zoo ras vergeten als zy hun gegeven worden. Is 'er 't een of t ander, 't welk gy gedaen of op eene andere manier wilt gedaen hebben, wanneer zy het vergeten of averrechtsch doen, laet het hun eens en andermael doen, tot dat zy 't goed doen; en hier uit zult ge dit dubbel voordeel genieten. *Voor Eerst* van te zien of het iets is, 't welk zy doen kunnen, en of het met Vruucht van hen kan verwacht worden. Want fomtyts worden den Kinderen dingen geboden, waer toe zy, op de proef gëftelt, onbekwaem gevonden en die hun noodzaaklyk voor af behooren geleert te worden, of waer in men hen oeffenen moet, eer men 't hun kan vergen om ze te doen. Maer 't valt gemaklyker voor een Opziener te gebieden dan te leeren. *Ten anderen*, zult ge hier door noch iets anders verkrygen, namelyk dit, dat, door een zelfde zaek te herhalen, tot dat 'er de Kinderen eene Hebbelykheit van krygen, het uitvoeren derzelve niet zal afhangen van 't geheugen en opmerking, die eigenlyk altoos de Voorzigtigheid en den Ouderdom en niet de Kintsheit verzellen, maer dat het in hen natuurlyk zal worden. Aldus is
het

het buigen voor een fatsoenlyk Man, wanneer men hem groet, en hem aen te zien, wanneer men hem toespreekt, door een bestendige Gewoonte, zoo natuurlyk voor wel opgevoede Menschen als het ademen; het vereischt geene Overdenking of Opmerking. Door dit Middel, een Gebrek in uw Kint overwonnen hebbende, is het overwonnen voor altoos; en aldus kunt gy alle zyne Gebreken, één voor één uitroeien, en hem alle Hebbelykheden inplanten, die 't u wel gevalt.

LXV. Ik heb Ouders gezien, die hunne Kinderen met *Regelen* overlaadden, waer van de kleinen geen tiende deel konden onthouden, en die noch veel minder in acht nemen. Nochtans werden zy, of door Woorden of door Slagen bestraft, over 't verbreken van deze vermenigvuldigde en menigmael zeer onhebbelyke Lesfen en Vermaningen. Waer uit natuurlyk volgt dat 'er de Kinderen niet op letten, naerdien het bleek, dat de Oplettendheit, die zy bezaten, niet genoegsaem was om hen voor Overtredingen en de Bestrafingen, die 'er op volgden, te behoeven.

Laet derhalven uwe *Regelen* voor uwen Zoon zoo weinig wezen als mooglyk is, en liever eer minder dan meer, als volstrekt noodzaeklyk is. Want in-

dien ge hem met menigvuldige Regelen overlaed, moet 'er noodzakelyk een dezer twee dingen uit volgen; of dat hy zeer dikwils zal moeten gestraft worden; 't welk van een kwaed gevolg zal zyn; of anders zult ge de Overtredingen uwer Regelen ongestraft moeten laten doorflippen, waer door zy volgens den natuurlyken loop verachtelyk en uw Gezag over hem van geringe waerde zal worden. Maek maer weinige *Wetten*, maer zie toe, dat zy eens gemaekt zynde, wel in acht genomen worden. Weinige Jaren eischen maer weinige *Wetten*, en wanneer zyne Jaren zyn aengegroeit, kunt gy, zoo ras de eene Regel door de Oeffening wel gevestigt is, hier noch anderen byvoegen.

LXVI. Maer vergeet doch nimmer, dat Kinderen *niet door Regelen* moeten *onderwezen* worden, naerdien deze hun altyt uit het Geheugen gaen. Wat gy voor hun noodzaeklyk oordeelt om te doen, maek het in hen bestendig door eene onvermydelyke Oeffening, zoo dikwils als de Gelegenheit hier toe voorvalt; en is 't mooglyk, maek 'er Gelegenheit toe. Dit zal hun *Hebbelykbeden* doen krygen, die eens gevestigt zynde, uit zich zelve en natuurlyk zullen werken, zonder behulp van 't Geheugen. Maer 't zy my|vergunt u hier twee Voorzorgen

Hebbelykbeden,

gen aen de hant te geven. 1. De eene derzelven is, dat ge hen tot de Praktyk van 't gene gy wenscht in hen eene Hebbelykheit te zullen worden, aenzet door vriendelyke Woorden en zachte Vermaningen, veel liever dan hen te bestraffen over 't gene zy vergeten, of hen hier over strengelyk te verwyten of bekyven, als of zy zich door moedwil- ligheit schuldig gemaekt hadden. 2. Noch iets anders is 'er, waer voor ge zorge moet dragen, namelyk van niet al te veel Hebbelykheden te gelyk hen te willen inplanter, ten zy ge door de Menigte hen wilt verwarren en 'er al- dus geene tot Volmaektheit brengen. Wanneer eene bestendige Gewoonte hun één ding gemaklyk en natuurlyk gemaekt heeft, en zy dit zonder opmerking in 't werk stellen, kunt ge tot een ander over- gaen.

Deze Wyze van de Kinderen te lee- Oeffe-
ning.
ren door eene herhaelde *Oeffening*, en dezelfde zaek meer malen onder het Oog en Bestier van hunnen Opziener te laten herdoen, tot dat zy de Hebbelykheit verkregen hebben van ze wel te doen, en niet door zich te verlaten op *Regelen*, aen hun Geheugen toevertrouwt, heeft zoo vele Voordeelen, aen welken kant wy dit beschouwen, dat ik my moet verwonderen (indien men zich in éénig ding over kwade Gewoonten ver-

verwonderen kan) hoe het mooglyk wezen kan dat zy zoo zeer wort verwaerlooft. Ik zal 'er noch eene Aenmerking byvoegen, die my nu voorkomt. Door deze Wyze zullen wy zien, of, dat gene 't welk van hem geëifcht wort, gefchikt is naer zyne bekwaemheit en eenigermate overeenkomt met zynen natuurlyken Geest en Gefteltenis; want dit moet wel overwogen worden in eene goede Opvoeding. Wy moeten niet hopen, dat wy der Kinderen oorspronkelyken Aert zullen veranderen of hen van vrolyk zwaermoedig en dof zullen maken, of van droefgeestig levendig en speelziek; zonder hen Gewelt aen te doen en te bederven. God heeft de Gemoederen der Menschen zekere karakters ingeplant, die mooglyk, gelyk hunne Gestalte een weinig kunnen verbeterd, maer bezwaerlyk geheel verandert en in het tegenstrydige kunnen hervormt worden.

Hy derhalven, die over Kinderen gefelt wort, behoort hunne Natuur en Bekwaemheden wel na te gaen, en door vele Proeven te zien, werwaerts hunne Neigingen henen loopen en wat hun als eigen is; hy moet waernemen welke hunne natuurlyke Bekwaemheden zyn, hoe ze kunnen verbeterd worden en wat hier toe nut en dienftig is. Hy behoort te overwegen wat hun gebreekt, of zy
in

in ſtaet zyn om dit in hen te kunnen uitwerken door Nyverheit en in hen als eigen maken door Oeffening, en of het der moeite waerdig zy om hier naer te trachten. Want in menigvuldige Geval- len is alles, wat wy doen kunnen, of op doelen moeten, dat wy 't beſte ge- bruik maken van 't gene de Natuur ge- geven heeft, dat wy de Ondeugden en Gebreken verhoeden, tot welke zulk een Geſteltenis meeft overhelt, en 'er alle de Voordeelen uit trekken, waer toe zy bekwaem is. Ieders natuurlyke Geest en Aert moet zoo verre gebragt wor- den als mooglyk is; maer te willen trachten hem eenen gansch anderen Aert te geven, is vergeeffſche Moeite; en wat aldus gepleiftert is, zal op zyn beſt een miſfelyke Vertooning maken en altoos verzelt gaen van eene onbevalli- ge Gedwongenheit en Gemaektheit.

Gemaektheit, bekenne ik, is geen vroe- ^{Ge-}ge Fout in de Kintsheit, of een voort- ^{maekt-}brengfel der ongeoeffende Natuur. Zy ^{heit.} is van dat ſoort van Onkruid niet, dat in 't wilde groeit in een onbebouwden Akker, maer in een aengeleiden Hof onder de verwaerloozende Hant of on- kundige Zorge van een Hovenier. Be- leid, Onderrichting en eenig Gevoel over de Noodzaeklykheit der Opvoeding worden vereiſcht om iemand bekwaem te

te maken tot *Gemaektbeit*, die altoos in de weer is om natuurlyke Onvolmaektheden te verbeteren, en het loffelyk Oogmerk heeft om te behagen, hoewel zy hier altyd mistast; en hoe meer zy haer best doet om bevallig voor te komen, des te verder hier van af is. Om deze reden moet men hier ontrent des te zorgvuldiger op zyne hoede zyn, om dat zy de eigenlyke Fout van Opvoeding is; wezentlyk wel eene averchtsche Opvoeding, maer zulk eene, waer in jonge Luiden, 't zy door hun eigen Misflag of het kwaed Gedrag der genen, die rontsom hen zyn, dikwils vervallen.

Hy, dien 't lust te onderzoeken, waer in eene altoos behaeglyke Bevaligheid gelegen is, zal bevinden dat zy bestaet, in die natuurlyke Overeenstemminge van onze Daden met de inwendige Gesteltenis van ons Gemoed, geschikt naer de Gelegenheit, waer in wy ons bevinden. Het kan niet anders wezen of wy moeten een Welgevallen vinden in een heuschen, vriendelyken en beleefden Inborst, waer wy dien ook ontmoeten. Een Gemoed, dat vry en Meester is van zich zelve en van alle zyne Daden, niet laeg en bekrompen, niet trots en baldadig, niet bevlekt met eenig merkelyk Gebrek, bekoort overal ieder een. De Daden, die natuurlyk
vloeijen

vloeijen uit zulk een welgevormt Gemoed, behagen ons ook, als de echte Merken, waer aen het kenbaer is, en dewyl het als natuurlyke Uitvloeyingen zyn van den Geest en de inwendige Gesteltenis, kunnen zy niet anders dan gemakkelyk en onbedwongen wezen. Dit schynt my toe die Schoonheit te zyn, die in sommiger luiden Daden doorstraelt, die al, wat zy uitvoeren, doet uitmunten, en alles inneemt, waer zy ontrent komen, wanneer zy door eene bestendige Oeffening hun Gedrag zoodanig gevormt hebben, en alle die Beleeftheden en betuigingen van Achtting, die de Natuur of de Gewoonte in de Burgerlyke Verkeering heeft vastgesteld, zich zoo gemakkelyk en eigen gemaakt hebben, dat 'er geen Kunst of Opmerking mede schynt gepaert te gaen, maer alles natuurlyk te vloeijen uit een zachtzinnigheit van Harte en eene welgeaerde Gemoedsgesteltenis.

De *Gemaektbeit* aen den anderen kant, is eene averrechtsche en gedwongene Nabootsing van 't gene aengeboren en gemakkelyk behoorde te wezen. Zy mist de Schoonheit, die met het natuurlyke vergezelt gaet, om dat hare uitwendige Daden altoos verschillen met de inwendige Gesteltenis des Gemoeds, op eene der twee volgende wyzen.

1. Het zy wanneer een Mensch uiterlyk eene Gesteltenis des Gemoeds wil ver-

tooncn, welke hy te dier tyd wezentlyk niet bezit, maer waer van hy door een gedwongen Gedrag eene Vertooning poogt te maken; doch 't welk hy in dier voege uitvoert, dat de Gedwongenheit, waer in hy zich bevint, zich zelve ontdekt. Aldus willen de Luiden dikwils een Vertooning maken, als of zy droevig, vrolyk of vriendelyk zyn, terwyl zy zich wezentlyk in die Gesteltenissen des Gemoeds niet bevinden.

2. De andere wyze, waerop de uitwendige Daden van de inwendige Gesteltenis des Gemoeds verschillen is, wanneer de Menschen eigentlyk *geen* Vertooning trachten te maken van Gemoedsgesteltenissen, welke zy *niet* bezitten; maer die Gemoedsgesteltenissen, welke zy wezentlyk bezitten, te kennen geven door een Houding, die 'er niet mede overeenkomt. Van deze Natuur zyn in den gemeenzamen Ommegang alle gedwongen Bewegingen, Daden, Woorden of Gebaerden, die, alhoewel gericht om of Eerbied en Beleeftheit voor 't Gezelschap te betoonen, of hun Genoegen en 't Vermaek, dat zy 'er in vinden, echter de natuurlyke en echte Merken niet zyn van 't een of 't ander, maer veel eer van iets gebreklyks in hen zelve. Nabootsing van anderen, zonder te letten wat in hun bevallig is, of wat in hen als iets byzonders in hun

hun karakter eigen en natuurlyk is, maekt dikwils een groot gedeelte dezer Gemaktheit uit. Maer allerlei *Gemaektheit*, waer zy uit moge voortyloeien, is altoos aenstootelyk; om dat wy natuurlyk alles, wat nagebootst is, haten en zulken verachten, die geene beter Midelen hebben om zich by ons aengenaem te maken.

De eenvoudige, onbeschaefde Natuur, op zich zelve gelaten, is veel beter dan eene opgepronkte Onbevalligheid en zulke gemakte Manieren, die ons wanstallig maken. Het missen van Volmaktheit in onze Zeden, of eenig Gebrek in ons Gedrag, 't welk aen de uiterste Bevalligheid niet voldoet, kan dikwils de Opmerking en Berisping ontgaen. Maer *Gemaektheit* in eenig deel van onze Houding, is als of wy een kaers opstaken voor onze Gebreken, en zal nooit missen van op ons te doen letten, en te doen denken, dat het ons aen Verstant of aen Oprechtheit ontbreekt. Hier behooren de Bestierders van Kinderen zoo veel te vlytiger op te letten, om dat het, gelyk ik hier boven hebbe aangemerkt, een Misstal is, 't welk men zich heeft aangewent en 't welk aen een kwalyk begrepene Opvoeding moet worden toegeschreven, naerdien 'er weinigen aen schuldig zyn dan die willen schynen wel opgevoed te wezen, en zulken die niet zouden

willen hebben dat men dacht als of ze onkundig waren wat tot de Welgemaaniertheit behoort en gevoeglyk is in de menfchelyke Samenleving; en, indien ik my niet bedriege, heeft het zynen Oorfprong uit de laffe Vermaningen der genen, die Regelen voorfchryven en Voorbeelden voorftellen, zonder by hun Onderwys de Praktyk zelve te voegen en hunne Aenkwekelingen de Daet zelve, voor hunn' oogen, te doen herhalen, om hen te doen verbeteren wat hier in onbehoorlyk of gedwongen is, tot dat zy 't met eene hebbelyke en betamelyke gemakkelykheit goed en wel leeren doen.

Goede
Manie-
ren.

LXVII. Goede *Manieren*, gelyk ze genoemd worden, waermede de Kinderen zoo dikwils gekwelt worden, en waer over zy zoo vele fraeie Vermaningen van hunne verftandige Meiden en Schoolmatreffen ontfangen, oordeele ik, liever door Voorbeelden dan door Regelen te moeten geleert worden; en dan, indien de Kinderen van kwaed Gezelschap worden afgehouden, zullen zy 'er Eere in ftellen, dat zy de befchaefde Manieren van anderen met eene aerdigheit navolgen, wanneer zy zien dat zy deswegens geacht en geprezen worden. Maer, indien, door eene kinderachtige Nalatigheit in zulke Gevallen, het Kint zyn Hoed niet wel afneemt of zyn Beentje niet wel

wel uitstrykt om een Dienaer te maken, kan een Dansmeester dit Gebrek gemakelyk verhelpen, en den jongen Heer ontheffen van die Eenvoudigheid der Natuur, waerom de beschaefde Werelt naer de Mode hem een botten Boer noemt. Dewyl dan, gelyk 't my voorkomt, niets den Kinderen zoo veel betaemlyke Vrymoedigheid en Houding geeft, en niets hen zoo zeer verheft in den Ommegang met anderen boven hunne Jaren, dan het *Dansen*, meene ik dat Dansen, zy *Dansen* behooren te leeren, zoo ras als zy 'er toe bekwaem zyn. Want, schoon dit slechts in eene uiterlyke Bevalligheid van Beweging bestaet, het geeft echter, (uit wat hoofde weet ik niet te zeggen) meer dan eenig ander Ding, den Kinderen mannelyke Gedachten en een goede Houding. Maer verder zou ik niet verlangen de kleine Kinderen veel te kwellen en te pynigen met Geringheden en Naeuwgezetheden der Wellevendheit.

Bekommer u nooit met zulke Gebreken, die gy weet dat de Jaren in hen zullen te recht brengen. Hierom behoeven de Ouders, terwyl hunne Kinderen jong zyn, minst te zorgen vooreen Gebrek van Welgemaniertheit naer de Mode, wanneer hun geene *Welgemaniertheit* des Gemoeds ontbreekt, want deze laeste moet hun al zeer vroeg worden ingeplant. Indien het jong en teeder hart van

't Kint vervult is met een Eerbied voor zyne Ouderen en Leermeeſteren; een Eerbied, welke beſtaet in Liefde en Achtting, in een vrees om hun te mishagen, ge- paert met een Eerbied en Goedwilligheit tegen alle Menſchen, dan zal deze Eerbied uit zich zelve hem de Middelen leeren om ze dermate te kunnen uitdrukken als hy bemerkt dat ze meeft aengenaem zyn. Vooral draeg zorge om de Grontbèginſelen van Goedhartigheit en > Vriendelykheit in hem te behouden, maek ze hem zoo gemeenzaem als mogelyk is, door Lof en Achtting, en door de Voordeelen, die deze Omſtandigheden verzellen; en wanneer zy Wortelen geſchooten zullen hebben in zyn Gemoed, en door eene gedurige Prakteyk in hem geveſtigt zyn, zyt geenszins bekommert; de Sieraden van den Omme- gang en het uiterlyke van de Manieren naer de Mode zullen ter behoorlyker tyd wel volgen; indien de Kinderen, na dat zy de zorge van hunne Meid ontwaſſen zyn, aen de zorge van een bekwaem man worden aenbevolen om hun tot een *Gouverneur* te dienen.

Terwyl de Kinderen noch zeer jong zyn, moet men in hen eenige *Onachtzaamheit* verdragen, die met geene Teekenen van Trotsheit of kwaetaerdigheit verzelt gaet; maer wanneer hier van immer de minſte blyk is in 't een of 't ander, dat

dat zy doen, moeten zy terftont door de voorheen gemelde Middelen worden verbeterd. Ik wil echter niet, dat men myn zeggen, ten aenzien van de goede Manieren zoo zal verftaen, als of ik gemeent had, dat luiden, die oordeel genoeg bezitten om zulks te doen, niet op eene zachte Manier de Bewegingen en Houding van de Kinderen zouden vormen, terwyl zy noch zeer jong zyn. 't Zou van groot nut wezen, indien zy van den tyd af dat zy eerst bekwam zyn om te loopen, Volk rontsom zich hadden, 't welk hier ontrent eenige ervarenheit bezat en den rechten Weg infloeg om hen in dezen te recht te brengen. Ik beklaeg alleen hier ontrent, dat men in dit ftuk gemeenlyk den verkeerden Weg inflaet. Kinderen, die nooit eenig Onderwys genooten hebben, ten aenzien van eene goede Houding, worden dikwils (voornamelyk in de tegenwoordigheit van vreemden) bekeven, om dat ze op de eene of de andere wyze misdacn hebben ten aenzien van goede Manieren, en hierom overladen met Beftraffingen en Vermaningen, over 't afnemen van hun Hoed, hun Kompliment te maken en dergelyke. Schoon, in dit Geval, de Luiden, die 't aengaet, voorgeven de Kinderen te willen berispen en verbeteren, gefchied het inderdaed, voor 't meefte gedeelte enkel

om hun eigen schande te bedekken; en zy bestraffen de onnoozele kleine Kinderen, somtyts driftig genoeg, om de schult van zich zelve af te wenden, uit vreeze dat het de Omstanders zullen wyten aen hun gebrek van Zorge of van Kundigheit ontrent het kwaed Gedrag van 't Kint,

Want, wat den Kinderen zelve belangt, zy worden nimmer een Tittel verbeterd door zulke bestraffingen buiten 's tyds. Men behoorde hun by andere Gelegenheden aen te toonen wat zy doen moeten, en door herhaelde Daden hen alvorens te vormen in de Praktyk van 't gene nut en gevoeglyk is en hen niet te ringelooren en kwellen, om iets op 't eigen oogenblik te doen, 't gene zy nooit te voren gewoon waren, noch weten hoe zy 't naer behooren doen moeten. De Kinderen aldus van hun stuk te brengen en hen gedurig te bekyven by alle voorvallen, kan geenszins dienen om hen te leeren, maer alleen om hen zonder eenig nut te kwellen en te plagen. Zy behoorden liever op zich zelve gelaten te worden, veel eer dan hen te bekyven over een Fout, die in hen geen Fout is, noch die zy enkel op uw zeggen in hunne Magt hebben te verbeteren. Het ware veel beter hunne natuurlyke kinderlyke Onachtzaamheit of Eenvoudigheit aen de zorge van ryper jaren over

over te laten , dan hen gedurig ten ontyde te overladen met bestraffingen , die hun nooit eenige bevallige Bewegingen geven , noch wezentlyk geven kunnen. Indien de Gemoederen der Kinderen wezentlyk wel gestelt zyn en voorzien met Grontbeginfelen van eene inwendige Welgemaniertheit , zullen zy van een groot Gedeelte der Boersheit , die hun , by gebrek van beter Onderwys , uitwendig aenkleeft , door den Tyd en Opmerking , ontheft worden , wanneer zy groot worden , en indien zy onder goed Gezelschap worden opgebracht : maer geraken zy onder kwaed Gezelschap ; alle Regelen ter Werelt , alle bedenkelyke Bestraffing , zal niet in staet wezen hen te beschaven. Want dit moogt ge , als eene volstreckte Waerheit vaststellen , dat , laet zy alle Onderwys genooten hebben , 't geen ge wilt , en laet hun noch zulke Geleerde Vermaningen van Welgemaniertheit zyn ingeprent , dit moogt ge , zegge ik als eene volstreckte Waerheit vaststellen , dat de zulken , die den meesten invloed op hen hebben kunnen , het Gezelschap zullen zyn , waer mede zy verkeeren , en de Manieren der genen , die rontsom hen zyn. Kinderen (ja zelfs ook Mannen) gaen meest naer Voorbeelden te werk. Wy zyn allen een soort van Kamelions , die altyd de kleur aennemen van iets , dat ontrent ons is ; ook is het niet te

verwonderen in Kinderen, die beter begrip hebben van 't gene zy zien, dan van 't gene zy hooren.

LXVIII. Ik heb hier boven reets gesproken van een grooten Misflag in de Kinderen, die door de Dienstboden komt, wanneer deze, door hunne Vleieryen, de Bestrafingen der Ouderen hare kracht en scherpte benemen, en aldus 't Gezag derzelven verzwakken. Maer hier is noch een ander, een groot Onge- mak, dat de Kinderen krygen uit kwade Voorbeelden, die hun voorkomen onder de mindere Dienstboden.

Zy moeten in 't geheel, zoo 't mogelyk is, van zulk een Verkeering afgehouden worden; want de Besmetting van zulke kwade Voorgangers, zoo in Welgemaniërtheit als in Deugt, hecht schrikkelyk op de Kinderen, zoo dikwils als deze binnen 't bereik komt om hen te kunnen aendoen. Zy leeren menigmael van onopgevoede of verwilderde Dienstboden zulk een Tael, snoode streken en Ondeugden, waer van zy anderszins misschien al hun Leven onkundig zouden geweest zyn.

LXIX. 't Is eene moeilyke zaak dit Ongeval t'eenemaal te vermyden. Een Mensch zou zeer gelukkig wezen, indien hy nooit onbeschofte of ondeugende Dienstboden had, en indien zyne Kinderen hier van nooit besmet konden

wor-

worden Maer echter moet men hier zoo veel tegen waken, als mooglyk is, en de Kinderen moeten zoo veel als 't immers wezen kan, gehouden worden (1) in 't Gezelschap bunner Ouderen en van die

(1) Hoe zeer de Romeinen de Opvoeding der Kinderen eene zaak oordeelden, die eigenlyk tot den Ouderen zelven behoorde, kan men zien by *Suetonius*, in *Augusto* § 64. by *Plutarchus* in *Vita Catonis Censoris*, en by *Diodorus Siculus*, *Lib II. Cap. 3.* Om onzen Nederduitfchen Lezer ten aenzien dezer Aenteekening, die de eenigfte van den Heere LOCKE zelven is, te gemoet te komen, zal ik 't gene 'er deswegen door de Schryvers gezegt wort hem mededeelen. *Suetonius* zegt; „ dat *Augustus* ge-
 „ woonlyk zyne kleinzoonen fchryven leer-
 „ de; dat hy hen leerde fchryven met Karakters
 „ en andere dergelyke dingen; dat hy hen met
 „ zich aen Tafel deed eten, en wanneer hy reisde
 „ hen op een rosbaer voor zich liet voeren, of te
 „ paert aen zyne zyde”. In 't Leven van *Kato* den
 Tuchtmeester, by *Plutarchus*, leeft men; „ dat
 „ deze doorluchtige Romein, een Zoon heb-
 „ bende, eene byzondere zorg voor hem droeg
 „ in de Wieg; zoo dat hy alle andere zorgen
 „ liet varen, uitgezondert die, waer in 't Ge-
 „ meen eenig belang had, om zich by dezen
 „ Zoon te begeven, wanneer zyn Vrouw, die
 „ 't Kint zelve zoogde, het moest wasschen of
 „ behandelen. En dat *Kato*, wanneer het Kint
 „ tot Jaren van Onderfcheid gekomen was en
 „ bekwaem begon te worden om iets te lee-

die genen, aen wier zorge zy worden toe-
 vertrouwt. Ten dezen einde behoort
 de Tegenwoordigheid der Ouderen hun
 gemakkelyk gemackt te worden; hun
 moeten alle Vryheden vergunt worden,
 die met hunne Jaren overeenkomen,
 en

„ ren, hem zelve de Letters leerde, hoewel hy
 „ een eerlyken braven Slaef had, die een Let-
 „ terkunstenauer was, welke de Letterkunst on-
 „ derwees by veel anderen. Hy wilde niet, ge-
 „ lyk hy zelve zeide, dat zyn Zoon eene zoo
 „ dierbare zaek aen een Slaef zou verplicht we-
 „ zen, noch dat hy door een Slaef zou be-
 „ straft of gekastyd worden, wanneer hy zyn
 „ Pligt niet wel waernam. Hierom onder-
 „ wees hy zelve hem in de Letterkunst, de
 „ Rechten en alle noodige Oeffeningen voor
 „ een Krygsman; als het werpen van een Speer,
 „ het springen, een Paert te beryden, scher-
 „ men, worstelen, heet en koud te verdragen,
 „ snelle Rivieren over te zwemmen. Daer-
 „ enboven, zegt men, dat hy Historien opstel-
 „ de en ze schreef, met zyn eigen Hant in
 „ groote Letteren, op dat zyn Zoon, eer hy
 „ zich in de Werelt begaf, de groote Mannen
 „ der vorige Eeuwen zou kennen en hunne
 „ brave Daden, om zich naer deze groote
 „ Voorbeelden te vormen. Ook wachtte hy zich
 „ zoo zeer, zegt *Plutarchus*, om onhebbelyke
 „ Woorden in de tegenwoordigheid van zynen
 „ Zoon te spreken, als of hy in een Gezel-
 „ schap van Vestaelsche Maegden geweest wa-
 „ re.

en men moet hen niet buiten noodzakelykheit in bedwang houden, wanneer zy onder 't Oog hunner Ouderen, Meesteren en Opzieneren zyn. Indien dit hun tot eene Gevangēnis strekt, zal 't geen Wonder wezen, dat zy 'er geenēn zin in hebben. Men moet hen niet verhinderen Kinderen te wezen noch hen van 't spelen af houden, of hen beletten zich als Kinderen te gedragen, maer alleen van kwaed te doēn; alle andere Vryheden moeten hun vergunt worden. Daerenboven, om te maken, dat zy gaerne in 't Gezelschap hunner Ouderen zyn, moeten zy hier alles goeds genieten, en uit hunne handen. De Dienstboden behoorden vermindert te worden van hen te strelen en te vleien, door hun sterken Drank, Wyp, Vruchten, Speelgoed en andere Dingen te geven, waer door zy zinkrygen in hun Gezelschap en Omnegang.

LXX. Naerdien ik van *Gezelschap* gesproken hebbe, ben ik byna van zins Gezelschap. om de Pen neder te leggen en mynen Lezer niet langer over dit Onderwerp op te houden. Want, dewyl dit meer uitwerkt dan alle Vermaningen, Regelen en Onderwys, dunkt my is 't genoegsaem t'eenemaal vruchteloos eene lange Redevoering over zulke zaken te maken, en hier van meest al zonder eenige vrucht te praten. Want my dunkt, ik hoor de Luiden reets zeggen:

„ Wat

„ Wat moet ik doch met myn Zoon
 „ doen? Houde ik hem altyt in Huis,
 „ hy zal gevaer loopen van my van
 „ jongs af te overmeesteren; en zende
 „ ik hem buiten 's Huis, hoe is 't moog-
 „ lyk hem te verhoeden van de besmet-
 „ tinge van Onbeschoftheit en Ondeugt,
 „ die overal in de Mode wort? In myn
 „ Huis zal hy misschien eenvoudiger,
 „ maer ook misschien onkundiger bly-
 „ ven. Dewyl hem hier verandering
 „ van Gezelschap zal ontbreken, en
 „ dewyl hy hier nooit anders dan de-
 „ zelfde Tronien zal gewent wezen,
 „ zal hy, wanneer hy buitens Huis en
 „ onder menschen komt, een Schaeps-
 „ hoofd wezen of een Schepsel van
 „ groote Verbeelding (2) ”.

Ik beken dat beide deze manieren van
 doen haer ongemakken hebben. Als hy
 buitens Huis is, zal hy, inderdaet, vry-
 moediger en stouter wezen, en bekwa-
 mer om te stoeien en te ravotten met
 Kinderen van zyne Jaren; en de Drift
 onder de Schoolknappen om malkander
 aen te sporen en na te volgen brengt
 dikwils Leven en Nyverheit in 't jon-
 ge Volk. Maer, tot zoo lang gy een
 School

(2) De Ondervinding heeft wel eens geleert,
 dat beide deze Karakters te gelyk kunnen waer
 wezen.

School vint , waer in het voor den Meester mooglyk is te letten op de Zeden en Manieren zyner Schoolieren , en deze Man zulke groote Uitwerkfelen van zyne zorge kan toonen , om 't Gemoed der Kinderen te vormen tot Deugt , goede Houding en Welgemaniertheit , als om hunne Tongen te gewinnen aen de Geleerde Talen , zult gy bekennen moeten , dat ge eene krachtige hoogachting hebt voor enkele Woorden , wanneer gy de Talen der aloude *Grieken* en *Romeinen* hooger fchat , dan dat gene , 't welk deze Natien tot zulke brave Mannen maekte , en het hierom der pyne waard reket om de Eenvoudigheit en Deugt in de waegfchael te ftellen voor een weinig *Grieksch* en *Latyn*. Want , wat belangt de Vrymoedigheit en den Geest , die de Knapen onder hunne speeljongens in 't School krygen , deze gaen doorgaens met zulke Ruwheit en misfelyke Onbefuistheit verzelt , dat deze ongevoeglyke en onbevallige Middelen om in de Werelt te komen weêr verleert moeten worden en al , wat 'er noch aen kleeft , geheel en al moet worden uitgewifcht , om plaets te maken voor beter Grontbeginfelen en zulke Manieren , die waerlyk een Man van Verdienfte maken. Hy , die overweegt , hoe de kunst om wel te leven , en zyn zaken in de Werelt te behandelen , gelyk

lyk't een Man betaemt, vlak tegenfrydig is met de Baldadigheid, fnoode Treken, en't Gewelt, 't welk alles onder de Schooljongens geleert wort, zal de Gebreken van een stiller en byzondere Opvoeding oneindig beter keuren, en binnens huis zorge dragen voor de Eenvoudigheid en Zedigheid van zyn Kint, als meer overeenkomstig en meer opleidende tot de Hoedanigheden, die een Man ten nutte en bekwaem voor zyn Vaderlant maken. Ook is 'er geen mensch, die bevint of zelfs in 't allerminste vermoed, dat de Afgetrokkenheit en Schaemachtigheid, waer in de Dochters worden opgevoed, haer minder kundige of min bekwame Vrouwen maekt. De Verkeering en Ommegang, wanneer zy in de Werelt komen, geeft haer in korten tyd eene betaemlyke Vrymoedigheid, en alles wat, behalven zulk eene Vrymoedigheid, naer Wiltheit en Woestheit smaekt, mag ook in de Mannen zeer wel gemyd worden; want Moed en Bestendigheid zyn geenszins gelegen in Woestheit en Ongemantiertheit.

Deugt valt moeilyker te verkrygen dan Kennis van de Werelt; en indien een Jongeling zyne Deugt ééns kwyt raekt, hy zal ze zelden wederkrygen. Blooheit en Onkunde van de Werelt, Gebreken, die aen eene afgezonderde Opvoeding worden verweten, zyn gec-

ne noodwendige Gevolgen van eene Opvoeding binnens Huis, en indien 't al wezentlyk Gebreken wezen mogten, zyn ze geenszins ongeneeflyke Kwalen. Ondeugt is veel hartnekkiger en gevaerlyker Kwael dan Onkunde; en derhalven moet 'er 't allereerst tegen gewaekt worden. Indien die flaeuwhartige Bedeestheit, welke dikwils zulken neerflagtig maekt, die als lieve zoete Kindertjes in Huis worden opgevoed, zorgvuldig moet vermyd worden, zulks is voornamelyk uit aenmerking van de Deugt; uit vrees namelyk dat een Inborst, zoo gedwee en inschikkelyk, te vatbaer zou worden voor snoode Indrukfelen, en den Nieuweling te gemaklyk bloot stellen om bedorven te worden. Een Jongeling, alvorens hy zyne Moeders 'keuken en het Opzigt van een *Gouverneur* verlaet, behoort gesterkt te worden met kloekmoedigheid en onder Menschen gebragt, om zyne Deugden te beveiligen, op dat hy in geenem verderflyken Levensloop vervoert worde, noch in een doodlyk Verderf storte, eer hy genoegsaem kundig is van de Gevaren der Verkeering, en eer hy Stantvastigheid genoeg bezit om niet tot allerhande Verzoekingē over te hellen. Indien het om deze reden niet ware, zou de schaemachtigheid en Onkunde van de Werelt zulk eene vroege zorge niet

noodig hebben. De Verkeering met Menfchen zal dit ten grooten deele te recht brengen; of, indien zy dit niet tydig genoeg te weeg brengt, is het eene des te krachtiger reden voor een *Gouverneur* in Huis. Want, indien men moeite moet aanwenden om hem by tyds een manlyke Houding en Vrymoedigheid te doen verkrygen, 't gefchied voornamelyk om hem deze tot een Bolwerk te doen verftrekken voor zyne Deugt, wanneer hy in de groote Werelt verfchynt; onder 't Befcier van zyn eigen Gedrag.

Het is derhalven ongerymt zyne Eenvoudigheid op te offeren aen 't verkrygen van Vrymoedigheid en eenige geringe kundigheid om den baes te kunnen fpielen over anderen, door zynen Ommevang met onopgevoede en fnoode jongens; wanneer 't Gebruik, dat hy van deze Onbedeestheit moet maken, en van op zyn eigen beenen te kunnen ftaen, alleenlyk dienen moet om zyne Deugt te blyven beveiligen. Want, indien de Vrymoedigheid of Schrandtheit eens begint vermengt te worden met Ondeugt en hem zyn Ongeregeltheden leert verdedigen, is hy 'er des te zekerer door verloren, en gy zult hem alles weêr moeten verleeren en hem weêr moeten ontblooten van alles, wat hy van zyne Schoolmakers geleert heeft, of hem

hem aen zyn Verderf overgeven. De Jongens zullen, buiten alle tegenspraek, Vrymoedigheid genoeg leeren door de Verkeering met Menschen, wanneer zy onder dezelveu gebragt worden en dan is het tyds genoeg. Zedigheid en Onderwerping maekt hen tot dien tyd toe bekwaem tot Onderwys; en derhalven is 't niet noodig groote zorge aen te wenden om hen alvorens van Vrymoedigheid te voorzien. Meer Tyd, Moeite en Oplettendheit wort 'er vereischt om hen de Grontbeginselen van Deugt en Welgemaniertheit in te planten. Hier toe moet men den gront hunner Gemoederen dermate bereiden, dat 'er deze zaden niet lichtelyk weêr kunnen uitgeroeit worden. Hier van is 't noodig hen wel te voorzien; want Verkeering, wanneer zy in de groote Werelt komen, zal hunne Kundigheden en Vrymoedigheid wel vermeederen, maer tevens al te bekwaem zyn om hunne Deugt te doen verminderen; hier van moeten zy dan overvloedig voorzien worden; en deze moet zeer diepe Wortelen in hen geschooten hebben.

Hoe zy voor den Ommegang met Menschen moeten bekwaem gemaekt en in de Werelt gebragt worden, wanneer zy hier toe de Jaren bereikt hebben, zullen wy elders beschouwen. Maer hoe een knaep, die in een vermengden Troep

ongeregelde Jongens wort toegelaten, en hier leert tikje-myn spelen, en makander kooten en knickers ontfutfelen, hoe, zegge ik een knaep hier door bekwaem gemaakt wort tot een Burgerlyken Ommegang of nutte bezigheden, kan ik niet begrypen. En welke goede Hoedanigheden in 't gemeen te halén zyn onder zulk een Bende van Speelmakkers, als in de Schoolen gewoonlyk byeengebragt worden van allerhande Ouderen, en waer door een Vader zoo krachtig zou kunnen bekoort worden, is bezwaerlyk te raden. Ik ben wel verzekert dat een Man, die in staet is om de Onkosten van een *Gouverneur* of *Leermeester* in Huis te kunnen goed maken, zynen Zoon een beter Houding kan geven, mannelyker Gedachten en een bezef van wat uitmuntend en betaemlyk is, en daerenboven een grooter Vordering in de Geleertheit, en hem raser tot een Man maken dan een ander in 't School kan doen. Niet dat ik de Schoolmeesters in dezen opzigte wil bestraffen, of oordeelen zou, dat men hen hier ontrent beschuldigen moet. Het verschil is groot, tusschen twee of drie Kinderen in een zelfde Huis, of Vyftig, t'Zestig Kinderen, die overal verspreid wonen. Want laet de Vlyt en Kundigheit van den Meester noch zoo groot wezen, 't is onmooglyk dat

dat hy Vyftig of Hondert Kinderen langer onder zyne oogen kan hebben dan zy by malkander in 't School zyn. Ook kan men niet verwachten, dat hy hen met goed gevolg iets meer kan doen leeren dan hunne Boeken; dewyl het vormen van hun Gemoed, Geest en Manieren eene gefladige Oplettendheit vereifcht, en eene Zorge voor ieder Kint in 't byzonder, 't welk onmooglyk is in een talryke menigte, en geheel vruchteloos zou wezen, wanneer de Knaep voor het grootfte gedeelte der Vieren-twintig Uuren in een Etmael aen zich zelve of aen de overheerfchende Befmetting van zyne Medefchoolieren moet worden overgelaten; indien het al mooglyk ware dat de Meester den Tyd had om op de byzondere Gebreken van ieder Schoolier te letten en ze te verbeteren. (1)

Maer

(1) De Heer LOCKE pleit hier zeer krachtig voor het Onderwys der Kinderen in Huis, onder het opzigt van een *Gouverneur* of *Leermeester*. Maer, behalven dat het ieder niet gelegen komt deze kosten te dragen en goede *Gouverneurs*; zoo als de Schryver ze vervolgens wil hebben; niet alleszins by den weg te vinden zyn en velen derzelven hunne Gebreken in 't Huis brengen, daer zy geroepen worden om Deugt en goede Zeden te leeren; is daerenboven de Vraag; of de Kinderen, door zulk eene

Maer de Vaders merkende, dat de Fortuin dikwils meest den stouten en woelzieken helpt, verheugen zich, dat hunne Zonen vroeg vorderen en wakere Mannen worden; en zy houden het voor een goed Voorteecken, dat hunne Jongens luiden van goed Fortuin zullen worden, en de treken, die zy hunne Schoolmakers spelen of van hen leeren, worden aengemerkt, als eene Vor-

afgetrokkene Levenswyze, als de Heer LOCKE hier tot een zekeren tyd toe schynt te verlangen, niet al te weinig alle Standen in de Werelt leeren kennen en door hunne Opvoeding onder eenen Leermeester, niet al te vroeg de gedachten krygen dat zy boven 't gemeen uitsteken, waer door zy, in gevallen, daer een minder onderscheid in de menschelyke Samenleving te pas komt, te veel verachting betoonen voor hunnen minderen. Misschien zal men hier tegen inbrengen dat de Heer LOCKE niet te onrecht oordeelt dat de Verkeering met de groote Werelt hen dit zal leeren verbeteren. Zekerlyk zal deze Verkeering vele Gebreken wegnemen; maer zy zal niet lichtelyk den Wortel van Hoogmoed uitrooien, wanneer deze zoo vroeg den Kinderen door de Manier hunner Opvoeding wort ingeplant. Indien 't my geoorlooft is myne Gedachten te zeggen, zoude ik oordeelen dat de Kinderen allereerst in de gemeene Schoolen, ieder naer hun Fatsoen en Geboorte, behoorden bestelt te worden, om ongevoelig en zonder

Vordering in de Kunst om te leven, en wel door de Werelt te komen. Maer ik moet de Vryheit nemen van te zeggen, dat hy, die den Gront van zyn Zoons Fortuin in de Deugt en Welgemaniertheit legt, den eenigsten zekeren en bestaenbaren Weg kiest. 't Zyn de Boevestukken en Bedriegeryen niet, die onder de Schooljongens gepleegt worden, noch hunne onbeschaeftheden tegen elkanderen, veel min huune wel aen-

der dat het hun beduid wert de Standen der Menschen te leeren kennen. Om wyders eene deftiger Opvoeding te genieten, ontbreekt het onze Nederlanden en voornaemlyk onze Provincie niet aen goede Kostschoolen, daer de jonge luiden veel goeds kunnen leeren, en tevens van hunne Medeschoolieren iets leeren lyden en verdragen, 't welk geen geringe Kunst in de Werelt is. In deze zyn ook de Leermeefters, uit het Gezag, 't welk zy over alle hunne Leerlingen behouden moeten en om alle krakeel te schuwen, verpligt, ieder op dezelfde wyze te behandelen en genoegsaem geen Onderscheid te maken tusfchen den Zoon van een Heer van den hoogsten rang en den Zoon van een braef Burger, die, om dat hy 't betalen kan en wil, zynen Knaep hier ter Schoole zent om hem eene deftige Opvoeding te laten genieten. Deze Wyze van Opvoeding heeft my altoos des te meer behaegt, om dat vele jonge luiden aldus worafgetrokken van Gebreken, die in 't Huis hunner Ouderen kunnen plaets hebben.

aengelegde aenflagen om een Boomgaert met malkander te bestelen, die een bekwaem Man maken; maer de Grontbeginselen van Rechtvaardigheid, Edelmoedigheid en Matigheid, gepaert met Opmerking en Naerstigheid; Hoedanigheden, welke ik oordeele dat Schooljongens niet veel van malkander kunnen leeren. En, indien een jong Heer, binnens Huis opgebracht, niet meer deze goede Hoedanigheden leert, dan hy ze in School kan leeren, heeft zyn Vader een kwade Keuze, ten aenzien van een Leermeeſter, gedaen. Neem een Jongen, van de besten uit een Latynſche School en een van de zelfde Jaren, die naer behooren in zyn Vaders Huis is opgevoed, en breng ze by malkander in een goed Gezelschap, en zie dan, wie mannelykér Houding zal hebben, en zich met de welvoeglykſte Vrymoedigheid tegen Vreemden zal gedragen. Hier verbeelde ik my, zal de Vrymoedigheid van den Schooljongen hem of ontbreken of minder in achtting brengen, en indien zy niet beter is, dan die hem alleen bekwaem maekt voor den Ommegang van Schooljongens, was 't voor hem nutter dat hy 'er was uitgebleven.

De Ondeugt, indien wy aen de algemeene klagten geloof mogen slaen, groeit zoo ſchielyk op, en ſchiet zoo vroeg Zaed in 't jonge Volk, dat het on-

onmooglyk is een jongen Knaep te bewaren van de voortverspreidende Besmetting, indien gy hem buitens Huis onder de groote menigte wilt wagen, en hem toevertrouwen aen 't Geval of aen zyn eigen Neiging ten aenzien der Keuze van zyn Gezelschap in 't School (1). Door welk eene Rampzaligheid de Ondeugt onder ons in de voorledene jaren zoo schielyk is aengegroeit, en door wat middel zy tot zulk eene ontegenspreekbare Heerschappy is opgekweekt, zal ik anderen laten onderzoeken. Ik wenschte dat die genen, welke zich overal zoo zeer beklagen over 't groot Verval der Christelyke Godsvrucht en Deugt, als mede over 't Verval van Geleertheit en het aenkweken der Kunsten onder de Luiden van brave Geboorte in deze tegenwoordige Eeuw, hun aendacht wilden laten gaen, hoe dezelve in de toekomstige te verbeteren. Dit is zeker, dat indien 'er de Gront niet van gelegd wort in de Opvoedingen een goed Onderwys der Jeugt, alle andere pogingen vruchteloos zullen

(1) Wy hebben alle reden om, ten aenzien van *Engelant*, ons op de Geloofwaerdigheid van den Heere *Locke* te verlaten; maer ik geloof niet dat deze gestelde Regel ten aenzien van ons *Nederlant* volstrekt doorgaet; ten minste 't schynt hier met de publike Scholen zo erg niet gestelt.

len zyn. En, indien de Eenvoudigheid, Matigheid en Nyverheit der genen, die nu Aenkomelingen worden, niet zorgvuldig wort in acht genomen en behoed, zal 't belachlyk wezen te willen verwachten, dat die genen, welke vervolgens op 't Tooneel der Werelt zullen verschynen, krachtig zullen uitmunten in die Deugt, Bekwaemheit en Geleertheit, die *Engelant* in de Werelt hebben groot gemaekt. Ik was voornemens om 'er ook Heldenmoed by te voegen, hoewel deze is aengezien geworden als een natuurlyk Erfgoed der *Engelschen*. 't Gene 'er gepraet wort van eenige Zee-gevechten, onlangs (1) voorgevallen, die van eene Natuur zyn, waer van onze Voorouderen niets wisten, geeft my aenleiding om te zeggen, dat het ongebonden Leven den Heldenmoed der Menschen doet verflaeuwen, en wanneer de Ongeregeltheit het Gevoel van ware Eer heeft doen verdwynen, houd de Dapperheit zelden lang stant. Ook oordeelik 't onmooglyk eenig Voorbeeld te kunnen vinden van een Natie, hoe zeer vermaert door hare Heldendaden, die ooit achting gekregen heeft door hare Wapenen of zich ontzaglyk gemaekt by hare Naburen, na dat het

Ver-

(1) De Heer LOCKE schreef dit Werk, gedurende den Oorlog, die met den Vrede van Ryswyk eindigde

Verderf hier eenmael was doorgebroken, den bant van Tucht eenmael ontbonden had, en de Ondeugt tot zulk een Top was geklommen, dat zy zich met ongedekten aengezigte dorst vertoonen, zonder eenige blyk van Schaemte.

De *Deugt*, de ware *Deugt* alleen is dan Deugt, het moeilyk, maer gewigtig Oogwit, dat men bedoelen moet en niet eene vrypostige Onbeschaemtheit of de Bekwaemheit om malkanderen te verschalken. Alle andere Inzigten en Volmaektheden moeten hier voor wyken en van geene waerde gerekent worden. Dit is het wezentlyke, dit het bestendige God, 't welk de Leermeeesters niet alleen moeten voorprediken en van spreken, maer 't welk zy door hunnen Arbeid en de Kunst van Opvoeding de Gemoederen der Kinderen behooren in te scherpen, in hen bestendig te maken, en nooit meê aflaten, tot dat 'er de Jongeling een rechten smaek in krygt, en 'er zyn Kracht, zyne Glorie en Vermaek in stelt.

Hoe hy hier in verder vordert, hoe Gezelschap. gemakkelyker de Weg vervolgens zal worden, voor alle andere Volmaektheden. Want een, die zoo verre gebragt is van zich aen de Deugt te onderwerpen, zal in geen ding dat hem welvoeglyk is halstarrig of weêrspannig wezen. En derhalven kan ik niet anders dan de

Opvoeding van een jong Heer van fatsoen in zyns Vaders Huis en onder deszelfs Oogen de Voorkeur geven, namelyk onder 't Opzigt van een *Gouverneur* of Leermeeſter, als het beſte en veiligſte Middel tot dit groot en voornaem oogmerk der Opvoeding, wanneer hy namelyk die hebben kan en deze geſchikt is, geelyk 't behoort. Het Huis van een fatſoenlyk Man is zelden zonder Verandering en Verſcheidenheit van Gezelschap. Fatſoenlyke Luiden behooren hunne Zonen te gewinnen aen alle vreemde 'Tronien, die hier komen, en hen in te wikkelen in Verkeering met Luiden van Verſtant en Opvoeding, zoo ras zy hier toe bekwaem zyn. Ook weet ik niet, waerom die genen, die op 't Lant wonen, hunne Kinderen niet met zich zouden nemen, wanneer zy een Bezoek van Beleeſtheit by hunne Naburen afleggen. Dit is zeker, dat een Vader, die zynen Zoon in zyn Huis opbrengt, gelegenheit heeft om hem meer in zyn Gezelschap te hebben, en hem aldaer alle aenmoediging te geven, die hy bekwaem oordeelt, als mede om hem beter af te houden van 't Verderf onder de Dienſtboden en geringer ſoort van Volk, dan by mooglykheit buitens Huis kan geſchieden. Maer waer toe men in dit Geval behoort te beſluiten, moet ten grooten deele aen de Ouders overgelaten worden,

den, om zich hier in te bepalen volgens de Omftandigheden, waer in zy zich bevinden; alleenlyk oordeelee ik hem een slecht Huisvader, die de minfte moeite niet nemen wil om zyn Zoon een goede Opvoeding te geven, welke, laet zyne Middelen wezen zoo als zy willen, de beste Erfenis is, welke hy hem kan nalaten. Maer, indien, na dit alles, sommigen zullen denken dat Opvoeding in Huis te weinig Gezelschap uitlevert, en dat de gemeene Schoolen zulk een Gezelschap niet geven als 't behoort voor een Jongeling van goeden Huize, ik oordeel, dat 'er Middelen te vinden zyn om de Ongemakken aen weêrskanten te verhoeden.

LXXI. Terwyl ik hier beschouwe hoe groot een Invloed het *Gezelschap* heeft, en hoe zeer wy allen, voornaemlyk de Kinderen, genegen zyn ter Navolging; moet ik ook de Vryheit nemen om den Ouderen deze ééne Zaek te erinneren: namelyk, dat hy, die wil dat zyn Zoon Eerbied voor hem en zyne Bevelen hebben zal, zelve groote Eerbied voor zyn Zoon hebben moet. *Maxima debetur Pueris reverentia* (a) (1). Gymoet (1) Juven. Satyra XIV. in zyne tegenwoordigheit niets doen, 4. welk

(1) Een Kint moet meest ontzien: ———
zegt Jeremias de Decker.

welk gy niet wilt dat hy zal navolgen. Indien hem iets ontsnapt, 't welk gy voor een Fout in hem wilt doen doorgaen, hy zal zich voor zeker dekken met uw Voorbeeld, en wel zoo dekken, dat ge hem niet aen 't Lyfkunt komen, en hem weder te recht brengen. Indien gy hem straft over iets, 't welk hy ziet dat gy zelve doet, hy zal niet denken dat deze Gestrengheit in u haren Oorsprong heeft uit Genegentheit, en Zorgvuldigheid om een Gebrek in hem te verbeteren; maer hy zal in staet wezen om het uit te leggen als een Korzelheit en eigenwillige Heerschezugt van een' Vader, die zonder eenige reden om hem te straffen, zyn Zoon de Vryheit en 't Vermaek misgunt, dat hy zelve neemt. Of, indien gy u die Vryheit, welke gy genomen hebt, aenmatigt als een Voorrecht dat ryper Jaren toekomt, daer de Kinderen niet naer trachten moeten, zoo geeft gy nieuwe Kracht aen uw Voorbeeld en pryst hem de Daet des te sterker aen. Want gy moet u altoos erinneren, dat Kinderen vroeger Mannen willen wezen dan men wel denkt; en dat zy niet enkel verlangen in de Broek te wezen om 't gemak of fatsoen; maer om dat zy dit voor een Stap rekenen om een Man te worden. 't Gene ik hier ten aanzien der Behandeling van een Vader optrent zyne Kinderen zegge, moet men ook begrypen van allen, die

ee.

eenig Gezag over hen oeffenen, of waer aen men wil dat zy eenige Eerbied zullen bewyzen.

LXXII. Maer om weder te keeren tot het Gebruik der *Belooningen* en *Straffen*. Dewyl alle de Daden van Kinderachtigheid, der Kinderen ongevoeglyke Houding en alles wat de Tyd en de Jaeren uit zich zelve zullen te recht brengen, gelyk ik gezegt hebbe, vry van de Tuchtroede moeten wezen, zal 'er zoo veel noodzaaklykheit niet gevonden worden om de Kinderen te slaen, als men gemeenlyk gewoon is te doen. Als we hier ook byvoegen, dat het leeren lezen, schryven, dansen, vreemde Talen en dergelyke, onder dit zelfde Voorrecht begrepen zyn, zal 'er zeer zelden Gelegenheit kunnen voorvallen om in eene verstandige Opvoeding tot Slagen en Gewelt zyne toevlugt te nemen. Het rechte Middel om hun dit alles te leeren, is hun een smaek en genegenheit te doen krygen voor 't gene gy voornehmens zyt hen te doen begrypen en kennen, en hier door zal hunne Naerftigheid en Yver worden aengespoort. Dit oordeele ik niet ongemaklyk, indien de Kinderen wel behandelt en de bovengemelde *Belooningen* en *Straffen* zorgvuldig worden aangewent, en men de volgende weinige Regelen in de Manier

om

Wan-
neer
Straf te
oeffe-
nen.

om de Kinderen te onderwyzen hier by in acht neemt.

Taek.

LXXIII. 1. Niets van het gene zy leeren moeten, behoort hun ooit tot een last gemaekt of als een *Taek* te worden opgelegd. Al wat in dezer voege wort voorgestelt, wort terstont verdrietig; het Hart krygt 'er een Afkeer van, al was het te voren een Vermaak of onverschillig. Beveel een kint alle dagen zekeren tyd met zyn Dryftol te speelen; 't zy dat hy 'er lust toe heeft of niet, laet hem dit slechts als een Pligt worden afgevordert, waer aen hy 's Morgens en 's Namiddags eenige uren moet besteden, en zie dan of hy, op diën koop, alle Spel niet ras moede zal worden. Is het zelfs aldus niet met volwassene Menschen? Wort hun 't gene zy blymoedig uit zich zelve doen, niet terstont tot een walg, en iets dat zy niet harden kunnen, zoo ras zy ondervinden dat het hun als een Pligt wort opgelegd? Men denke 'er van wat men wil: Kinderen hebben al zo veel genegenheit om te toonen dat zy vry zyn, dat hunne goede Daden uit hun eigen Wil voortkomen, dat zy onafhankelyk en nergens aen verbonden zyn, als de allerverwaendsten onder de genen, die volwassen zyn.

LXXIV. 2. In gevolge van 't voorgaende; behooren zy zelfs zelden te

wor-

worden aengezet tot iets, waer toe gy genegenheit in hen verwekt hebt dan wanneer zy 'er Lust en Hart toe hebben. Iemant, die een Liefhebber is van lezen, schryven, de Muzyk en dergelyke, vint dat 'er somtyds tyden zyn, wanneer hy geen smaek in alle deze dingen heeft; en wanneer hy, op zulke tyden, zich hier toe zou willen dwingen, kwelt hy slechts zich zelve en maekt zich maer verdrietig. Aldus is 't eveneens met de Kinderen. Deze Verandering van Genegenheit in hen moet zeer zorgvuldig in acht genomen worden, en de gunstige Gelegenheden van Bekwaemheit en Lust moeten geenszins verwaerloost worden: en indien zy dikwils niet voorbarig genoeg zyn uit zich zelve, moet men hunne Gemoeederen door een zoet Praetje trachtente neigen, eer men hen ergens toe wil aanzetten. Dit oordeele ik geenszins moeilyk voor een bescheiden *Gouverneur* of *Leermeeſter*, die den aert van zynen jongen *Leerling* heeft weten te doorgronden, en 't zal hem weinig moeiten kosten zyn Hooft met zulke gevoeglyke Denkbeelden te vervullen, die hem gaende maken om het begeerde Voornemen uit te voeren. Door dit Middel zal 'er veel tyd en verdriet worden uitgewonnen; want een Kint zal driemaal zoo veel leeren, wanneer het in een goede
huus

luim is, dan het doen zal in dubbelt zoo veel tyd en met dubbele moeite, wanneer het een zaak verkeert aengrypt of 'er tegen zyn Wil als toe gesleept wort. Indien dit naer behooren behartigt wert, kon men den Kinderen toelaten zoo lang te spelen tot dat zy 't moede werden, en men zou echter tyds genoeg hebben om hen te leeren 't gene met de Bekwaemheit hunner Jaren overeenkomt. Maer zulks wort in de gewoone manier der Opvoeding in 't geheel niet overwogen, en 't kan ook niet wel wezen. De ruwe manier van Tucht is op andere Gronden gebouwt, bezit geene Aenloklykheden, beschouwt niet in welke luim de Kinderen zyn, en ziet nooit naer gunstige Omstandigheden of Neigingen. 't Zou ook waerlyk belachlyk wezen; wilde men verwachten dat een Kint vrywillig en uit zyn eigen beweging zyn Spel zou verlaten en de Gelegenheit aengrypen om te leeren, wanneer aendryven en slagen een afkeer in hem verwekt hebben om aen zyn werk te gaen; daer in tegendeel, wanneer alles geschikt was, gelyk het behoorde, iets te leeren, 't gene men hebben wil dat zy weten, voor hun al zoo zeer tot een Uitspanning van hun Spel zou kunnen gemaekt worden, ais nu hun Spel een Uitspanning is van hun leeren. De moeite van weerskanten is net dezelfde. Ook is dit de zaak niet,

niet, die hen hindert; want zy zyn gaerne bezig, en de Verandering, en verscheidenheit van bezigheden is natuurlyk hun grootste Vermaek. Het eenige onderscheid is, dat zy 't gene wy spel noemen met alle Vryheit doen, en hunne moeite, waer in ge zien zult, dat zy nimmer spaerzaam zyn, gewillig aenwenden; maer 't gene zy leeren moeten wort hun als opgedrongen, zy worden 'er toe geroepen, aengezet en gedreven. Dit maekt hen in den beginne afkeerig; en doet hunnen yver verkoelen: zy missen hunne Vryheit. Breng hen maer zoo verre, dat zy hunnen Leermeester verzoeken van hen te willen leeren, gelyk zy menigmael hunne Speelmakkers doen ten aenzien van een Spel, in plaets van dat zy tot het leeren geroepen en aengezet worden; en zy zullen met al zoo veel vermaek aen het leeren gaen, en 't zal voor hun niet verscheelen van hun ander Spel, om dat zy 't genoeg hebben dat zy hier in met zoo veel Vryheit te werk gaen als in andere dingen. Door dit middel, met zorgvuldigheid behartigt, kan in een Kint eene Begeerte verwekt worden om alles te leeren, wat men wil. Dit, gelyk ik wel wil bekennen, valt allermoeilykst met den eersten of den outsten; maer wanneer het eens zyn plooi gezet heeft,

I

kan

kan door middel van hem de rest geleid worden werwaerts men wil.

LXXV. Hoewel het buiten allen twyfel is, dat het de bekwaemste tyd is voor Kinderen om iets te leeren, wanneer hunne Gemoederen in een *goede Luim* en zy 'er toegenegen zyn; wanneer noch Verflaeuwing van Geest, noch Ingespannenheit van Gedachten op iets anders hen stug en afkeerig maekt; echter moeten 'er twee zaken zorgvuldig in acht genomen worden: 1. Dat, wanneer zulke Tyden of niet voorzigtig zyn waergenomen, en gebruik van gemaekt zoo dikwils als zy wederkomen; of anders dat die Tyden zoo dikwils niet wederkomen als 't behoorde, dat, zegge ik, de Bevordering van 't Kint hier om niet moet verwaerloost worden, noch toegelaten dat het opgroei in eene vadzigheid, die in Gewoonte verandert, en deze Ongesteltenis bevestigt. 2. Dat schoon andere zaken kwalik geleert worden, terwyl de Geest of niet wel gestelt is, of op eene andere manier wort bezig gehouden; het echter van groot gewigt en onzer Pogingen waerdig is, den Geest te leeren zich zelve Meester te worden, en in staet te zyn, wanneer hy wil, zich te onthouden van iets met groote drift na te volgen, maer zich met Gemak en Vermaek op iets anders toe te leggen, of ten allen tyde

tyde zyne Traegheit af te werpen, en zich krachtdadig toe te leggen op alles waer de Reden of de Raed van een ander hem in bestiert. Dit moet in Kinderen geschieden, door hen somtyts te beproeven, wanneer zy door logheit van Geest als zonder Gedachten of door Afgetrokkenheit van Gedachten zeer ingespannen zyn; en door zyne pogingen in 't werk te stellen om hun aendacht geheel en al te vestigen op 't gene men hun voorstelt. Indien de Geest door dit Middel eene hebbelykheit kan verkrygen om over zich zelve Meester te wezen, zyne *Denkbeelden* of *Bezigbeden* naer vereisch der zake ter zyde te stellen, en zich zonder tegenzin of ongenoegen, tot nieuw en minder aengenaem werk te begeven, zal het een merkelyk grooter voordeel wezen dan het Latyn of de *Logica* of de meeste dier andere Dingen, die men gemeenlyk wil dat de Kinderen zullen leeren.

LXXVI. Naerdien de Kinderen in die jaren werkzaam en woeliger zyn, dan in eenigen anderen tyd van hun Leven, en weinig Onderscheid maken in iets wat zy doen, als zy slechts bezig mogen wezen, zou *dansen* en *binkelen* voor hun net het zelfde wezen, indien 't hun even zeer wert aen- of afgeraden. Maer ten opzichte van dingen, welke wy willen dat zy leeren zullen; bestaet het grootste en 't een-

nigste, 't welk hen, voor zoo verre ik heb kunnen bemerken, kan afschrikken, hier in, dat zy 'er sterker toe worden aangedreven; 't wort hun als een Werk en een Last opgelegd; zy worden 'er over gekweld en bekeven, zoo dat zy het al bevende en sidderende doen; of, indien ze 'er al gewillig toe komen, 't gebeurt dat zy 'er te lang mede bezig gehouden worden, tot dat zy 't gantsch en al moede worden: al 't welk te grooten indrang maakt op die natuurlyke Vryheit, daer zy ten uitersten op gestelt zyn. En die Vryheit alleen geeft hun den rechten smaek en 't wezentlyk Welbehagen in hun gewoone kinderspel. Verander slechts van Gedrag en gy zult bevinden, dat zy zeer ras hunnen Yver zullen veranderen; voornamelyk, indien zy de Voorbeelden zien van anderen, voor welken zy achting hebben en die zy boven zich rekenen. Indien ook dat gene, 't welk zy anderen zien doen, van die natuur is, dat het hun kan worden voorgesteld als een Voorrecht van zekeren Ouderdom of Staet boven den hunnen; dan zal de Eerzucht en de Begeerte om steeds voorwaert en hooger te geraken en aldus te wezen als de zulken, die boven hen zyn, hen aen 't werken helpen en hen met lust en yver doen vorderen; een Vermaek voor hun des te grooter, om dat zy 't uit hunne eigen Begeerte, heb-

hebben aengevangen: waer in het Mid-
 del van 't genot hunner zoo zeer be-
 minde Vryheit geen geringe Aenmoedi-
 ging voor hun zal wezen. Indien by dit
 alles het Genoegen gevoegt wort van
 Eer en Achtung, meene ik dat 'er geen
 ander Spore of Prikkel zal noodig we-
 zen, om hunnen yver en vlyt zoo veel
 als noodzaeklyk is op te wekken. Ik be-
 ken, dat 'er Gedult en Verstant, Be-
 hendigheid en Oplettendheit noodig is en
 een voorzigtig beleid om hier toe in 't
 eerst te geraken. Maer waer toe hebt ge
 eenen Leermeester, indien 'er geene
 moeite noodig was? Maer, wanneer dit
 eenmael in eene zekere order gebragt
 is, zal de rest wel volgen, en gemak-
 kelyker dan eene strenger en heersch-
 zugtiger Tucht, en ik oordeel 't niet
 bezwaerlyker om dit te verkrygen, en ze-
 kerlyk zal het niet moeilyk vallen, als
 de Kinderen geen kwade voorbeelden
 hebben, die hun voorgestelt worden. Het
 grootste gevaer derhalven, waer voor
 ik vreeze, is van de Dienstboden en an-
 dere ongeregelde Kinderen en zu'k an-
 der snood Volk, die de Kinderen be-
 derven, zoo door de kwade Voorbeelden
 hunner slechte Manieren, als door aen de
 Jeugt ongeoorloofde Vermaken toe te
 staen, en hun te gelyk door Loffspraken
 te vleien; Twee zaken, die nooit met
 malkander behoorden gepaert tegaen.

Kyven.

LXXVII. Gelyk Kinderen zelden door Slagen behooren gekaftyd te worden, zoo geloove ik ook, dat menigvuldig en voornamelyk driftig *Kyven* van een zeer gevaerlyk gevolg is. Het doet het Gezag der Ouderen zoo wel als de Eerbied in het Kint verminderen; want (het gene men zich gedurig behoort te erinneren) zy weten zeer vroeg onderscheid te maken tusfchen de Drift en de Reden: en dewyl zy niet anders dan Eerbied kunnen hebben voor 't gene uit de Reden voortvloeit, zoo krygen ze tevens zeer ras eene Verachting voor de Drift, of, indien deze in den eerften opflag een Schrik baert, die Schrik begint in korten tyd te flyten, en de natuurlyke Neiging zal hen gemakkelyk leeren zulke Bullebakken te verachten, die maer een groot Boha maken, zonder bezielt te wezen door de Reden. Naerdien Kinderen, door hunne Ouders, alleenlyk moeten beteugelt worden om fnoode Gebreken, die in hunne teedere Jaren maer weinige kunnen wezen; behoort een enkel Gezigt of een Wenk hen te kunnen bedwingen, als zy kwalyk doen; of, indien 'er fomtyds Woorden moeten gebruikt worden, moeten zy bezadigt, vriendelyk en gematigt wezen, en hun het Kwaet of de Onbetaemlykheit der Fouten aentoonen, liever dan het Kint hierom haestig en *fcherpelyk* te bekyn-

ven; 't welk maekt dat het niet genoeg onderscheid of uw Ongenoegen niet meer is op zyn Persoon , dan op zyn Fout. Driftig kyven geschied gemeenlyk met ruwe en slechte Tael , die deze verdere Uitwerking heeft , dat zy hier door aen de Kinderen geleert en in hen gebillykt wort: en de Namen , die Ouders of Leermeefters hun geven , zullen zy zich niet schamen anderen weêr naer 't Hooft te werpen , dewyl ze die op zulke een goed Gezag gebruiken kunnen.

LXXVIII. Hier voorzie ik eene Tegenwerping. Hoe! zal men zeggen, wilt ge dan de Kinderen nooit geflagen of bekeven hebben om eenige Fouten? Dit zal de banden voor allerhande Ongeregeltheden losbreken. Maer zoo veel niet als men zich verbeeldt, indien men den rechten Weg heeft ingeflagen om in den beginne hunne Gemoederen bekwam te maken, en hun de Eerbiedigheid voor hunne Ouderen in te planten, waer van wy boven gesproken hebben (a). Want Slaen , gelyk de Ondervinding, door eene ftantvastige Opmerking

(a) 6.
XLIV.

deren behooren geflagen te worden, en deze is Hartnekkigheid of Weêrspannigheid. En zelfs in deze zou ik wenschen dat men het zoo schikte, indien 't eenigzins mogelyk was, dat de Schande der Roede, en niet de Pyn, het grootste deel der Straf uitmaekte. De Schande van kwaet te doen en kastyding te verdienen is de eenige rechte Teugel, die de Deugt eigen is. De Smart van de Roede, indien zy van geene Schande verzelt gaet, zal in 't kort verdwynen, wort haest vergeten en zal door de Gewoonte ras haren Schrik verliezen. Ik heb Kinderen gekent van een Man van Aenzien, die al zoo zeer in Ontzag gehouden werden door de Vreeze van zonder Schoenen te loopen, als menige anderen door den Schrik van eene Roede, die hun boven 't Hooft hing. Eenige dergelyke Straf oordeel ik beter dan Slagen; want de Schande van de Misdæet, en de Ongeuede, waarmede dezelve gepaert gaet, moeten zy eer vreezen, dan Pyn, indien gy wilt dat zy een waerlyk edel-aerdigen Inborst zullen bezitten. Maer *Halstarrigheid* en eene *hardnekkige Ongeboorzaemheit* moeten met Gewelt en Slagen overmeestert worden, voor deze gebreken zyn geene andere Hulpmiddelen. Wat gy hun ook gebied of verbied, moet gy trachten verzekert te zyn dat gy gehoorzaemt zult worden; in dit Geval mag

mag geen Tegenfpraek geen Tegenftant gedooft worden. Want, wanneer het eens op de Proef komt om te zien wie van beiden Meester zal blyven , gelyk dit gebeurt , wanneer gy gebied en hy weigert , moet ge zorge dragen van de Overhant te behouden , wat Slagen 't ook moge kosten , indien een Wenk of Woorden niets vermogen ; ten zy gy voornemens zyt , om altoos naderhant , onder de Gehoorzaamheit van uwen Zoon te leven. Eene verftandige en vriendelyke Moeder onder myne Bekenden vont zich , by zulk eene Gelegenheit, genoodzaekt, om haer Dochtertje , dat eerst van de Min was t'huis gekomen , achtmael achter malkander op een zelfden Morgen te slaen , eer zy hare *Halstarrigheit* kon overwinnen en haer tot haren Wil krygen in eene zeer gemaklyke en onverschillige zaek. Indien zy eerder met slaen had opgehouden , en met de Zevende reis was uitgefcheiden , zou zy het Kint voor altoos bedorven hebben , en door hare vruchteloofte Slagen , flechts hare *Weerbarftigheit* hebben bevestigd , die naderhant zeer bezwaerlyk zou te genezen zyn geweest: Maer verftandig volhardende , tot dat zy hare zinnen had doen buigen en haren Wil gedwee gemaakt , 't welk 't eenige oogmerk der Kastydinge was , staefde zy haer Gezag , zelfs by de eerste Gelegen-

heit, en verkreeg in't vervolg eene gereede Onderwerping en Gehoorzaamheit van hare Dochter; want gelyk dit de eerste mael was, dat zy haer immer sloeg, zoo meene ik, was het ook de allerlaetste.

De Straf van de Roede, schoon *de eerste mael*, dat zy vereischt wort, vervolgt en vermeedert zonder af te laten tot dat zy volkomen de overhant heeft, behoort het Gemoed der Kinderen te buigen en het Gezag der Ouderen te bevestigen; en dan behoort Deftigheid, met Vriendlykheit gepaert, het zelve voor altoos te bewaren.

Dit, indien 't wel wert overwogen, zou de Luiden meer omzigtig maken in 't Gebruik van de Roede of van den Stok, en hen weêrhouden om zoo gereed te wezen van te denken, dat Slagen 't veilige en algemeene Hulpmiddel zyn om roekeloos by alle gelegenheden in 't werk gestelt te worden. Dit is zeker, ten minsten, dat, indien 't slaen geen goed doet, het dan groot kwaet doet; indien het de Ziel niet verbetert noch den Wil gedwee maekt, dan verhard het den Overtreder; en wat Pyn hy 'er voor geleden moge hebben, hy scheidt des te meerder Welgevallen in zyn geliefde *Halstarrigheid*, die hem te dier tyd de Overwinning heeft doen behalen en hy bereid zich om ze in 't vervolg weêr te betwisten en heeft

heeft 'er groote Hoop toe. Aldus twyfele ik niet of menig Kint heeft door eene ongeregelde Kastyding geleert *bartnekkig* en *weérbarstig* te worden, schoon 't anderszins zeer gezeglyken handelbaer zou geweest zyn. Want, indien ge uw Kint in dier voege straft, als ware het enkel om Wraek te oeffenen over de begane Misdæet, wat Uitwerking kan dit op zyn Gemoed hebben, 't welk het wezentlyke Deel is, dat verbeterd moet worden. Indien 'er geen *Weérbarstigheid* of *Moedwilligheid* met zyn Misdæet gepaert ging, was 'er niets in, 't welk de Strengheit van Slagen vereischte. Eene vriendelyke of ernstige Vermaning is genoeg om de Mislagen van Broosheit, Vergetelheit of Onbedagtsaemheit te verbeteren, en dit is zoo veel als zy zullen noodig hebben. Maer als 'er een *Kwaetaerdigheid* in den Wil heerfchte, indien 'er eene voorgenomene opzettelyke Ongehoorzaemheit in 't Kint was, moet de Straf niet afgemeten worden naer de Grootheit of Geringheit der zake, waer in deze *Kwaetaerdigheid* zich verthoont, maer naer de Tegenkating, die zy met zich voert en waer in zy blyft tegen die Eerbied en Onderwerping, die 't Kint aen de Bevelen zyns Vaders verschuldigt is, die altoos met de strengste naeuwgezetheit moeten worden uitgevoerd, en de Slagen moesten by Tusschenpoozen worden

den aangewent, tot dat zy hare Uitwerking doen op de Ziel, en men de blyken bemerkt van waerachtig Leetwezen, Schaemte en een Voornemen van Gehoorzaamheit.

Dit, bekenne ik, vereischt iets meer dan den Kinderen eenige Taek op te leggen, en hen, indien deze niet afgedaen, of niet naer onze Grilligheid gedaen is, te kastyden zonder iets verder meer. Dit vereischt Zorge, Oplettendheit, Opmerking en een zeer naeukeurig Onderzoek van den Inborst der Kinderen, en hunne Fouten wel te overwegen, eer wy tot deze soort van Straf overgaen. Maer is dit niet beter, dan altyd de Roede in de hant te hebben, als het eenigste Werktuig om Kinderen te regeeren? en door menigvuldig Gebruik der zelve, by alle Gelegenheden, dit laetste nuttige Hulpmiddel, als het de nood eindelyk vordert, gedurig kwalyk aen te wenden en van geen Vrucht altoos te maken? Want wat kan men anders verwachten, wanneer het onverschillig gebruikt wort over alle geringe Misflagen? Wanneer een Fout tegen de *Grammatica* of een verkeerde Lettergreep in een *Latynsch* Vers in een welgeaerden en ieverigen Knaep met de strengheit van de Roede zal gestraft worden even als een moedwillige Misdaed in een hartnekkigen korzelen Overtreder, kan men

men dan van zulk een Middel van Kaftydig verwagten, dat het iets goeds zal uitwerken op het Gemoed en het zelve te recht brengen? Dit echter is de eenige Zaak, daer mēnaer trachten moet, en wanneer dit in order gebragt is, zal al het andere, 't gene gy verlangt, van zelve volgen.

LXXIX. Wanneer een *kwade Neiging van den Wil* geen Verbetering behoeft, kunnen 'er ook geene Slagen noodig zyn. Alle andere Fouten, waer in de Ziel niet van den rechten Weg afwykt en zich de Regeeringe en 't Gezag van den Vader of den Opziener niet wil onttrekken, zyn maer enkele Mislagen, en kunnen dikwils over 't Hooft gezien worden; of, indien men 'er kennis van moet nemen, hebben zy geene andere, dan de zachte Hulpmiddelen van Raed, Bestier en Bestraffing noodig, tot dat derzelve herhaelde en moedwillige Verwaerloozing toont dat de Fout in de Ziel huisvest, en dat eene kennelyke *Kwaetaerdigheid* van den Wil den Oorsprong is hunner Ongehoorzaemheit. Maer zoo ras *Halstarrigheid*, die een openbare Terging is, zich vertoont, kan 'er geene Oogluiking of Verwaerloozing plaets hebben, maer zy moet op 't eerste oogenblik getemt en overmeestert worden; maer men moet zorge dragen hier in niet mis te tasten en verzekert

zyn,

zyn, dat het Hartnekkigheid is, en niet anders.

LXXX. Maer, naerdien men de Gelegenheden van te straffen, voornamelyk van te slaen zoo veel moet vermyden als mogelyk is, geloove ik dat het niet lichtelyk tot dit uiterste zou komen. Indien 't Gezag, waer van ik gesproken hebbe, eens verkregen is, zal de Opflag van een Oog in de meeste Gevallen genoeg wezen. Ook behoort men de zelfde Ernsthaftigheid of Oplettendheit niet te verwachten van jonge Kinderen dan van die van ryper Jaren. De malle en kinderachtige Daden, gelyk ik gezegt hebbe, die met hunne Jaren overeenkomen moeten hun toegelaten worden, zonder dat men 'er acht op slaet. Onachtzaamheit, zorgeloosheit en vrolykheit is het Karakter hunner Jaren. De strengheit, waer van ik gesproken hebbe, moet zich niet uitstrekken tot zulke ontydige Beteugelingen. Ook moet men niet al te gereed wezen om het natuurlyk uitwerksel hunner Jaren of van hunnen Inborst uit te leggen als Hartnekkigheid of Moedwilligheid. In zulke Misflagen moeten zy bygestaen en geholpen worden om ze te verbeteren, gelyk wy doen met menschen van eene natuurlyke Ongefeltenis; en schoon zy gewaerschouwt zyn, moet echter ieder Instorting niet gerekent worden als eene vol-

ko-

komene verwaerloozing en zy terstont als halfstarrig behandelt worden. Fouten van Zwakheit, zoo wel als zy nooit moeten veronachtzaemt of over 't hoofd gezien worden zonder dat 'er op gelet wort, zoo moeten zy, ten ware de Wil hier deel in had, nooit breeder uitgemen of zeer scherp bestraft, maer op eene zachte wyze te recht gebragt worden; zoo veel, als de Tyd en de Jaren der Kinderen dit toelaten. Door deze Middelen zullen de Kinderen zien wat 'er in een Misflag meest aenstootelyk is, en dit aldus leeren vermyden. Dit zal hen aenmoedigen om hunnen Wil op 't rechte pad te doen wandelen; 't welk als 't voornaemste moet worden gerekent; wanneer zy namelyk bevinden dat het hen voor alle merkelyk ongenoegen beveiligt, en zy in alle andere Misvallen veel eer eene minnelyke Meêgaendheit en Hulpe genieten, dan Toorn en driftige verwytingen van hunnen Leermee-ster of Ouders. Bewaer hen voor Ondeugt en ondeugende Neigingen, en in 't algemeen zal hier, by den aengroei hunner Jaren, zulk een Gedrag uit volgen als met die Jaren en het Gezelschap, waer mede zy gemeenlyk omgaen overeenkomt; en met de vermeerdering hunner Jaren zal ook hunne Oplettendheit en Zorgvuldigheit vermeerderen. Maer, opdat uwe Woorden altyd meer

Ge-

Gewigt en Gezag mogen hebben, moet gy, wanneer 't by eenige gelegenheit gebeurt dat gy hen iets verbied, al is het zelfs iets speelzieks en kinderachtigs, bestendig wezen in uwe onderneming, en u niet laten overmeesteren. Maer echter, zegge ik, dat een Vader zich zelden met zulke of eenige andere Gevallen, door tusschenkomst van zyn Gezag en Bevel, behoort te bemoeien, ten zy dezelve tot ondeugende Hebbelykheden overhellen. Ik oordeel dat 'er beter Middelen zyn om iets op hunne Gemoederen te kunnen winnen: en dat eene zachte Overtuiging door Redeneering, na dat gy hen eerst tot eene Onderwerping aen uwen Wil gekregen hebt, meest al veel beter uitwerking zal hebben.

Rede-
nee-
ring.

LXXXI. Mogelyk zal men zich verwonderen, dat ik hier melde van *Redeneering* met Kinderen; en echter kan ik niet anders denken of deze is wezentlyk de Weg, dien men met hen behoort in te slaen. Zy hebben hier begrip van zoo ras als zy eenig begrip hebben van Tael; en, indien ik my niet bedriege, beminnen zy, eer dan men zich verbeelt, als redelyke Schepfels behandelt te worden. Deze Hooghartigheid moet men in hen koesteren, en, zoo veel als mooglyk is, tot het grootste werktuig maken om 'er hen door te bestieren.

Maer

Maer, wanneer ik spreek van *Redeneefing*, bedoele ik 'er geene andere mede, dan die met de Bekwaemheit en 't Begrip van 't Kint overeenkomt. Geen Schepfel kan denken dat men met een Knaep van drie of zeven Jaren out moet redeneeren als met een volwassen Man. Lange Redevoeringen en Filozofische Redeneefingen, kunnen, op zyn best genomen, Kinderen wel doen verbaest staen en hen in de war brengen, maer zy kunnen 'er niet uit leeren. Wanneer ik dan beweere, dat zy *als redelyke Schepsels* moeten *behandelt* worden, meene ik 'er mede, dat gy hen doet gevoelen, door de Zachtzinnigheit uwer Behandeling, en door uwe Bezadigheit, zelfs wanneer ge hen bestraft, dat alles, wat gy doet, redelyk is en voor hun nut en noodzakelyk; en dat het niet geschied uit Eigenzinnigheit, Drift of Grilligheit, wanneer ge hun iets gebied of verbied. Dit zyn zy bekwaem om te kunnen verstaen; en geen Deugt is 'er, waer toe zy moeten worden aengezet, of geene Ondeugt, waer van zy moeten worden afgehouden, waer van ik oordeele, dat zy niet kunnen overtuigt worden; maer het moet geschieden door zulke *Redenen*, die met hunne Jaren en Verstant overeenkomen, en die altyd *in zeer weinige en duidelyke Woorden* moeten voorgestelt worden. De Gront, waer

op verscheiden Pligten gebouwt zyn, en de Bronaders van Recht en Onrecht, waer uit zy ontspringen, zyn mogelyk niet gemaklyk te brengen of te leggen in de Gemoederen van volwasfene Mannen, indien zy niet gewoon zyn hunne Gedachten af te trekken van in het algemeen aengenomene Gevoelens. Hoe veel minder dan zyn Kinderen in staet om te *redeneeren* uit vergehaelde Grontbeginselen. Zy kunnen de Kracht van lang aeneengeschakelde Gevolgen niet bevatten. Die *Redenen*, welke hen bewegen zullen, moeten hen als in 't oog loopen, met hunne Gedachten overeenkomen, en van die Natuur wezen, dat zy ze als kunnen voelen en tasten. Maer echter, wanneer men hunne Jaren, Inborst en Neiging overweegt, zullen 'er nimmer zulke Bewysredenen ontbreken, die in staet zyn hen te overtuigen. Indien 'er geene andere te vinden is, die byzonderlyk aendringt, zal nochtans altoos de volgende verstaenbaer en van kracht zyn om hen van eenige Fout af te schrikken, waer van men tot hun Nut kennisfe behoort te nemen: namelyk dat het hun tot Schande en Nadeel zal strekken, en datz' 'er u door mishagen.

Voor-
beel-
den.

LXXXII. Maer onder alle Middelen, waer door Kinderen kunnen onderwezen en hunne Zeden gevormt worden, is het duidelykste, gemakkelykste en
van

van de krachtigste uitwerking, hun Voorbeelden dier Zaken voor oogen te stellen, welke gy wenscht dat zy doen of vermyden zullen, die, wanneer zy hun met den vinger als aangewezen worden, in Voorbeelden van luiden die zy kennen, benevens eenige Aenmerkingen over derzelver Fraeiheit of Onbetaemlykheit, van grooter kracht zyn om hen ter Navolging aen te zetten of af te schrikken, dan eenige Redeneeringen, die gy 'er tegen hen over zoudt kunnen voeren. Deugden en Ondeugden kunnen door geen Woorden zoo duidelyk aen hun Verstant gebragt worden, dan de Daden van anderen hun zullen aentoonen, wanneer ge hunn' Opmerking beftiert, en hun gebied te letten op deze of gene goede of kwade Hoedanigheid in 't plegen derzelven. En de Fraeiheit of Wanvoeglykheit van vele Zaken in goede en kwade Opvoedinge zal beter geleert worden en dieper indruk op hen maken, door de Voorbeelden van anderen, dan uit eenige Regelen of Onderwys, dat hun hier ontrent kan gegeven worden.

Deze Manier moet niet alleen in 't werk gestelt worden, terwyl zy jong zyn; maer hier mede voortgevaren, zelfs zoo lang zy onder de Toevoorzigt of 't Bestier van anderen staen; ja zelfs wete ik niet, of het niet de beste Weg

is, dien een Vader kan inflaen, zoo lang als hy 't nuttig oordeelt, by eenig Voorval, iets in zynen Zoon te recht te brengen, 't welk hy in hem wenscht verbeterd te zien. Want niets is 'er, 't welk zoo gemakkelyk en zoo diep indringt in de Gemoederen der Menschē, dan *Voorbeelden*. En wat kwaet zy ook in zich zelve mogen overzien of zich zelve inschikken, 't zal hun altyd mishagen en zy zullen 'er zich over schamen, als 't hun in anderen wort aengewezen.

Slaen
of straf-
fen
met de
Roede.

LXXXIII. Belangende 't *Slaen of met de Roede straffen*, wanneer dit als het laetste Middel, noodzakelyk wort, mag men twyfen, op wat Tyd en door wien het behoort te geschieden; name-lyk terstont wanneer de Misdæet begaen wort en terwyl zy noch versch in 't geheugen legt; en of de Ouders zelve de Kinderen behooren te slaen. Wat het *eerste* belangt, ik oordeel dat het *niet terstont* behoort te geschieden, op dat 'er geen Drift mede vermengt worde; en aldus, schoon het de juiste Maet te buiten ga, echter zyn kracht niet verlieze: want Kinderen zelve weten zeer wel te onderscheiden, wanneer we iets in onze Drift doen. Maer, gelyk ik te voren gezegt hebbe, dat heeft by hen de grootste kracht, 't welk hun toefchynt bedaerdelyk uit de Reden hunner

Ou-

Ouderen voort te komen , en zy weten hier ontrent genoeg Onderscheid te maken. Wyders , indien gy een bescheiden Knecht hebt , die hier toe bekwaem is , en die eenig deel heeft in 't Bestier over uw Kint , (want , indien het een Opziener of Leermeeſter heeft , is 'er niet aan te twyſelen) oordeele ik beſt dat de *Smert* onmiddelyk *van eens anders Hant* kome , hoewel op Bevel der Ouderen , die de Straſ moeten zien uitvoeren. Hier door wort het Gezag der Ouderen bewaert ; en de Afkeer van 't Kint , om de Pyn , die het lyd , zal zich eer wenden op den genen , die ze hem onmiddelyk aendoet. Want ik zou zelden een *Vader* raden *zyn Kint te ſlaen* , ten zy in zeer dringende Noodzaeklykheit , en als het laetſte Middel ; en dan zal 't mogelyk van nut wezen om het zoo te doen dat het Kint het niet ras vergeet.

LXXXIV. Maer , gelyk ik hier boven bewcert hebbe , *Slaen* is het ergſte en hierom 't laetſte Middel om in het tuchtigen van Kinderen in 't werk geſtelt te worden , en dat alleen in Gevallen van den uiterſten Nood , na dat alle zachte Middelen beproeft en vruchteloos bevonden zyn : 't welk , indien 't naeuwkeurig wort in acht genomen , zal men zelden verpligt zyn tot Slagen te komen. Want , dewyl 't niet wel te begrypen

pen is , dat een Kint dikwils , indien ooit , zyn Vaders onmiddelyk Gebod zal betwiften , in eenig byzonder Voorval , en dat de Vader zyn volftrekt Gezag nooit , als een onverbreekbare Wet zal doen gelden , ten aenzien van alle kinderachtige en onverschillige Daden , waer in zyn Zoon zyne Vryheit moet hebben , of ten aenzien van 't gene hy leert of daer hy in vorderen moet , waer in geen Dwang mag plaets hebben ; blyft 'er alleen over 't verbieden van eenige Daden , die ondeugende zyn in zich zelve , ontrent welke een Kint bekwaem is tot *Hartnekkigheid* en by gevolg Slagen kan verdienen ; en aldus zullen 'er maer weinige Gelegenheden zyn tot deze Tuchtoeffening by ieder een , die naer behooren de Opvoeding van zyn Kint wel in acht neemt en beftiert (1). Want aen wat Ondeugden kan een Kint , in de

(1) Deze laetste Woorden binden hier zeer krachtig in de Redeneering van den Heer LOCKE ; want anderszins ziet men , helaes , al te dikwils dat een ongehoorzame Zoon de Geboden van zynen Vader betwift ; en aen den anderen kant , dat een Vader , als uit Weerwraek , zynen Zoon geen Vryheit laet in onverschillige zaken. Maer 't is zeker , dat men dan tevens ontdekt , hoe de Lesfen van vroege Tucht niet in acht genomen zyn , en te veel Vryheit , het zy door den Vader , het zy door de Moeder , gelaten is.

de eerste zeven Jaren, zich schuldig maken, dan aen Leugens en eenige kwaet-aerdige Treken? en als die, na 't onmiddelyk Verbod van den Vader, meer malen bedreven worden, kan het Kint veroordeelt worden als *bartnekkig* en de Kastyding van de Roede verdienen. Indien eenige ondeugende Neiging in uwen zoön ten eersten en zoo ras gy ze bemerkt, behandelt wort naer behooren, eerst als met groote Verwondering, en dan, wanneer hy 'er ander mael in vervalt, afgekeurt en verboden door het streng Gezigt van een Vader, verzelt van de Verachting van den Opziener of Leermeester en alle, die rontsom hem zyn, en door eene verdere behandeling, die overeenkomstig is met den verachtelyken staet, waer in hy zich gebragt heeft, door zyn kwaed Gedrag, gelyk ik voor henen hebbe aengeraden (*), en wanneer (*) § dit duurt tot dat hy gevoelig en beschaemt wort over zyn Misflag; dan verbeelde ik my zal 'er geene andere Bestraffing noodig wezen, en 't zal nimmer tot Slagen komen. De Noodzakelykheit om tot zulk een Kastyding over te gaen ontstaet doorgaens alleen uit vroeger Toegeeflykheit of verwaerloozing. Indien 'er van den aenbeginne op ondeugende Neigingen gelet wert, en de eerste Ongeregeltheden, die zy veroorzaken, door deze zachte Middelen wer-

den verbetert; wy zouden zelden met meer dan eene Ongeregeltheit te gelyk te doen hebben, die gemakkelyk zou kunnen te recht gebragt worden, zonder eenig Gerucht of Geraes, en zy zou zulk een harde Tucht als Slagen niet vereifchen. Aldus konden de Gebreken, één voor één, naer mate dat zy zich ontdekken, alle worden uitgeroeit, zonder eenige Teekenen of Geheugen, dat zy 'er immer geweest waren. Maer, wanneer wy hunne Fouten door Toegeefflykheit en het involgen onzer Kleinen laten opgroeien, tot dat zy weêrbarftig en de Fouten menigvuldig geworden zyn, en der zelve affchuwlykheit ons befchaemt en moeilyk maekt, worden wy genoodzaekt als tot den Ploeg en de Egge te komen en de Schup en Spade moeten zeer diep in den gront gaen om tot den Wortel te geraken; en al de Kracht, Kundigheit en Vlyt, die wy kunnen te werk ftellen is naeuwlyks genoeg om dezen bedorven Kweektuin, met Onkruid overgroeit, te zuiveren, en ons ter bekwamer tyd op Vruchten te doen hopen, ter vergelding van onzen Arbeid.

LXXXV. Indien men dezen Weg recht inflaet, zal het en voor Vader en voor Kint de moeilykheit uitwinnen van herhaelde Geboden, en vermenigvuldigde Regelen van iets te doen of te laten. Want ik ben van gedachten, dat
men

men van geene Daden, die op ondeugende Hebbelykheden kunnen uitloopen, en die de eenigen zyn, waer in een Vader met zyn Gezag moet tuffchen beiden komen, den Kinderen eenig Verbod moet opleggen, voor en al eer zy 'er fchuldig aen bevonden worden. Want zulk ontydig verbieden, indien 't al geen kwaet doet, doet het ten minften zoo veel, dat men, door deze Gebreken den Kinderen te leeren en aen de hant te geven, onderftelt dat zy 'er fchuldig aen zouden kunnen wezen, fchoon 't mogelijk veiliger voor hun zou zyn, dat zy 'er onkundig van bleven. Het beste Middel om hen te ftuiten, is, gelyk ik gezegt hebbe, zich verwondert en verbaest te toonen over alle zulke Daden, die tot ondeugendheit overhellen, zoo ras als men ze 't allereerst in een Kint befpeurt. By Voorbeelt, wanneer het allereerst op een Leugen of eenige andere kwaden Trek betrapt wort, is het eerfte Middel om 'er tegen hem van te fpreken, als van *een vreemde afgrysfelyke zaak*, welke men zich nooit zou hebben kunnen verbeelden dat het zou hebben durven doen, en het zich aldus hier over ten uiterften te doen fchamen.

LXXXVI. Waerschyntlyk zal men my hier op tegenwerpen, dat, wat ik my moge verbeelden van den handelbaren Aert der Kinderen en het krachtig Ver-

mogen dezer zachter Middelen van Schande en van Eer; de Ondervinding echter leert, dat 'er menigen zyn, die zich nooit zullen begeven tot hunne Boeken en tot het gene zy behooren te leeren, ten zy ze 'er met Slagen toe gedreven worden. Dit, vrees ik, is enkel de Tael van de gemeene Schoolen en de Gewoonte, die nooit toegelaten hebben, dat de andere Manier naer behooren beproeft is, op plaetsen, daer men ze in gebruik kon brengen. Want anderszins, *waerom heeft bet Latyn en Grieksch de Roede van nooden, terwyl Franschen Italiaensch zonder dezelve geleert worden?* De Kinderen leeren dansen en schermen, zonder de Roede; ja cyferen, teekenen en dergelyke; zy geven zich hier toe genoeg over zonder geslagen te worden: 't welk achterdenken moet baren, dat 'er iets vreemts, iets onnatuurlyks en iets onaengenaems voor der Kinderen Jaren moet wezen in 't gene de *Latynsche* Schoolen vereischen, of in de Leerwyze, die hier in gebruik is, waer toe de Kinderen niet, zonder de Strengheit van Plak of Roede, en dan noch zeer bezwaerlyk, kunnen gebragt worden, of anders dat het een Misflag is, dat deze Talen niet zonder Slagen kunnen geleert worden.

LXXXVII. Maer laet ons onderstellen dat sommigen zoo onachtzaam en lui zyn, dat

dat zy door de voorgestelde zachte Middelen niet tot leeren zullen gebragt worden: want wy moeten toestaen, dat 'er Kinderen van allerhanden Inborst zullen gevonden worden; hier uit volgt echter niet, dat de ruwe Tucht van Stok en Plak en Roede aen allen moet te werk gestelt worden. Ook kan men geenszins hier uit besluiten dat een Kint niet zou te leiden of te regeeren wezen door die zachter manier van Bestier, ten zy men in alles hier van de Proef genomen heeft; en indien deze zachter Middelen hem niet kunnen bewegen tot het aenwenden zyn'er Pogingen, om alles te doen, wat in zyn Vermogen is, willen we geen Verschooning inbrengen voor de weerspannigen. Slagen zyn voor zulken de eigenlyke Hulpmiddelen; maer Slagen, die op eene gansch andere wyze moeten gegeven worden dan men gewoon is. Een Jonge, die moedwillig verwaerloost zyn Les te leeren, en halfterrig weigert iets te doen, dat hy doen kan, en 't gene zyn Vader van hem eischt, en waer over deze met een volstrekt en ernstig Bevel zich uitdrukt, moet met geen twee of drie klappen om de ooren in toorn worden getuchtigt, om dat hy zyn Tack niet volbrengt, en dezelfde Straf moet niet by ieder dergelyke Misflag eens en andermael en gedurig herhaelt worden; doch wanneer het zoo

verre

verre gekomen is, dat de Moedwilligheid duidelyk blykt, en de Slagen noodzaeklyk maekt, oordeele ik, dat de Kastyding met meer Bedaertheit, maer ook strenger behoort te geschieden, en het slaen, dat altoos met Vermaningen behoort verzelt te gaen, moet zoo lang duuren, tot dat deszelfs Indruk op het Hart duidelyk te lezen is in het Gelaet, in de Stem en de Onderwerping van 't Kint, en dat hy minder gevoelig is over de Smert, dan over de Misdact, waer aen hy schuldig geweest is, en waer over hy nu een waer Berouw en Leetwezen toont. Indien zulk een Tuchtiging, weinige reizen, by bekwame Tuschenpoozen beproeft en met de uiterste strengheit uitgevoerd, met kenbaer ongenoegen van den Vader, geen uitwerking doet, het Gemoed niet verandert en in 't vervolg geene Onderwerping te weeg brengt, wat kan men dan van Slagen hopen, en met wat oogmerk zal men ze dan in 't werk stellen? *Slaen*, als 'er geen Goed uit te wagten is, zal eer aengezien worden als de Verwoedheit van een razenden Vyant, dan als de Genegenheit van een medelydenden Vrient en zulk een Kastyding strekt alleen om iemant te tergen zonder eenig hope van Verbetering. Indien een Vader 't ongeluk heeft van zulken kwaetaerdigen, onhandelbaren Zoon te hebben, weet ik niet wat 'er meer voor
hem

hem aen te doen is dan hartelyk voor zulk eenen te bidden. Maer, ik ben van Verbeelding, wanneer men van den aenbeginne den rechten Weg met de Kinderen inflaet, dat 'er weinigen zulke zullen gevonden worden; en indien 'er eenige dergelyke Voorbeelden zyn, zy strekken tot geen Regel voor de Opvoeding van anderen, die van beter Aert zyn en met meer vrucht kunnen geleid worden.

LXXXVIII. Indien gy een *Opziener* Leermeester. of *Leermeester* kunt krygen, die zich zelve in 's Vaders Plaets rekerkt, als belast met zyne Zorge, en die 't Gewigt dezer dingen wel begrypt; deze, indien hy zich in den beginne toelegt om ze in 't werk te stellen, zal naderhant zeer weinig Werk vinden; en gy zult, vertrouwe ik, in korten tyd uwen Zoon zoo wel in Geleertheit als in Wellevendheit, verder gevordert vinden, dan gy misfchien u verbeelt. Maer laet hem in geenen deele immer toe om uwen Zoon te slaen zonder uwe Toestemming en Bevel, ten minsten tot dat ge van zyne Bescheidenheit en Inborst behoorlyke Ondervinding hebt. Maer echter, om zyn Gezag by zynen Leerling op te houden, moet gy, behalven dat ge voor uwen Zoon verbergt, dat hy geen Magt heeft om hem te slaen, alle mooglyke zorge dragen van zelve hem met alle Eerbiedigheit te behandelen, en te maken dat uw
ge-

geheele Huisgezin insgelyks doe. Want het is niet te verwachten dat uw Zoon eenige achtginge zal hebben voor iemand, welken hy ziet dat by u of zyne Moeder of by anderen in Kleinachting is. Indien gy hem Verachtginge waerdig oordeelt, hebt ge eene slechte Keuze gedaen, en indien gy eenige Kleinachting voor hem betoont, zal hy bezwaerlyk die van uwen Zoon ontgaen: en wanneer dat immer gebeurt; welk eene Waerde en welke Bekwaemheden hy voor zich zelve moge bezitten, zy zyn voor uw Kint allen vruchteloos en kunnen hem naderhand nimmer te stude komen.

LXXXIX. Gelyk 's Vaders Voorbeeld het Kint Eerbied moet leeren voor zynen Leermeester, zoo moet het Voorbeeld van dezen het Kint opleiden tot alles, wat hy 'er van wil gedaen hebben. Zyne Werken moeten in 't allerminst niet stryden tegen de Woorden van zyne Lesfen, ten zy hy zynen Leerling op den verkeerden Weg wil brengen. Vrachteloos zal een Leermeester hem onderhouden over 't beteugelen zynen Hartstochten, wanneer hy zyne eigene den ruimen toom viert; en het is iedel eenige Ondeugt of Onbetaemlykheit in zynen Leerling te willen te recht brengen, die hy zich zelve inwilligt. Kwade Voorbeelden worden altoos meer nagevolgt dan goede Regelen; en derhalven moet

moet hy hem altoos zorgvuldig voor den Invloed van kwaden Voorgang behoeden, voornamelyk voor de Voorbeelden van Dienstboden, die de gevaerlykfte zyn van allen. Van dezer Gezelschap moet hy worden afgehouden, niet door eenig Verbod; want dit zal hem noch grager maken; maer door andere reets' gemelde Middelen (*).

(*) §

L XIX.

Gou-

verneus

XC. In alles, wat de Opvoeding, der Kinderen betreft, is 'er niets, waer op mooglyk minder gelet wort en 't welk moeiliker valt om wel in acht te nemen, dan 't volgende; namelyk, dat zoo ras de Kinderen beginnen te spreken, zy een *befcheiden*, *bezadigt* en *verftandig* menfch by zich behooren te hebben, wiens zorge behoort te wezen om hun goede Indrukfelen te geven en hen af te houden van alle Kwaet, voornamelyk de Befmetting van flecht Gezelschap. Deze Bediening vereifcht, myns Oordeels, groote *Bezadigtbeit*, *Gematigtbeit*, *Teederbeit*, *Naerftigbeit* en een *befcheidene Opzettendbeit*; Hoedanigheden waerlyk, die zeer moeilik ergens by malkander te vinden zyn, in luiden, die zich hier toe overgeven voor een gemeen Loon. Wat de Kosten betreft, ik oordeele dat 'er geen Gelt, ten aenzien van Kinderen, beter kan befteed worden, en derhalven, fchoon het kostelyker valt dan de gewoone Manier kan men het echter niet

niet te duur rekenen. Hy, die, 't koste wat het wil, zyn Kint een welgeaert Gemoed bezorgt, voorzien van goede Grontbeginfelen, genegen tot Deugt en alles wat nut is, en verfiert met Beleeftheit en Wellevendheit, doet voor hem een beter en nutter koop, dan of hy zyn Gelt besteedde om zyne Landeryen met een nieuw stuk Gronts te vermeederen. Spaer zoo veel 't u welgevult aen Poppe-Goed en Speeltuig, Zyde Stoffen en Linten, Kantten en andere noodelooze Uitgaven; maer zyt niet karig in een stuk van zoo veel noodzakelykheit als dit. Het is geen goed Overleg van Huishouding de Rykdommen van uw Kint te doen aengroeien en zyn Gemoed arm te maken. Ik heb dikwils met groote Verwondering de luiden hun Gelt overdadig zien verkwisten aen 't opschikken hunner Kinderen met fraeie Kleederen, hunne Kamers pragtig te versieren, hen te voeden met alle Lekkernyen, en hun meer Knechts te vergunnen dan genoeg en van eenig nut was, doch die tevens hunne Zielen van Honger lieten sterven en geene genoegsame zorge droegen om dat gene te dekken, 't welk de schandelykste Naektheit is, namelyk hunne natuurlyke snoode Neigingen en Onkunde. Dit kan ik niet anders aenmerken dan een Slagtoffer aen hunne eigene Verwaentheit, naerdien 't meer hunne

Groots-

Grootsheit te kennen geeft dan eene ware Zorge voor het Welwezen hunner Kinderen. Al wat gy te koste legt ten nutte van uw Zoons Gemoed, is een bewys uwer ware Liefde, schoon het strekken moge tót Vermindering van zyne Schatten. 't Is byna onmooglyk dat men van een verstandig en goed Man niet zou denken dat hy groot en gelukkig is, of dat hy 't in der daet niet wezen zou. Maer een dwaes of ondeugend Mensch kan noch groot noch gelukkig wezen, wat Schatten hem mogen worden nagelaten. En ik durf vragen of 'er geen Menschen in de Werelt zyn, die een verstandig Man niet liever tot Zonen zou wenschen, met Vyfhondert Ponden Inkomsten 's Jaers, dan anderen, die hy kent, met Vyfduizent Ponden.

XCI. De Overweging der Kosten behoort 'derhalven den genen niet af te schrikken, die ze begelden kan. De grootste Zwaarigheid hier ontrent bestaet in een *bekwaem Man* te vinden. Want zulken, die noch jong zyn, of geene gemeene Verdiensten en Deugt bezitten, zyn tot deze Bediening onbekwaem, en anderen, die rykelyker van deze Hoedanigheden bedeeft zyn, zullen bezwaerlyk te brengen wezen, om dezen Last op zich te nemen. Hier om dient men vroeg uit te zien en overal ront te zoeken; want de Werelt heeft Menschen van allerhan-

de foort. Ik erinner my, hoe *Montaigne* in eene zyner Proeven (1) zegt, dat de Geleerde *Castalio* genoodzaekt was te *Bazel* houten Tafelborden te maken om niet van Honger te sterven; terwyl de Vader van den eerstgemelden vry wat Geld voor zulken *Gouverneur* over zynen Zoon zou hebben willen geven, en *Castalio* zeer gewillig zulk een Bediening op redelyke Voorwaerden zou omhelst hebben; maer dit viel voor, by gebrek van onderlinge kennis aen mal-kander.

XCII. 't Moet u niet verwonderen, indien gy 't moeilyk vint zulk een Op-ziener, als wy verlangen, aen te treffen. Ik kan alleenlyk zeggen, spaer 'er geene Zorge of Kosten aen om zulken Man te krygen. Door dit Middel kan men alles bekomen; en ik durvé u verze-ke-

(1) Te vergeefs zou men in de *Proeven* van *MONTAIGNE* zoeken, dat *CASTALIO* houten Tafelborden te *Bazel* gemaakt heeft. De Heer *LOCKE* moet dit elders gelezen hebben. *Montaigne* zegt alleen „ dat in zynen tyd twee „ uitmuntende Personaedjen van Armoede ge- „ storven zyn: *Lilius Gregorius Giraldu* in *Ita-* „ *lie* en *Sebastianus Castalio* in *Duitschblant*; en „ hy gelooft dat menig, indien hy 't geweten had, „ hun met eenigen bystant zou hebben willen „ helpen, duidelyk te kennen gevende dat hy „ zelve hier toe edelmoedig genoeg zou wezen.

keren, indien ge 'er eenen krygt, die goed is, gy zult u nimmer de Kosten beklagen; maer altoos 't Genoegen hebben van te denken, dat ge uw Gelt nergens beter aen besteed hebt. Maer vooral neem niemant alleen op Raed van Vrienden, of uit enkele Bermhartigheid, of op groote aenprijzingen. Ja, indien gy naer behooren wilt te werk gaen, zal de Naem en Achtung van een nuchter en bekwaem Man, en dat hy een grooten Voorraad van Geleertheit bezit ('t welk gemeenlyk alles is, wat men in een Opziener of Leermeester vereischt) u niet genoeg wezen om van dienst te zyn. In deze Keuze moet ge zoo keurig wezen als of ge een Vrouw voor hem zocht; want gy behoort te denken dat ge hem niet nemen kunt op de Proef en naderhant weêr veranderen; dit zou groot ongemak voor u en noch grooter voor uwen Zoon veroorzaken. Als ik de Angstvalligheden overwege en de Voorzorgen, welke ik u hier voorlegge, dunkt my, dat het schynen moet als of ik u iets aenried, enkel als om het u voor te stellen, maer niet om het wezentlyk te doen. Maer, als men nagaet, wat het Werk van een *Gouverneur*, die zich wel zal kwyten, al inheeft, en hoe verre dit afwykt van de Gedachten van velen, zelfs van die genen, die zich tot deze Bediening aanbieden, dan zal men mogelyk niet vreemt van myne Gedachten we-

zen, dat iemant, die bekwaemheit genoeg bezit om hét Gemoed van een jong Heer van Geboorte te vormen, niet overal by den weg te vinden is, en dat 'er meer dan gemeene Zorge vereifcht wort in hem te kiezen, of dat men anders in zyn oogmerk zal misfen.

XCIII. Het Karakter van een nuchteren en bekwaem Man en een Man in de Letteren geoeffent, wort van ieder in een *Gouverneur* van zulke jonge Luiden verwacht. Dit rekt men in 't algemeen genoeg, en 't is alles, waer de Ouders gewoonlyk op zien. Maer, wanneer zulk een in zynen Leerling al het *Latyn* en al de Redeneerkunde heeft uitgestort, die hy van de Hooge Schole gebragt heeft, zal dan de Jongeling met alle deze bagaedje een welbeschaeft Heer wezen? of kan men verwagten, dat hy welleverder zyn zal, beter kundig in de Werelt, beter onderricht in de ware Gronden van Deugt en Edelmoedigheid dan zyn jonge *Gouverneur* zelve.

Om een jongen Heer van aenzien naer behooren te vormen, is 't dienstig dat zyn *Gouverneur* zelve wel opgevoed zy, dat hy zyn Werelt kenne, en de Maten van Beleeftheit, in alle de Verscheidenheit van Personen, Tyden en Plaetsen, en zynen Leerling, zoo veel als deszelfs Jaren toelaten, bestendig alle deze Dingen doe in acht nemen. Dit

is een kunst, die uit de Boeken niet geleert noch in dezelve kan onderwezen worden. Zy kan niet anders verkregen worden dan doorgoed Gezelschap, gepaert met Opmerking. De Kleermaker kan zyn Kleed maken naer de Mode en de Dansmeester eene Houdinge geven aen zyne Bewegingen. Maer geen van beiden, schoon zy hem Bevalligheit byzetten, kunnen hem een wel opgevoed Man maken; zelfs niet al bezat hy 'er noch de Geleertheit by, die, indien zy niet wel bestiert wort, hem onhebbelyker en ondraeglyker maekt in Gezelschap. 't Is de Welgemaniertheit, die een Glans verspreid over alle zyne andere goede Hoedanigheden, en ze hem van nut maekt, door hem de Achtting en Genegeheit te doen verkrygen van allen, die met hem omgaen. Zonder Welgemaniertheit doen zyne andere Volmaektheden hem voor verwaent, trots, hoogmoedig, of dwaes verslyten.

Moed heeft in een Man, die niet wel opgevoed is, de zweem van Beestachtigheit, en kan 'er zelfs 't Vermoeden niet van ontgaen; Geleertheit wort Pedantery; Vernuft Gekkerny; Openhartigheit Boersheit; Goedhartigheit Vleierry: in 't kort hy kan geen eene goede Hoedanigheit bezitten, die door Gebrek van Welgemaniertheit niet ten zynen nadeele en als wanstallig zal verdraeit wor-

den. Ja Deugt en Bekwaemheden, al krygen zy haren behoorlyken Lof, zyn echter niet genoeg om iemand in alle Gezelschappen wel te doen ontfangen en welkom te maken. Niemand genoegt zich met ruwe Diamanten, noch draegt ze ongeslepen, om voordeelig te voorschyn te komen. Wanneer zy geslepen en in Gout of Zilver gevat zyn, dan geven ze eerst recht haren luister. Goede Hoednigheden zyn de ware Rykdommen des Gemoeds; maer goede Opvoeding en Welgemaniertheit doen ze afsteken; en hy, die aengenaem wil wezen, moet zyne Daden Schoonheit, zoo wel als Kracht byzetten. Ware Verdiensten en zelfs, die nut zyn voor anderen, zyn niet genoeg; een bevallige Manier en Houding, in alles, maekt ze sierlyk en behaeglyk; en in de meeste Gevallen is de Manier, waer op iets gedaen wort, van grooter Nadruk dan de Zaek zelve; en hier van hangt het Genoegen en de Wansmaek af, waermede zy wort aengenomen. Dit derhalven, 't welk niet gelegen is in het wel afnemen van zyn Hoed, noch in 't maken van Komplimenten, maer in eene behoorlyke en ongedwongene Schikking van zyn Tael, Gelaet, Bewegingen, Houding, Plaetsing en dergelyke, volgens de Personen, waermede men te doen heeft, of de Gelegenheden, waer in men zich be-

vint,

vint, en 't welk alleen door Hebbelykheit en Gewoonte kan geleert worden; dit zegge ik, schoon het boven 't bereik der Bekwaemheit is van de Kinderen en de Kleinen hier mede niet behooren gekwelt te worden, behoort echter begonnen en ten grooten deele geleert te worden van een jongen Heer, terwyl hy noch onder zynen *Gouverneur* is, eer hy in de groote Werelt gebragt wort om op zyn eigen beenen te staen: want dan is 't gemeenlyk te laet om te kunnen hopen, dat men verscheiden' aengewende Onbetaemlykheden, die in Geringheden gevonden worden, zal hervormen. Want het Gedrag is niet gelyk 't wezen moet, tot dat het in allen deele natuurlyk geworden is, en, even als de Vingers van een bekwamen Muzikant, zonder moeite, zonder gedachten, als in een welluidende Order valt. Indien iemants Gedachten met eene bekommerlyke Oplettendheit worden bezig gehouden over iets in zyn Gedrag, zal zyne Houding, in plaets van hier door verbeterd te worden, gedwongen, styf en onbevallig wezen.

Daerenboven moet dit Gedeelte der Opvoeding allernoodzaaklykst door de Hant en Zorge van een *Gouverneur* worden gevormt, om dat, hoewel de Misflagen tegen de Welgemaniertheit de eersten zyn, die aen anderen in 't oog val-

len, zy echter de laetsten zyn, die ons vertelt worden. Niet om dat de kwaetsprekende Werelt niet gereed genoeg is, om 'er over te redeneeren; maer, om dat zulks altyt geschied achter den rug van den genen, die zyn voordeel behoorde te kunnen doen met haer Oordeel, en zich verbeteren volgens hare Berispingen. Dit stuk is waerlyk zoo reeder om 'er zich mede te bemoeien, dat zelfs zy, die waerlyk onze Vrienden zyn, en van harten onze Verbetering wenschen, dit naeuwlyks ooit durven melden en hun, die zy beminnen, durven zeggen, dat zy in deze of die Gevallen zondigen tegen de Welgemaniertheit. Mislagen in andere Gevallen kan men dikwils met Beleeftheit makender aentoonen; en 't sryd niet tegen de goede Zeden of de Vrientschap iemand in andere Fouten te recht te brengen; maer de Welgemaniertheit zelve laet niet toe deze snaer te roeren of een ander eenigen schyn te geven dat hy door Gebrek van Welgemaniertheit misdoet. Zulk eene Onderrichting kan alleen komen van die, welke eenig Gezag over hem hebben; en zelfs van dezen valt het hard en smartelyk voor een volwasfen Man om ze te hooren; en hoe zachtzinnig dit geschiede, 't valt moeilyk te verduwen voor ieder een, al heeft hy noch zoo weinig Verkeering
met

met de Werelt genooten. Hierom is het noodzakelyk, dat dit stuk de voornaemste Zorge van den *Gouverneur* behoort te wezen; namelyk dat, zoo veel als mooglyk zy, eene hebbelyke Bevalligheid en Beschaeftheit in zynen Voedsterling, ontrent al zyn Gedrag en Houding, gebragt worde, eer de Jongeling zyn Opzigt verlaet; en dat hy geen Raed ten dezen aenzien meer noodig hebbe, wanneer hy geenen tyd noch genegenheit heeft om ze te ontfangen, of geen Mēsch meer overig om hem hier in Raed te geven. De *Gouverneur* moet derhalven, in de eerste Plaets, welgemanierd wezen: en een jong aenzienlyk Heer, die deze ééne Hoedanigheid van zynen *Gouverneur*, verkrygt, zal met groot Voordeel in de Werelt verschynen en bevinden, dat deze ééne Volmāektheit hem een ruimer wēg baent, om meer Vrienden te winnen, en hem dieper in de Werelt te brengen, dan alle moeilyke Woorden en zelfs wezentlyke Wetenschappen, die hy heeft aangewonnen door de Vrye Kunsten, of den geheelen kreits der Geleertheit van zynen Leermeester. Niet evenwel, dat deze behoort verwaerloost te worden, maer alleen geenszins de Voorkeur moet hebben, of gedult worden dat de Welgemaniertheit hier om eenigszins zou lyden.

XCIV. Behalven de Welgemaniertheit,

heit, moet de *Gouverneur* de Werelt wel kennen: de Neigingen, den Aert, de Dwaesheden, de Bedriegeryen en andere Gebreken der Eeuw, waer in hy leeft, en voornamelyk die van 't Lant, waer in hy woont of verkeert. Deze behoort hy in staet te zyn om zynen Leerling te kunnen aentoonen, zoo ras hy hem hier toe in staet vint. Hy moet hem de Menschen en hunne Karakters leeren kennen, hunne Zeden en Manieren; hy moet het Momaengezigt afrukken, waer mede zy, om hun onderscheiden Beroep of uit verscheidene Voorwendfels, zich bedekt houden, en maken dat zyn Leerling wete, wat zich onder dezen valschen schyn verborgen houd, op dat hy, (gelyk onervarene Jongelingen, indien zy niet gewaerschouwt worden, bekwaem zyn hier toe te vervallen) niet het eene voor 't ander neme, niet naer het uiterlyk oordeele, noch door den schyn zich late verblinden en zich inluien door schoone woorden, een minzaam Gedrag en verpligtende Gediensfigheit. Een *Gouverneur* moet zynen Voedsterling leeren te gissen naer de Oogmerken van luiden, waermede hy te doen heeft, en daer tegen op zyn hoede te zyn, noch met te veel Achterdocht, noch met te veel Vertrouwen; maer als de Jongeling te veel overhelt naer den eenen of den anderen kant, moet hy hem te recht brengen

gen en naer den anderen kant doen overflaen. Hy moet hem, zoo veel mooglyk is, uit zulke Teekenen, die best kunnen ſtrekken om te toonen wat de Menſchen zyn, gewennen een recht Oordeel over hen te vellen, en 't inwendige van hun Gemoed te ontdekken, 't welk zich menigmael vertoont in geringe Dingen, voornamelyk wanneer de luiden niet opgepronkt voor den dag komen, of niet op hunne hoede zyn. Hy moet hem getrouwlyk van den ſtaet der Werelt onderrichten; en hem bekwaemmaken om zich de Menſchen niet beter of erger te verbeelden dan zy waerlyk zyn. Aldus zal hy, by veilige en ongevoelige Trappen, hem van een Kint tot een Man maken; 't welk de hachlykſte Stap is in den ganſchen Loop van zyn Leven. Hier op behoort dan zorgvuldig acht gegeven te worden, en dit moet een Jongeling met groote Naerſtigheit overgelevert worden, en men behoort hem niet, gelyk nu gemeenlyk geſchied, van 't Beſtier van zynen *Gouverneur* af te nemen, en hem op een ſtel en een ſprong, onder zyn eigen Beſtier in de groote Werelt te voeren, 't welk niet geſchied zonder openbaer Gevaer van zyn onmiddelyk Verderf; alzoo 'er niets menigvuldiger is dan Voorbeelden van de groote Losheit, Buitensporighoit en Ongebondenheit, waer in jonge luiden vervallen zyn, zoo

ras als men hen heeft vrygemaekt van eene strenge en naeuwgezette Opvoeding; 't welk, myns oordeels, voornamelyk kan toegeschreven worden aen de slechte Manier hunner Opvoeding, voor al in dit stuk. Want, naerdien zy zyn opgebracht in eene groote Onkunde van 't gene de Werelt waerlyk is, en zy die een geheel en al anders vinden dan hun geleert is, dat zy wezen zou, en die zy zich verbeeld hebben zoo te zyn als hun geleert is, wort hun lichtelyk door een ander soort van *Gouverneurs*, die hun zekerlyk zullen ontmoeten, wys gemaekt, dat de Tucht, waer in zy gehouden zyn, en de Lesfen, die men hun gegeven heeft, alleen de gewoone Sleur zyn der Opvoeding en Teugels voor de Kintsheit; dat de Vryheit, die den Mensch toekomt, alleen bestaet in 't volle Genot hunner Lusten, die men hun voorhenen verboden heeft den ruimen toom te vieren. Zy vertoonen den Nieuweling de Werelt als vol van Exempelen van zulk een heerlyk Gedrag; men doet ze hem in grooten getale in de oogen schitteren, waer door zyn Gezigt begint te schemeren. Myn Jongeling, die niet in gebreke blyft van te willen toonen dat hy een Man is, zoo wel als eenige andere Jonkertjes van zyne Jaren, geeft zich over aen alle de Ongeregeltheden, welke hy in d'allerongebondensten

sten vint; en aldus dingt hy naer Achtting en eene Vertoonning van manbare Jaren, door 't vertrappen der Zedigheid en Soberheit, waer in hy tot noch toe gehouden is; en hy rekent het braef, zoo ras als hy in de Werelt verschynt, uit te munten en zich aen te kanten tegen alle Regelen van Deugt, die hem door zynen *Gouverneur* zyn ingeprent.

Een der beste Middelen, om dit Onheil voor te komen, is naer myne Gedachten om hem de Werelt te toonen, gelyk zy wezentlyk is, alvoréns hy 'er geheel en al inkomt. Hy behoort by Trappen onderricht te worden van de Ondeugden, die in de Mode zyn, en gewaerschouwt van den Toeleg en oogmerken der genen, die hun werk zullen maken om hem te bederven. De Kunstnaryen, die zy in 't werk stellen en de strikken, die zy spannen, moeten hem vertelt worden; en hem nu en dan de droevige of belachlyke Voorbeelden der genen voor oogen gestelt, die door deze Middelen anderen bederven of hier door bedorven worden. De Eeuw zal waerschynlyk geen Gebrek hebben van Voorbeelden, die hem tot een Baek kunnen verstreken; op dat hy door de Ongevallen, Ziekten, den Bedelzak, en de Schande van Jongelingen van goede Hoop, die dus tot hun Verderf gebragt zyn, moge leeren omzigtig zyn, en
zien,

zien, hoe die zelfde Perfonen, die onder den fchoonen fchyn van Vrientschap hun Verderf hebben veroorzaekt, en de hant leenden om hen te plukken en berooven, terwyl ze hen in den gront hielpen, de eerfte zyn om hen te verachten en te verwaerloozen in hunne elende: op dat de Voedfterling, alvorens eene droevige Ondervinding hem dit leere, moge zien, dat allen, die hem trachten te overreden om de verftandige Waerfchouwingen van zynen *Gouverneur* niet te volgen, noch te luiften naer den Raed, die zyne eigene Reden hem ingeeft, ('t welk den kwaden Raedsluiden luft den Naem te geven van zich door anderen te laten regeeren) dit alleen doen om zelve zich de Regeering over hem aen te matigen, en hem te willen wys maken dat hy als een Man op zyn eigen Beenen staet, dat hy naer zyn eigen Bestier en Begrip te werk gaet, en zyn eigen Genoegen volgt; terwyl hy in der daed en Waerheit net als een Kint, geheel en al door hen geleid en vervoert wort tot die Ondeugden, die meeft tot hun oogmerk dienen. Dit is een Kundigheid, die een *Gouverneur* hem by alle Gelegenheden behoort in te prenten, en door alle Middelen hem moet zoeken te doen begrypen, en volkomen te doen goedkeuren.

Ik weet, hoe men dikwils gewoon is te zeggen; dat de Gebreken dezer Eeuw

aen een Jongeling te ontdekken, even zoo veel is, als of men ze hem leerde. Dit, beken ik, is ten grooten deele waer, naer dat deze Ontdekking geschied, en derhalven wort hier toe een bescheiden Man, een Man van Verstant vereischt, die de Werelt kent, en kan oordeelen over den Inborst, Neiging en het Zwak van zynen Voedsterling. Ook moet men zich wyders erinneren, dat het tegenwoordig niet mooglyk is (gelyk het mischien, voor dezen was) om een jongen Heer van goeden Huize van de Ondeugt te weêrhouden, door eene volkomene Onkunde in dezen opzigte, ten zy men hem al zyn Leven als een Vogel in de Muit wil opsluiten, en nooit in eenig Gezelschap laten komen. Hoe langer hy dus geblindhokt gehouden wort, hoe hy minder zal kunnen zien, als hy eens in 't heldere 't daglicht komt, en hoe hy meer gevaer loopt om zich zelve en anderen ten prooi gestelt te worden. Een Jongman van Jaren, die, schoon hem de Baert voor lang is uitgegroeit, met al zyn Deftigheid, echter als een Kint te voorschyn komt, zal niet missen alle de oogen en 't Geschreeuw der gansche Vlucht van Spotvogelen der geheele Stad tot zich te trekken; onder welke geen Roofvogelen zullen ontbreken, die terstont op hem zullen aenvliegen.

De

De eenigste Bescherming tegen de Werelt is eene grondige Kennis derzelve, waer in een aenzienlyk Jongeling van langfamer hant moet gebragt worden, naer mate hy hier toe in ſtaet is; en hoe vroeger hoe beter, indien hy in veilige en kundige Handen is om hem te leiden. Het Tooneel moet van tyd tot tyd geopent worden, zyne Intrede van ſtap tot ſtap geſchieden, en het Gevaer, dat hy te wagten heeft, met den Vinger aangewezen, ten aenzien der verſcheidene Standen, Inborſten, Oogmerken en Gezelfchappen van Menſchen. Hy moet bereid worden om zich van ſommigen te zien hoonen, van anderen te zien vleien; hy moet gewaerſchouwt worden, wie zich waerſchynlyk tegen hem zullen aenkanten, wie hem misleiden, wie hem onderkruipen, en wie hem zullen trachten dienst te doen. Hy moet geleert worden hoe hen te kennen en te onderscheiden; waer hy mag toonen dat hy hunne Oogmerken en Daden weet, en waer hy die moet ontveinzen: en, indien hy te ſchielyk is om zich op zyne eigene Krachten en Kundigheid te vertrouwen, kan de Verbyſtering en Verwarring van een Misflag, die zyne Onnoozelheit, zyne Gezontheit of Achtung niet benadeelen, geen kwaed Middel wezen om hem meer Omzigtigheid te leeren.

Dit,

Dit, waer in zelfs een groot deel der Wysheit gelegen is, bekenne ik, is geen Uitwerking van eenige vliegende Gedachten, of van veel lezen; maer veel eer de Vrucht der Ervarenheit en Opmerking van een Man, die de Werelt met opgehelderde Oogen beschouwt en met allerlei Standen van Menschen verkeert heeft. Ik rekene het derhalven van de grootste aengelegenheit dit eenen Jongeling by alle Gelegenheden in te boezemen, op dat, wanneer hy zich op de Zee der Werelt begeeft, hy zich niet bevinde gelyk een Loots, die noch Dieplood, noch Kompas, noch Zeekaerten heeft; maer op dat hy alvorens eenige kennis moge hebben van Klippen, Stranden, Stroomen en Banken, en eenigzins wete hoe te stuuren, om niet te zinken, eer hy eenige Ervarenheit verkregen heeft. Een Vader, die dit van geene grooter aengelegenheit reket voor zynen Zoon en als iets, waer toe hy meer een *Gouverneur* van nooden heeft, dan tot de Talen en Geleertheit, vergeet van hoe veel grooter nuttigheit het is een goed Oordeel te kunnen vellen over de Menschen, en zyne Zaken wyslyk met hen te bestieren, dan *Grieksch* of *Latyn* te kunnen spreken of met hen te zintwisten volgens de Regelen eener schoolgeleerde Redeneerkunde; of zyn Hooft vervult te hebben met de diepe Bespiegelingen der Natuur-

kunde of Bovennatuurkunde; ja dan wel onderleid te zyn in de *Griekſche* en *Romeinſche* Schryvers, hoewel zulkeene Kundigheid te bezitten merkelyk beter is dan een goed Leerling van *Ariſtoteles* of *Descartes* te zyn, enkel om dat deze oude Schryvers den Menſch wel hebben opgemerkt en afgeſchildert, en het grootſte Licht in deze foort van Kundigheid hebben aan de hant gegeven. Als men in de Ooſtelyke Deelen van *Azië* reist zal men hier bekwame en handelbare Menſchen vinden, zonder dat zy eene enkele dezer Fraeyigheden bezitten: maer zonder Deugt, Kennis van de Werelt en Welgemaniertheit kan nergens een volmaekt Man, onzer Achtinge waardig, gevonden worden.

Een groot Gedeelte der Geleertheit, die thans, in de Schoolen van *Europa*, in zwang gaet, en gemeenlyk in de Opvoeding als iets zaeklyks gehouden wort, zou een fatſoenlyk Manten grooten deele, zonder kleinachtinge voor zich zelve of eenig nadeel in zyne Zaken, kunnen ontberen. Maer Voorzigtigheid en Welgemaniertheit zyn noodzaaklyk in alle Standen en Voorvallen des Levens; en de meefte jonge luiden, wien dezen ontbreken, zullen 'er door lyden, en ruwer en onbeſchaefder in de Werelt komen dan zy behoorden, alleen om deze Reden; om dat zulke Hoedanigheden,

heden, die boven alle anderen noodzaeklyk moeten geleert worden en den meesten bystant en hulpe van een Onderwyzer behoeven, in 't algemeen worden verwaerloost en maer een enkele beuzeling gerekent en niet te behooren tot het werk van een *Gouverneur*. Van *Latyn* en *Geleertheit* wort tegenwoordig een grooten Ophef gemaakt; en men legt voornamelyk toe, om te vorderen in zaken, die ten grooten deele niet tot het Beroep van een Man van goeden Huize behooren; 't welk bestaet, in Kundigheit te bezitten van 't gene in de Werelt omgaet; in een Gedrag overeenkomstig met zyn Rang, en om volgens de Post, waer in hy gestelt is, uit te munten en voor zyn Vaderlant van nut te wezen. Wanneer hy, of door eenige ledige Uuren of door zyne Genegenheit om zich verder te volmaken in eenige Deelen dier Wetenschappen, waer van zyn *Gouverneur* hem niet dan eene flauwe Kundigheit gaf, wort uitgelokt om zich verder toe te leggen op eenige Letteroeffeningen, zullen de eerste Beginfelen, welke hy te voren geleert heeft, hem genoeg den Weg banen, om door zyn eigene Naerftigheit zoo verre te vorderen als met zyn Genoegen overeenkomt, of zyne Bekwaemheden hem toelaten. Of, indien hy oordeelt dat hy om tyd en moeite te sparen, over sommige

Zwarigheden behoort geholpen te worden door een Meester, dan kan hy een Man nemen, die hier ontrent genoegsaem kundig is, of zulk eenen kiezen, dien hy tot zyn oogmerk nuttig oordeelt. Maer om eenen Leerling te brengen tot de eerste Beginfelen in eenig Gedeelte der Geleertheit, voor zoo verre noodig is in den gewoonen Loop der Letteroeffeningen, is eene gemeene Kundigheit in een *Gouverneur* genoeg. Ook behoeft deze geen doorgeleert Man te wezen, of alle de Wetenschappen volmaektelyk te bezitten, waer van een Jongeling van goeden Huize in 't algemeen een Denkbeelt, volgens eene korte Schets behoort te hebben. Een Man van Geboorte, die hier in dieper wil indringen, moet dit naderhant door zyn eigen Vernuft en Naerstigheid doen: want niemant bragt het immer zeer verre in eenige Kundigheden of wert in eenige Wetenschappen uitmuntende door de Tucht en Dwang van een Meester.

Het voorname Werk van een *Gouverneur* bestaet in het vormen van zyne Houding, Gedrag en Gemoed; in goede Hebbelykheden en Grontbeginfelen van Deugt en Wysheit zynen Leerling in te planten; hem ongevoelig den aert der Menschen te leeren beschouwen, en in hem eene Liefde en Navolging uit te wer-

werken voor alles, wat uitmuntend en pryswaerdig is: en hem in de Vordering van dit alles Kracht, Levendigheit en Nyverheit by te zetten. De Letteroeffeningen, waer toe hy hem aenzet, zyn, als men 't zoo noemen mag, niet meer dan Oeffeningen der Bekwaemheden van zynen Geest en om hem zyn tyd te doen besteden, ten einde hem van Broodronkenheit en Ledigheit af te houden, zich ergens toe te leeren zetten, hem te gewinnen eenige moeite aen te wenden, en hem eenigen smaek te geven van 't gene zyn Vlyt volkomener moet maken. Want hoe kan men verwachten, dat een Jongeling onder een Leermeeſter immer een goed Oordeelkundige, Redenaer of Redeneerkundige zal worden, tot in den Gront der Bovennatuurkunde, natuurkundige Filozofie of Wiskunde indringen of doorgeleert worden in de Historien en Tydrekening. Hoewel hy van dit alles iets behoort te leeren: maer dit is enkel om hem hier toe den ingang te banen, een Gezigt van te geven, en 'er als kennis mede te maken; maer niet om zich hier als met der woon neder te zetten. Een *Gouverneur* zou zeer te mispryzen zyn, die zynen Leerling hier mede te lang op hielt en hem te ver in de meesten dezer Wetenschappen inleidde. Maer Welgemaniertheit, Kennis van de Werelt, Deugt, Naerstigheit, en Lief-

de voor een goeden Naem kan hy niet te veel bezitten; en bezit hy deze, 't noedige tot het gene hy verlangt, ontrent al het andere, zal hem niet lang ontbreken.

Dewyl het ook niet gehoopt kan worden, dat hy Tyd en Krachten genoeg zal hebben om alles te leeren, behoort de grootste moeite te worden aangewend tot het gene, wat noodzaaklykst is; en meest gelet te worden op dat gene, 't welk hem van 't meeste nut en 't grootste Gebruik in de Werelt wezen zal.

Seneka klaegt, dat men, ten zynen tyde, recht frydig te werk ging; en echter zag men toen de *Burgersdyken* en *Scheiblers* niet zwermen, gelyk tegenwoordig. Wat zou hy hebben moeten denken, indien hy in onze dagen geleefd had, nu de Leermeesters hun grootste Zaek rekenen, de Letteroeffeningen en Harsfenen hunner Leerlingen te vervullen met zulke Schryvers als deze? Hy zou met noch grooter reden hebben kunnen zeggen: *Non Vitæ sed Scholæ discimus*

(a) *Wy leeren niet boe wy leven, maer boe wy barrewarren moeten*, en onze Opvoeding maekt ons veel eer bekwaem voor de Hooge Schoolen, dan voor de Werelt. Maer 't is geen wonder, dat zulken, die zich tot Leermeesters opwerpen, de Leerwyze schikken naer 't gene zy weten, maer niet naer 't gene

de

(a) Ep.
CVI.

de Leerlingen weten moeten. Als de Leerwyze eens haer plooi gezet heeft, hoe kan men dan vreemt vinden, dat hier in, zoo wel als in andere Zaken, de Mode d'overhant behoud? en dat het grootste Deel der genen, die hunne rekening vinden dat men 'er zich zonder moeite aen onderwerpe, gereed zyn, om van *Kettery* te schreeuwen, als 'er iemant van durft afwyken? Men moet 'er ondertusfchen over verbaest staen, hoe luiden van Aenzien en Bekwaemheden kunnen dulden, dat zy zoo verre misleid worden door de Gewoonte en een foort van ingewikkelt Geloof. De Reden, indien men 'er mede te rading, zou hun leeren, dat hunne Kinderen den Tyd eer behoorden te besteden om te verkrygen wat hun van nut is, wanneer zy Mannen worden, dan hunne Hoofden te vervullen met een party Malligheden, waer aen zy, voor een groot gedeelte hun gansche Leven lang, nooit meer denken, en die zy zekerlyk nimmer van nooden hebben, zoo dat, hoe zy 'er meer aen denken, hoe zy 'er erger om zyn. Dit is zoõ bekend, dat ik my op de Ouders zelve, die de Kosten gedaen hebben om ze hunne jonge Erfgenamen te leeren, durve beroepen of het niet belachlyk is voor hunne Kinderen, dat zy zich ophouden met zulk foort van Geleertheit,

wanneer zy in de Verkeering met de Werelt beginnen te komen, en of zelfs de minste Vertooning hier van hen niet in wezentlyke ongenade zou doen vervallen by fatsoenlyk Gezelschap? En zeker 't moet een heerlyke Winst wezen en die wonderbaerlyk wel verdient een Gedeelte der Opvoeding uit te maken, waer over de Luiden zich schamen moeten in gelegenheden, wanneer het hun meest betaemt hunne Bekwaemheit en goede Opvoeding te toonen (1).

Noch eene andere Reden is 'er waerom men in een *Gouverneur* voornamelyk behoort te zien op de Wellevendheit en kennis van de Werelt, namelyk deze, dat een Man van Bekwaemheit en Jaren een Jongeling ver genoeg kan brengen in eenige dier Wetenschappen, welke hy zelve niet al te grondig verstaet. Boeken zullen, in dezen opzigte, in staet wezen om hem Licht en Voorgang genoeg te verschaffen om een Jongeling den weg te banen: maer hy zal nooit be-

(1) Het is raer dat de vorige Vertaler een groot stuk dezer Redeneering van den Heere LOCKE heeft overgeslagen. 't Kan zyn dat het zyn Ambagt was om de *Logica* of *Dialectica* te leeren; want zelfs Stillevegers zien hun Beroep niet gaerne veracht.

bekwaem wezen om een ander te recht te brengen in de Kennis van de Werelt, en boven al in de Welgemaniertheit, indien hy 'er zelf een Nieuweling en Leerling in is.

Deze Kundigheit moet hy uit zich zelve bezitten, zy moet hem gemeenzaem geworden zyn door Gewoonte en Omgegang met Menschen, en hy moet 'er zich bekwaem in gemaakt hebben door opmerking van 't gene in de beste Gezelschappen in Gebruik is en goed gekeurt wort: en, indien hy ze aldus niet uit zich zelve bezit, kan hy ze nergens ontleenen om ze zynen Voedsterling ten nutte te maken; of indien 'er mooglykheit ware, om ze ergens naeuwkeurig verhandelt te vinden in eenige Boeken, die alle de Byzonderheden wegens het Gedrag van een Man (2) van goeden Huize behelzen, zou zyn eigen ongemaniert Voorbeeld, indien hem de Wellevendheit niet eigen was, alle zyne
Be:

(2) De Heer LOCKE zegt van een *Engelschman* van goeden Huize; doch 't is toepasfelyk op alle beschaefde Natien. 't Is waer men vint Boeken, tot dit oogmerk geschreven, maer, indien men deze in den Gront onderzoekt, zal men vinden dat zy niets behelzen, dan 't gene men door de Verkeering met de Werelt natuurlyker, gemakkelyker en ongedwongener kan leeren.

Belezenheit en Lesfen onnut maken; naerdien 't onmooglyk is, dat iemant welgemaniert kan worden door onbeschaeft en kwalyk opgevoed Gezelschap.

Ik zeg dit niet, om dat ik denk, dat zulk een *Gouverneur* alle dagen is aen te treffen, of dat men voor den gewoonen Prys zulken Man zou kunnen krygen: Maer het geschied, op dat luiden die hier tot in staet zyn, geen Gelt noch Moeite mogen sparen in een Zaek van zoo groot Gewigt; en op dat Ouders, wier Middelen niet reiken kunnen om buitengewoone Belooningen goed te maken, zich echter mogen erinneren, wat zy voornaemlyk in 't Oog moeten houden ten aenzien der Keuze van een Man; aen wien zy de Opvoeding hunner Kinderen toevertrouwen; en welke Pligten zy voornamelyk zelve moeten in acht nemen, wanneer de Kinderen onder hun eigen zorge zyn, en zoo dikwils als zy gelegenheit hebben om 'er op te letten; en niet denken dat alles bestaet in het leeren van *Latyn* of *Fransch* en eenige dorre Samenstellen van de *Logica* en *Filozofie* (1).

XCV.

(1) Tot dus verre heeft de Heer LOCKE de Nuttigheit van een *Gouverneur* in Huis zoo krachtig beredeneert, dat velen hier in eene Noodzaaklykheit zullen stellen: waerom ik

voor-

XCV. Maer, om tot onze Manier van Opvoeding weder te keeren. Schoon ik gesproken hebbe van zekere Strengheit in 't Gezigt des Vaders en 't Ontzag, dat hier door in de Gemoederen der Kinderen gebragt wort, en ik dit aangemerkt hebbe als een voornaem Middel om hunne Opvoeding te bestieren; nochtans ben ik verre van te denken, dat dit den ganschen tyd zou moeten duuren, zoo lang zy als Voedsterlingen onder de Tucht en het Bestier van hunnen Leermeester staen; want ik oordeele dat men van deze Strengheit moet afstappen, naer mate de Jaren, Bescheidenheit en goed Gedrag dit willen toelaten; zelfs tot zoo verre dat een Vader zâl weldoen, met zyn Zoon, als hy groot wort, *gemeenzaem te praten; ja zelfs met hem te raedplegen, en hem zyne Gedachten te vragen over Zaken, waer van hy eenige Kennis of Begrip heeft.* Hier uit zal de Vader tweederlei Voordelen trekken, die beide van groot Gewigt zyn. Het eene, dat het de Gedachten van zynen Zoon tot ernstiger Overwegingen zal brengen dan alle de Regelen en Raed, die hy hem geven

voornemens was hier eene Aenmerking te plaetsen, doch deze loopt zoo breed uit, dat ik besloten hebbe om ze in eene Voorreden te zetzen.

ven kan. Hoe vroeger hy *bem als een Man behandelt*, hoe de Jongeling rasfer een Man zal worden; en indien hy hem fomtyds in ernstige Redeneering toelaet, zal hy ongevoelig de Gedachten van zynen Zoon opleiden boven de gewoone Tydkortingen der Jeugt, en die beuzelachtige Bezigheden, waermede zy gemeenlyk haren Tyd verfpilt. Want het is lichtelyk te bemerken, dat menige Jongelingen langer in de Gedachten en den Ommegang van Schooljongens blyven, dan zy anders doen zouden, om dat hunne Ouders hen in dat denkbeelt en in dien lagen rang laten, door al hun gedrag tegen de Kinderen.

XCVI. Eene andere Zaek van grooter Gevolg, die een Vader door deze Manier van Behandeling zal verkrygen, zal *zyne Vrientschap* wezen. Vele Vaders, fchoon zy hunne Zonen, volgens hunnen ftaet en Jaren, mildelyk van Gelt voorzien, onthouden hun echter de Kennis van hunnen ftaet en Middelen met alzooveel Achterhoudendheit, als of zy een Geheim van Staet bewaerden voor een Verfpieder of een Vyant. Dit, indien 't naer geene Jaloersheit zweemt, mist echter die Teekenen van Vriendelykheit en 't gerust Vertrouwen, dat een Vader op zynen Zoon behoort te betoonen, en verhindert of vermindert dikwils die Blymoedigheit en dat Genoegen,

noegen, waer mede een Zoon zich behoort te keeren tot zynen Vader en zich op hem te verlaten. Ik kan my dikwils niet genoeg verwonderen, dat ik Vaders zie, die, hoewel zy anderszins hunne zonen vry lief hebben, echter door eene bestendige styfhoofdigheit, ontzaglyk Gelaet en eene zekere Afgetrokkenheit, zoo lang als zy leven, aldus met de Kinderen te werk gaen, als of deze nooit eerder eenigen troost behoorden te genieten van die, welken zy 't meest in deze Werelt beminnen, dan wanneer zy die Voorwerpen hunner Liefde verliezen, door derzelver Verhuizing naer de Eeuwighet. Niets bint en bevestigt de Vrientschap en Genegenheit sterker dan malkander zyne Zaken en Belangen *in vertrouwen mede te deelen*. Andere Vriendelykheden, zonder dezen, laten altooseenige twyfeling over: maer wanneer uw Zoon bemerkt, dat ge hem belang doet nemen in uwe Zaken, als iets, 't welk gy hem 't eenigen dage met Genegenheit zult in zyne handen laten, zal hy 'er deel in nemen als in zyn eigen, zyn tyd met gedult afwagten, en u ondertusfchen beminnen, om dat ge hem niet als een vreemden behandelt. Dit zal hem ook doen zien, dat ge uw Goed niet bezit zonder zorge; en hoe hy hier gevoeliger van is, hoe hy de Bezitting u minder zal benyden, en hoe
hy

hy zich gelukkiger zal rekenen onder 't Bestier van zulken genegenen Vrient en zorgvuldigen Vader. Naeuwlyks is 'er eenig Jongeling zoo laeg van Geest of zoo klein van Verstant, die niet in zyn schik zal wezen met een *getrouwen Vrient*, tot wien hy zyne toevlucht kan nemen en met wien hy by gelegenheit vryeiyk kan raedplegen. De Achterhoudendheit en Afkeerigheit, die de Vaders betoonen, berooft dikwils de Kinderen van die toevlucht, die hun nutter zou zyn dan hondert Bestraffingen en Bekyvingen. Wil uw Zoon zich eens in Gezelschap inwikkelen of een vrolyken Avont bywoonen; is het dan niet merkelyk beter, dat hy dit doe met, dan buiten, uwe kennis? Want, dewyl men dit al eens aen Jongelingen moet vergunnen, kunt ge, hoe gy meer van zyne Handelingen, Inzigten en Voornemens weet, des te beter in staet raken om groote onheilen te verhoeden; en, door hem aen te toonen wat 'er waerschyndlyk uit volgen moet, den rechten weg inslaen om hem te bewegen de geringste Ongemakken te vermyden. Indien gy wilt dat hy zyn Hart voor u zal openleggen, en u om Raed vragen, gy moet de allereerste zyn, om zelve met hem aldus te werkte gaen, en door uw Gedrag zyn Vertrouwen trachten te winnen.

XCVII. Maer over wat zaken hy met

met u moge raedplegen, ten zy het iets ware, dat den weg baende tot eenig rampzaligen onherstelbaer onheil, draeg vooral zorge, dat ge hem alleen Raed geeft als een Vrient van grooter Ervarenheit, maer vermeng dien Raed niet met eenig Bevel of Gezag; niet meer dan of ge met uws gelyken of met een Vreemdeling spraekt. Dit zou hem voor altoos te rug houden om u iets verder te vragen of zyn nut te doen met uwen Raed. Gy moet hem aenmerken als een Jongeling, die zyn Vermaek vint en zyn Hart stelt op dingen, die met u al verby zyn. Gy kunt niet verwachten dat zyne Neiging even dezelfde zal wezen als de uwe; noch dat hy op zyn twintigste Jaer dezelfde Gedachten kan hebben, die gy hebt op uw Vyftigste. Al, 't gene gy kunt wenschen, is dat, terwyl de Jeugt eenige Vryheit moet hebben, eens als uit den bant springen, zulks geschieden moge met de Openhartigheid van een Zoon, en *onder bet oog van een Vader*, en dan kan 'er geen merkelyk onheil uit voortkomen. Het Middel om dit te verkrygen, gelyk ik voor henen, gezegt hebbe, is dat ge (naer mate van zyne bekwaemheit) met hem spreekt over uwe Zaken, hem dezelve *gemeenzaem* voorstelt en 'er zyne Gedachten over vraegt; en indien hy 'er immer wel in slaegt, dezelve volgt als de zyne; en

indien 't wel uitvalt, laet 'er hem den Lof van genieten. Dit zal in 't allerminst uw Gezag niet verminderen, maer zyne Liefde en Achtung voor u doen aengroeien. Zoo lang ge uw Goed zelf in bewaring houd, blyft het ten allen tyde als onder uw Gewelt; en uw Gezag is te zekerer, hoe het krachtiger versterkt wort door *Vertrouwen* en *Minzaamheit*. Want gy zult het Vermogen niet over hem hebben, 't welk gy behoort te hebben, ten zy hy meer bekommert is om zulk een goeden Vrient te beledigen, dan een gedeelte van zyne toekomstige Erfenis te verliezen.

XCVIII. Betaemt Gemeenzaemheit van Ommegang en Gespreke eenen Vader tegen zynen Zoon, met veel meer reden moet zy door een Leermeeſter of *Gouverneur* worden ingewilligt aen zynen Leerling. Al hun tyd behoort niet verſleten te worden in 't leeren yan Lesſen, of om hem op eene meeſterachtige wyze voor te dragen wat hy moet waernemen en navolgen. Hem op zyne beurt te hooren en hem te gewinnen over het voorgestelde te redeneeren, zal te weeg brengen dat de Regelen des te gemakelyker bevat worden, te dieper indringen en 't zal hem een Lust geven in de Letteroeffeningen en 't Onderwys: en dan zal hy de Kenniſſe beginnen te waerdeeren, als hy ziet dat zy hem bekwaem
maekt

maekt om een Gesprek te kunnen voeren, en hy vindt dat hy 't Vermaak en de Vryheit genieten mag van deel te hebben in de Verkeering en dat zyne Redenen fomtyds worden goedgekeurt en naer geluiftert; voornamelyk behoort men hem ten aenzien van de Zedekunde, van een voorzigtig Gedrag en van de Wellevendheit Gevallen voor te stellen, en 'er zyn Oordeel over te vragen. Dit oeffent het Verstant beter dan Grontregelen, hoe duïdelyk deze hem mogen worden uitgelegt, en dit prent hem de Regelen beter in 't Geheugen om ze naderhant in 't werk te stellen. Deze Manier doet de Zaken beter ingang hebben in zyn Gemoe, die hier als in gehecht blyven en tevens hare klaerheit behouden, terwyl Woorden, op zyn best genomen, slechts flacuwe Verbeeldingen zyn, en niet meer dan de ware Schaduwen der Zaken, die veel rasfer vergeten worden. Hy zal beter de Gronden en Maetregelen van Betaemlykheit en Rechtvaerdigheit leeren en levendiger en duurzamer Indrukfelen hebben van 't gene hy verplicht is te doen, indien men hem leert zyn Gevoelen te zeggen over voorgestelde Gevallen en door 't redeneeren met zynen *Gouverneur* over nutte Voorbeelden, dan door stilzwygend, onachtsaem en half ilapende te luisteren naer de Lesfen van zynen Meester en oncindig meer dan

door bedrieglyke Sluitredenen der Redeneerkunde of door opgepronkte Redevoeringen over 't een of 't andere Geschil, al maekte hy ze zelve. Want het laeste scherpt den Geest alleen op tot vernuftige Gedachten, die een valschen schyn hebben en geene Waerheit; en het andere leert Bedrieglykheit, harrewarren en Hartnekkigheit; en beiden bederven zy 't Oordeel en leiden den Mensch van den Weg af om wel en gezond te redeneeren; waerom zy zorgvuldig moeten gemyd worden, indien men voor zich zelve wil trachten te vorderen en aengenaem zyn by anderen.

Eer-
bied.

XCIX. Wanneer gy uw Gezag als Vader gevestigd hebt, door uwen Zoon te doen begrypen dat hy van u afhangt, en onder uwe Magt staet; wanneer gy, door eene onverzettelyke Strengheit in uwe behandeling over hem, ingevalle hy hartnekkig volhart in eenige kwade Treken, die gy hem verboden hebt, voornamelyk het liegen, in zynen Geest het noodzaeklyk Ontzag hebt ingeprent; wanneer gy hem aen den anderen kant aen uw Gezelschap gewent hebt, door hem de volkomene Vryheit toe te laten, die met zyne Jaren overeenkomt, door hem in uwe tegenwoordigheit niet te bedwingen in die kinderlyke bedryven en Vrolykheit in zyn Gedrag, die terwyl hy noch zeer jong is zoo noodzaeklyk zyn

zyn als Eten of Slapen, en hem aldus een begrip hebt doen krygen van uwe Zorge en Liefde over hem, voornamelyk door hem te strelen by alle Gelegenheden als hy weldoet, en vriendlyk over hem te wezen in honderderlei Gevallen, die gevoeglyk zyn in zyne Jaren, en welke de Natuur den Ouderen beter kan leeren, dan ik 'er toe in staet ben: wanneer gy, zegge ik, door deze wegen van Teederheit en Genegenheit, die in de Ouderen over hante Kinderen nooit ontbreekt, hem eene byzondere Genegenheit voor u hebt ingeplant; dan is hy in dien staet, welken gy zoud kunnen verlangen, en gy zult wezentlyk in zyn Gemoed die ware *Eerbied* hebben te weeggebragt, die naderhant zorgvuldig moet bewaert en onderhouden worden in beide derzelve Takken, te weten *Liefde* en *Vrees*, de twee groote Grontbeginselen, waer door gy ten allen tyde vat op hem hebt, om zyn Gemoed henen te leiden op de Wegen van Deugt en Eere.

C. Wanneer deze Gront eens wel ge. *Inborst.*
legt is, en gy ondervint dat dees' *Eerbied*, hare *Uitwerking* in hem begint te krygen, is het naeste, daer ge aen behoort te denken, zorgvuldig zyn *Inborst* en byzondere *Gemoedsgesteltenis* in acht te nemen. *Styfzinnigheit*, *Leugen* en andere kwade *Treken*, gelyk reets

gezegt hebbe , moeten van den aenbeginne af aen niet in hem gedooft worden , van welken Inborst hy wezen moge. Deze Zaden van Ondeugt moeten niet gedult worden dat in hem eenige Wortelen schieten , maer zorgvuldig uitgeroeit worden , zoo ras zy zich beginnen te openbaren ; en uw Gezag moet plaets grypen en invloed hebben op zyn Gemoed , van den eersten Dageraed zynner Kennisse af aen , op dat het als een natuurlyk Grontbeginfel moge werken , waer van hy nooit den aenvang gewaer worde , nooit wete dat het anders was of anders wezen kon. Hier door zal de Eerbied , welke hy u toedraegt , indien zy vroeg gevestigd is , hem altoos heilig zyn , en het zal hem alzo hard vallen zich hier tegen aen te kanten , als tegen de Grontbeginfelen zynner Natuur.

CI. Na dat gy aldus zeer vroeg uw Gezag vastgestelt en door 't zelve op eene zachte manier te gebruiken , hem gewent hebt zich te schamen over iets , dat den weg baent tot ondeugende Hebbelykheden , zoo ras als gy 't eenigszins in hem gewaer wort (want ik verlang geenszins dat men zyne toevlucht neme tot kyven , veel min tot flagen , ten zy Hartnekkigheid en een onverbeterlyk Gemoed dit volstrekt noodzaeklyk maken) dan zal het tyd wezen om op te merken werwaert de natuurlyke Inborst van 't

Ge-

Gemoed van uwen Zoon *benen belt*. Sommige Menschen zyn, door het onveranderbare Maeksel hunner Gesteltenis, *stout*, anderen *bloode*, sommigen *vrymoedig*, anderen *zedig*, *bandelbaer* of *barinekig*, *oplettend* of *zorgeloos*, *levendig* of *neerslagtig*. Geen grooter Onderscheid vint men in der Menschen Wezens en de uitwendigé Trekken van hunne Lichamen, dan 'er zyn in het Maeksel en de Gesteltenis hunner Zielen; alleenlyk is 'er dit Verschil, dat de onderscheidende Ken-teekenen van 't Gelaet en de Trekken van het Lichaem duidelyker en zichtbarer door den Tyd en de Jaren aengroeien; maer dat de byzondere *Trekken van 't Gemoed* kenbarer zyn in de Kinderen, eer Kunst en List hen geleert heeft hunne Wanfalligheden te bedekken en hunne kwade Neigingen te verbergen door geveinsde Uiterlykheden.

CII. Begin derhalven by tyds naeuwkeurig acht te geven op den *Inborst* van uwen Zoon; en wel wanneer hy onder 't minste Bedwang is in zyn Spelen, en, wanneer hy denkt buiten uwe Opmerking te wezen. Zie dan wat zyne *overbeerschende Driften* zyn en welke *Neigingen* in hem *doorstralen*; of hy driftig of zachtzinnig is, stout of gedwee, medelydende of wreed, openhartig of achterhoudende en dergelyke. Want, naer mate dit in hem verschilt, zoo moeten

ook de Wyzen van hem te behandle-
 len verschillen, en uw Gezag moet hier
 uit zyne Maetregelen nemen, om ze op
 verscheidene Wyzen aen hem te werk te
 stellen. De *ingeschapene Neigingen* dezer
 overheerschende Gesteltenis, zyn niet
 te genezen door Vermaningen of onmid-
 delyke Tegenkating; voornamelyk zul-
 ken, die van eene nederiger en geringer
 Natuur zyn, en welke haren Oorsprong
 hebben uit vreesachtigheid en Laegheit
 van Geest, hoewel zy door kunst kun-
 nen verbeterd en tot een goed Einde ge-
 bragt worden. Maer dit is zeker, dat,
 na alles, wat 'er gedaen is, de Natuur
 altyd zal blyven heilen naer dien kant,
 daer zy zich eerst geplactst heeft. In-
 dien gy zorgvuldig de Kenteekenen van
 zyn Gemoed waerneemt, van zyne vroeg-
 ste Jeugt af, zult gy voor altyd in staet
 zyn om te kunnen oordeelen waer zyne
 Gedachten henen hellen, en wat hy zelfs
 naderhant bedoelt, wanneer hy, groot
 geworden, zyne aenflagen poogt te ver-
 bergen, en zich in allerhande bogten
 draeit om ze te willen uitvoeren.

Heer- CIII. Voorheen hebbe ik gezegt, dat
 schap- Kinderen de *Vryheit* beminnen; en dat
 zy derhalven behooren gebragt te wor-
 den om iets te doen, daer zy bekwaem
 toe zyn, zonder te bemerken dat hun
 eenig Bedwang wort opgelegd. Ik voeg
 ter hier noch by, dat zy noch iets meer

beminnen, namelyk *Heerschappy*, en deze is de Grontoorzaak der meeste gewoone en natuurlyke kwade Hebbelykheden. Zelfs verтоont zich deze Liefde tot *Magt* en Heerschappy al zeer vroeg en wel in deze Twee Dingen.

CIV. 1. Wy zien de Kinderen, genoegsaem zoo ras als zy geboren zyn, en gewisfelyk lang eer zy noch spreken kunnen, schreeuwen, gemelyk, kribbig en van een zeer ongemakkelyke luim worden, nergens anders om, dan om hun *Wil* te willen hebben. Zy begeeren dat anderen zich aen hunne zinlykheden zullen onderwerpen; zy dingen naer eene gereede Involging van allen, die rontsom hen zyn, voornamelyk van die met hen in Jaren en Rang gelyk of beneden hen zyn, zoo ras als zy ten dezen opzigte eenig Onderscheid leeren maken.

CV. 2. Het andere, waer in zy hunne Genegenheit tot Heerschappy betoonen, is hunne Begeerte om iets te hebben, waer over zy zelve meester kunnen wезen. Zy verlangen om iets in *Eigendom* en in Bezitting te hebben, en zyscheppen groot behagen in de *Magt* en 't *Gezag*, 't welk hun dit schynt te geven, en in 't *Recht*, dat zy hier door hebben om 'er naer hun Welgevallen mede te leven. Hy, die nooit heeft opgemerkt, dat deze Hartstochten zeer vroeg in de Kinderen werken, heeft weinig gelet op

't gene zy doen ; en hy , die oordeelt dat deze twee Grontbeginfelen van genoegfaem alle Onrechtvaerdigheid en Twist , die 't menfchlyk Leven zoo krachtig ontrusten , niet vroeg behooren uitgeroeit te worden en de tegenftrydige Hebbelykheden ingevoerd , verwaerloost den rechten tyd tot het leggen van een goeden gront om een waerdig Man te worden. Om dit te doen , geloove ik , zal het volgende eenigszins Aenleiding kunnen geven.

Dwingen.

CVI. 1. Dat men een Kint nooit behoort toe te laten iets te mogen hebben , daer 't om *dwingt* , en noch veel minder daer 't om *built*. Ik was voornemens te zeggen noch veel minder *daer 't om fpreekt* : maer dewyl dit averechts kan verftaen , en uitgelegt worden , als of een Kint tegen zyn Ouders nergens om zou mogen fpreken ; 't welk mogelyk gedacht zou kunnen worden te groot een bedwang te leggen op de Gemoederen der Kinderen , ten nadeele van die Liefde en Genegenheit , die 'er behoort te wezen tufchen hen en hunne Ouders ; zal ik my zelve ontrent deze Gedachten eenigszins nader verklaren. Het is bilyk dat zy de Vryheit hebben hunne Behoeftigheden aan hunne Ouders te openbaren , en dat zy met alle Teederheit verhoort worden , en voorzien worden , ten minften zoo lang als zy noch
zeer

zeer klein zyn. Maer 't is wat anders, te zeggen, *Moeder, ik heb zulken Honger*, en wat anders; *Moeder, ik moet een stuk gebraden Vleesch hebben*. Als zy hun Gebrek te kennen gegeven hebben, dat is te zeggen hunne natuurlyke Behoeftigheid, namelyk 't Ongemak van Honger, Dorst, Koude of eenige andere Noodwendigheid der Natuur, is het de Pligt hunner Ouderen en der genen, die rontsom hen zyn, hen te helpen: Maer de Kinderen moeten het aen de Keuze en de Schikking hunner Ouderen laten, wat zy bekwaemst voor hen oordeelen, en hoe veel; en 't behoort niet toegelaten te worden dat zy eenige keur maken, en zeggen: ik wil Wyn of ik wil Wittebrood hebben, en dit zelfs op die manier te noemen behoort te maken dat zy 't niet krygen.

CVII. De Ouders behooren dan in dezen opzigtte zorge te dragen om onderscheid te maken tusfchen Behoeftigheden van Grilligheid en Behoeftigheden der Natuur, 't welke *Horatius* hun zeer wel geleert heeft in de volgende woorden;

Quis humana sibi doleat natura negatis,

[die de Heer *Huydecoper* aldus heeft overgebracht;]

die Zaaken;

*Die ons natuur niet kan ontbeeren zonder
smart.*

Deze zyn waerlyk natuurlyke Noodwendigheden, die de Reden alleen, zonder eenig ander behulp, niet in staet is om af te keeren, noch weêrhouden van ons moeilyk te vallen. De Lastigheden van Ziektens en Wonden, Honger, Dorst en Koude, Gebrek van Slaep, of Rust en Verpoozing voor de Ledematen, die vermoeit zyn van den Arbeid, is iets, dat alle Mensch en gevoelen, en de welgesteltste Zinnen moeten aendoening hebben van derzelve ongemaklykheit: deze moeten derhalven, door bekwame Middelen verdreven worden, hoewel niet met Ongedult of overgrooten Haest, of niet zoo ras als zy gevoelt worden, indien 't Uitsfel geen onherstelbaer naedeel dreigt. De Smarten, die 'er ontstaen uit de Behoeftigheden der Natuur, zyn Waerschouwingen voor ons, om onste behoeden voor grooter Ongevallen, waer van zy de Voorboden zyn, en derhalven moeten zy niet geheel en al verwaerloost of te lang uitgerekt worden. Maer echter hoe meer de Kinderen verhard kunnen worden door eene verstandige Zorge om hen naer Lichaem en Geest sterker te maken, hoe het hun beter zal wezen. Ik behoef hier niet te

waer.

waerschouwen binnen de Palen te blyven van hen goed te doen en Zorge te dragen dat de ongemakken, die de Kinderen zouden kunnen lyden hunnen Geest niet ter nederflaen, hunne Gezontheit ergens in benadeelen; alzoo de Ouders in den aert uit zich zelve al te genegen zyn om naer den zachtsten kant over te hellen. /

Maer, hoe verre men de Noodwendigheden der Natuur moge inwilligen, de gewaende grillige Behoeftigheden der Kinderen behooren nooit ingeschikt te worden of zelfs toegelaten dat zy genoemd worden. Enkel te *spreken* om zulk soort van dingen behoorde te maken dat men ze hun nooit toefont. Hebben zy Kleederen noodig, men moet ze hun geven; maer als zy willen *dwingen* om zulk een Stof of om zulk een kleur, behoort men dit volstrekt te weigeren. Niet dat ik zou willen dat de Ouders de Begeerten hunner Kinderen in onverschillige Zaken opzettelyk moeten te keer gaen; in 't tegendeel, wanneer het hun Gedrag verdient, en men verzekert is dat het hunne Gemoederen niet zal bederven of verwyft en hen verzot maken op beuzelingen, oordeele ik dat men alles, wat mooglyk is, behoort uit te denken om hun genoeg te geven, op dat zy lust en vermaek mogen vinden in 's betrachtten van hunnen Plicht. Het best

voor de Kinderen is, dat zy in 't geheel geen Vermaak stellen in zulk soort van Dingen, noch hun Genoegen afmeten naer hunne Grilligheden, maer onverschillig zyn in 't gene de Natuur onverschillig gemaakt heeft. Hier op moeten hunne Ouders en Leermeefters voornamelyk doelen; maer ter tyd toe dit verkregen worde, beftaet alles, waer ik my hier tegen aenkante, in de Vryheit die men den Kinderen laet om te *eifchen*, wat zy willen, 't welk ten aenzien van deze Dingen, die alleen in een Begrip beftaen, moet worden beteugelt door eene beftendige en onverzettelyke Weigering.

Dit zal mooglyk wat al te ftreng geoordeelt worden door de natuurlyke, Infchiklykheit van teederlievende Ouders; maer het is echter volftrekt noodzaaklyk. Want, naerdien ik in myne Manier van Opvoeding de Roede tracht te verbannen, zal het beteugelen der Tong van groot nut wezen om dat Ontzag in te voeren, waer van ik elders gefproken hebbe, en in de Kinderen die Eerbied te bewaren, welke zy aen hun Ouderen fchuldig zyn. Wyders zal het hen eene Les zyn om, hunne Genegenheden in den bant te houden en ze aldus te overwinnen. Hier door zullen zy de Kunst leeren om hunne Begeerten te fmooren, zoo ras als zy in hen opwellen, wanneer zy gemakkelykft kunnen te onder-

ondergebracht worden. Want om Leven en Kracht te geven aen onze Begeerlykheden, behoeft men ze slechts den Toom te vieren; en hy, die zoo veel Vrymoedigheid zich zelven inwilligt om te eischen 't gene hy wenscht, is niet verre van den Weg om te denken dat het hem toekomt als een Recht. Dit is ten minsten zeker, dat het veel gemakkelyker is zich zelven ietste weigeren, dan een Weigering van een ander te dulden. Zy behooren derhalven by tyds gewent te worden om raed te plegen met hunne Reden en 'er Gebruik van te maken, eer zy hunne Neigingen involgen. Het is eene groote Stap om zyne Begeerlykheden te overmeesteren, wanneer men ze aldus leert stuiten en tot zwygen bedwingt. Door 't verkrygen dier Hebbelykheit in de Kinderen, van de Voorbarigheid hunner Zinnelykheden te doen bedaren en eer zy spreken te overleggen of het nut is of niet, zullen zy geen gering voordeel genieten in Zaken van grooter Gewigt, in den volgenden Loop hunnes Levens. Want ik kan het niet dikwils genoeg herhalen of inscherpen, dat in alle Gevallen, hoe ze ook mogen genaemt worden, 't zy van groot of klein gewigt, het voornaemste (ik had by na gezeit het eenigste) daer in ieder Daet van een Kint op te letten valt, behoort te wesen, wat invloed zyn Bedryf kan hebben

ben op zyn Gemoed, tot wat Hebbelykheit het henen helt en het zich waerschyndlyk zal zerten, hoe het worden zal, wanneer 't Kint grooter wort, en werwaerts het hem zal kunnen vervoe- ren, als hy een Man geworden is, in- dien men het thans in hem aenmoedigt.

Myn Meening is derhalven niet de Kinderen met opzet kwaet te maken, dit zou te veel smaken naer ontmenscht- heit en kwaetaerdigheid, en in staet zyn om 'er hen ook mede te besmetten. Zy moeten gebragt worden om hunne Be- geerlykheden te verzaken; en hunne Gemoederen, zoo wel als hunne Licha- men moeten vol vuur, maer tevens gemakkelyk en sterk gemaekt worden, door de Gewoonte van hunne Lusten in toom te houden, en hunne Lichamen te oeffenen tot Ongemakken. Maer dit alles moet geschieden zonder eenige Teekenen of Bekommeringen te ge- ven van Ongenegenheit tegens hen. Het zekerlyk en bestendig misfen van al- les, waer zy om dwingen of daer zy zich overkwellen, moet hun Zedigheit, On- derwerping en Bekwaemheit leeren om te lyden en verdragen: maer het vergel- den van hunne Zedigheit en Stilzwy- gendheit, door hun te geven wat hun dient, moet hen verzekering geven van de Liefde der genen, die deze Gehoor- zaemheit met zoo veel Strengheit vor- deren.

deren. Zich tegenwoordig te vreden te stellen in het misfen van het gene zy naer haken, is een Deugt, die by andere tyden hun behoort vergolden te worden met het gene voor hun gevoeglyker en hun aengenaem is; 't welk hun moet toegeleid worden als of 't een natuurlyk Gevolg ware van hun goed Gedrag, en niet als een Beding om zich wel te gedragen. Maer al uwe Moeite zal verloren wezen en zelfs hunne Liefde en Eerbied daerenboven, indien zy 't gene gy hun weigert kunnen krygen van anderen. Hier ontrent moet men dan zeer vasthoudende wezen en zeer zorgvuldig opletten. Maer in dit geval zyn ons de Dienstboden weêr in den Weg.

CVIII. Indien dit by tyds begonnen en de Kinderen vroeg gewent worden om van hunne Lusten geen werk te maken, zal de ze nuttige Hebbelykheit in hen gevestigd worden; en wanneer zy tot meerder Jaren en Bescheidenheit opgroeien, kan men hun grooter Vryheit vergunnen, wanneer de Reden in hen spreekt en niet de Harts-tochten: want wanneer de Reden spreekt, moet men hen altyd hooren. Maer, gelyk men hun nimmer behoort het oor te leenen, wanneer zy om iets byzonders spreken, 't welk zy willen *bebben*, ten zy het hun eerst is voorgesteld; zoo moet men in tegendeel naer hen altyd luisteren en hun minnelyk en vriendelyk ant-

WOOR-

woorden, wanneer zy ergens naer vragen, 't welk zy willen *weten*, en waer over zy verlangen onderricht te worden. *Weetgierigheid* moet al zoo zorgvuldig worden aengekweekt in de Kinderen, als andere Lusten in hen verdooft.

Uit-
span-
ning

Hoe strikt men evenwel den Duim moet houden op alle Begeerlykheden, die enkel uit zinlykheit voortvloeien, is 'er echter één Geval, waer in het geoorlooft is naer de Zinnelykheit te luyfteren. *Uitspanning* is al zoo noodzaeklyk als Arbeid en Voedsel. Maer dewyl 'er geene Uitspanning wezen kan zonder Geneugte, die niet ten allen tyde van de Reden maer veel meer van de Zinnelykheit afhangt, moet het den Kinderen niet alleen geoorlooft wezen zich te vermaken, maer zelfs zich te vermaken naer hunne Manier, mits dat het geschiede in onnoozelheit, en zonder nadeel van hunne Gezontheyt; en derhaiven moet hun in dit geval niets geweigert worden, als zy een byzonder soort van Uitspanning voorstellen. Hoewel ik oordeele dat zy in eene wel geschikte Opvoeding zelden tot de Noodzaeklykheit zullen gebragt worden van om zulk eene Vryheit te verzoeken. Men behoort zorge te dragen dat zy alles, wat tot hun nut is, altoos doen met Vermaek; en dat zy, eer zy 't eene moede
zyn,

zyn, by tyds opeene vermakelyke wyze worden afgetrokken tot eene andere bezigheid. Maer, indien zy noch tot dien Trap van Volmaektheit niet gevordert zyn, namelyk dat een zaek die voor hun van nuttigheit is, hun tot een *Uitspanning* kan gemaakt worden; dan moet men hun vryheit geven tot zulke Kinderspelen, daer zy zin in hebben, waer van men hen moet afwennen door ze hun moede en tot een last te maken; maer van zaken van nut, waermede zy bezig zyn, moeten zy altoos afgetrokken worden, terwyl zy 'er noch lust in hebben, ten minsten eer zy ze moede zyn en volstrekt van dezelve walgen, op dat zy 'er wederom mogen aengaen, als tot een Vermaek, 't welk hun tot *Uitspanning* strekt. Want gy behoort niet te denken dat zy noch op den rechten Weg zyn, ten zy ze behagen scheppen in 't behartigen van iets loflyks en ten zy de nutte Oeffeningen van Lichaem en Geest, by beurt, hun het Leven en hunne Vorderingen aengenaem maken, in eene gedurige Aeneenschakeling van *Uitspanningen*, waer in dat gedeelte, 't welk vermoeit is, ('tzy Lichaem of Geest) onophoudelyk verpoost en als verfrischt wort. Of dit geschieden kan in allerhande Kinderen, en of de Leermeefters en Ouders zich de moeite willen geven en zoo veel Bescheidenheit en Gedult gebruiken

ken om de Kinderen hier toe te brengen, wete ik niet, maer dat het geschieden kan in de meesten, indien men den rechten weg inslaet om in hen de Eergierigheid, Begeerte naer een goeden Naem en Achtung op te wekken, hier aen twyfele ik niet in 't allerminste. Wanneer men hen aldus tot eene ware goede Manier van Leven gebragt heeft, mag men vryelyk met hen praten over dingen, waer in zy 't meeste Vermaek vinden, deze hun aentoonen, of 'er volkomene Vryheit in laten; op dat zy begrypen mogen dat men hen waerlyk bemint en liefkoost, en dat de genen, onder wier toezigt zy staen, geene Vyanden zyn van hun Genoegen. Zulk eene Behandeling zal Liefde in hun verwekken voor de zulken, door welken zy bestuurt worden, en voor de Deugt, waer toe men hen poogt op te leiden.

Klag-
ten.

Men kan noch dit Voordéel trekken uit eene volkomen Vryheit, die hun vergunt wort in hunne *Uitspanningen*. Dit zal namelyk hunnen natuurlyken Inborst ontdekken, hunne Neigingen en Bekwaemheden aentoonen, en verstandige Ouderen bestieren in de Keuze, zoo van hunne gewoone Manier van Leven, als van de Bezigheden, waer toe zy hen willen aenleggen, en van de bekwame Hulpmiddelen tevens, die men kan aenwenden om de Neiging der Natuur in hun-

ne Kinderen te recht te brengen, wanneer zy bespeuren dat deze ten kwade helt.

CIX. 2. Kinderen die met malkander leven, dingen veeltys naer het Meesterschap, en wiens Haen zal boven kraeien. Zulk een, die dit de eerste begint, behoort gewisfelyk te keer gegaente worden. Maer dat niet alleen, zy moeten daer en boven geleert worden voor elkander alle bedenkelyke *Toegevendheit*, *Vriendelykheit* en *Beleeftheit* te betoonen. Wanneer zy zien dat hun dit Eerbied, Liefde en Achtting baert, en dat zy 'er niet minder om gerekent worden; zullen zy 'er meer Genoegen in vinden, dan in eene baldadige overheersching; want zoo mag men 't andere met Recht noemen.

De Beschuldigingen der Kinderen onder malkander, die gemeenlyk niet dan een Geschreeuw van Toorn en Wraekzucht zyn, waer in zy anderen te hulp roepen, behooren niet gereedelyk aengenomen, of naer geluifert te worden. Hunne *Klagten* te dulden maekt hunne Harten lafhartig en verwyft, en indien zy somtyts mishandelingē of moeilykheden van anderen uitstaen, zonder dat men hen cenigszins in gedachten brengt dat zulks vreemt of onlydelyk is, 't zal hun geen leet doen, en hen leeren lyden en vroeghardvochtig maken. Maer schoon gy 't oor niet leent aen de *Klagten* van

de *klaegzuchtigen*, draeg echter zorge van de Moedwilligheid en Kwaetaerdigheid der genen, die 't ongelyk aendoen, te beteugelen. Wanneer gy zelve 't Ongelyk met uwe oogen ziet, bestraf het in 't bywezen van den verongelykten. Maer indien de *Klagten* vallen over iets, 't welk uwe Opmerking verdient, en op een anderen tyd behoort verhoed te worden, bestraf dan den Belediger afzonderlyk alleen, buiten 't oog van den Aenklaager, en maek dat hy Vergiffenis verzoekt, en het nadeel of de Schade herstelle. Dit aldus, als uitzyne eigen Beweging geschiedende, zal blymoediger worden uitgevoerd en vriendelyker worden aengenomen; de Bant der Liefde tusfchen hen zal vaster toegestrikt en eene Gewoonte van Beleeftheit gemeenzaem onder uwe Kinderen worden.

Mild-
dadig-
heit.

CX. Wat de Drift der Kinderen belangt om zekere Dingen te willen hebben en in eigendom te bezitten, leert hun, van 't gene zy hebben, gemakkelyk en blymoedig te kunnen afscheiden ten behoeve van hunne Vrienden, en laet hun door Ondervinding weten dat de *milddadigste* altoos den grootsten Overvloed heeft, met Lof en Achtung daerenboven, en zy zullen de *Milddadigheid* zeer ras leeren oeffenen. Dit, verbeelde ik my, zal Broeders en Zusters altoos vriendelyker en beleefder tegen

gen elkander maken, en by gevolg ook tegen anderen, meer dan twintig Regelen over goede Manieren, waer mede de Kinderen gewoonlyk worden gekwelt en verbystert. Gierigheid en de Begerte om meer in onze Bezitting en onder onze Heerschappy te hebben, dan wy behoeven, als wezende de Wortel van alle Kwaet, behoort vroegtydig en zorgvuldig uitgerooit en de tegenstrydige Hoedanigheid, de Gereedheit namelyk om anderen te willen mededeelen, hun ingeplant te worden. Deze moet men aenmoedigen door grooten Lof en Achting en door gedurig zorge te dragen, dat het Kint niets by zyne *Milddadigheid* verlieze. Laet alle de Bewyzen, welke het van zulk eene Edelmoedigheid geeft, altoos vergolden worden, en zelfs met Winst. Doe uwen Zoon gevoelig bemerkten, dat de Vriendelykheit, welke hy aen anderen bewyst, voor hem geene Verwaerloozing is van zyn eigen Belang; maer dat hy 'er eene Vergelding van Vriendelykheit door geniet, zoo wel van hen, waer aen zy bewezen wort, als van zulken, die zyne Edelmoedigheid zien. Boezem hier ontrent den Kinderen eenen na-yver in, wie d'een den ander in dit stuk zal overtreffen. Wanneer men, door dit middel en eene gedurige Oeffening, den Kinderen geleert heeft gemakkelyk te kunnen scheiden van 't ge-

ne zy hebben, zullen zy dit door Goed-aerdigheid zoo zeer in een Hebbelykheid doen veranderen, dat het hun een Vermack zal wezen en zy 't zich eene Eer rekenen, *vriendelyk, mild en beleeft* te zyn tegen anderen.

Recht-
vaerdig-
heit.

Maer, moet de Miiddadigheid aengemoedigt worden, men moet ook zekerlyk groote Zorge dragen, dat de Regelen der *Rechtvaerdigheis* nooit door de Kinderen overtreden worden: en indien zy dit immer doen, moeten zy te recht gebragt, en als 'er gelegenheit toe is, strengelyk over bestraft worden.

Naerdien onze eerste Bedryven meer beftiert worden door Eigenliefde, dan door Reden en Overdenking, is het geen Wonder dat de Kinderen zeer bekwaem zyn om af te wyken van de juiste Maetregelen van Recht en Onrecht, die in 't Gemoed de Uitwerking zyn eener geoeffende Reden en ernstige Overdenking. Hoe zy derhalven meer in staet zyn om hier in mis te tasten, hoe men zorgvuldiger over hen de Wacht moet houden; en de allergeeringste Misflag ontrent deze Deugt, die de Grontslag is der mensche-lyke Samenleving, moet in acht genomen en verbeterd worden; zelfs in dingen van het allergeeringste gewigt en aenbelang; zoo wel om hunne Onkunde te onderrichten, als om kwade Hebbelykheden te verhoeden en voor te komen; die

die van geringe Beginfelen met Kooten en Knickers, zelfs Spelden en Kaarteblaedjes, indien men deze Beginfelen toelact, tot hooger Bedrog aergroeiën, en gevaer loopen van ten laefsten te zullen eindigen in eene volslagene en verharde Oneerlykheit. De allereeerfte Neiging tot eenige Onrechtvaerdigheit, die zich voordoeft, moet te keer gegaen worden met eene Vertoonning van Verwondering en Afgryzen in de Ouders en Leermeefters. Maer, dewyl de Kinderen niet wel kunnen begrypen wat *Onrechtvaerdigheit* is, voor dat zy weten en verftaen wat Eigendom is, en hoe byzondere Perfonen hier aen geraken, zal het veiligfte Middel wezen om hunne *Eerlykheit* te beveiligen, hier van vroeg den Gront te leggen in de Milddadigheit, en in de Gemakkelykheit om aen anderen te kunnen afftaen van zulke dingen, waer in zy zelve een Welgevallen hebben. Dit kan men hun vroeg leeren, eer zy genoeg de Tael kennen of Verftant hebben om onderscheidene Kundigheden te vormen over den Eigendom, en weten wat, uit een eigenlyk Recht, het hunne kan genoemd worden met uitsluiting van anderen. En naerdien de Kinderen zelden iets hebben dan door Gift, en wel ten meeften deele van hunne Ouderen, kan men hun voor eerft leeren niets te nemen of te behouden dan't gene hun door

zulken gegeven wort, die zy onderstellen kunnen dat hier ontrent de Magt hadden (1). En wanneer hunne Bekwaemheden vermeerderen, kan men hun andere Regelen en Gevallen van *Rechtvaardigheid*, betreffende 't *Myn* en *Dyn* voorstellen en inscherpen. Indien 't blykt dat eenige Daet van *Onrechtvaardigheid* in hen niet uit een Misflag voortvloeit, maer uit eene Kwaedwilligheid, moeten 'er, wanneer eene zachte Bestraffing en Schaemte

(1) Het schynt my toe dat men hier gerustelyk zou mogen byvoegen, dat de Kinderen, ten minsten in hunne vroegste Jeugt, niets van het hunne weder aen andere Kinderen behoren over te geven dan met Medeweten hunner Ouderen of der genen, onder wier opzigt zy staen. Want schoon de Heer LOCKE de Milddadigheid met Reden zeer aenpryst om de Jeugt voor *Onrechtvaardigheid* te behoeden; 't is echter zeker, dat indien zy deze Deugt oeffenen buiten kennis en buiten 't oog hunner Ouderen, andere inhalige Kinderen hier door zullen aengelokt worden om de edelmoedigen alles af te troonen; 't welk aen den anderen kant aanleidinge tot *Onrechtvaardigheid* geeft. Men behoort dan een Kint, zoo ras het iets mist, van 't gene het als eigen bezeten heeft, renschap af te vorderen waer het gebleven is, en indien 'er blyk is dat de ingeprente Edelmoedigheid het hier van heeft doen aftappen kan men 'er genadig mede handelen; doch met een

te deze ongeregelde en inhalige Neiging niet verbeteren, harder Middelen worden aengewend; en 't betaemt den Vader of den *Gouverneur* hun iets te ontnemen en te houden, 't welk zy van waerde rekenen en denken hun toe te behoren, of iemand anders te bevelen zulks te doen, en door zulke Voorbeelden hen te doen gevoelen hoe weinig voordeel zy genieten kunnen met eens anders Goed onrechtvaardig te bezitten; terwijl 'er sterker en meer Menschen in
de

nadrukkelyk Verbod van dit zonder Verlof ooit weêr te doen; doch indien men ondervind dat hy 't uit achteloosheit of door dwang van anderen zich heeft kwyt gemaekt, dient men 'er strenger mede te werk te gaen. Aldus zal men niet alleen zyn eigen maer ook andere Kinderen voor *Onrechtvaardigheid* verhoeden, die niet enkel gelegen is in 't stelen der Kinderen van malkander; maer ook hier in, dat zy door vleiende woorden, valsche Beloften en bedreigingen hen van het hunne berooven. Het betaemt dan ook den Ouderen, indien zy iets vreemts in de handen hunner Kinderen-zien, naeukeurig Onderzoek te doen waer en van wien zy 't gekregen hebben, en het, hoe gering het ook wezen moge, te doen wederbrengen, en wel door het Kint zelve, als iets dat hun niet toekomt; op dat zy door schaemte en schande geleert worden niet weêr in dien Misflag te vervallen.

de Werelt zyn dan zy. Maer, indien eene oprechte Verfoeying van deze fchandelyke ondeugt hun flechts zorgvuldigen vroeg wordt ingeplant, gelyk ik meene te kunnen gefchieden, zulks is het rechte en eigenlyke Middél om deze Misdæet tegen te gaen, en zal hen beter beveiligen tegen de *Oneerlykheit* dan eenige Inzigten van Eigenbelang; naerdien Hebbelykheden beftendiger en gemakkelyker werken, dan de Reden, die, wanneer wy ze meest van nooden hebben, zelden getrouwlyk wort raedgepleegt, en noch zeldzamer wort gehoorzaemt.

Huilen. CXI. Het *Huilen* is een Fout, die in de Kinderen nooit behoort gedult te worden; niet alleen om het onvermaeklyk en lastig Gerucht, waer mede het Huis vervult wort; maer om meer andere redenen van Gewigt, die de Kinderen zelf raken, waer op in de Opvoeding moet gedoelt worden.

Het *Huilen* is tweederlei; of *Halftarigheid* en *Heerscbzagt*, of *klagende* en *droevig*.

Hun *Gebuil* is zeer dikwils een Posing naer Meesterschap en een openbaer Getuigenis van hunne baldadigheit en Hartnekkigheit. Wanneer 't niet in hun vermogen staet om hun wil te krygen, willen zy door schreeuwen en huilen hun Recht en Eisch hier op hanthaven. Dit

is

is eene openbare Volharding in hun gewaent Recht, en een soort van Beklag tegen de vermeende Onderdrukking en Onrechtvaardigheid der genen, die hun iets weigeren, 't welk zy begeeren te hebben.

CXII. Somtyts is hun *Gebuil* de uitwerking van Pyn of wezentlyke Smart, die hen verplicht om te *weenen*.

Beiden deze kunnen, indien men 'er zorgvuldig op let, lichtelyk onderscheiden worden uit hunne Gebaerden, Gezigt, Daden en inzonderheit uit den Toon van hun huilen; maer geen van beiden moet gedult, veel min aengemoedigt worden.

1. Het hartnekkig, of *gramstoorig Gebuil* moet in geener maniere worden toegelaten, om dat het slechts eene andere Wyze van Inwilliging is hunner Begeerte en het aenmoedigen van zulke Hartstochten, die voornamelyk moeten t'ondergebracht worden: en indien dit voorvalt, gelyk dikwils gebeurt, als zy eenige Bestraffing krygen, vernietigt het volkomen alle derzelve goede Uitwerkingen; want alle Kastyding, die hen in deze openbare Tegenstreving laet blyven, dient alleen om hen erger te maken. De Beteugelingen en Straffen aen de Kinderen zyn alleen kwalyk aengewend en vruchteloos, indien zy hunnen Wil niet doen buigen, hunne Hartstochten niet leeren bedwin-

dwingen, en hunne Harten niet gedwee en buigfaem maken ontrent het gene de Reden hunner Ouderen hun thans raed, en hen aldus bereid tot het gene hunne eigen Reden hun vervolgens raden zal. Maer, indien men toelaet dat zy *builende* henen gaen, wanneer zy ergens in worden tegengesproken, dan sterken zy zich in het gene zy willen en styven zich in hunne Kwaetaerdigheid, met eene Verklaring van hun Recht en een Voorneemen van aen hunne Neigingen te willen voldoen by de eerste Gelegenheit. Dit is derhalven eene nieuwe Bewysreden tegen het menigvuldig Gebruik van Slagen te geven. Want, wanneer gy immer tot dit alleruiterste komt, is het niet genoeg hen te slaen of de Roede te gebruiken, maer gy moet het zoo lang doen, tot dat ge vint dat gy de Gemoederen der Kinderen getemt hebt, tot dat zy zich met onderdanigheid en lankmoedigheid onderworpen hebben; 't welk best kan ontdekt worden uit hun *Gebuil* zelve, en als zy dit op uw verbod nalaten. Zonder dit is het slaen van de Kinderen niet anders dan eene driftige Tyranny over hen; en 't is enkele Wreedheit en geen Kastyding, om hunne Lichamen zeer te doen, zonder dat het op hunnen Geest iets goeds uitwerkt. Gelyk ons dit eene Reden geeft, waerom de Kinderen zelden behooren gekastyd te worden, zoo verhoed het tevens

vens hunne Kastyding. Want, indien het, als zy gekastyd worden, indier-voege geschied zonder Drift, matig en dat het echter zyn Uitwerking doet; niet met geweld en in ééne reis achter mal-kander; maer langsaem, met eenige re-
denen tusfchen beiden, en met opmer-king wat het uitwerkt, en ophoudende wanneer het hen buigfaem en toegeeflyk gemaekt en tot Berouw gebragt heeft, zullen zy zelden weêr dergelyke Straffe noodig hebben, en zorgvuldig de Fou-ten trachten te vermyden, waer door zy ze verdient hadden. Behalven dat, ge-lyk door dit Middel de Straffe niet vruch-teloos noch zonder Uitwerking zyn zal, om dat zy te licht is, zoo loopen we ook geen gevaer dat zy te zwaer zal zyn, indien wy ophouden, zoo ras als wy bemerken, dat zy 't Hart geraekt en verbetert heeft. Want, naerdien ky-ven of slaen altyd zoo gering behoort te zyn als eenigszins mooglyk is, zoo houd het zelden de Maet, als men in de Hitte des Toorns is, maer is dikwils heviger dan het wezen moest, hoewel het by de Uitkomst blykt dat men noch niet genoeg heeft geslagen om zyn oog-merk te bereiken.

CXIII. 2. Vele Kinderen zyn in staet om te huilen, als zy maer eenige ge-ringe Pyn lyden, en het minste leet, dat hun overkomt, doet hen huilen en ker-men.

men. Weinigen zyn hier vry van: want, naerdien dit, eer zy noch spreken kunnen, het eerſte en het natuurlyke Mittel is om hun Leet of Gebrek te kennen te geven, moedigt het Medelyden, 't welk men oordeelt aen hunne teedere Jaren verpligt te zyn, hen dwaeslyk aen, en het doet het duuren lang na dat zy reets spreken kunnen. Ik beken, 't is de Pligt der genen, die met Kinderen omgaen, Medelyden met hen te hebben, als zy eenig Ongemak lyden, maer dit niet te toonen door hen te beklagen. Help hen en ſtil hen zoo goed als gy kunt; maer beklaeg hun ongeval niet. Dit maekt hen ſlaeuwhartig en doet hen bezwyken onder de geringſte Ongemakken, die hun overkomen, waer door het Leet, dat hun treft, dieper indringt in dat gedeelte, 't welk alleen Gevoel heeft, en dieper Wonden maekt, dan het anderszins doen zou. Zy moeten verhard worden tegen alle Ongemakken, voornaemlyk van het Lichaem, en geen Teérhartigheid bezitten, dan die ontſtaet uit eene edelaerdige Schaemte en een levendig Gevoel over hunne Achtting en goeden Naem. De menigvuldige Ongewallen, waer voor dit Leven bloot ſtaet vereiſchen dat wy niet al te gevoelig moeten wezen over alle geringe Ongemakken. Al wat onze Ziel niet treft, maekt maer een geringen Indruk en doet

ons maer weinig Leet. 't Is 't Lyden van onzen Geest, 't welk de Pyn veroorzaekt en doet duuren. Deze Hardvochtigheit en Ongevoeligheit der Ziel is 't beste Wapen, 't welk wy hebben kunnen tegens de gemeene Rampen en Toevallen des Levens; en dewyl dit eene Gesteltenis is, die door Oeffening en gewoonte beter dan door eenig ander Middel kan verkregen worden, behoort de Oeffening hier van by tyds begonnen te worden; en hy is gelukkig, die dit vroeg leert. Die Verwyftheit van Geest, die men voorkomen moet of genezen, wort, myns wetens, nergens meer door aengekweekt in de Kinderen, dan door 't *huilen*, en aen den anderen kant kan zy nergens meer door ingetoomt of beteugelt worden, dan door hen dit soort van klagen te verhinderen. In de geringe Ongemakken, die zy lyden door stooten of vallen, behoort men hen niet te beklagen, dat zy zich gestooten of gevallen hebben; maar men moet hun gebieden van noch eens weêr te gaen vallen: 't welk, behalven dat het hun met huilen doet ophouden, een beter Middel is om hunne Onachtsaemheit te genezen, en te verhoeden, dat zy op een anderen tyd weêr tuimelen, dan dat men hen bekyft of beklaegt. Maer, laet het Ongemak, dat zy gekregen hebben, zyn zoo 't wil, maek dat ze niet *huilen*, en dat zal hun

voor

voor tegenwoordig meer Rust en Gemak geven en hen in 't vervolg hardvochtiger leeren worden.

CXIV. De eerste soort van huilen vereischt Strengheit om ze te stillen; en wanneer een Wenk of een uitgedrukt Bevel dit niet kan te weeg brengen, moet het door Slagen geschieden: want dewyl dit ontstaet uit Trotsheit, Hardnekkigheid, en Gramstoorigheit, moet de Wil, daer eigenlyk 't Kwaet zit, be-teugelt en geleert worden te buigen, door een Strafheit, die genoeg is, om ze te overmeesteren. Maer, dewyl de laefte gemeenlyk ontstaet uit Flaeuwhartigheid, eene gansch strydige Oorzaek, moet zy op eene zachter wyze behandelt worden. Hun wat wys te maken of hunne Gedachten elders henen te wenden, of te *Lacben* als zy *Schreien*, kan mischien in 't Eerste de beste Wys wezen om hen te stillen: Maer in dit Geval moet men de Omstandigheden der Zaek en den byzonderen Inborst van 't Kint in Overweging nemen. Hier ontrent kan men geen vaste Regelen geven; maer het moet aen de Voorzigtigheid der Ouderen of van den Leermeeſter overgelaten worden. Maer dit, meene ik, kan men in 't algemeen zeggen, dat men zich bestendig tegen zulk *huilen* moet aen kanten, en dat het de Vader altoos door zyn Gezag behoort te stuiten, zyn Gezigt of Woorden

den met meer of minder Strafheit vermengende, naer mate der Jaren van 't Kint of naer de Stugheit van zynen Aert: maer, in allen opzigte, moet 'er zoo veel Strafheit wezen, als in staet is om het *Grimmen* en *Kermen* te stillen, en een Einde van Wanorder te maken.

CXV. *Bloobeit* en *Moed* zyn zoo naeuw ^{Roeke-} aen de gemelde Gesteltenissen van In- ^{loes-} borst verknocht, dat het niet ongevoeg- ^{heit.} lyk kan gerekent worden, om van dezelve hier te gewagen. Vrees is een Hartstocht, die, wanneer zy wel bestiert wort, hare Nuttigheit heeft. En schoon Eigenliefde zelden mist om ze in ons wakker en hoog genoeg te houden, kan 'er echter eene Buitensporigheit wezen in al te groote Stoutmoedigheit. *Roekeloosheit* en *Ongevoeligheit* van Gevaer, zyn al zoo min redelyk, als op 't naderen van 't allerminste Onheil te sidderen en te beven. Vrees wert ons gegeven tot een Wekker om onze Oplettendheit te doen opwaken, en ons de Wagte te doen houden tegen de naderende Onheilen. Geen Bekommering derhalven te hebben voor eenig Kwaet, dat voor de Deur staet, het Gevaer niet rechtmatig te overwegen, maer onbezonnen, hoe hachlyk 't wezen moge, als in 't Vuur te loopen, zonder eenige Opmerking van wat Nut of van wat Gevolg het zyn zal, is geene Kloekmoedigheit van een redelyk

lyk Schepfel, maer eene Uitwerking van redenlooze Razerny. Zy, die Kinderen van zulk een Inborst hebben, behoeven niet anders te doen, dan hunne Reden een weinig op te wekken, naer welke de Behoudenis van zich zelve hen zeer ras zal leeren luisteren, ten zy (gelyk gemeenlyk 't Geval is) eenige andere Hartstocht hen, zonder Gevoel en zonder Overleg, met Gewelt voortrukt. Een Afkeer van 't Kwaet is zoo natuurlijk in den Mensch, dat niemant, geloove ik, zonder Vreeze voor 't zelve kan wezen: want de Vrees is niet anders dan eene Ongerustheit onder de Bekommering dat ons iets onaengenaems zal overkomen. Wanneer derhalven iemand in 't Gevaer loopt, mogen wy zeggen, dat hy 'er door de Onkunde in geleid wort, of door een Aendrang van eene meer overheerschende Hartstocht; alzoo geen Mensch zoo zeer een Vyant is van zich zelve, om uit zyn vrye keur onder 't Bereik van 't Kwaet te komen, en 'er naer te haken uit Liefde voor 't Gevaer zelve. Indien dan Trotsheit, iedele Glory of Moed de Vrees van een Kint verdooft of te weeg brengt dat het naer der zelve Raed niet luistert, moeten deze door bekwame Middelen t'ondergebracht worden, op dat een weinig Opmerking zyne Drift doe verflaauwen, en make dat het zich bedenke, of de Onder-

derneming zulk een kans wel waerdig zy. Maer, dewyl dit een Fout is, waer aen de Kinderen zoo dikwils niet schuldig zyn, zal ik my in derzelver Verbetering niet verder inlaten. Flaeuwhartigheid is in hun een gemeener Gebrek, en aldus vereifcht het grooter Zorge.

Kloekmoedigheid is het Bolwerk en de steun van alle andere Deugden en zonder Moed zal de Mensch nauwlyks met eenige bestendigheid tot zyn Pligt gehouden worden en 't Karakter van een recht braef Man vervullen.

Moed, die ons opbeurt tegen de Gevaren, die wy vreezen en de Rampen, die wy wezentlyk gevoelen, is van groot nut in een toefant als die van den Mensch, die aen alle kanten voor Onheilen blootstaet. Het is derhalven zeer raedfaem de Kinderen hier mede te wapenen zoo vroeg als immers mooglyk is. De natuurlyke Gesteltenis en Aert der Kinderen, bekenne ik, doet hier veel toe; maer daer zelfs deze Gesteltenis gebreklyk en het Hart in zich zelve flaeuwmoe-dig en vreesachtig is, kan men het, door een recht bestuur, tot meer Kloekmoedigheid brengen. Wat men doen moet om voor te komen dat de Geest der Kinderen niet neêrslagtig gemaekt worde door angstige Bekommeringen, die hun in hunne Jonkheit zyn ingeboezemt, of om te beletten dat zy niet geduurig schreijen

en weenen, hebbe ik reets aengemerkt. Hoe hunnen Inborst harder te maken, en hunnen *Moed* opte wekken, wanneer wy vinden dat zy te veel aen Vreesachtigheid zyn onderworpen, staet nu verder te overwegen.

Ware Kloekmoedigheid achte ik te bestaen in een bedaerde Bezitting van zich zelven en in eene onafgebrokene Betrachtiging van zyn Pligt; wat Rampen ons omringen, of wat Gevaer ons in den weg legt. Hier toe komen zoo weinigen, zelfs volwassenen, dat men dit niet van Kinderen kan verwagten. Maer echter kan hier veel toe gedaen worden: en een verstandig Beleid kan hen hier in ongevoelig by Trappen verder brengen, dan men zou denken.

Mischien is het verwaerloozen dezer voorname Zorge over hen de Reden waerom zoo weinigen deze Deugt in hare volle Uitgestrektheit bezitten, wanneer zy reets Mannen geworden zyn. Ik zou dit niet zeggen onder een Volk zoo dapper als het onze, indien ik oordeelde dat 'er tot ware Kloekmoedigheid niets anders vereischt wert dan Heldenmoed in het Velt, en eene Verachting van 't Leven onder d'oogen van eenen Vyant. Dit, bekenne ik, is 'er geen gering gedeelte van, en men kan aen deze Dapperheit de Laurieren en Zegeteekenen niet weigeren, die men altoos verschuldigt

dig is aen zulken, die hun Leven gewaegt hebben voor hun Vaderlant. Maer dit is 't noch niet alles. Gevaren bejegenen ons op andere Plaetsen dan in 't Oorlogs Velt; en schoon de Doot een Koning is der Verschrikkinge; Pyn, On-eer en Armoede nochtans hebben een verschriklyk Aenzien, bekwaem om de meeste Menschen te doen ontstellen: wanneer deze Onheilen gereed schynen op hen aen te vallen: en zulken, die eenigen derzelven kunnen verachten, zyn echter tot in de Ziel verschrikt voor anderen. Ware Kloekmoedigheid is bereid voor allerhande Gevaren, en staet onbeweeglyk, wat Rampen haer dreigen. Zy is niet onbeweeglyk zonder eenige Vreeze in 't geheel. Als 't Gevaer zich ver-toont, kan 'er zonder Gevoeleloosheit, geene Bekommering ontbreken. Daer Gevaer op handen is, zal ook Gevoel van Gevaer wezen; en zoo veel Vrees als ons moet doen opwaken, en onze Oplettendheit, Yver en Wakkerheit aanzetten; maer niet om het bedaert Gebruik onzer Reden te ontrusten, of de Uitvoering te verhinderen van 't gene zy ons leert be-trachten.

De eerste Stap, om deze edele, deze ^{Bloo-}manlyke Stantvastigheid te verkrygen, ^{heit} is, gelyk ik te voren gemelt hebbe, zorgvuldig de Kinderen, terwyl zy noch jong zyn, te bewaren voor alles, wat hen

vervaert kan maken. Laet hun geene ysfelyke bekommeringen voorgepraet worden, of geene nare Voorwerpen hen doen verschrikken. Dit maekt hen dikwils zoo neêrslagtig en helpt hen zoo krachtig van hun streek, dat zy 't nooit weêr kunnen te boven komen; maer hun gansche Leven lang op de minste Ritfelling of op de Verschyning van eenig verschriklyk Denkbeeld ontroert en in de war geraken; het Lichaem wort krachteloos, 't Gemoed wort ontrust, en de Mensch is naeuwlyks zich zelve meer, of bekwaem om iets redelyks of met Bedaertheit uit te voeren. Het zy dit ontfaect uit eene hebbelyke Beweging der dierlyke Geesten of uit eene Ontzetting in de Gesteltenis, waer van men noch minder Reden kan geven, het is zekerlyk dat het zoo is. Men vint overal Voorbeelden van zulken, die in een zwak vreesachtig Gemoed, al hun Leven lang, de Uitwerkingen behouden van een Schrik, dien zy in hunne Jeugt hebben opgevat, en dit moet derhalven, zoo veel als mogelyk is verhoed worden.

Het tweede dat hier te doen staect, is de Kinderen van langsamer hant te gewennen aen de Dingen, waer voor zy bang zyn. Maer hier ontrent moet groote Voorzigtigheit gebruikt worden, van niet te veel haest te maken, of niet te vroeg dit Geneesmiddel in 't werk te stel-

stellen, uit vreeze van het Kwaet aldus eerder te vermeerderen dan te helpen. Kleine Kinderen, die op den Arm gedragen worden, kan men gemakkelyk afhouden van verschrikkelyke Voorwerpen; en zoo lang zyniet kunnen spreken en verstaen wat tegen hen gezegt wort, zyn zy naeuwlyks bekwaem om de redenen te begrypen, die men gebruikt om hen te leeren, dat hun geen Leet zal bejegenen van zulke ysfelyke Voorwerpen, waer aen men hen tracht te gewennen, en by welke men hen ten dien einde al nader en nader brengt. Het is dan in dezen zelden noodzaaklyk hier ontrent eenige moeite te doen, voor dat zy van de hant kunnen loopen en praten. Maer echter, indien het gebeurt dat de Kinderen bang zyn voor iets dat niet wel uit den weg kan genomen worden, en dat zy eenige teekenen toonen dat zy 'er van schrikken, zoo dikwils het hun in 't oog valt, moet men alles aenwenden om hunnen Schrik te doen bedaren, door hunne gedachten af te trekken, en 'er bevallige en aengename Vertooningen onder te mengen, tot dat zy 'er aen gewennen en 'er niet langer bang voor zyn.

Ik oordeel dat men zeer lichtelyk kan nagaan, dat alle Voorwerpen, die de Kinderen zien, als zy eerst geboren zyn, indien deze slechts geen hinder doen aen hunne Oogen, voor hun net even on-

verschillig zyn; en dat zy niet meer ver-
 vaert zyn voor een Moor of voor een
 Leeuw, dan voor haer Min of voor een
 Kat. Wat maekt hen naderhant zoo bang
 voor zekere Gedaenten en Kleuren? Niet
 anders dan de Vreeze voor eenig Leet, 't
 welk deze dingen zou kunnen verzellen.
 Laet het Kint alle dagen een andere
 Minnemoeder zuigen, ik maek my sterk,
 dat het zoo weinig vervaart zal wezen
 voor de Verandering van Tronien wan-
 neer het zes Maenden out is, dan of het
 reets zestig Jaren bereikt had. De Reden
 dan waerom het by geen vreemde wil ko-
 men, is om dat het Kint gewoon zynde
 zyn Voedsel en gemak te ontfangen van
 een of twee, daer het van behandelt
 wort, vreest als het in de Armen van
 een Vreemden komt, dat het zal worden
 afgetrokken van zyn Genoegen en zyn
 Voedsel, en van die gene, waer door
 alle Oogenblikken zyne Behoëftigheden,
 welke het dikwils gevoelt, worden ver-
 yult, en daerom is het Kint in angst als
 zyn Minnemoeder weg is.

vrees-
 achtig-
 heit.

Het eenigste, waer voor wy natuurlyk
 bang zyn, is Ongemak of het misfen van
 Genoegen. Dewyl nu deze niet behooren
 tot eenige Gedaente, Kleur of Gestalte
 van zichtbare Voorwerpen, zyn wy voor
 geene derzelve bevreesd, ter tyd toe dat
 wy 'er Pyn of Ongemak van gevoelt heb-
 ben, of als 'er ons Denkbeelden van ge-
 ge-

geven zyn, dat het ons Leet zal doen. De aengename Flikkering van een Kaers of van Vuur, behaegt de Kinderen zoo zeer, dat zy in 't eerst altyd verlangen om het te behandelen: maer, wanneer eene bestendige Ervarenheit hen door eene gevoelige Pyn overtuigt heeft, hoe wreed en onbermhartig deze dingen zyn, worden zy bang om het aen te raken en myden het zeer zorgvuldig. Naerdien dit de Grondslag der Vreeze is, valt het geenszins bezwaerlyk te ontdekken waer zy uit spruit en hoe zy genezen moet worden in alle kwalyk begrepene Voorwerpen van Schrik. Als dan het Hart tegens zulke Voorwerpen gehard, en Meester geworden is over zich zelve en zyne gewoone Bekommeringen in lichter Gevallen, is dit eene bekwame Voorbereiding tot wezentlyker Gevaren. Verschrikt uw Kint en loopt het weg op het zien van een Kikvorsch; laet een ander die aengrypen, en op een goeden afstant weer nederleggen: gewen het voor eerst om ze te bekyken; en als het dit doen kan, laet het dan dichter bykomen om ze zonder ontroering te zien springen, vervolgens zachtjes aenraken, terwyl een ander ze in de hant houdt; en ga zoo vervolgens voort tot dat het de Kikvorsch even zoo gerust durft behandelen als een Schoenlappertje of een Muschje. Op dezelfde wyze kunnen alle iedele Ver-

vaertheden verdreven worden; als men zorge draegt van 'er niet te haestig mede voort te varen, en het Kint niet tot een nieuwen Trap van Vrymoedigheid aen te dryven, eer het genoeg op den eersten gevordert is. Aldus moet de jonge Krygsman tot de Krygsoeffening des Levens worden opgekweekt, en hier ontrent zorge gedragen, dat hem niets worde voorgestelt als of 't gevaerlyk was, dan 't gene wezentlyk gevaerlyk is, en vervolgens, dat het in alles, waer in gy bemerkt dat zyne Vreesachtigheid te verre gaet, alenskens ongevoelig uitgelokt worde, tot dat het eindelyk van alle Vreeze ontslagen, zyne Zwarigheid te bovenkomt, en 'er met alle Toejuichinge doorgerake. Wanneer dit meermalen achter malkander gelukt, zal het Kint ondervinden, dat de Onheilen niet altyd zoo zeker of zoo groot zyn, als onze Vrees dezelve voor onze Verbeelding afschildert; en dat het Middel om ze te vermyden geenszins bestaet in weg te loopen, of zich te ontfellen, verlegen en verschrikt te wezen door Angst; wanneer of onze goede Naem of onze Pligt vordert, dat wy 'er ons tegen verzetten.

Hard-
vocht-
tigheit.

Maer, naerdien in de Kinderen de grootste Gront van Vreeze bestaet in de Pyn, die zy door de Ongemakken gevoelen, is de beste Weg, waar door men hen tegen de Vreeze en 't Gevaer van Pyn kan

ver-

verharden, hen te gewinnen Pyn te kunnen verdragen. Dit zullen ongemeen liefhebbende Ouders mogelyk voor zeer onnatuurlyk houden ten opzigte van hunne Kinderen; en de meesten zullen 't onredelyk achten, dat men zyn werk maekt om iemant aen 't Gevoel van Pyn te doen gewinnen, door ze hem zelf aen te doen. Waerschyndlyk zal men zeggen, dat het in 't Kint wel een Afkeer zal verwekken voor hun, die 't eenig Leet toebrengen; maer dat het hem nooit kan leeren dat het verpligt is om te moeten iyden. Eene vreemde Manier van Opvoeding zeker! Onze Zedemeester, wil niet, dat de Roede gebruikt worde, om de Kinderen te straffen over hunne Fouten, maer hy wil dat zy gepynigt worden, om dat zy zich wel kwyten, of enkel om hen eens te pynigen. Ik twyfel niet of dergelyke Tegenwerpingen zullen 'er gemaakt worden, en men zal meenen, dat ik myzelven tegenspreke, of zeer grillig ben met zulk een Voorstel. Ik beken, dit is iets, 't welk met groote bescheidenheit moet behandelt worden, en derhalven zal 't my niet ontschieten, dat het by geene anderen wort aengenomen of van eenigen smaek is, dan by zulken, die een zack rechtmatig overwegen en in derzelve redenen indringen. Ik ben van gedachten dat de Kinderen; om hunne Fouten,

niet

niet veel moeten geflagen worden om dat ik meene dat zy de lichamelyke Pyn niet als de grootſte Straffe moeten aenmerken: daer en tegen oordeele ik dat zy, ſchoon zy wel doen, ſomtyts eenige Pyn behooren te lyden, om dezelfde Reden, op dat zy mogen gewent worden Pyn te verdragen, zonder die als het grootſte Kwaet aen te zien. Hoe veel de Opvoeding kan uitwerken om de Jeugt aen Pyn en Smart te gewennen, toonen ons de Voorbeelden van *Sparta* ten allerduidelykſt: en die eenmael zoo verre gevordert zyn om de lichaemlyke Pyn niet voor 't grootſte Kwaet te rekenen, of waer voor zy 't meeft behooren te vreezen, hebben geen geringen ſtap van Vordering ter Deugt gedaen. Maer ik ben zoo dwaes niet van de Tucht der *Lacedemoniers* in onze Eeuw en tegenwoordige Geſteltenis als een Regel voor te ſtellen (1). Nochtans durve ik zeggen

(1) Men behoeft zich geenszins te verwonderen dat de Heer LOCKE de Tucht der *Lacedemoniers* in dezen niet aenpryſt, naerdien de Heer ROLLIN (in zyne *Maniere d'enſeigner & d'étudier les Belles Lettres Tom. III. p. 355*) de Hartvochtigheit verhalende, die zy den Kinderen gewoon waren te leeren, onder anderen zegt: „ Het Gedult en de Kloekmoedigheit der „ jonge *Lacedemoniers* blonk inzonderheit uit „ op eene Feest, die ter eere van *Diana*, by-
„ ge-

gen dat de Kinderen zachtjes te verhardden tot het uitstaen van eenige Pyn, zonder zich hier over te vertzagen, het rechte Middel is om hen Kloekmoedigheid te leeren, en den Gront legt tot Heldenmoed en Stoutmoedigheid in 't vervolg huns Levens.

Hen niet te beklagen, of toe te laten dat zy zelve klagen wanneer zy geringe Pyn gevoelen, is de eerste stap om dit uit te werken. Maer hier over hebbe ik elders gesproken (a).

(a) §
CXIII.

Het volgende, dat 'er te doen staet, is, hen somtyds voorbedachtelyk eenige Pyn aen te doen: maer hier moet men zorge dragen, dat dit geschiede als het Kint zich in een goede Luim bevint, en overtuigt is van de Genegenheit en Vriendelykheit van den genen, die hem deze Kwellung aendoet. Hier moet aen den eenen kant geen het minste Teeken van

„ genaemt *Orthia*, geviert wert, op welke de
 „ Kinderen, onder de oogen hunner Ouderen,
 „ en ten aenschouwen der gansche Stad, zich
 „ ten bloede toe op 't Autaer dezer ontmenschte
 „ Godinne lieten geesfelen, en zelfs onder de
 „ Slagen den Geest gaven, zonder eenig Geschreeuw,
 „ zelfs zonder eenige Zucht uit te boezemen.
 „ En hunne Vaders zelve, die hen o. verladen zagen van
 „ Bloed en Wonden, en op het punt van den Adem uit te blazen,
 „ vermaenden hen stant vastig ten einde toe te volhardden.

van Toornigheid of Ongenoegen wezen , noch aen den anderen kant moet hier eenig bewys van Medelyden of Berouw mede verzelt gaen: en voor al moet het niet verder gaen dan het Kint , zonder misnoegen of zonder een verkeert begrip als of het een straf was , kan verdragen. Aldus behandelt en met zulke Omftandigheden , hebbe ik een Kint , al lachgende zien wegloopen , schoon het vry gevoelige Slagen , met een Rysje op zyn Rug gekregen had , hoewel 't anderszins om een onvriendelyk Woort zou gehuilt hebben , en zeer gevoelig over de Kastyding zou geweest zyn , indien zy door den zelfden Man met een koel Gezigt geschied ware. Overtuig een Kint , door eene bestendige Vriendelykheit en Zorgvuldigheid , dat gy 't hartelyk lief hebt , en 't zal allengs gewent worden aen eene pynelyke en ruwe Behandeling , zonder eens weg te loopen of te klagen. Dit zien wy daeglyks in Kinderen , die met malkander spelen. Hoe teerder en weeker een Kint is , hoe men meer Gelegenheit , by bekwame tyden , behoort te zoeken , om het in dezer voege te leeren hard worden. De grootste Kunst bestaet , in dezen opzichte , dat men met een zeer geringe Pynlykheit beginne , en by ongevoelige Trappen voortga , terwyl men met de Kinderen speelt , als zy in een goede Luim zyn , en geprezen worden.

den. En wanneer een Kint eenmael zoo verre gebragt wort, dat het zich vergolden rekest voor de uitgestane Moeilykheden, door den Lof over zyn Moed, en grootfch begint te worden op de Blyken, die het geeft van zyne Manmoedigheid, en den Naem van dapper en onvertzaegt hooger fchat dan een weinig Pyn of onder dezelve te bezwyken; behoeft ge niet te wanhopen van in tyd en wyle, door 't Behulp van zyne toenemende Reden, zyne Vreesachtigheid te zullen overwinnen en de Zwakheit zynner Gefeltenisse te verbeteren. Wanneer het grooter wort, moet het tot ftouter Ondernemingen aengezet worden, dan daer de natuurlyke Gefeltenis het Kint, uit zich zelve, fchynt te willen brengen, en wanneer men merkt dat het aertzelt over iets 't gene men oordeelt dat het zal kunnen te boven komen, indien 't slechts Moeds genoeg heeft om het te ondernemen, dan moet men 't in 't eerft te hulp komen, en 'er hem allengs een punt van glory in doen ftellen, tot dat eindelyk de Oeffening den knaep meer Vrymoedigheid geeft en 'er hem Meester van worden doet, 't welk dan met grooten Lof moet vergolden worden, en met de betuiging van de goede Gedachten van anderen over zyne Bekwaemheit. Wanneer hy, langs dezen Weg, Kloekmoedigheid genoeg

ver.

verkregen heeft om , door Bekommering van Gevaer , niet afgeschrikt te worden van 't gene hy behoort te doen ; wanneer de Vrees in fchielijke en haachlyke Toevallen , zyne zinnen niet ontfelt , of zyn Lichaem niet doet trillen en beven en hem onbekwaem maakt tot het een of 't ander ; of hem doet wegloopen , dan bezit hy den Moed van een redelyk Schepfel : en tot zulk eene Verharding behooren wy de Kinderen te brengen door Gewoonte en Oeffening , als hier toe bekwame Gelegenheit voorkomt.

Wreed-
heit.

CXVI. Een Zaek hebbe ik dikwils in de Kinderen opgemerkt ; dat wanneer zy eenig onnoozel Schepfel in hunne Magt gekregen hebben , zy genegen zyn om 't kwaet te doen. Dikwils *pynigen* en mishandelen zy jonge Vogeltjes , Gouden Torren en andere dergelyke arme Schepfeltjes , die hun in de handen vallen , en wel met een kennelyk Vermaek en Genoegen. Dit , meene ik , behoort men in hen te keer te gaen , en wanneer men hen tot dergelyke Wreetheit ziet overhellen , moet hun het tegendeel geleert worden. Want de Gewoonte van Dieren te *pynigen* en te dooden , zal allengs hunne Harten verharden , zelfs ten aanzien van Menschen ; en zy die vermaek krygen in het Lyden en Ombrengen van mindere Schepfels , zullen niet bekwaem wezen om Medelyden en
Deer-

Deernis te hebben met anderen van hunne eigen soort. Ons Gebruik, in *Engelant*, van de *Vleesbouwers* uit te sluiten van de Hoedanigheid van Gezworene Rechters over Leven en Doot, is hier op gegront. Kinderen behooren van jongs af te worden opgevoed met een Afschrik voor het dooden van alle levendige Schepselen, of hun eenige smart aen te doen, en geleert te worden niets te bederven of te vernietigen, ten zy ter behoudenis van iets beters of edelers. Waerlyk, indien de Behoudenis van 't gansche Menschdom, zoo veel als 't in ieders Vermogen is, aen allen ter harte ging, gelyk het waerlyk aller Pligt is, en het ware Grontbeginfel, om onzen Godsdienst, Burgerstaet en Zedekunde naer te richten; de Werelt zou veel geruster, en veel geschikter wezen, dan zy tegenwoordig is.

Maer om weder tot ons Onderwerp te keeren; ik kan niet nalaten de Goedheit en Voorzigtigheid eener Moeder onder myne bekenden, te roemen, die altoos gewoon was hare Dochters, naer derzelver Welgevallen, Hontjes, Eekhorentjes, Vogeltjes en dergelyke dingen in te willigen, waer mede de jonge Juffertjes zich vermaken: maer, wanneer zy ze hadden, moesten zy die behoorlyk onderhouden, en naeuwkeurig toe te zien dat zy wel bezorgt werden, op dat deze Dieren

Q

niets

niets mogte ontbreken, en vooral dat ze niet mishandelt wierden. Want, indien zy ze verwaerloosden op te passen, wert het haer als een groote misdaet toegerekent, waer door zy menigmael de Bezitting dezer Dieren verbeurden, of ten minsten miste het nooit of zy werden 'er over bestraft; waer door haer vroeg geleert wert ieverig en goedaerdig te worden: en, waerlyk, ik meen dat men 't jonge Volk, van hunne Wieg af aen behoort te gewennen t'êrhartig te wezen over alle Schepselen, die gevoel hebben en geenen te mishandelen of te dooden.

Dit Vermaek, dat zy scheppen in *Kwaet te doen*, waer door ik versta iets zonder Oorzaek te bederven, maer voorname-lyk een zeker Welgevallen om iets dat Leven heeft Pyn aen te doen; kan ik niet anders begrypen, of 't moet iets vreemts in de natuurlyke Gesteltenis wezen en 't welk van buiten aenkomt; eene Hebbelykheit, die uit de Gewoonte en den Ommegang met Menschen verkregen wort. Men leert den Kinderen gemeenlyk anderen te slaen, en te lachgen, als zy anderen Leet doen of hun iets Kwaets zien overkomen; en zy hebben de Voorbeelden der meesten rontsom zich, die hen hier in versterken. Alle de Historien, die hun geleert of voor-gepraet worden, behelzen genoegsaem
niet

niet anders dan Vechten en Dootflaen; en de Eer en Glory, waer mede de Overwinnaers (meest-al rechte Beulen van 't menschelyk Geilacht) overladen worden, misleiden noch al verder de aankomende Jeugt, die hier door denkt dat Menschen-slagten de loffelykste Bezigheid van de Werelt is en de helthaftigste van alle Deugden. Aldus wort ons eene onnatuurlyke Wreetheit ingeplant, en daer de Menschlykheit voor schrikt en gruwet wort ons door de Gewoonte gemeenzaem gemaekt en aengeprezen als iets, het welk den Weg tot Eeren Glory baent. In dezer voege wort een zaek, door middel van de Mode en algemeene Bevatting, een Vermaek, 't welk 't in zich zelf niet is of wezen kan. Hier op behoort derhalven zorgvuldig gelet en tydig in voorzien te worden, gelyk mede om een tegenstrydigen en natuurlyken Inborst van Menschlievendheid en *Medeliden* in te boezemen en aen te kweken; doch altoos door de zelfde zachte Middelen, die men moet aanwenden tegen de twee andere voorgemelde Gebreken. Mogelyk zal 't niet ongevoeglyk wezen hier deze verdere Waerschouwing by te voegen; dat het Kwaet of de Ongevalen, die door 't spelen, door Onachtsaemheit of Onkunde voortkomen, (en waer in een Kint niet wist, dat eenig Leet of Onheil gelegen was, of die 't niet bedreven

dreven heeft met Oogmerk om kwaet te doen) in 't geheel behooren over 't hoofd gezien, of slechts met groote zachtzinnigheid bestraft te worden, al is, by toeval, de schade van groot belang. Want dit, oordeele ik, kan niet dikwils genoeg ingeplant worden, dat, aen welken Misflag een Kint moge schuldig en wat 'er ook 't Gevolg van moge wezen, alleen hier ontrent in overweging moet komen, uit wat Oorsprong de Zaek zyn begin genomen heeft en wat zy door Hebbelykheit zou kunnen worden; en dienvolgens behoort de Bestrafing te worden ingericht, en 't Kint moet geene Kastyding lyden voor eenig Leet, dat door zyn spelen of Onachtzaamheit kan toegelaten wezen. De Fouten, die verbeteret moeten worden, huisvesten in de Ziel; en, indien zy van dien Aert zyn, dat de Jaren die kunnen verbeteren, of hier uit geene kwade Hebbelykheit kan volgen; moet de tegenwoordige Misflag verschoont worden, zonder schyn te geven, dat men ze merkt, hoe onaengenaem de Omstandigheden mogen wezen.

CXVII. Een ander Middel om de Jeugt Gevoelens van Menschlievendheit in te boezemen, en ze in haer levendig te houden, bestaet in haer beleeft te leeren spreken en zich minnelyk te gedragen, tegens hare minderen, tegens gemeene Luiden,
en

en voornaemlyk tegens de Dienſtboden. 't Is gansch niet zeldſaem Heeren Kinderen de Dienſtboden in Huis te zien behandelen met heerſchzugtige Woorden, verachtelyke Namen, en eèn trots Gedrag, niet anders dan of zy uit een ander Geſlacht van Schepſelen dan 't gemeene Menſchdom waren voortgeſproten. 't Zy kwade Voorbeelden, Grootheit van Fortuin, of hunne natuurlyke Verwaentheit hun dezen Hoogmoed inboezemt, dit Kwaet moet voorgekomen of uitgeroeit en verwisfelt worden in een zachtzinniger, beleefder en geſpraekzamer Behandeling tegen Luiden van lager Rang. Hier door zullen zy niets altoos van hunne Meerderheit verliezen; maer 't Onderscheit zal des te meer doorſtralen en hun Gezag hier door vermeerdert worden; wanneer in den Minderen de Liefde gepaert gaet met uiterlyke Hoogachting, en hun Achtting voor den Perſoon eenig deel heeft in hunne Onderwerping: ja de Dienſtboden zullen met meer Gewilligheid en blymoediger dienen, wanneer zy vinden dat zy niet vertrappt worden, om dat de Fortuin hen in een lager Rang dan anderen en (om zoo te ſpreken) aen hun Meesters Voeten geſtelt heeft. Men moet nooit dulden; dat Kinderen alle Achtting voor de menſchelyke Natuur verliezen om de verſchillende Standen in 't algemeene

Menschdom. Hoe zy meerder bezitten, hoe meer men hun leeren moet inschikkelijk te wezen en medelydender en zachtzinniger tegen zulken onder hunne Broederen, die lager van staet en minder van aerdsche Schatten bedeeft zyn. Indien men hun van den Wieg af aen inwilligt de luiden kwalyk en hard te handelen, om dat zy door hun Vaders Titelen een geringe Magt over hen hebben, is 't beste, 't welk men 'er van zeggen kan, dat zy kwalyk zyn opgevoed, en indien 'er geen zorge gedragen wort, zal het allengs hunne natuurlyke Trotsheit doen aangroeien in eene hebbelyke Verachting voor hunnen Minderen, en waer moet dit natuurlyk op uitkomen en ten Einde loopen, dan op Onderdrukking en Wreetheit?

Weetgierigheid.
(*) §.
CVIII.

CXVIII. *Weetgierigheid* in Kinderen, waer van ik elders (a) Gelegenheit gehad heb een Woort te melden, is niet anders dan een Lust tot Kennisse, en moet derhalven in hen aangemoedigt worden, niet alleen als een goed Teeken; maer als een goed Werktuig, 't welk de Natuur in hun gelegd heeft, om die Onkunde te verdryven, waer mede zy geboren zyn, die, zonder dezen werkzamen *Lust tot Onderzoek*, te weeg zou brengen, dat zy domme en nuttelooze Schepselen waren. De Middelen, om deze *Weetgierigheid* aen te moe-

moedigen en ze levendig en werkzaam te houden, zyn, naer myne Gedachten, de volgende.

I. Het Kint niet te berispen of te verachten als het *Onderzoek* doet, noch te dulden dat 'er om gelachgen worde; maer alle zyne Vragen te *beantwoorden* met een *Uitlegging* der Zaek, welke het verlangt te weten, om ze hem des te verstaenbarer te maken, naer mate der Bekwaemheit zyner Jaren en Kennisse. Maer verwar zyn Begrip niet met Uitleggingen en Denkbeelden, die zyn Verstant te boven gaen; noch met eene Verscheidenheit of Menigte van Zaken, die niet tot zyn Oogmerk dienen. Let op het gene 't Kint met zyne *Vragen* bedoelt, en niet op de Woorden, die het hier toe gebruikt: en wanneer gy 't hier ontrent onderricht en voldaan hebt, zult gy bevinden, dat zyne Gedachten zich hoe langs hoe verder zullen uitbreiden, en dat hy door bekwaem Antwoort verder kan gebragt worden, dan ge u mogelyk kunt verbeelden. Want Kennis is zoo aengenaem voor het Verstant, als het Licht voor de Oogen: de Kinderen zyn 'er uitnemende mede vermaekten in hun schik, voornamelyk als zy zien, dat 'er acht gegeven wort op hun *Onderzoek*, en dat hun Verlangen om iets te willen weten wort aengemoedigt en geprezen. Ook

den, waerom vele Kinderen zich geheel en al aen malle Spelen overgeven en hun Tyd aen smakelooze Beuzelingen verspillen, dat zy namelyk bevinden hoe men hunne *Weetgierigheid* veracht, en hun Onderzoek verwaerloost. Maer, indien men hen met meer Vriendelykheit en Achtting behandelt, en hunne Vragen naer behooren, tot hun Genoegen, beantwoort had; stelle ik 'er geen twyfel in of zy zouden meer Lust hebben in wat te leeren en hunne Kennis te vermeerderen; waer ontrent voor hun altoos wat Nieuws en eene grooter Verscheidenheit is, waer mede zy altyt meer in hun schik zyn, dan gedurig tot hun zelfde Spel en Poppegoed weder te keeren.

CXIX. 2. By dit ernstig beantwoorden hunner *Vragen* en het onderrechten van hun Begrip, ontrent het gene zy verlangen te weten, indiervoege als of het een Zaek was, aen welker Kennis hun ten hoogsten gelegenlegt, behoort men eenigen byzonderen *Lof* te voegen. Laet in hunne tegenwoordigheit gezegt worden dat anderen, waer voor zy Achtting hebben, deze of geene Kennis bezitten; en naerdien wy allen, zelfs van de Wieg af aen, heerschzuchtige en hooghartige Schepsels zyn, laet hun Eerzucht gevleid worden met zaken, die hun van nut kunnen zyn, en laet hunne Hooghartigheid te werk gestelt worden aen
iets

iets, dat hun tot voordeel kan strekken. Op dezen Gront zult gy bevinden, dat 'er geen grooter Spoor en Prikkel zyn kan om den Outsten te doen leeren en hem iets te doen weten, dan hem aen te zetten om 'er zyne *jonger Broeders* en *Zusters* in te *onderwyzen*.

CXX. 3. Gelyk de *Vragen*, die de Kinderen doen, niet moeten veracht worden, zoo moet men ook groote zorge dragen, dat zy nimmer *bedrieglyk* en *misleidend Antwoord* krygen. Zy begrypen zeer lichtelyk wanneer zy veracht of bedrogen worden; en leeren met der haest de Treken van Verwaerloozing, Geveinftheit en Valsheit, die zy anderen zien plegen. Wy moeten in geenerlei Gesprek tegen de Waerheit spreken; maer allermint tegen Kinderen; naerdien wy door valsch met hen te handelen, hen niet alleen bedriegen in hunne Verwachting, hen verhinderen in 't verkrygen van Kundigheden, maer ook hunne Onnoozelheit bederven, en hun de snoodste aller Ondeugden leeren. Zy zyn Reizigers, nieuwlings in een vreemt Lant gekomen, waer van zy geene Kennis hebben; wy moeten 'er derhalven een gemoedelyk Werk van maken dat we hen niet misleiden. En schoon hunne *Vragen* somtyts weinig om 't lyf schynen te hebben, echter moeten zy ernstig beantwoort worden. Want in

welker voege zulke *Vragen* ons, aen wien zy sedert lang bekend zyn, mogen voorkomen, als of zy geen Onderzoek waerdig zyn; zy zyn nochtans van Gewigt voor zulken, die 'er geheel onkundig van zyn. Kinderen zyn Vreemdelingen ontrent alles, wat wy weten; en alles, wat hun bejegt, is hun in den beginne onbekent, gelyk het t'eeniger tyd voor ons zeiven geweest is: en zy zyn gelukkig, die een beleeft Volk aentreffen, dat zich schikt naer hunne Onkunde, en hun de hant bied om 'er hen uit te redden.

Indien gy of ik tegenwoordig in *Japan* werden nedergezet, met alle onze Voorzigtigheid en Kundigheid, die ons mischien zoo verwaent maekt om de Bevattingen en *Vragen* van Kinderen te verachten; indien wy, zegge ik, in *Japan* werden nedergezet, wy zouden ongetwyfelt (indien wy eenige Onderrichting wilden hebben van 't gene te weten valt) duizent *Vragen* doen, die hier aen een verwaenden af onbezonnen *Japonees* zeer belachlyk en ongerymt zouden voorkomen; doch voor ons zeer zaeklyk en van Belang zouden wezen om 'er Oplossing van te hebben; en wy zouden ons zeer verheugen een Man te vinden, die zoo beleeft en hoflyk was, om ons te voldoen op onze *Vragen*, en onze Onkunde te onderrichten.

Wanneer den Kinderen iets Nieuws
voor-

voorkomt, doen zy gemeenlyk de gewoone *Vraag* van een Vreemdeling: *Wat is dat?* Waer door zy gewoonlyk niet anders meenen dan den Naem, en derhalven is het melden van den Naem, doorgaens het eigentlyk Antwoord op die Vragen. De volgende *Vraag* is gemeenlyk; *Wat doet men bier mee?* En hier op moet men getrouwlyk en zonder Omwegen antwoorden. Men moet hun 't Gebruik der Zaek zeggen, en de Manier verklaren hoe het tot zulk een Oogmerk dient, zoo verre hunne Bekwaemheden dit kunnen bevatten. Indien zy ontrent de eene of de andere Omftandigheden verder vragen, behoort ge hen niet te laten henen gaen, ten zy ge hun alle Voldoening gegeven hebt, die met hun Begrip overeenkomt, en aldus door uw Antwoord aenleiding tot verdere Vragen geven. Mooglyk ook dat zulk een *Geſprek* voor een volwasfenen Man niet geheel en al zoo nutteloos en belachlyk zal wezen, als we ons misſchien zouden verbeelden. De natuurlyke Invallen van onderzoekende Kinderen over dingen, die zy niet geleert hebben, leveren dikwils Zaken uit, die de Gedachten van een overdenkend Man kunnen aen Werk helpen; en ik oordeel dat 'er menigmael meer uit de onverwachte Vragen van een Kint kan geleert worden dan uit de Redeneeringen van Menſchen,

die

die naer den gemeenen flenter heen praten, volgens zekere Denkbeelden, die zy van anderen hebben ontleent en volgens de Vooroordeelen hunner Opvoeding.

CXXI. 4. Mogelyk kan het fomtyds niet ongevoeglyk wezen de *Weetgierigheid* der Kinderen op te wekken door hun iets vreemts of iets nieuws onder de oogen te brengen, ten einde hen tot Vragen uit te lokken, en hun Gelegenheit te geven van hier over Onderrichting te verzoeken. Maer, indien, by toeval, hunne Nieuwsgierigheid hen aanzet om iets te vragen 't gene zy niet behooren te weten; is het merkelyk beter hun openhartig te zeggen, dat zy dit noch niet weten moeten, dan hen heen te zenden met een Valsheit of een beuzelachtig Antwoord.

CXXII. De *Levendigheid*, die zich fomtyds zoo vroeg in de Kinderen vertoont, ontstaet uit een Grontbeginfel, 't welk zelden verzelt gaet met een krachtige Gesteltenis van Lichaem, of tot een vast Oordeel opgroeit. Indien 't een wenschelyke Zaek was een Kint te hebben dat aerdig kan praten, ik geloof dat 'er Middelen zouden te vinden wezen om het zoo te maken. Maer ik onderstel dat een verstandig Vader liever zal willen, dat zyn Zoon Bekwaemheit bezitte en voor zich zelve en anderen

van nut wezen, wanneer hy een Man geworden is, dan dat hy aerdig is in Gezelschap en hier tot Vermaek strekt, terwyl hy noch een Kint is: hoewel, indien men 't wel overweegt, oordeele ik te mogen zeggen, dat 'er zoo veel Vermaek niet gelegen is in een Kint te hebben, dat bevallig snappen kan, dan te zien dat het wel redeneert. Moedig derhalven zyne *Weetgierigheid* aen, zoo veel als in uw Vermogen is, door op zyne Vragen te voldoen, en zyn Oordeel op te scherpen, zoo verre gy 't Kint hier toe in staet vint. Wanneer zyne Redenen eenigermate kunnen ingeschikt worden laet 'er hem Achtung en Lof voor genieten en wanneer zy geheel en al buiten 't spoor loopen, help hem zachtjes op den Weg, zonder over zynen Misflag te lachgen (*) en indien hy eenige Voorbarigheid toont om te redeneeren over Zaken, die hem voor komen, draeg zoo veel als in uw vermogen is, zorge, dat niemand hem stuite in deze Genegenheit,
of

(*) De Heer LOCKE heeft zekerlyk gelyk, dat men om de *Vragen* der Kinderen niet behoort te lachgen; maer de geestige Eenvoudigheid in hunne Uitdrukkingen is dikwils zoo bevallig, dat men zich veelal bezwaerlyk van lachgen kan onthouden, en 't is dikwils kennelyk te bemerken dat een aerdig Kint hier over verzet staet en met woorden of Gebaerden zyn Verwondering

of dezelve bederve door listige of bedrieglyke Manieren van redeneeren. Want, alles wel overwogen zynde, dit Vermogen, als het voornaemste van onze Ziel, verdient de grootste Zorge en Oplettendheit om het aen te kweken: dewyl de ware Verbetering en Oeffening onzer Reden de hoogste Volmaektheit is die een Mensch in dit Leven kan bereiken.

Vadzigheid.

CXXIII. In tegenstelling van dezen werksamen en onderzoekenden Geest, merkt men somtyds in de Kinderen, een *lustelooze Onverschilligheid*, een Gebrek van Achtting voor alles, en een soort van *Beuzelachtigheid* zelf in hun Werk. Dezen *vadzigen* Inborst houde ik voor eene der ergste hoedanigheden, die in een Kint kunnen voorkomen, zoo wel als eene der moeilykste om te genezen, wanneer zy natuurlyk is. Maer, dewyl men in sommige Gevallen kan mistasten, moct men zorge dragen van een recht Oordeel te vellen over die *Onverschilligheid* in hun Boeken of Werk, en waer over men zich som-

ring of Misnoegen laet blyken: doch 't Hulp-middel is doorgaens gereed, om dat het Onderwerp der Vrage van 't Kint of zyn Manier van Voorstel gemeenlyk iets zal behelzen, waer uit men hem reden van 't lachgen kan geven en hem te vreden stellen: ja dikwils kan het gebeuren dat men hem wel hartelyk doet mede lachgen.

somtyds mag beklagen in een Kint. Op de eerste Achterdocht, die een Vader heeft, dat zyn Zoon van een vadsigen Aert is, moet hy zorgvuldig acht op hem geven, of hy *lusteloos* en *onverschillig* is in alles, wat hy doet, dan of hy slechts in sommige Dingen laeuw en traeg is en in anderen wakker en vuurig. Want, schoon hy bevint dat hy zyn tyd veronachtsaemt om in zyne Boeken te leeren en 'er goed gedeelte van verspilt, met op zyn kamer of studeerkamer leeg te loopen; moet gy 'er echter niet terstont uit oordeelen, dat dit uit eenen Vadzigen Aert is. Het kan Kinderachtigheid wesen en dat hy meer zin heeft in iets anders dan in zyne Letteroeffeningen en dat zyne zinnen ergens anders op spelen: en hy kan uit eene zeer natuurlyke Oorzaek geen smaek vinden in zyn Boeken, om dat hy hier toe gedwongen wort als tot een opgeleide Taek. Om dit ten volle te weten moet men hem aen 't spelen helpen, wanneer hy buiten zyn Tyd en de Plaets is van zyne Letteroeffeningen, en hem zyne Neigingen involgen: en dan zien of hy ergens een oogmerk in heeft en met moeite en drift dit najaegt, tot dat hy volbragt heeft daer hy op doelde; dan of hy *lui* en *lusteloos* zyn tyd al *droomende* verslyt. Indien deze zyne Fraegheit zich alleen vertoont als hy ontrent zyn Boeken is, oordeele ik dat zy wel te genezen zal

zal zyn. Is het in zynen Aert, dan zal het eenige Moeite en Oplettendheit meer vereiffchen om ze te verhelpen.

CXXIV. Indien gy over zynen iever onder het fpelen voldaan zyt of over iets anders in zyne ledige uuren en in den Tuffchentyd van zyn Werk, en bemerkte dat hy eigentlyk niet tot *Luibeit* genegen is uit zich zelve, maer alleen dat het Gebrek van Smaek in zyn Boeken hem, Achteloos en *Vadzig* maekt om zich hier toe te zetten; dan moet gy beginnen met hem vriendelyk toe te fprekken over de Dwaesheit en Ongevoeglykheit van zulk een Gedrag, waer door hy een groot gedeelte van zyn Tyd laet verloren gaen, dien hy anders tot zyn Vermaek kon befteden: maer fpreek hem niet anders toe dan met Vriendelykheit, Bedaertheit, en in 't eerft niet veel, en alleen met de gemelde korte en duidelyke Redenen. Indien, dit helpt, hebt ge op de allergemaklykfte Wys de Zaek gewonnen, namelyk door Reden en Vriendelykheit. Indien deze zachte Vermaning niet helpen wil, neem de Proef om 'er hem befchaemt over te maken, door hem uit te lachgen, en hem alle dagen als hy aen Tafel komt, (maer niet als 'er iemant vreemts by is) te vragen, hoe lang hy dien dag bezig is geweest met zyn Werk; en indien hy 't niet afgedaen heeft in den tyd, dien men onderftellen

len kan dat hy 'er maer toe noodig had, steek dan den spot met hem: maer laet 'er geen kyven onder loopen; geef hem slechts een zeer koel gezigt, en ga hier mede voort tot dat ge Verandering in hem bemerkt, en laet zyn Moeder, zyn *Gouverneur* en allen, die rontsom hem zyn, het zelfde doen. Indien dit de gewenschte uitwerking niet te weeg brengt, zeg hem dan dat ge hem niet langer wilt lastig vallen met een *Gouverneur* om voor zyne Opvoeding te zorgen, dat ge dien Last niet langer wilt dragen om hem zyn tyd in ledigheid te laten verkwisten; maer, dewyl hy grooter zin heeft in dit of dat Spel (zulk een Spel namelyk daer hy 't grootste Vermaek in heeft) dan in zyn Boeken, dat hy dan hier mede zyn tyd kan besteden. Zet hem aldus met ernst te werk aen 't Spel, daer hy zin in heeft, en houd 'er hem onophoudelyk, met iever, aen bezig van den Morgen tot den Avont, tot dat hy 'er warsch van wort en met alle Gewelt weêr eenige Uuren aen zyn Boeken wil besteden. Maer, wanneer ge hem aldus zyn Taek geeft om te spelen, móet gy zekerlyk zelve 't oog op hem houden, of 'er iemant anders by zetten om zulks te doen, die hem hier in onophoudelyk bezig zie, ten einde hem niet vergunt worde hier in ook ledig te wezen. Ik zegge dat gy 'er zelve 't oog op behoort te houden:

R

want

want het is voor een Vader der pyne waerdig, wat bezigheden hy ook anderszins zou mogen hebben, twee of drie dagen aen zyn zoon te besteden, om zulke een groot Kwaet, als de Lusteloosheit in zyn Werk is, te genezen.

CXXV. Dit acht ik raedfaem, in geval 't eene Traegheit is, die niet ontstaet uit zyn Inborst in 't algemeen, maer uit een byzonderen of aengewenden Afkeer om te leeren, 't welk naeukeurig onderzocht en onderscheiden moet worden. Maer, schoon gy hem in 't oog houdt, om op zyn doen te letten ten aenzien van den Tyd, die hem vergunt wort naer zyn eigen goeddunken, moet hy evenwel geenszins merken dat of gy of een ander zulk een naeukeurige acht op hem slaet; dewyl hem dit zou verhinderen om zyn eigen Neiging te volgen: want, naerdien hy geheel en al vervult is met zyne Oogmerken en, uit vreeze voor u, dat gene niet durft volvoeren, waer op hy zyn Hooft en Hart gezet heeft, zal hy alle andere Zaken verwaerloozen, waer in hy te dier tyd geen smaek vint en aldus zal hy traeg en lusteloos schynen, schoon in der Waerheit zyne Zinnen dan wel degelyk spelen op dat gene, 't welk de Vrees dat hy van u gezien wort hem belet uit te voeren. Om hier in niet te missen, behoort dit opgemerkt te worden, terwyl ge als uit den weg schynt
en

en hy niet zoo zeer onder Bedwang of in Achterdocht is dat eenig Mensch het oog op hem houdt. Laet in deze tusfchentyden van volkomene Vryheit iemand, waer op ge u moogt verlaten, opmerken hoe hy zyn tyd besteed, of hy dien, terwyl hy zonder eenig bedwang aen zyn eigen Genegenheit is overgelaten, wezentlyk als verlanterfant. Aldus zult gy, door 't Gebruik, 't welk hy van zulke Tyden van Vryheit maekt, lichtelyk ontdekken of het *Lusteloosheit* in zynen Aert is, of Afkeer voor zyn Boeken, die hem zyn Tyd om te leeren zoo *vadzig* doet doorbrengen.

CXXVI. Indien eenig Gebrek in zyn Gesteltenis zynen Geest heeft bezwalkt en hy uit den Aert lusteloos en droomig is; zulke een Gesteltenis, die weinig goeds belooft, is van de gemakkelijcke niet om te behandelen; naerdien zy gemeenlyk verzelt gaet met een Onverschilligheit over het toekomende, en aldus de twee groote beweegredenen der menschelyke Daden mist, namelyk *Vooruitzigt* en *Begeerte*. In dit Geval, komt het 'er op aen, hoe deze te planten en aen te kweken in een Gront, daer de Natuur een koele en tegenstrydige Gesteltenis gegeven heeft. Zoo ras als gy verzekert zyt, dat het met de Zaek aldus gelegen is, moet gy, met alle Zorgvuldigheit onderzoeken of 'er niets is, daer hy be-

hagen in fchept: Tracht te weten, waer hy meest mede vermaekt is en indien gy vint dat zyne Zinnen ergens toe overhellen, kweek dit aen zoo veel immers in uw Vermogen is, en maek 'er Gebruik van om hem aen 't Werk te helpen, en om zyne Nyverheit aen te sporen. Is hy gestelt op Lof, op Spel, op fraeie Klederen en dergelyke; of vreesst hy aen den anderen kant voor Pyn, Ongenade of uw Ongenoegen en wat des meer zy; wat hy ook meest moge beminnen, uitgezondert Luiheit (want deze zal hem nimmer aen 't Werk helpen) laet 'er gebruik van gemaekt worden om hem op te wekken en 'er zich mede bezig te houden; want in deze *lustelooze Gesteltenis* behoeft gy (gelyk in alle andere Gevalen) niet te vreezen voor 't uitspatten van een buitensporigen Lust, door zyn Neiging te koesteren. Dit in tegendeel ontbreekt u en derhalven moet 'er werk gemaekt worden om het op te wekken en te vermeerderen; want waer geene Begeerte gevonden wort, kan ook geene Nyverheit wezen.

CXXVII. Indien dit niet genoeg is om Levendigheit en Werkzaamheit in hem op te wekken, moet gy hem te werk stellen aen eenigen gestadigen lichaemlyken Arbeid, waer door hy eene Hebbelykheit verkrygen moge om iets te doen. Hem met alle kracht aen de

Let-

Letteroeffeningen te houden was wel het beste Middel om hem eene Hebbelykheit te doen verkrygen tot het oeffenen van zynen Geest en dien op 't een of 't ander te zetten: maer naerdien dit een Aendacht is, die niet gezien kan worden, en geen Mensch kan zeggen wanneer hy 'er traeg in is of niet, behoort gy lichamelyke Bezigheden voor hem uit te vinden, daer hy gestadig werksaem in moet wezen en toe gehouden worden, en indien hier eenige Moeilykheit en Schaemte mede vergezelt is; dit kan geen kwaed, op dat hy 'er deste schielyker een Afkeer en eene Genegenheit krygen moge om weêr tot zyne Boeken te keeren. Maer draeg zorge, wanneer gy hem weêr aen zyne Boeken laet gaen, van hem een Taek op te leggen, die in zekeren bepaelden Tyd moet worden afgedaen, op dat hy geene Gelegenheit moge vinden om ledig te zitten. Wyders, na dat gy hem door dit Middel gebragt hebt om oplettende en ieverig te zyn in zyne Boeken, kunt gy hem, na dat hy 't Werk van zyne Lessen op den gezetten tyd heeft afgedaen, tot een Vergelding eenige Uitspanning geven van zynen anderen Arbeid; die gy verminderen kunt als gy bevint dat hy meer en meer bestendig en ieverig wort, om zich op zyne Letteroeffeningen te zetten, en eindelyk kunt gy 'er geheel mede ophouden, wanneer zyn Traegheit ten

Aen-
drang

aenzien van zyn Boeken geheel over is. CXXVIII. Wy hebben voorhenen aangemerkt dat Verandering en Vryheit den Kinderen meest behagen en hun het spelen zoo aengenaem maken, en dat derhalven hun Boek of iets anders, 't welk wy willen dat zy leeren zullen, hun niet als een *Werk* behoort te worden opgelegd. Dit kunnen de Ouders, *Gouverneurs* en Leermeefters zeer licht vergeten, en hun Ongedult om hen bezig te zien met het gene nuttig voor hun is, laet niet toe dat zy de kleinen hier in misleiden. Maer door den herhaelden Aendrang, die hun bejegent, maken de Kinderen zeer schielyk Onderfcheid tuffchen 't gene, wat van hen als noodzaeklyk gevordert wort en wat niet. Wanneer zulk een Misflag uw Kint t'eeniger tyd zyn Boek tot een Last gemaakt heeft, moet men het aen een geheel anderen kant opvatten. En naerdien het dan te laet zal wезen om hem zyn Boek tot een Spel te maken, moet gy een geheel tegenftrydigen Weg in flaen. Merk op met wat Spel hy meest vermaekt is; leg hem dat op en doe 't hem een zeker Getal van Uuren daegs spelen, niet als een straf, om dat hy speelsgezind is, maer als de Bezigheid, die men van hem vordert. Dit, indien ik me niet bedrieg, zal hem in korte dagen zoo warfch maken van zyn geliefde Spel, dat hy zyn Boek of iets anders hier voor zal kiezen,

voor-

voornamelyk, als 't hem ontlasten kan van een gedeelte van den Taek van spelen, die hem is opgelegd, en dat hem mag toegelaten worden een gedeelte van den tyd, die tot zyn *Taek van spelen* geschikt is, te mogen besteden aen zyn Boek, of zoodanige andere Oeffening, die wezentlyk tot zyn nut is. Dit, oordeele ik, is ten minsten beter Hulpmiddel dan al het Verbieden; ('t welk gemeenlyk de Begeerte doet vermeederen) of eenige andere straf, die men kan te werk stellen om dit *Kwaet* te herstellen. Want als zyn Lust eens verzadigt is, 't welk veilig kan geschieden in alles, uitgezondert in Eten en Drinken, en gy hem een walg hebt doen krygen in 't gene gy wilt dat hy zal nalaten, dan hebt ge een Afkeer in hem gebragt, en behoeft niet veel te vreezen, dat hy 'er naderhant weêr naer verlangen zal.

CXXIX. Dit, meene ik, blykt genoegsaem klaer, dat de Kinderen in 't algemeen haten ledig te wezen. Al wat men dan te doen heeft, bestaet om hunne werkzame Luim gedurig bezig te houden met iets nuttigs. Om dit oogmerk te bereiken, dient men te maken, dat zy 't gene men van hen wil gedaen hebben, aenmerken als een Uitspanning en niet als een *Bezigheit*. Het Middel om dit uit te werken, in dier voege, dat zy niet gewaer worden als of gy 'er de hant in

had, is dat zy eenigen Weêrzin krygen in 't gene gy niet wilt dat zy doen zullen; door het hun, onder 'teen of 't ander Voorwendfel, op te leggen en te maken dat zy 't volvoeren, tot dat zy 't moede zyn. By Voorbeeld, speelt uw Zoon al te gaerne met zyn Dryftol? be-veel hem alle Dagen een zeker Getal van Uuren hier mede bezig te zyn en hou 'er 't oog op, dat hy het doe; en gy zult het hem schielyk moede zien worden, en 'er gaerne van afstappen. Door dit Middel zyne Uitspanningen hem tot een *Werk* te maken, zal hy uit zichzelf met Vermaek zich begeven tot die Dingen, die gy wilt dat hy doen zal, voornamelyk, indien deze als een Vergelding worden voorgestelt, om dat hy zyn *Taek* in het Spel, dat hem is opgelegd, heeft volbragt. Want, indien hem alle dagen belast wort, zoo lang zyn Dryftol te geesselen, dat hy 'er rykelyk verdriet in krygt; zoud gy niet denken, dat hy zich met Gretigheid aen zyn Boeken zal begeven, en 'er naer verlangen, ingevalle gy 't hem als een Vergelding belooft, om dat hy zyn Tol zoo lustig gezweept heeft, gedurende den ganschen tyd, die hem bevolen was? Kinderen, indien zy zich naer hunne Jaren gedragen, vinden weinig onderscheid in 't gene zy doen, als zy slechts mogen bezig zyn. De Achtung die zy voor 't eene meer heb-

hebben dan voor 't andere, krygen ze door anderen; zoo dat alles wat die genen, die over hun gestelt zyn, hun als een Vergelding toerekenen, wezentlyk eene Vergelding zyn zal. Door deze Kunstgreep staet het in de Keure van den *Gouverneur*; of *Hinkelen* eene Vergelding wezen zal voor 't *Dansen*, dan *Dansen* voor 't *Hinkelen*, en of de Tol of het Lezen, het Kaetsen of het leeren van de Globe hun aengenameer wezen zal en behagen. Alles waer zy naer verlangen is om Bezigheid te hebben; en Bezigheid, gelyk zy zich verbeelden, in Zaken naer hunne eigen Verkiezing, en die zy als een Gunst van hunne Ouders of van anderen krygen, voor welken ze Eerbied hebben en by wien zy in Achtting verlangen te wezen. Eenige Kinderen, aldus beftiert en afgehouden van de kwade Voorbeelden van anderen, zullen allen, gelyk ik onderstelle, met al zoo veel Iever en Vermaek leeren lezen, schryven, en wat men anders van hen begeert, als anderen hun gewoone Spel: en indien men met den Oudsten aldus begonnen endit als een Mode van 't Huis gemaekt heeft, zou het al zoo onmooglyk wezen hen van het leeren af te houden, als het anders gemeenlyk is hun 't spelen te beletten.

CXXX. *Speelgoed*, oordeele ik, be- Speel-
hooren de Kinderen te hebben, en van goed

verscheidenerhande soort ; maer altoos in de bewaring van hunne *Gouverneurs* of van iemand anders en hier van behooren de Kinderen altyd maer ééne soort te gelyk in hun Magt te hebben , en men moet niet gedogen dat zy eenige andere soort krygen , dan wanneer zy het eerste hebben te rug gegeven. Dit leert hun vroeg zorge dragen dat zy 't gene zy hebben , niet verliezen of bederven ; daer in tegendeel veel en verscheidenerlei in hun eigen bewaring te hebben hen dartzel en achteloos maekt en hen van vroeg af aen leert hun Goed te verkwiften en te vernielen. Dit , bekenne ik , zyn Kleinigheden en van die natuur , dat zy te laeg schynen voor de zorge van den *Gouverneur* ; maer niets , 't welk de Gemoe deren der Kinderen kan vormen , moet over 't Hooft gezien en verwaerloost worden , en alles , wat hun Hebbelykheden kan leeren en Gewoonten in hen te weeg brengen , verdient de Zorge 'en Oplet tendheit hunner *Gouverneurs* , of is iets gerings met opzigt op de Gevolgen.

Noch iets anders , ten aenzien van der Kinderen Speeltuig , is de Zorge der Ouderen waerd. Schoon men toestaet dat zy van verscheidenerlei soort mogen hebben , echter oordeele ik , dat men het niet voor hun behoort te koopen. Dit zal de groote Verscheidenheit beletten , waer mede zy dikwils worden overladen ,

den, 't welk alleen dient om hen te leeren van het Hart te doen haken naer Verandering en Overtolligheid, onrustig te wezen en gedurig uitgetrekt om noch meer te willen hebben, schoon zy niet weten wat en nooit voldaan zyn met het gene zy hebben. Zyn Hof te maken by Luiden van aenzien, met zulk foort van Giften aen hunne Kinderen, doet de Kleinen groot Kwaet. Want hier door leert men hun Hooghartigheid, Verwaentheit en Inhaligheid, genoegsaem eer zy noch spreken kunnen: en ik heb een jong Kint gekent 't welk zoo verbystert was door de Menigvuldigheid en Verscheidenheit van zyn Speelgoed, dat het genoegsaem dagelyks zyn Meid afmatte om het te bekyken; en 't was zoo aen den Overvloed gewoon, dat het nooit dacht genoeg te hebben; maer niet anders sprak dan, *Noch meer: Wat zal ik nu noch meer hebben?* Een heerlyk begin om de Begeerlykheit te betugelen en de gereedste Weg om iemant een vergenoegt en gelukkig Man te maken!

Hoe moeten dan, zou men hier op kunnen vragen, de Kinderen 't Speelgoed hebben, dat gy hun vergunt, indien men 't hun niet mag koopen? Ik antwoorde; zy behooren 't zelf te maken, of dit ten minsten pogen te doen en 'er zich toe zetten; tot dien tyd toe behooren zy

zy 't niet te hebben en behoeven ook geen Speelgoed, dat met veel Kunst gemaakt is. Een glad Keifteenje, een stukje Papier, de Moeders Sleutelhaek, of iets anders, daer zy zich niet mede kunnen bezeeren, is al zoo bekwaem voor de Kinderen om hen te vermaken dan het kostbare en net gewerkte Speelgoed uit de Winkels, dat terstont uit zyn fatsoen raekt en verbroken wort. De Kinderen zyn nooit droevig of t'onvreden, om dat zy zulk Speelgoed missen, ten ware zy 'er toe gewent zyn. Wanneer zy klein zyn, kan alles dienen om hen te vreden te stellen; en wanneer zy grooter worden, zullen zy, wanneer zy door de verkwistende Dwaesheit van anderen niet gestoort worden, wel Speelgoed voor zich zelve maken. Wanneer zy beginnen zich aen 't werk te zetten, ten aenzien van iets van hunne Vinding, behoort men hen wezentlyk te onderichten en te helpen; maer, wanneer zy lui en ledig blyven stil zitten, en van anderen verwachten voorzien te worden, zonder zelf hant aen 't werk te slaen, behooren zy niets te hebben. Wanneer gy hen ergens in helpt, daer zy voor stil staen, zullen zy 't ruim zoo zeer be-
 minnen, dan of ge hun eenig keurlyk Speelgoed kocht. Speelgoed, 't welk boven hun Vermogen gaet om te kunnen maken, als Tollen, Kooten, Knik-
 kers,

kers; Paletten en dergelyke, die tot Oeffening dienen voor 't Lichaem, behoort men hun wezentlyk te bezorgen. 't Is zeer nut, dat zy dit hebben, niet om de Verscheidenheit, maer tot Oeffening; doch alles zoo eenvoudig en zonder sieraed als 't mooglyk is. Krygen zy een Dryftol, dan moeten ze de Zweep zelve leeren maken. Indien zy zitten te gapen tot dat hun zulke Dingen als in den Mont vallen, dan moeten zy zonder loopen. Dit zal hen gewinnen zelve te zoeken naer 't gene hun ontbreekt, en hun eigen Pogingen leeren in 't werk stellen; hier door zullen zy hunne Begeerten leeren matigen, zich ergens op toeleggen, yverig te zyn, denken, uitvinden en zuinig te zyn; Hoedanigheden die hun van nut kunnen wezen, als zy Mannen worden, en die derhalven niet vroeg genoeg kunnen geleert worden noch te diep ingeprent. Al het Spelen en de Uitspanningen der Kinderen moeten tot goede en nutte Hebbelykheden bestiert worden; of anderszins zullen zy kwade voortbrengen. Wat zy ook doen, 't laet cenigen Indruk in die teedere Jaren en hier uit krygen zy eene Neiging tot Goed of tot Kwaet: en alles, wat zulken Invloed heeft, moet niet verwaerloost worden.

CXXXI. *Liegen* is zulk een gereede en *Liegen.*
gemeene Dekmantel voor alle Misflagen,

gen, en zoo krachtig in de Mode by allerhande Menschen, dat een Kint bezwaerlyk kan missen van op te merken dat 'er by alle Gelegenheden Gebruik van gemaakt wort; en aldus kan het naeuwlyks zonder groote Zorgvuldigheid weêrhouden worden van 'er in te vervallen. Maer het is zulk een snoode Zaek en de Moeder van zoo vele snoodheden, die 'er uit geboren waren en 'er hare Schuilplaets onder vinden, dat een Kint in het grootste Afgryzen, dat men bedenken kan, voor het Liegen behoort opgebracht te worden. Het moet altyd, als 'er by voorval van gesproken wort, voor hem met de uiterste Verfoeying genoemd worden, als iets dat zoo onbetaenbaer is met den Naem en 't Karakter van een fatsoenlyk Man, dat niemant die eenig Geloof verdient, kan dulden dat hem een Leugen wort aengewreven; als een Teeken van de grootste Oneer, 't welk den Mensch tot den laegsten Trap van schandelyke Geringheit doet vervallen en hem in den Rang stelt van 't verachtelykste deel des menschelyken Geslachts en 't afschuwlykste Schuim van Volk, dat niemant kan dulden, diemet Luiden van Ordentelykheit wil verkeerren of eenige Achtting en Aenzien in de Werelt hebben. De eerste mael als het Kint op een *Leugen* betrapt wort, moet men 'er zich eer over verwonderen, als
over

over een gedrochtelyk Ding, dan het te berispen als een gemeene Fout. Indien dit den Knaep niet weêrhoud van 'er weêr in te vervallen, moet hy de volgende reis zeer scherp doorgestreden worden, en in een groote Ongenade vervallen by zyn Vader en Moeder, en by allen, die 'er ontrent zyn of'erken- nis van hebben. Indien dit Middel de Genezing niet uitwerkt, moet gy tot slagen komen; want na dat hy aldus ge- waerschouwt is, moet een voorbedachte *Leugen aen*gezien worden als een Hardnekkigheid en nooit toegelaten, dat zy ongestraft blyve.

CXXXII. Kinderen, uit vreeze van hunne Fouten naekt en bloot te zien, zullen, gelyk de Rest van *Adams* Nako- melingen, bekwacm zyn om ze te *ont- schuldigen*. Dit is een Fout, die gemeen- lyk aen de Leugen paelt en 'er Aenleidin- ge toe geeft, en moet den Kinderen niet ingewilligt worden; maer echter moet men ze liever door Schaemte dan door Hardheit trachten te overwinnen. In- dien derhalven een Kint, wanneer het ergens naer gevraegt wort, in 't eerst met eene *Ontschuldiging* antwoordt, waer- schouw het met zachtheit de Waerheit te zeggen; en indien het voortgaet om het door een Valscheit van zyn Hals te schuiven, moet het gekastyd worden; maer, indien het onmiddelyk bekent, moet

moet gy zyne Oprechtheit pryzen, en de Fout verschoonen, 't mag wezen wat het wil; en die in dier voege vergeven, dat gy ze hem zelfs niet weder verwytt, of 'er weder van rept. Want, indiengy wilt dat hy de Edelmoedigheid zal be-
minnen, en ze zich door eene gestadi-
ge Praktyk tot eene Hebbelykheit ma-
ken, moet gy zorge dragen, dat zy
hem nooit de geringste moedelykheit toe
brenge; maer in tegendeel, terwyl zy-
ne Bekentenis altoos eene volstrekte
straffeloosheit medebrengt, behoort hy
daer en boven aengemoedigt te worden
door eenige Teekenen van Goedkeuring.
Indien zyne *Ontschuldiging* t'eeniger tyd
van die natuur is, dat ge 'er de Vals-
heit niet van kunt bewyzen, laet ze
voor Waerheit doorgaen, en toon 'er
voor al geene Achterdocht over. Laet
hem zyne Achtung by u zoo krachtig be-
waren als eenigszins mooglyk is; want,
wanneer hy vint, dat hy die eens ver-
loren heeft, zyt gy den grootsten en
den besten Teugel op hem kwyt. Laet
hem derhalven nooit denken, dat hy by
u 't Karakter van een Leugenaer heeft,
zoo lang als gy, zonder hem hier in te
vleien, dit kunt vermyden. Aldus mogen
sommige Misflagen ten aenzien van de
Waerheit over 't hoeft gezien worden.
Maer, na dat hy eens bestraft geworden
is over een *Leugen*, moet ge zonder ge-
na-

nade die nooit vergeven, zoo menigmael als gy hem wederom op een leugen betrapt en het hem te kennen geeft: want, dewyl 't een Fout is, die hem verboden was, en die hy, ten zy moedwillig, had kunnen vermyden, is het herhalen derzelve een volstreckte Hartnekkigheid, en moet de Kastyding ondergaen, die op de Misdaet past.

CXXXIII. Dit zyn myne Bedenkingen over de algemeene Wyze van Opvoeding van een Jongeling van goeden Huize; die, schoon ik onderstelle dat zy eenigen Invloed kunnen hebben op den ganschen Loop van zyn Leven, ik my echter in lang niet kan verbeelden, dat zy alle de byzonderheden behelzen, die zyne opgroeiende Jaren of byzonderen Inborst vereischen. Maer na dat wy dit in 't algemeen hebben laten voorafgaen, zullen wy vervolgens tot eene byzonderer Overweging overgaen van de verscheide Deelen zyner Opvoeding.

CXXXIV. Alles wat een Heer van Fatsoen, die echnigszins Zorge draegt voor de Opvoeding van zyn Zoon, voor hem, behalven de Goederen, die hy hem na-laet, kan verlangen; bestaet naer myne Gedachten in deze Vier Zaken, *Deugt, Verstant, Welgemaniertheit* en *Geleertheit*. Ik zal my niet ophouden met een Onderzoek of deze Namen niet somtyts dezelfde Zaek beteekenen, of wezentlyk

het eene zoo wel als het andere in zich behelzen. 't Is hier genoeg het gemeen Gebruik der Woorden te volgen, 't welk, myns oordeels, duidelyk genoeg is om my te doen verstaen, en ik hope dat het niet moeilyk zal vallen myne Meening te begrypen.

CXXXV. Ik stel de *Deugt* als de uitmuntendste en noodzaeklykste dezer Begeeftheden van een Mensch of van een Man van goeden Huize; als volstrekt vereifcht om hem geacht en gelieft by anderen, als mede aengenaem en draeglyk voor zich zelve te maken. Zonder dat, oordeele ik, zal hy noch in deze noch in de toekomende Werelt gelukkig kunnen zyn.

GOD. CXXXV. Tot een Grontslag hier van moet men vroeg in't Gemoed van den Jongeling een recht Denkbeeld van God prenten, als het onafhankelyk Opperwezen, den Oorsprong en Schepper aller Dingen, van wien wy al het Goede ontfangen, 't welk wy genieten; die ons lief heeft en ons alle Dingen geeft. En by gevolg moet men het Kint eene Liefde en Eerbied voor dit Opperwezen inboezemen. Dit is genoeg om mede te beginnen, zonder verder te gaen in die stoffe te verklaren; uit vreeze dat men, door te vroeg van Geesten met hem te spreken, en door ten ontyde voorbarig te zyn om hem de onbegrypelyke Natuur van dat on-

oneindig Wezen te willen doen verſtaen, zyn Hoofd of niet opvulle met valſche Denkbeelden, noch neêrſlagtig make met zulke, die onverſtaenbaer zyn. Zeg hem alleen, by Gelegenheit, dat God alle Dingen maekt en beſtiert, alles hoort en ziet, en in allen opzigte goed doet aen allen, die hem lief hebben en gehoorzamen. Aldus zult gy bevinden, dat, door hem van zulk een God te ſpreken, andere Gedachten genoeg in zyn Gemoed over dat Opperwezen zullen opryzen; die, indien gy bemerkt dat hy 'er in miſtalt, door u te recht gebragt moeten worden. Ook oordeeſe ik dat het beter voor de Menſchen in 't algemeen is in zulk een Denkbeeld van God te beruſten, zonder al te nieuwsgierig te zyn ontrent Kundigheden over een Wezen, 't welk wy allen bekennen moeten onbegrypelyk te zyn; waer door velen, die geen kracht noch Klaerheit van denken bezitten om te onderscheiden wat zy kunnen weten of niet weten, tot Bygeloof of Ongodſterry vervallen, zich een God makende, gelyk zy zelven zyn, of die, dewyl zy geen ander begrip van hem weten te vormen, niet met al van hem maken. En ik ben zeer genegen om te denken, dat de Kinderen beſtendig alle Morgens en Avonden bezig te houden met eenige Daden van Godsvrucht tot God, als tot hunnen Schepper, Onderhouder en Wel-

doener in een duidelyk en kort Formulier van Gebed, overeenkomende met hunne Jaren en Bekwaemheden, van meer nut voor hun zal wezen in den Godsdienst, zoo wel als in de Kennis en Deugt, dan hunne Gedachten te verwarren door nieuwsgierig Onderzoek over zyn ondoorgrondelyke Natuur en Wezen.

Geesten.

CXXXVII. Na dat ge hem allengs en by Trappen, naer de Bekwaemheit, die gy in hem vint, zulk een Denkbeeld van God in de Ziel hebt ingedrukt en hem geleert dat Opperwezen als den Oorsprong van 't gene hy is en van al het Goede, 't welk hy geniet of kan genieten, te bidden en te danken; vermyd dan verder alle Redeneering over andere *Geesten*, tot dat het melden der zelve hem van zelfs voorkomt, by gelegenheit als naderhant zal gezegt worden, en tot dat het lezen der Heilige Schrift hem tot dit Onderzoek brengt.

Spooken.

CXXXVIII. Maer zelfs dan en altyd zoo lang hy noch jong is, moet zyn teedere Ziel zorgvuldig behoed worden voor alle Indrukfelen en Denkbeelden van *Geesten*, *Spooken* en alle verschrikkelyke Benaeuwtheden in 't donker. Hier van zal hy Gevaer loopen door de Onbescheidenheit der Dienstboden, wier gewoone Manier is de Kinderen bang te maken, en hen aldus in Onderwerping te houden, door hen te ver-

vertellen van *Weerwolven* en *Nachtmerriyen* en zulke andere Benamingen, die hun een Denkbeeld geven van iets verschrikkelijks, waer voor zy Reden hebben om bang te wezen, wanneer zy alleen zyn; voornamelyk in den Donker. Dit moet zorgvuldig voorgekomen worden. Want, schoon zy door dit zotte Middel hen weêrhouden kunnen van geringe Fouten; echter is het Hulpmiddel merkelyk erger dan de Kwael; en men prent hunne Verbeeldingen Denkbeelden in, die hen met Schrik en Vervaertheit byblyven. Zulke Gedachten van *Bullebakken* den Kinderen ééns in hunne teedere Gemoederen gebragt, en zich met een sterken Indruk gezet hebbende, door de Vreeze, die zulke Vervaertmakingen verzelt, zinken diep en blyven 'er zoo vast in gehecht, dat zy 'er niet gemakkelyk, indien immermeer, zyn uit te krygen; en terwyl dit door hunne zinnen maelt, worden zy door vreemde Gezigten geplaegt, die de Kinderen bloo en bang maken, wanneer zy alleen zyn, en hen doen schrikken voor hunne Schaduwen den Donker, al hun Leven naderhant. Ik heb 'er gevonden, die reets Mannen geworden, zich tegen my beklaegt hebben, over zulk eene Behandeling in hunne Jonkheit; dat schoon hunne Reden deze ingezogene kwade Denkbeelden poogde te verbeteren, en zy ten

vollen overtuigt waren, dat zy in geen deele in den Donker meer dan in 't Licht, voor onzichtbare Dingen behoeften bang te wezen, hunne Verbeeldingen evenwel noch, by Gelegenheit, in den beginne zoo zeer getroffen waren door hunne vooringenomene Inbeelding, dat zy moete hadden om het van zich afte weeren. En om u te toonen, hoe lastig en schrikachtig Inbeeldingen zyn, die vroeg in 't Gemoed stant grypen, zal ik hier een vry merkwaerdig, maer waerachtig Geval verhalen. In zekere stad in 't *Westen* van *Engelant*, was een Man van onttelde Harstienen, dien de Jongens gewoon waren te ringelooren, wanneer zy hem ontmoetten. Deze knaep, op zekeren dag een dezer kwanten, die hem gewoon waren te kwellen, op straet ziende, trad in een naby gelegen Zwaertvegers Winkel, greep hier een blooten Houwer aen en toog den jongen achter na; die hem aldus gewapent ziende naderen, 't Hazenpad koos, en vlugtte om zyn Lyf te bergen, en ten allen gelukke vlug genoeg was om zyn Vaders Huise te bereiken, eer de zinnelooze hem kon onderhalen. De Deur stont enkel op de klink, en terwyl hy die in zyn Haat had, draeide hy zyn Hoofd om, om te zien hoe na zyn Verfolger hem op de Hielen zat, die aen den Opgang van de Stoep was, met het

op-

opgeheven Zwaert in zyne Handen, gereed om toe te slaen, zoo dat de Jonge maer even zoo veel tyd had om binnen te treden, de Deur toe te klappen en den slag te vermyden; en 1choon zyn Lichaem hier door ongeraekt bleef, zyn Geest bleef het niet. Dit verschrikkelyk Denkbeelt maekte hier zulk een diepen Indruk, dat het 'er vele Jaren, indien niet al zyn Leven, naderhant stont ingeprent. Want, als hy, een Man geworden, dit geval verhaelde, zeide hy altoos, dat hy nooit na dien tyt, voor zoo verre hem geheugde, deze Deur intrad, zonder om te zien, wat hy ook in zyn Hooft mogt hebben, of hoe weinig hy, eer hy aen de Deur kwam, om den zinneloozen gedacht had.

Indien Kinderen alleen gelaten worden, zullen zy al zoo min vervaert zyn in den Donker, dan in helderen Zonneschyn. Zy zullen den Donker al zoo zeer verwelkomen om hun Slaep, dan het Licht om te mogen spelen. In 't een noch 't ander behoort men hun geen Onderscheid te maken, door eenige Praet van grooter Gevaer of *Verschriklykbeden*. Maer, indien de Dwaesheit van den een of den ander, die ontrent hen is, hen dit Ongemak baert, en hen doet denken, dat 'er eenig Verschil is tuschen in den Donker te wezen of zyn Oogen toe te nypen, moet gy 't hun uit

de Gedachten zien te krygen, zoo ras als 't doenlyk is; en hun doen begrypen dat God, die alles voor hun ten goede geschapen heeft, den Nacht voor hun heeft voortgebracht om des te beter en geruster te slapen, en dat naerdien zy onder zyne Bescherming zyn, niets in den Donker is, dat hen kan schaden. Wat 'er meer van God en de goede Geesten voor hun te weten valt, stellen wy uit, tot dat we hier van naderhant iets zullen melden; en ten aenzien van kwade Geesten zal 't genoeg wezen, indien ge hen hier ontrent voor kwade Inbeeldingen kunt bewaren, tot dat zy bekwaem zyn tot deze soort van Kennisse.

Waer-
heit.

CXXXIX. Na het leggen der Gronden van Deugt in eene ware Kennisse van God, gelyk zy in de Twalf Artikelen des Geloofs verstandiglyk geleert worden, zoo verre als zyne Jaren zulks toelaten, en door hem te gewennen van God te bidden; is het naefte, waer voor gy zorge moet dragen, hem naeuwkeurig de *Waerheit* te doen spreken, en door alle bedenkelyke Middelen hem te neigen tot *Goedaerdigheid*. Laet hem begrypen, dat Twintig Fouten rasfer kunnen vergeven worden, dan de *Waerheit te kort te doen* en ze door eenige Verschooning te willen bedekken. Hem al vroeg te leeren, *weldoende* te zyn tegens anderen, legt vroeg den Gront om een eerlyk Man
te

Goed-
aer-
digheit.

te worden ; alzoo alle Ongerechtigheit in 't algemeen ontstaet uit te groot een Liefde voor ons zelve en uit weinig Liefde voor anderen.

Dit is alles, wat ik hier over zal zeggen, en genoeg om de eerste Gronden van Deugt te leggen in een Kint. Alshy grooter wort, moet zyne natuurlyke Neiging worden opgemerkt, en wanneer deze hem, meer dan betaemlyk, doet hellen om naer den eenen of den anderen kant van het rechte Pad der Deugt af te wyken, moeten 'er behoorlyke Hulpmiddelen toe worden aengewend. Want weinigen van *Adams* Kinderen zyn zoo gelukkig, dat zy niet geboren worden met eenig Zwak in hunne natuurlyke Gesteltenis, 't welk het Werk der Opvoeding is om het uit te rooien of in Evenwigt te houden. Maer, om hier ontrent in byzonderheden te treden, zou het Oogmerk van zulk soort van Verhandeling over de Opvoeding te boven gaen. Myn Voornemen is geenszins een Vertoog te geven over alle Deugden en Gebreken, hoe ieder Deugt moet verkregen worden, en hoe ieder Gebrek door byzondere Hulpmiddelen moet worden genezen: doch ik hebbe eenigen der gewoonste Fouten gemelt en de Middelen, die gebruikt moeten worden om ze te verbeteren.

CXL. *Wysheit* neme ik in de gemeen-^{Wys-}zame Beteekenis, voor 't goed Beleid, ^{heit.}

waer mede een Mensch zyne Zaken in deze Wêreld wel en met een goed vooruitzigt beftiert. Dit is 't Uitwerkfel van een natuurlyk goeden Inborst, van een Nyverheit van Geest en van Ondervinding daerenboven, en aldus is zy boven 't Bereik van Kinderen. Het grootfte, dat ten dien einde aen hun kan gedaen worden is hen, zoo veel mooglyk is, te beletten van *Loosheit*, die, hoewel zy de Aep is van *Wysheit*, echter allermeest 'er van verſchilt; en even als een Aep, om dat hy naer een Mensch zweemt, des te lelyker is; alzoo hem ontbreekt, wat wezentlyk een Mensch maekt. *Loosheit* is alleen het Gebrek van Verftant, 't welk, om dat het zyne Oogmerken niet kan bereiken door rechte Wegen, zulks poogt te doen door Trekken en Omwegen; en 't kwaet hier van is, dat een looze Treek niet meer dan eens kan helpen, maer naderhant altoos hinder doet. Geen Dekmantel was ooit zoo grof of zoo fyn om dit te kunnen bedekken; geen Schepfel was ooit zoo *loos* om zyne Loosheit te kunnen verbergen: en wannער 't eens ontdekt is, is 'er ieder ſchuw voor, ieder miſtrouwt *argliſtige* Menschen; en de geheele Wêreld ſpant met opzet te ſamen om zich tegen hen aen te kanten en hen te hinderen. Terwyl in tegendeel de Openhartige, de oprechte, de wyze Man

alle

alle harten mede heeft , en langs den rechten Weg tot zyn Oogwit komt. Het bekwaemste Middel om een Kint tot *Wysheit* te bereiden bestaet in het te gewennen om rechte Denkbeelden te hebben van Zaken , en zich niet te vergeeuen voor dat het die bezit ; zynen Geest te verheffen tot groote en edele Gedachten en hem af te houden van Valscheit en Loosheit , die alleszins met kennelyke Valscheit vermengt is. Het overige , dat door den Tyd , Ondervinding en Opmerking geleert moet worden , en door Ommegang met Menschen , de Kundigheid hunner byzondere Inborst en Oogmerken kan niet verwagt worden in de Onkunde en Onoplettendheit der Kintscheit of de onbedachte Drift en Onvoorzigtigheid der Jongelingschap. Al wat hier toe gedaen kan worden is , gelyk ik gezegt heb , de Kinderen te gewennen aen Waerheit en Oprechtheit , zich te onderwerpen aen de Reden ; en zoo veel als 't wezen kan te overdenken wat zy doen.

CXLI. Een verdere goede Hoedanigheit, die een Jongeling van goeden Huize behoort te bezitten , is *Welgemaniertheit*. Tweederhande *Ongemaniertheit* is 'er. De eene is een *bloode Beschaemtbeit* en de andere een *misbaeglyke Onachtfaembeit* en *On-eerbiedigheit in ons Gedrag* , die beiden vermyd kunnen worden door behoorlyk de-
Welge-
ma-
niert-
heit.

zen

zen eenen Regel in acht te nemen: *Noch van zich zelven noch van anderen een klein Gevoelen te hebben.*

CXLII. Het eerste Gedeelte van dezen Regel moet niet verstaen worden in tegenstelling van Nederigheid maer van Vrypostigheid. Wy behooren zulke goede Gedachten van ons zelven niet te hebben, dat we ons overal willen doen gelden; en ons willen aenmatigen meer te zyn dan een ander, om eenig Voordeel, 't welk wy ons kunnen verbeelden boven hen te bezitten; maer met Zedigheid mogen wy die Eere aennemen, welke ons bewezen wort, wanneer zy ons toekomt. Maer echter mogen wy zoo goede Gedachten hebben van ons zelven, dat wy hier door in staet zyn om dat gene te verrichten, 't welk ons is opgelegd en van ons verwacht wort, zonder dat wy 'er over verlegen zyn of beschaemt worden; voor wat Personen 't ook wezen moge, behoudens de Eerbied en Achtung, die wy aen ieders Rang schuldig zyn. Dikwils ziet men in de Luiden, voornamelyk in Kinderen eene boersche Schaemachtigheid voor Vreemdelingen of voor hunnen meerder. Zy worden zoo verwacht in hunne Gedachten, Woorden en Gebaerden, dat zy niet in staet zyn om iets te doen, of ten minsten om het te doen met die Vrymoedigheid en Bevalligheid, die hen aengenaem en behaeglyk maekt.

Het

Het eenigste Middel hier tegen , zoo wel als andere kwade Houding , is door gewoonte hen in eene Itrydige Hebbelykheit te brengen. Maer , naerdien wy ons niet kunnen gewinnen om met Vreemdelingen en Luiden van Aenzien om te gaen , zonder in hun Gezelschap te wezen ; kan niets dit Gedeelte der *Ongemaniertheit* beter verhelpen dan Verandering en Verscheidenheit van Gezelschap en wel van Luiden , die meerder zyn dan wy.

CXLIII. Gelyk het bovengemelde bestaet in eene al te groote Verlegenheit hoe ons zelve tegen anderen te gedragen ; zoo is het andere Gedeelte van *Ongemaniertheit* gelegen in te *weinig zorge* te toonen om te willen behagen of *Eerbied te bewyzen* aen zulken , waer mede wy te doen hebben. Om deze Twee Dingen te vermyden wort vereischt : Voor eerst , eene Gesteltenis van Ziel om anderen niet te beledigen ; en ten Anderen de aengenaemste en bevalligste Wys om die Gesteltenise uit te drukken. Door het eerste worden de Menschen *Beleeft* en door het andere *wel opgevoed* genoemd. Het laetste is die *Betamelykheit* en *Aenminnigheit* van Gelaet , Stem , Woorden , Bewegingen , Gebaerden en van het gansche uitwendig Gedrag , 't welk in een Gezelschap behoort , en 't welk zulken , waer mede wy omgaen , ons genegen en aen-

ge.

genaem maekt. Dit is als de Tael, waer door die inwendige Beleeftheit des Gemoeds wort uitgedrukt, die, gelyk als alle andere Talen, zeer veel geschikt is naer de Wyze en Gewoonte van ieder Lant, en derhalven, ten aenzien der Regelen en Gebruik voornamelyk geleert moet worden uit Opmerking en 't Gedrag der genen, die erkent worden volkomen *wel* opgevoed te zyn. Het andere, 't welk zich zoo uiterlyk niet vertoont, is die algemeene Goedwilligheid en Achtting voor alle Menschen, waer door men zorge draegt in zyn Gedrag, geen Verachting, Oneerbiedigheid of Verwaerloozing aen iemant te betoonen; maer, volgens de Manier en 't Gebruik van 't Lant, hun alle Eerbied en Hoogachting te bewyzen. Het is eene Gemoedsgefteltenis, die zich zelve uiterlyk vertoont in 't Gedrag, waer door men vermyd een eenig Mensch in Gezelschap of in den Ommegang te onvreden te maken.

Ik zal hier Vier Hoedanigheden aenhalen, die genoegsaem volstrekt ftrydig zyn tegen de voornaemste en innemendste van alle Deugden in de Maetschappij; en uit eenige van deze Vier heeft de Onbeleeftheit gemeenlyk haren Oorsprong. Ik zal ze hier ter neder stellen, op dat de Kinderen voor derzelve kwaden Invloed mogen behoed of 'er van bevryd worden.

1. De eerste is eene natuurlyke *Woeft-woest-heit*, die een Mensch onrekkelyk maekt ^{woest-heit.} voor anderen, en geene Toegeefflykheit bezit voor hunne Neigingen, Inborst of Omstandigheden. Dit is het rechte Ken- teken van een Plompaert, geen acht te willen geven op 't gene zulken behaegt of mishaegt, met welken hy omgaet; en echter virt men menigmael Menschen in fatsoenlyke kleederen, die den onge- bonden Teugel vieren aen hunne Gril- ligheit en zich inwilligen om ieder een, wie hen voorkomt, naer hunne hant te willen zetten; terwyl 't hun volstrekt niet verscheelt hoe dezen het opnemen. Dit is een Onbeschoftheit, die ieder een in 't oog loopt, waer voor ieder schrikt, en geen mensch mede over weg kan; en derhalven heeft dit geen plaets in zul- ken, die voor eenigszins *welopgevoed* wil- len doorgaen. Want het ware Oogmerk en de ware Toeleg van een goede Opvoe- ding is om de natuurlyke Onbeschaeft- heit te verbeteren, en dermate den In- borst der Menschen te lenigen, dat zy geboogsaem worden en zich schikken naer zulken, waer mede zy te doen heb- ben.

2. De tweede is *Verachting* of Gebrek van verschuldigde Achtting, die zich ontdekt, het zy in Woorden, Werken of Gebaer- den. Dit, waer uit het ook ontstaen moge, brengt altoos Ongenoegen met zich,

zich, want geen Mensch kan met genoeg dulden, dat hy veracht wort.

3. *Bedilzucht* en het vinden van Gebreken in anderen is regelrecht tegenstrydig met de *Beleeftheit*. De Menschen, waer zy ook aen schuldig mogen wezen of niet, willen hunne Fouten niet gaernten toon gestelt en opentlyk aen den dag gebragt hebben; het zy voor hun eigen Oogen of die van andere Menschen. Iemant Smetten aen te wryven gaet altoos met Schande verzelt; en de Ontdekking, of zelfs 't enkel Verwyt van eenig Gebrek kan niet wel verdragen worden zonder eenig Misnoegen. *Schertsen* is het fynste Middel om de Fouten van anderen ten toon te stellen: maer dewyl het gemeenlyk met Geestigheid verzelt gaet en een Aerdigheid, die 't Gezelschap vervrolykt, worden de Luiden in een verkeert Begrip gebragt, dat wanneer het binnen de behoorlyke Palen blyft, hier in geene Onbeleeftheit gelegen is. En aldus wort deze soort van Kortswylen dikwils ingevoert onder Luiden van hooger Rang; en zulke Kortswyligen worden gunstlyk aengehoort en in 't algemeen toegejuicht door het Lachen der Omstaenders, die 't met hun ééns zyn. Maer zy behooren aen te merken, dat de Vrolykheit van de Rest van 't Gezelschap gemackt wort ten koste van een eenigen, dien zy belachlyk maken,

ken, die uit dien hoofde niet zonder On-
genoegen is, ten zy het Onderwerp, waer
over met hem gefchertft wort, uit zich
zelve beftaet in iets, 't welk wezentlyk
tot zynen Lof ftrekt. Want, naerdien in
zulk een Geval de vrolyke Denkbeelden
en Affchilderingen, waer in de Schertfery
beftaet, zoo wel Lof als Jokkerny me-
debrenge, vint 'er de gefchertfte Per-
foon zyn Rekening by, en neemt deel
in de Tydkorting. Maer, om dat de
rechte Behandeling van zulk eene keu-
rige en netelachtige Zaek, waer in ééne
geringe Misgreep alles kan bederven,
alle mans werk niet is, oordeele ik dat
zulken, die zich beveiligen willen van
anderen gaende te maken, voorname-
lyk alle jonge luiden, zich zorgvuldig
behooren te wagten van alle Schertfery,
die by een geringe Misvatting of door
een kwaden draei, in 't Gemoed der zul-
ken, die 'er onvergenoegt over gewor-
den zyn, een altoosduurende Gehcu-
genis kan doen overblyven, dat zy ftekel-
achtig, al was het geestig, zyn befchimpt
over iets, 't welk in hun berifpens waer-
dig is.

Behalven het Schertfen is het *Tegenfpre-* Tegen-
fpre-
ken.
ken ook een foort van *Bedilzucht*, waer in
zich de kwade Opvoeding dikwils open-
baert. De Inſchiklykheit vereifcht niet
dat wy altyd de Redeneeringen of Ver-
halen, waer mede een Gezelschap wort

onderhouden, moeten toelaten, of alles met stilzwygen zullen laten voorbygaen, wat 'er ten onzen Aenhooren wort voor den dag gebragt. De Gedachten van anderen tegen te spreken en hunne Misflagen te recht te brengen is iets, 't welk somtys de Waerheit en de Liefde van ons afvordert, en dit stryd niet tegen de Beleeftheit, indien het met behoorlyke Omzigtigheid en zorgvuldigheid ten aenzien der Omftandigheden gefchied. Maer sommige Menfchen zyn 'er, waer van men kan aenmerken, dat zy als met den Geest van tegenspreken bezielt zyn, die gedurig, zonder opzigt van Gelyk of Ongelyk, zich tegen den een of den anderen aenkanten, of by geval tegen een ieder van 't Gefelſchap, wat 'er ook moge gefproken worden. Dit is zulk eene zichtbare en hoonende Manier van berispen, dat geen Menfch kan vermyden om 'er zich door gebelgt te rekenen. Alle Tégenſpraek tegen 't gene een ander gezegt heeft, is zoo zeer bekwaem om van *Bedilzucht* verdacht te worden, en wort zoo zelden zonder eenige foort van Spyt aengenomen, dat men ze op de vriendelykſte wyze en met de zachtſte Woorden behoort te doen, die men vinden kan, en zoodanig dat zy in 't ganſche Gedrag geene Voorbarigheid te kennen geeft om te willen tegenspreken. Alle

Be-

Bewyzen van Eerbied en Goedwilligheid behooren hier mede verzelt te gaen, op dat, terwyl wy de zaak winnen, wy de Achtung niet mogen verliezen der genen, die ons hooren.

4. *Warzuchtigheid* is eene andere Fout, die strydig is tegen de *Beleeftheit*; niet alleen om dat zy dikwils wanvoeglyke en tergende Uitdrukkingen en Behandelingen voortbrengt; maer om dat zy een stilzwygende Beschuldiging en Verwyt is van eenige Onbeleeftheit, welke wy willen opgemerkt hebben in zulken, waer tegen wy gemelyk zyn. Zulk eene Achterdocht of Verwyt kan door niemant zonder Ongemaklykheit verdragen worden. Behalven dat één gemelyk Scheptel het gansche Gezelschap kan in de war brengen en de aengename Eensgezintheit ophoud door zulk harrewarren.

Dewyl het Geluk, 't welk alle Menschen zo onophoudelyk najagen; bestaet in eene heuchelyke Vergenoeging, kan men lichtelyk zien, waerom *beleeftde* Luiden aengener zyn dan zulken, die ons wezentlyk dienst doen. De Bekwaemheit, de Oprechtheit, en het goed Oogmerk van een Man van Waerde en Verdiensten of van een waer Vrient kan zelden het Ongenoege opwegen, dat 'er veroorzaekt wort door zyn deftige en gegronde Vermaningen, Magt en Rykdom, ja de Deugt zelve worden alleen gewaerdeert, om dat zy

medewerken tot ons Geluk. En derhalven vint zulk een by anderen weinig ingang, om hen te overreden dat hy hun Geluk bedoelt, wanneer hy hen gemelyk maakt, door de manier, op welke hy hen dienst doet. Hy, die weet hoe hy anderen, waer mede hy omgaet, genoeg kan geven, zonder zich tot eene lage en slaefsche Vleery te vernederen, heeft de rechte Kunst gevonden om in de Werelt te leven en om overal welkom en geacht te wezen. Beleeftheit derhalven behoort allereerst met de grootste zorgvuldigheid den Kinderen en jonge Luiden eigen gemaakt te worden.

CXLIV. Eene andere Fout is 'er strydig tegen de Welgemaniertheit, namelyk de *Buitensporigheit in Pligtplegingen* en een onverzettelyke Aendrang om anderen te willen dwingen tot het aennemem van eene Eer, die hem niet toekomt, en die hy niet aennemem kan zonder zich dwaes te toonen of met de uiterste schaemte. Dit schynt eer een Voornemen om iemant ten toon te stellen dan te verplichten: Of ten minsten schynt het naer 't Meesterschap te willen dingen, en op zyn best is het iemant lastig te vallen, en kan aldus geen Gedeelte wezen van *Welgemaniertheit*, die geen ander Gebruik of Oogmerk kan hebben dan om de Luiden Genoegen te doen hebben in onzen Ommegang. Dit is een

een fout waer in weinig jonge Luiden kunnen vervallen; maer indien zy 'er immer schuldig aen zyn, of verdacht van hier toe te neigen, behoort het hun gezegt en zy gewaerschouwt te worden over deze *kwalyk begrepen Beleeftbeit*. Zy behooren, in den Ommeegang met Menschē, Eerbied, Aenting en Bereidwiligheid te betoonen, door ieder een die gemeene Pligtplegingen en Aenting te bewyzen, die de Beleeftheit tegen zulken vereischt. Dit te doen zou'er zich verdacht te maken van Vleiersy, Geveinstheit of Laegheit vereischt Kunst, die door gezond Oordeel, Reden en goed Gezelschap alleen kan geleert worden; maer van zoo veel nut is in dit Leven, dat zy wel verdient om 'er zich grondig in te oefnen.

CXLV. Schoon het wel betragten van dit Gedeelte in ons Gedrag den Naem van *Goede Opvoeding* heeft, als byzonderlyk de Uitwerking der Opvoeding; echter behoort men, gelyk ik gezegt hebbe, de jonge Kinderen hier mede niet te veel te kwellen; ik meene eigentlyk ten aenzien van 't afnemen van hun Hoed, en 't uitstryken van hun Been naer den Zwier en de Mode. Leer hun Nederigheid en Goedaerdigheid. indien 't mooglyk is, en de anderen Manieren zullen gemakkelyk volgen; alzo de *Beleeftbeit* in der daet niet anders is dan

zorge te dragen van niemant in den Ommevang te verachten of te verkleinen. Waer de meest aengenomen en geachtste Middelen in bestaen om dit kenbaer te doen doorstralen, hebben wy hier boven reets aengemerkt. De Belceftheit is in verscheide Gewesten der Werelt al zoo byzonder en verschillende als de Tael; en derhalven als men 't wel overweegt, is het al zoo nutteloos en ongerymt den Kinderen hier ontrent vaste Regelen voor te schryven en breedvoerige Vertoogen voor te houden, als het wezen zou nu en dan een Regel of Twee op te geven over de *Spaensche Tael* aen iemant, die gewoon is, alleen met *Engelschen* om te gaen. Redeneer zoo veel als 't u lust tegen uwen Zoon over de *Beleeftheit*; naer mate van zyn Geselschap zullen zyne Manieren wezen. Een Boer uit uwe Buurt, die achter den Ploeg loopt, die nooit uit het Bevang van 't Rechtsgebied geweest is, zal, wat ge hem moogt voorpreken, even ras in zyn Tael als in zyn Gedrag, een Hoveling worden; dat is hy zal in geen van beiden beschaefder wezen, dan die genen waer mede hy gewoonlyk verkeert. Derhalven kan hier ontrent ten aenzien van uwen Zoon geene andere zorge gedragen worden, tot dat hy die Jaren bereikt heeft, dan dat gy hem een *Gouverneur* kunt bezorgen, die zekerlyk een wel opgevoed

voed Man behoort te wezen. Ja, indien ik, in goeden ernst en vryelyk myn Gemoed recht uit zal spreken, ik reken dat 'er weinig aen bedreven is hoe de Kinderen den Hoed aflichten of hunne Beenen uitstryken, wanneer zy maer niets doen uit Hartnekkigheid, Trotsheit en Kwaetaerdigheid. Indien gy hun Liefde en Eerbied tegen anderen kunt leeren; zullen zy, wanneer 't hunne Jaren vereifchen, wel raed weten om die bevallig tegen alle Menschen uit te drukken, volgens de Mode, waer aen zy zich gewent hebben: en wat hun Gang en de Houding van hun Lichaem belangt, een Dansmeester zal hun, gelyk ik gezegt heb, als 't noodig is en ter bekwamer tyd, wel leeren wat hun welvoeglyk staet. Ook verwagt niemant, dat Kinderen, als zy jong zyn, zich naeuwkeurig binden aen deze Komplimenten. Ongedwongenheit wort aen die jaren eigen gerekent, en past hun al zoo wel als Komplimenten aen Voiwassenen: of ten minsten, indien eenige zeer vieze luiden het een Gebrek zullen oordeelen, ik ben geruft, dat het een Gebrek is, 't welk behoort door de Vingeren gezien te worden, en aen den Tyd, een Gouverneur en den Ommegang met Menschen overgelaten om het te verhelpen. Hier om oordeele ik het voor u der moeite niet waerdig uwen Zoon daarmede lastig

rig te vallen (gelyk ik zie dat met Kinderen dikwils gebeurt) of 'er hem over te bekyven: Maer wanneer zich *Trotsheit* of *Kwaetaerdigheid* in zyn Gedrag openbaert, dan moet hy 'er van overtuigt of beschaemt overgemaekt worden.

Voor-
barig-
heit in
't Te-
gen-
spre-
ken.

Hoewel de Kinderen, wanneer zy klein zyn, niet veel gekwelt behooren te worden met Regelen of Pligtplegingen van zeker soort van Welgemaniertheit; echter is 'er een soort van Onge-
maniertheit, die zeer lichtelyk in jonge Luiden kan opgroeien, indien zy niet vroeg betooimt wort; en deze is een Voorbarigheid om anderen in de Reden te vallen; en hen met eenige *Tegenspraek* den Mont te stoppen. Het zy de gewoonte van te Redentwisten en de Naem van Bekwaemheit en Geleertheit, die men 'er aen geeft, als of dit de eenige Proef en Blyk van Kennis was, den Jongelingen zoo voorbarig máekt om op Gelegenheden te loeren van anderen in hunne Redeneering te verbeteren en geen bekwamen tyd te laten voorbyflippen om met hunne Talenten te pronken; 't is zeker dat ik ondervonden hebbe dat Schoolieren hier over meest te berispen zyn. Geen grooter onbeschaeftheit kan 'er bedacht worden, dan anderen in den loop hunner Redeneering te vallen; want, indien 'er al geene ongerymde Dwaesheit gelegen is in een ander

der te antwoorden, eer wy weten wat hy zeggen wil, echter is het een duidelyke Verklaring, dat wy afkeerig zyn van iemand langer te hooren spreken, en geen Achtting betoonen voor 't gene hy zeit; 't welk wy als onbekwaem oordeelen om een Gezelschap te onderhouden, en hier om begeeren dat hy ons Gehoor verleene, als of wy iets hadden by te brengen dat der Aendacht meer waerdig is. Dit vertoont eene zeer groote kleinachting, en kan niet anders dan aentootlyk wezen: en dit is echter iets, 't gene het vallen in iemants Reden genoegsaem altoos medebrengt. Indien men hier, gelyk gemeenlyk gebeurt, een *Verbetering* van een Misflag byvoegt, of een *Tegenspraek* van iets, 't welk gezegt wort, is het een Bewys van noch grooter Trotsheit en Verbeelding van zich zelve, wanneer wy ons dus opwerpen als Leermeefters en op ons nemen, of om anderen in hun Verhael terecht te brengen, of de Misflagen in zyn Oordeel te willen aentoonen.

Dit zegge ik niet, om dat ik denk, dat 'er geene Verschillendheit van Gevoelens in de Verkeering behoort te wezen, of eenige Tegenspraek in de Redeneeringen der Menschen. Dit zou 't grootste Voordeel der Maetschappy wegnemen, en de Verbeteringen, die men door vernuftig Gezelschap kan genie-

ten; daer men Licht kan scheppen uit de tegenstrydige Redenkavelingen van bekwame Luiden, die de verschillende Denkbeelden over de zaken aentoonen, hoe ze op verscheidene Manieren beschouwt worden en wat waerschyndheden voor 't een of 't ander zyn; dit alles was weg, indien ieder een verpligt was om Ja en Amen te zeggen op het gene de eerste gezeit had. Ik heb 'er niet tegen dat de eene betuigt van den anderen te verschillen; maer ik heb het tegen de Manier, waer op zulks geschied. Jonge Luiden behooren geleert te worden niet voorbarig te wezen om hunne Gedachten in een anders Gesprek te mengen, ten zy gevraegt en dan alleen by wyze van Onderzoek en niet van Onderrichting. Zy moeten zich wachten van een zaek volstrekt op eenen meesterachtigen trant te beweerden; en wanneer by een algemeene Tusschenpoozing in 't Gesprek van 't Gezelschap zich eenige Gelegenheit opdoet, kunnen zy met Zedigheit hunne Vraag voorstellen als genegen om te willen leeren.

Deze welvoeglyke Zedigheit zal hunne Bekwaemheden niet verduisteren, noch de kracht hunner Reden verzwakken; maer hun in tegendeel een gunstiger Aendacht doen verleenen en grooter Voordeel geven aen 't gene zy zeggen. Een kwade Bewysreden of gemeene Aenmer-

merking, aldus voortgebracht, met eene beleefde Inleiding van zich met Eerbied te willen gedragen aen de Gevoelens van anderen, zal hun meer Ingang en Achtung doen winnen, dan de spitsvinnigste Geestigheid of diepste Wetenschap, met een ruwe, onhebbelyke en luidruchtige Behandeling, die altoos aenstootlyk is voor de Toehoorders, en die kwade Gedachten nalaet van den Man, al behielt hy de overhant door zyn Bewysreden.

Hier op moet dan zorgvuldig in de jonge Luiden gelet worden, men moet het in zyne beginselen te keer gaen, en in allen hunnen Ommegang eene tegenstrydige Hebbelykheit trachten in te voeren. Te meer, om dat Voorbarigheid in 't spreken, menigvuldig iemant in de Reden vallen, en overluid *Harrewarren* te dikwils opgemerkt worden onder volwassene Menschen, zelfs die onder ons van Rang zyn. De *Indianen*, die wy Barbaren noemen, gebruiken meer Betaemlykheit en Beleeftheit, in hunne Redeneeringen en Ommegang; alzoo zy malkander een stil aendchtig Gehoor verleenen tot dat zy ten volle hebben uitgesproken; en dan antwoorden zy bedaert en zonder Gerucht of Drift. En dat het aldus niet toegaet in dit beschaefde Deel der Werelt, moeten wy toeschryven aen een Verwaerloozing in
de

de Opvoeding, die noch die aloude Woeftheit onder ons niet hervormt heeft. Komt het u niet als een vermacklyk Schouwspel voor; Twee Vrouwen van aenzien te beschouwen, die by toeval de eene aen den eenen en de andere aen den anderen kant van de kamer geplaeft, welke rontsom met Gezelschap bezet was, in Geschil geraekten, en hier in zoo driftig wierden, dat zy, in de Hitte van 't krakeel, hunne stoelen allengskens voor uit schooven en in 't kort dicht by mal-kander in 't midden van de kamer zaten; daer zy een lange poos met zulk een hevigheit haer Geschil staende hielden als Twee Kamphanen in de Mat, zonder zich te erinneren of te bemoeien met het Gezelschap, dat in de Rontte zat, 't welk zich in al dien tyd niet van lachgen kon onthouden? Dit is my van een aenzienlyk Persoon verhaelt, die by den Stryd tegenwoordig was, en niet vergát de Onbetaemlykheit aen te merken, waer toe de Hevigheit in Geschillen de Luiden dikwils vervoert; 't welk naerdien het door de Gewoonte te veel vermenigvuldigt is, te meer door de Opvoeding behoort in acht genomen te worden. Geen Mensch is 'er, die dit in anderen niet veroordeelt, schoon hy 't in zich zelve overziet; en velen, die dit by zich zelve gewaer worden en 'er zich tegen wapenen, kunnen zich echter
niet

niet geheel ontflaen van een kwade Gewoonte, die 't Verzuim in hunne Opvoeding ongelukkig tot eene Hebbelykheit gemaekt heeft.

CXLVI. 't Gene wy hier boven ten ^{Gezelschap.} aenzien van *Gezelschap* gezegt hebben; zou, indien het wel overdacht wert, ons mogelyk verder doen gaen in onze Beschouwing en ons aentoonen hoe veel verder Invloed het zelve kan hebben. 't Zyn de Manieren van Beleeftheit alleen niet, die ons door de *Verkeering* worden ingeprent. De Invloed van den Ommegang met Menschen zinkt dieper dan het uiterlyke; en mischien, als men de Zedekunde en de Gevoelens over den Godsdienst in de Werelt op hun rechte waerde wilde schatten, zouden wy bevinden dat verre het grootste Gedeelte van 't Menschdom zelfs deze Gevoelens en Plegtigheden, waer voor zy zouden willen sterven, eer ontfangen van de Modens in hun Lant, en de bestendige Praktyk der genen, die rontsom hen zyn, dan door eenige Overtuiging van de Redenen voor en tegen. Dit melde ik alleen om u te toonen van wat Gewigt ik 't Gezelschap oordeele voor uwen Zoon, in alle de Deelen van zyn Leven, en derhalven hoe zwaer men dat Deel behoort te wegen en in te voorzien; alzoo 't van grooter kracht is om op hem te kunnen werken, dan

alles wat gy daer en boven zoud kunnen doen.

Geleert-
heit.

CXLVII. Mogelyk, zult ge u verwonderen, dat ik allerlaetst met de *Geleertheit* voor den dag kome; voornamelyk, wanneer ik 'er byvoege; dat ik dit als het minste in de Opvoeding rekene. Dit moet vreemt schynen in den Mont van een Man van Letteren; en des te meer als een Wonderspreuk voorkomen, terwyl hier van gemeenlyk den grootsten, indien niet den eenigsten Opheft en aenzien van Kinderen gemaekt wort, wanneer de Luiden praten van Opvoeding (1). Wanneer ik bedenk wat
al

(1) Men maekt 'er in *Hollant* zulk een Ophef niet van, en zou eer mogen zeggen dat dit stuk te veel veracht wort: hoewel 'er Jaren genoeg in den aangroeijenden Leeftyd der Jeugt overig zyn, die tot het leeren van de Grontbeginselen der Letteroeffeningen zouden kunnen besteed worden; en 'er geen Voorbeelden ontbreken van brave Koopluiden, die eenen uitgebreiden Handel dryven, welke zich echter niet beklagen dat zy de Geleerde Talen zyn kundig geworden. Als men nagaet hoe vele jonge Knapen, na dat zy de Schryf- en Rekenfchoolen ontgroeit zyn, als Klerken op 't Komtoir van een Notaris gezonden worden, enkel om hen van de Vloer te hebben en daer de meesten niet anders leeren dan een goede Pen te behouden, dewyl zy naderhant tot een Koopmans Komtoir geschikt worden; zal men licht-

te-

al Gerucht (2) dikwils gemaekt wort over een weinig *Latyn* en *Grieksch*, hoe vele Jaren hier aen verkwist worden, en hoe veel Werk en Omflag dit heeft, tot geen Oogmerk altoos; kan ik bezwaerlyk nalaten te denken, dat de Ouders der Kinderen steeds in 't ontzag blyven van de Schoolmeesters Plak, die zy aenzien als 't eenigste Werktuig voor de Opvoeding: niet anders dan of deze nergens anders in bestont, dan in 't leeren van een Tael of twee. Hoe is 't anders mogelyk, dat een Kint, gedurende de zeven, acht of tien beste Jaren van zyn Leven als aen de Roeibank op de Ga-

telyk toestaen, dat die zelfde tyd in de *Latynsche* Scholen met meer nut kan worden doorgebracht. Hier de Proef van te nemen zal ten minsten de Kinderen niet onbekwaem maken. Gelukt het niet, het andere Middel om hen aen Bezigheid te helpen zal 'er noch altyd overblyven. De Heer *Locke* moet ten aenzien van deze algemeene Uitdrukking niet kwalyk begrepen worden: 't Vervolg zal toonen dat hy de Kinderen geen Dom-ooren wil maken. Hy bezat 'er zelve te veel Oordeel toe. Zyn grootste Oogmerk is alleszins om de Luiden geen Wysneuzen of Pedanten te doen worden, en ze te behoeden dat hun de Schoolfche Lucht niet altyd byblyve.

(2) Dit Gerucht zou by ons zekerlyk minder wezen, indien 't Gebruik om die Talen te leeren algemeener was. Maer nu ze byna niet geleert

Galei moet geketent worden, om een Taal of twee magtig te worden, die men, mivns oordeels, met meer Tyd en Moeite te sparen, ja genoegsaem al spelende, kan leeren?

Men vergeve my derhalven, dat ik met geene geduldige Oogen kan aenzien, dat jonge Heeren als in een kudde van Beesten gebragt, en door Geesselslagen en de Roede (1) gedreven worden, als of zy door de Scholen

als leert worden dan van die genen, welke het met oogmerk van een Kostwinning leeren moeten, wort de Verwaentheit grooter, byzonder by zulken, die deze hunne Kostwinning ten minsten half boven 't Menschdom rekenen. Het kan zeer veel helpen dat de Onderwyzers in de Scholen zich in den gemeenzamen Ommegang niet als Wysneuzen gedragen, en dit is, dunkt my sedert Vyf en twintig Jaren merkelyk gebetert.

(1) Het moet in *Engelant* waerlyk vry dol in de Scholen toegaen, of ten tyde van den Heere LOCKE toegegaen zyn; dewyl hy zomenigvuldig spreekt van *Slaen* en *Geeffelen*, welk laetste Woort ik in myne Vertaling verscheiden malen verzacht hebbe, doch in deze tegenwoordige Afdeeling hebbe ik alles op het krachtigste trachten uit te drukken. Ik kan naeuwlyks gelooven, dat 'er in *Nederlant* en, in 't byzonder in *Hollant*, zulke Wreedheden moeten gepleegt worden, die zekerlyk een fatsoenlyk Man zouden afschrikken om zyn Kint in de openbare Scholen te zenden.

als door de Spitsroede moesten loopen, *ad capiendum ingenii cultum* of om zyn *Vernuft aen te kweken*. Hoe dan! zult gy zeggen, wilt ge dan niet, dat hy zal leeren lezen en fchryven? Moet hy noch onkundiger wezen, dan de Boeren-Schoolmeester en Voorzanger, die *Petrum Datbenum* (1) voor den beften Poëet op de Werelt houd, en dien hy noch erger maekt dan hy is, door zyn misfelyken dreun van lezen? Filieve! zoo fchielyk niet. Lezen, Schryven en Geleertheit, erkenne ik noodzaaklyk, maer niet als onze Hooftzaak. Ik verbeeld me dat gy zulk eenen voor een zot Schepsel zoudt houden, die een deugtsaem en verftandig Man niet oneindig hooger zou fchatten dan een Man van groote Geleertheit. Niet, om dat ik rekenen zou dat Geleertheit geen groot behulp is in een welgestelt Gemoed; maer ik moet echter bekennen dat zy anderen, die zoo wel niet gestelt zyn, alleen aanleiding geeft om hen dwazer en erger te maken. Dit wil ik 'er mede te kennen ge-

(1) In 't *Engelfch* worden twee Prulpoëten *Hopkins* en *Sternbold* genoemt; doch ik geloof dat wy 't met *Petrus Datbenus* alleen wel af kunnen. Met flechter Rymelaer kon de Kerk van *Nederlant* niet geplaegt worden; om nu van zyne Godslasterlyke Tael, in *PSALM LXXVIII*; het 33. Zangvers, niet te melden.

geven, dat, wanneer gy de Opvoeding van uwen Zoon in aenmerking neemt, en ront ziet naer een Schoolmeester of *Gouverneur*, gy niet slechts (volgens 't gemeene Gebruik) ziet op het *Latyn* ende *Logika*, anders gezegt de *Redeneerkunde*. *Geleertheit* moet 'er wezen, maer in de tweede Plaets, als alleen dienende om grooter Hoedanigheden te verkrygen. Zoek naer iemand, die met bescheidenheit zyne Zeden en Manieren weet te vormen: plaets hem in zulke handen, daer gy, zoo veel als eenigszins mooglyk is, zyne Onnoozelheit kunt beveiligen, het goede in hem kunt koesteren en aenkweken, met zachtheit alle kwade Neigingen kunt verbeteren en uitroeien, en goede Hebbelykheden in hem brengen. Dit is de Hooftzaek, en als hier voor gezorgt is, kan de *Geleertheit* een Toegift wezen, en, naer myne Gedachten, zeer gemakkelyk door Middelen, die wel uit te denken zyn, verkregen worden.

Lezen.

CXLVIII. Wanneer het Kint kan spreken, is het tyd dat het behoort te *leeren*. *Lezen*. Maer vergun my hier ontrent Verlof om weder in te scherpen 't gene zeer lichtelyk kan worden vergeten, namelyk: Dat 'er groote Zorge moet gedragen worden, dat het aen den Knaep nooit als een Werk worde opgelegd, noch dat hy het aenzie als een Taek. Wy beminnen, gelyk reets gezegt is, zelfs

zelfs van de Wieg af, de Vryheit, en hebben derhalven een Affchrik van vele Dingen; om geene andere Reden, dan om dat zy ons worden aenbevolen. Ik heb altoos zekere, misschien grillige Gedachten bezeten, dat iets te leeren tot een Spel en Uitspanning voor de Kinderen gemaekt kan worden; en dat men hen brengen kan om naer Onderwys te verlangen, indien het hun voorgestelt wort als een Zaek van Eer, Achtung, Vermaek en Tydkorting of als een Vergelding voor iets anders, dat zy gedaen hebben; en wanneer zy nooit bekeven of bestraft worden om het te verwaerloozen. 't Gene my in deze Gedachten versterkt, is dat het onder de *Portugeezen* zoo zeer eene Manier is en een Naiever onder de Kinderen, te *leeren lezen en schryven*, dat zy 'er hen niet van kunnen weêrhouden. Zy willen het de een van den ander leeren, en zyn 'er zoo zeer op gezet als of 't hun verboden was. My schieet te binnen dat ik, aen 't huis van een Vrient wezende, wiens jongste zoon, een Kint in de Rokken, die, in Huis, van zyne Moeder leerde lezen, niet gemakelyk te brengen was om zyn Les opte zeggen; te rade wert om een anderen Weg in te slaen, dan om hem dit als een Pligt af te vorderen: wy begonnen dan tot dit oogmerk een Gesprek als onder ons zelve, ten zynen aenhooren;

doch als of wy geen acht op hem sloegen, en verklaerden dat het een Voorrecht en Voordeel was voor de outste Broeders, om tot de Letteroeffeningen opgebracht te worden; dat zulks hen tot brave Mannen maekte en geacht en gelieft by alle Menschen; maer belangen- de de jonger Broeders, dat het slechts een Gunst was hun een goede Opvoeding te geven; te leeren lezen en schryven was meer dan hem toekwam; zy konden maer Botterikken en Plompaerts blyven, indien 't hun lustte. Dit bragt zoo veel op het Kint te weeg dat het naderhant verlangde om onderwezen te worden; uit zich zelve by de Moeder kwam om te *leeren* en de Meid niet in rust liet, voor dat zy hem zyn Les overhoorde. Ik twyfel niet of men zoudergelyken Weg kunnen inslaen met andere Kinderen; en wanneer men hunnen Inborst had leeren kennen, konden hun eenige Gedachteningeboezemt worden, die hen aanzetten om zich zelve te *leeren*, en hiernaer te trachten als een ander soort van Spel of Uitspanning. Maer dan, gelyk ik meer malen gezegt hebbe, moet het hun niet als een Taek opgelegd, of zy hier mede ontrufft worden. Men kan Dobbelseenen en ander Speelgoed uitvinden met Letteren om de Kinderen het A. B. C. te leeren; en twintig andere Middelen kunnen 'er

bedacht worden, die met hunnen Inborst overeenkomen, om hun deze soort van *Geleertheit* tot een *Spel* te maken.

CXLIX. Aldus kunnen de Kinderen tot eene Kundigheid van de Letteren verschalkt en hun 't *Lezen* geleert worden, zonder dat zy anders kunnen merken of 't is maer *Spel*, en zich zelven behagen in dat gene, waer om anderen gekastyd worden. Kinderen behooren niets te hebben als een *Werk* of 'er als met ernst toegebracht te worden. Dit kunnen noch hunne *Gedachten* noch hunne *Lichamen* dulden. Het benadeelt hunne *Gezontheit*; en ik twyfel niet of de dwang en aendrang tot hunne *Boeken*, in een *Leeftyd*, die geheel en al afkeerig is van zulk een *Bedwang*, is wezentlyk de *Reden* geweest, waerom velen de *Boeken* en de *Geleertheit* al hun *Leven* lang gehaet hebben. 't Is 'er eveneens mede als met de *Spyzen*, die tegen heug en meug gegeten worden, die ons een *weërzin* verwekken, welken men naderhant niet kan te boven komen.

CL. Ik heb derhalven dikwils gedacht, dat, indien 'er ten dezen einde *Speelgoed* bekwaem gemaakt wert, 't welk gemeenlyk nergens nut toe is, gemakkelyk iets uit te vinden zou zyn, om *de Kinderen te leeren lezen*, terwyl zy dachten dat zy niet anders deden dan spelen. By voorbeel,

beelt, indien men een *Ivoren Bal* liet maken, gelyk die van de *Royal Oak Lottery*, (1) met twee en dertig of liever met Vierentwintig of Vyfentwintig zyden of Vlakten, en op sommige dezer Vlakten een A geplakt, op sommige anderen een B, op anderen een C, op anderen een D; dan wilde ik, dat men met deze vier Letters zou beginnen, of misschien beter in 't eerst met Twee; en wanneer het Kint deze volkomen kent, wilde ik dat men 'er een andere by deed, en zoo vervolgde tot dat ieder zyde of Vlake eene Letter had en 'er het geheele A B C op stont. Hier mede wilde ik dat anderen zouden spelen voor het Kint en men zou 'er een soort van een Prys op kunnen zetten, wie de eerste een A of een B wierp, zoo wel als wie met Dobbelseenen zes of zeven oogen zal werpen. Dewyl dit onder u een Spel moet wezen, dient 'er het Kint niet mede gedwongen te worden, ten zy men het aen 't zelve tot een Last wil maken; want men moet geenszins begrypen dat ik het anders voor den Knaep wil aangemerkt hebben dan een Spel van ouder luiden, en ik twyfel niet of hy zal

(1) De *Royal Oak Lottery* met dezen *Ivoren Bal* is een Dobbelspel, in *Engelant* bekend en hier mede niet volstrekt vreemt; doch behoort onder de verboden Spelen.

zal 't uit zich zelve beginnen. En op dat hy te meer moge denken dat het een Spel zy, waer toe hy somtyts door Gunst wort toegelaten, moet de Bal, wanneer men uitscheid, buiten zyn bereik gelegd worden, op dat het hem aldus, als hy hem ten allen tyde kon in zyne Magt hebben, tot geen Verdriet worde.

CLI. Op dat hy hier toe altyd even gaeg blyve, laet hem denken dat het een Spel is, 't welk enkel behoort tot zulken, die boven hem zyn. Wanneer hy hier door de Letteren kent, zal hy door ze in Lettergrepen te veranderen, kunnen leeren lezen, zonder dit te weten en ooit kyven of knorren hier over te hooren, of gemelyk te worden op zyn Boeken, om de harde behandeling of kwellung, die zy hem veroorzaekt hebben. Kinderen, indienge'er op let, doen krachtige moeite om allerhande Spelen te leeren, waer voor zy een schrik zouden hebben, indien dezelve hun als een Taek en daeglyks Werk wierden opgeleid. Ik ken een Man van groot Aenzien, (maer die echter noch meer eer verdient om zyn Geleertheit en Deugt, dan om zyn Rang en hooge Waerdigheid) die door de Zes Klinkletters (want de Y is by de *Engelschen* mede een Klinkletter) op de Zes zyden van een Dobbelfteen te plakken, en de overige Achtien Medeklinkerts op de zyden van Drie andere

Dobbelfteenen, dit tot een Spel gemaakt heeft voor zyne Kinderen, en dat die gene 't Spel zal winnen, die in een Werp de meeste Woorden gooit met de Vier Dobbelfteenen; waer door zyn oudste Zoon, die noch in de Rokken loopt, zoo gespeelt heeft dat hy spelden kan, en wel met groote Drift, en zonder eens bekeven of 'er toe gedwongen te wezen.

CLII. Ik heb jonge Meisjes geheele Uuren lang met malkander bezig gezien in 't spelen met Bikkelen. Terwyl ik hier myn oog op had, dacht ik, dat 'er maer eene goede Uitvinding aen ontbrak om te maken dat zy al die Nyverheit te werk stelden aen iets, dat haer nuttiger was; en my dunkt 't is alleen de Fout en 't Verzuim van ouder Luiden dat zulks niet geschied. Kinderen zyn minder bekwaem om ledig te wezen dan volwassenen; en de volwassenen zyn te beschuldigen, indien zy den arbeidzamen Aert niet ergens op wenden tot nuttige Zaken, die hun gemeenlyk al zoo vermakelyk zullen wezen, als die waer mede zy zich bezig houden; indien de volwassenen zich maer half zoo gereed toonden om hen den weg te wyzen als deze Aepjes genegen zyn om te willen volgen. Ik verbeelde my dat sommige verstandige *Portugeezen* wel eer deze Manier onder de Kinderen van hun Lant begonnen hebben, daer men
my

my verhaelt heeft, gelyk ik reets gezegt hebbe, dat het onmooglyk is de Kinderen te wederhouden van te *leeren lezen en fchryven*: en in fommige Deelen van *Vrankryk* leeren ze malkander zingen en danfen, van de Wieg af.

CLIII. De *Letters*, op de zyden van de Dobbelfteenen of op den Veelhoek geplakt, zouden, om mede te beginnen, best wezen, indien zy van de Grootte waren als die van een Bybel in Folio, en zonder kapitale Letteren; wanneer hy eens kan lezen wat in zulke Letteren gedrukt is, zal hy van de kapitalen niet lang onkundig wezen; en in den beginne behoort hy met veel Verandering en Verfcheidenheit niet gekwelt te worden. Met dezen Bal zoud ge een Spel kunnen uitvinden op den Trant als de *Royal Oak*, 't welk eene andere Verfcheidenheit in dit Spel zou kunnen geven, en zy zouden 't kunnen fpielen, om kerfen, Appelen, Pepernoten of dergelyken.

CLIV. Behalven dit zou men menigvuldige andere Spelen met Letteren kunnen uirdenken, die zulken, wien dit Middel behaegt, gemakkelyk zullen weten te vinden, en tot zulk een Gebruik maken, als zy willen. Maer de Vier Dobbelfteenen, waer van ik hier boven getproken hebbe, oordeele ik zoo gemakkelyk en nuttig, dat men bezwaerlyk een beter zal kun-

nen vinden en men zal naeuwlyks iets anders meer noodig hebben (1).

CLV. Dit zy genoeg ten aenzien van het *leeren lezen*, waer toe zy nimmer moeten gedreven worden, noch kyven om hooren; lok 'er het Kint toe aen; maer maek het niet tot een Werk. 't Is beter dat hy eerst een jaer later kan lezen, dan dat hy indezervoege een Afkeer van leeren kryge. Indien gy met hem eenig Geschil zoud hebben, moet het wesen over Zaken van grooter Gewigt, van Waerheit, van Goedwilligheit; maer be-
pael

(1) Noch een andere Manier om den Kinderen al spelende de Letters, het spelden en lezen te leeren is 'er, die voor den tegenwoordigen *Prins van Wallis* en de andere Koninklyke Kinderen in *Engelant* gebruikt is: namelyk; men neemt een soort van Lade, in Zes en twintig of Achten twintig vierkante Huisjes of Vakjes of Bakjes verdeelt en in ieder Bakje legt men een zeker getal van Vierkante Yvoren staefjes van bekwame grootte, op ieder van welke een Letter gesneden is, van de A te beginnen tot de Z ingesloten. Deze moet het Kint, eerst in haren Rang leeren kennen, en wanneer het hier in gevordert is, leert men het een Letter uit het Bakje nemen en in een haek zetten, vervolgens eene andere Letter, om een Lettergreep van twee Letteren te maken, dat tevens een geheel Woort uitdrukt. Als het hier begrip van heeft, gaet men voort met een Letter-

pael hem niet zoo krachtig in 't A. B. C. Leg uw Verftant te koste om zynen wil gedwee en buigfaem te maken voor de Reden: leer hem Achtigen Lof beminnen, te fchrikken van met verachting of kleinachting aengezien te worden, voornamelyk by u en zyne Moeder, en dan zal de Rest wel gemakkelyk volgen, Doch ik oordeele dat ge om dit te doen hem niet moet binden aen Regels over onverschillige zaken, of bedillen over ieder geringen Misflag, of misfchien om velen, die in de oogen van anderen zeer groot tergreep, of een Woort van drie Letteren, dit telkens vermeerderende naer mate van zyne Vordering. Naderhant krygt de Leerling onderrichting om Woorden van twee, drie, vier of meer Lettergrepen te maken, zelfs Woorden en geheele Regels by malkander te voegen, en eer het noch ooit een Boek in handen gehad heeft, te kunnen lezen. Indien dit in gebruik gebracht wiert, zou men, met weinig Omflag, op de Kinderkamers by fatfoenlyke Luiden zulke Letterkasjes kunnen plaetsen, en de kosten zou niet groot vallen, indien de gewoone Lettergieters zulke forteringen van Letteren voor de Kinderen maekten van Loot of hun gewoon Mengfel; doch deze moesten recht wezen en niet verkeert, gelyk de gewoone Boekstaefjeszyn. Het heeft ook dit voordeel dat de Kinderen in gedurige beweging blyven om van het eene Bakje of Vakje naer het andere te loopen en het Lettertje hier uit te nemen.

groot zullen schynen; maer hier over hebbe ik reets genoeg gezegt.

CLVI. Wanneer hy door deze zachte Middelen begint te lezen, behoort men hem eenig aengenaem Boek, naer zyne Bekwaemheit, in handen te geven, daer hy zich mede kan vermaken, 't gene hem kan trekken en zyne moeite van te lezen vergelden, maer echter niet van die Natuur, dat het zyn Hooft vervulle met volstrekt nuttelooze Vodderyen of de Gronden legge tot Ondeugt en Zotheid. Ten dezen einde oordeele ik de *Fabelen van Ezopus* de beste, die als Vertellingen wezende, waer in de Kinderen Vermaek kunnen scheppen, tevens nutte Aenmerkingen kunnen opleveren aen Mannen van Jaren; en wanneer hy ze naderhant zyn gansche Leven lang in zyn Geheugen houd, zal 't hem niet berouwen ze hier te vinden, onder zyne mannelyke Gedachten en ernstige Bezigheden. Indien 'er in dezen *Ezopus* Printjes zyn, zal 't hem noch des te meer Vermaek geven, en hem aenmoedigen om te lezen, wanneer het te gelyk de Vermeerdering van eenige Kennisse medebrengt. Want het is vruchteloos en geeft geen Genoegen voor de Kinderen van zulke zichtbare Voorwerpen enkel te hooren spreken, terwyl zy 'er geen Denkbeelden van hebben, dewyl zy deze Denkbeelden niet door 't Ge-

Geluid kunnen krygen , maer van de zaken zelve of derzelve Afbeeldingen in Prent. En derhalven oordeele ik dat 'er, zoo ras als 't Kint begint te spelden, zoo veel Printen van allerhande Dieren moeten gezogt worden , als 'er te krygen zyn , met de Namen boven de zelve gedrukt, 't welk hem tevens tot lezen zal opwekken en doen vragen en onderzoeken om iets te willen weten. *Reintje de Vos* (1) is een ander Boek, waer van , myns oordeels , ten zelfden einde Gebruik zou kunnen gemaekt wor-

(1) Hoewel ik in myn Jeugt vele van die Historieboeken gelezen hebbe , was my dit nooit in de handen gekomen : dan onder het uitgeven dezer tegenwoordige Verhandeling , en in het *Hoogduitsch* , benevens het oorspronkelyk *Neder-saxisch*. Het voldoet aen het Getuigenis , dat alles in het Oorspronkelyk natuurlyk , levendig en bekoorlyk is , ten aenzien van de Gedachten ; en een goede Zedekunde behelst ; maer men zegt , dat in de latere Uitgaven , buiten welke nu geen anderen in het *Engelsch* gevonden worden , alles wanschapen gemaekt is door een armhartig Schryvertje , die , willende het Werk verbeteren , het zelve vervult heeft met buitensporige Gedachten , wilde en opgeblazene Uitdrukkingen , die niets bevalligs afschilderen voor den Geest. Hoe dit in het *Nederduitsch* is , kan ik , niet zeggen , maer de *Hoogduitsche* Uitgever , die het schynt gezien te hebben , geeft 'er geen groot denkboelt van.

worden. Indien ook de zulken, die ontrent hem zyn, dikwils met hem willen praten van de Historien, die hy gelezen heeft, zal het, behalven andere Voordeelen, hem Moed en Smaek geven in zyn *Lezen*, wanneer hy bevint dat 'er eenig Nut en Vermaek in is. Deze Lokazen schynen geheel verwaerlooft te worden in de gemeene Manier van onderwyzen; en gewoonlyk duurt het vry lang eer de Leerlingen eenig Nut of Vermaek vinden in 't Lezen, dat hen kan aensporen, en aldus de Boeken maer gebruiken als Tydkortingen naer de Mode, of als een lastige Bezigheid, die nergens nut voor is.

CLVII. Het Gebed des Heere, het Geloof en de Tien Geboden, moeten de Kinderen noodzaekelyk volmact van buiten leeren kennen; doch ik oordeel, niet door ze zelf te lezen in zyn A. B. Boek, maer door het voorzeggen uit den Mont van een ander, eer hy zelve noch lezen kan. Maer van buiten leeren, en *leeren lezen*, behoort, naer myne Gedachten, niet met malkander vermengt te worden, en aldus gemaakt, dat het eene hinderlyk is aen het ander. Maer het *leeren lezen* behoort zoo weinig Onlust of Werk in den weg te brengen als eenigzins mooglyk is.

Wat andere Boeken van deze soort in 't

't *Engelfch* (1) waer door de Leesgierigheit der Kinderen wort opgewekt, noch te vinden zyn, weet ik niet. Maer ik geloof, byna, dat de Kinderen 't ongeluk gehad hebben, dat dit slag van nutte Boeken, onder zoo menigvuldige flechte, die 'er in foorten zyn, al lang zyn verwaerlooft; naerdien de Jeugt in 't algemeen aen de Leerwyze der Scholen wort overgeleyert, daer de Vrees voor de Roede haer slechts dwingt en niet aenlokt om te leeren door eenig Vermaek in hunne Bezigheid. Voor zoo verre als ik weet, wort 'er in de Scholen niet anders in acht genomen buiten den gewoonen Loop, namelyk van het A. B. Bortje, het Hanenboek, de Katechismus, *Borstius, wie heeft ugeschapen? Borstius, in wien gelooft gy?* 't Schrifftuurlyk Schoolboekje, de Psalmen, de Spreuken Salomons, de Historie Davids, het Evangeliboek, en wyders het Testament en den Bybel in 't geheel (2).

CLVIII.

(1) Wy dienen te zeggen in 't *Nederduitsch*, daer ik geloove dat de volgende Redeneering van den Heere LOCKE mede in 't algemeen doorgaet; hoewel ik meene dat men 'er noch wel eenigen zou kunnen aen de hant geven; maer 't is niet kwaet dat de Ouders mede wat voor hunne Kinderen opzoeken.

(2) De lyst der Boeken voor de Kinderen is hier wat hervormt naer onzen Schooltrant. Ik on-

CLVIII. Wat den *Bybel* aenbelangt; waer in de Kinderen gemeenlyk bezig gehouden worden om zich in hun Talent van *lezen* te oeffenen en bekwamer te maken, ik oordeel dat het zelve te lezen in een achter een volgende Order, Kapittel voor Kapittel, gelyk zy staen; verre is van den Kinderen eenigszins tot voordeel te strekken, 't zy om hen wel te doen *lezen* of hun de Gronden van den Godsdienst te leeren; en dat 'er mooglyk geen erger te vinden is. Want tot wat Vermaak of Aenmoediging kan 't voor een Kint strekken in zulk een Gedeelte van een Boek te lezen, waer van hy niets altoos verstaet? Hoe weinig is de Wet van *Mozes*, het *Hooglied van Salomon*, de Profeetsyen in het Oude Testament, en de *Brieven der Apostelen* met de *Openbaring van Jobannes* in het Nieuwe Testament geschikt naer de bevassing van een Kint? Schoon zelfs de *Historie der Evangelisten* en van de *Handelingen der Apostelen*, iets bevattelykers behelzen, echter zyn zy, in 't algemeen genomen zeer weinig overeenkomende met de Bevassing der Kinderjeugt. Ik sta toe, dat de Gronden van den Godsdienst hier uit

onderstel wyders dat men de gemelde Boekjes van Do. *Borstius* by de bovenstaende Benamingen in de Scholen beter zal kennen dan by hunne rechte Titels.

uit en met de Woorden van de Heilige Schriftuur moeten gehaelt worden; maer men behoort 'er geenen aen een Kint voor te stellen, dan die met deszelfs Bekwaemheit en Kundigheden overeenkomen. Maer het is 'er verre van daen, dat zy den *ganschen Bybel* moeten uitlezen enkel om te leeren lezen. Welk een misfelyk Mengelmoes van Gedachten moet ook een Kint in zyn Hoofd hebben, indien 't eenige Gedachten altoos heeft, gelyk het behoort te hebben over den Godsdienst, wat gedachten kan een Kint hebben, dat in zyne teedere Jaren onverschillig alle de Deelen van den *Bybel*, zonder eenig onderscheid, leest als het Woort Gods! Ik oordeel dat dit in sommige Menschen, de ware Reden geweest is, waerom zy 'er nooit eene duidelyke en klare Bevatting van gehad hebben, gedurende hun gansche Leven.

CLIX. Naerdien ik, by toeval, op dit Onderwerp geraekt ben, vergunne men my te zeggen, dat 'er eenige Deelen der Heilige Schrift zyn, die zeer bekwaem zyn den Kinderen in handen te geven om hen tot lezen aen te zetten; gelyk de Historie van *Jozef* en zyne Broederen, de Historie van *David* en *Goliath*, van *David* en *Jonathan* en dergelyken; als mede noch anderen, die men hen behoort te doen lezen, tot stichting; gelyk die,

al wat gy wilt dat u de menschen doen, doet
 X *bun*

bun ook alzo; en dergelyke andere gemakelyke en duidelyke Zedelessen (1), die, als zy wel uitgekozen zyn, dikwils gebruikt kunnen worden, zoo tot het lezen als tot Onderwys; en aldus dikwils gelezen, tot dat zy door en door in't geheugen gevestigd zyn; en dan kunnen zy vervolgens aen het Kint, wanneer het tot ryper Jaren opgroeit, ingeprent worden als de bestendige en heilige Regelen van zyn Leven en Wandel. Maer het lezen van de gansche Heilige Schrift zonder onderscheid is naer myne Gedachten zeer ongevoeglyk voor de Kinderen, zoo lang als zy noch geen begrip van deszelfs voornaamste Gronden en aldus een algemeen denkbeeld gekregen hebben van't gene zy voornamelyk moeten gelooven en beleven; en dit, meene ik, behooren zy te krygen in de eigen Woorden van de Heilige Schrift, en niet in zulke Bewoordingen, die luiden, vooringenomen door Samenstellen van Godgeleertheit en Ge-loofs belydenissen, in dit Geval gewoon zyn te gebruiken en den Kinderen op te drin-

(1) Onder dezen worden gemeenlyk zeer bekwaem gerekent het V, VI en VII Kapittel van MATTHEUS, behelzende de zoo genaemde Bergpredikaetsie van den Zaligmaker; waer by men noch andere geheele Hoofstukken uit het Nieuwe Testament zoude kunnen voegen.

dringen. Om dit te vermyden heeft Dr. *Worthington* een Katechismus opgesteld, waer in alle de Antwoorden in uitgedrukte woorden der Heilige Schrift vervat zyn (2). Een zaek wel waerdig na te vol-

(2) Het is my onbekent of men dergelyke Opstellen van een Katechismus in 't Nederduitsch heeft, uitgezondert een soort van Katechismus van Dr. *GALENUS ABRAHAMZ.*, Leeraer der Doopsgezinden; welke, behalven weinige Gevallen zyne Gezintheit betreffende, zich met geene Godgeleerde Geschillen onder de Christenen bezig houdt, en ten aenzien van deze Geschilpunten mag men zeggen, dat hy niet anders dan de Schriftuurtexten, waer mede der Doopsgezinden byzondere Gevoelens gewoonlyk beweert worden, eenvoudig ter neder stelt. Doch ik kan niet nalaten hier eene oordeelkundige Aenmerking by te voegen, die de Heer *COSTE* aen de hant geeft in zyne *Franfche* Vertaling van 't Werkje van den Heere *LOCKE*. „ Het komt my voor” zegt de Heer *COSTE*, „ dat een Godgeleerde „ zeer wel een dergelyke Katechismus kan opstellen, waer in hy alle de Leerstukken van „ zynen Aenhang kan inbrengen, het zy ze „ gegront zyn of niet op uitdrukkelyke Plaetsen der Heilige Schrift. De Antwoorden „ mogen uit de H. Schrift getrokken zyn, „ zoo als zy willen; de Vraag, waer toe zy „ moeten dienen, zal 'er altoos den zin van „ bepalen volgens 't oogmerk van hem, die de „ Vraag voorstelt, voornamelyk, dewyl hy „ de Vryheit neemt van geene andere Woorden

volgen, en zulk een Voorbeeld van gezonde Woorden, waer tegen geen Christen iets kan inbrengen, als of het niet nut was voor de Kinderen om te leeren. Hier uit, zoo ras als hy 't Gebed des Heere, het Geloof en de Tien-Geboden van buiten kan opzeggen, kan het niet onnut zyn, alle Dagen of alle Weken, een Vraag te leeren, als zyn Verstant bekwaem is om het te begrypen en zyn Geheugen om het te onthouden. Wanneer hy deze Katechismus volkomen van buiten kent, om 'er gereedelyk en voor de Vuist op te antwoorden op alle Vragen in het gansche Boek, zal 't gevoeglyk wezen de overige Regelen der Zedeleer in zyn Gemoed in te planten, die hier en daer in den Bybel verspreid zyn, als de beste Oeffening van zyn Geheugen, en 't welk hem altoos voor een Regel

„ der Schriftuur hier in te vlyen, dan die hy
 „ dienstig vint. Ik twyfel derhalven of dergelyke
 „ Katechismen het Ongemak, waer van de
 „ Heer LOCKE spreekt, volstrekt zullen verbeteren;
 „ ten zy men 'er niet anders inbrengen dan
 „ Geloofs-Artikelen, die niet betwist worden,
 „ welke alle Christenen op de zelfde wyze uitleggen.
 „ En mogelyk heeft hy 't anders dus verstaen;
 „ want in den gront, zyn de Kinderen, indien ik my
 „ niet bedrieg, weinig in staet, om iets anders in den
 „ Godsdienst te begrypen, dan zulk soort van Artikelen.

gel verstreken kan, die hy gereedelyk by der hant heeft, in het gansche Bestier van zyn Leven.

CLX. Wanneer het Kint zyne Moe-^{Schry-}
dertael wel kan lezen zal het tyd worden ^{ven.}
om den Knaep aen het schryven te brengen en hier in is het eerste, 't welk hem moet geleert te worden, *de Pen wel te houden*, en dit behoort hy volkomen wel te kunnen doen, *eer* men toelaet dat hy ze op 't Papier zet. Want niet alleen Kinderen, maer ieder een, die iets wil wel doen, behoort niet aengezet te worden om te veel te gelykte doen, of gevergt om op den zelfden tyd volmaekt te worden in twee deelen van een zaek, indien 'er mogelykheit is om ze afzonderlyk te leeren. Ik houde de *Italiaensche* Manier van de Pen te houden enkel tusschen den Duim en den voorsten Vinger, voor de beste (1), maer hier in kan men
met

(1) Deze Manier, geloove ik, is hier weinig in gebruik. Doch of men hier te Lande juist met de Schoolmeesters in dit stuk moet te rade gaen, zou ik niet durven verzekeren. Ik ken zeer goede Schryvers, die merkelyk van de dwingende Manier der Schoolmeesters om de Pen te moeten houden zyn afgeweken. Deze Wyshoofden zullen de Letters gemeenlyk wel leeren prenten; maer 't vlug schryven zal 'er nooit inkomen, op de wyze van de twee voorste Vingers vlak recht uit te houden, zonder dat 'er een knokkel mag gebogen worden.

met een goed Schryver of iemand anders die wel en vlug schryft, te rade gaen. Wanneer hy geleert heeft zyn Pen recht te houden, moet hy vervolgens leeren zyn *Papier te leggen en zyn Armen en Lichaem wel te plaetsen*. Als hy dit alles wel kent, is het beste middel om hem met de minste moeite te leeren, een Plaet te laten snyden met Letters van zulk een Hant als men verkiest: maer men dient bedacht te wezen om ze wat grooter te maken dan 't gewoon Schrift; want ieder een vervalt natuurlyk door den tyd tot een kleiner Hant, dan hem in den beginne geleert was, maer nooit tot een grooter. Zulk een Plaet gesneden wezende, laet 'er eenige Afdrukfels op goed Schryf-papier van maken met rooden Inkt, welke de Knaep maer behoeft over te schryven met een goede Pen met zwarten Inkt gevult, 't welk zyn Hant ras zal gewennen aen 't maken van deze Letters, na dat hem eerst gewezen is waer hy beginnen moet en hoe hy ieder Letter moet maken. Wanneer hy dit wel kan doen moet hy zich oefenen op schoon Papier; en aldus kan hy gemakkelyk gebragt worden, om die hant te *schryven*, die gy verlangt.

Teekenen.

CLXI. Wanneer hy wel en vlug kan schryven, oordeele ik het gevoeglyk niet alleen met de Oeffening van zyn Hant in 't schryven voort te gaen, maer ook zich verder toe te leggen op het *Teekenen*;

een

een Zaak van zeer veel nut voor een Heer van Fatsoen by verscheiden Gelegeneden ; voornamelyk wanneer hy reift, dewyl het dikwils iemand zeer veel helpt om met weinige Trekken, die wel by malkanderen gebragt zyn, dat gene uit te drukken, 't welk een gansch Blad Papier niet in staet is in Schrift te brengen en verstaenbaer te maken. Hoe vele Gebouwen zyn 'er niet te zien, hoe veel Werktuigen en Kleedingen ontmoeten ons niet, waer van de Denkbeelden gemakkelijk onthouden en medegedeelt kunnen worden door een weinig kennis in de *Teekenkunde*, die als men ze met woorden wil voorstellen, gevaer loopen van verloren te geraken of op zyn best kwalyk onthouden te worden, zelfs in de naeuwkeurigste Beschryvingen? Ik ben niet van gedachten dat ge uwen Zoon een volmaekten *Schilder* behoeft te maken; om dit tot een tamelyke mate te worden, zal meer tyds vereischt worden dan een jong Heer kan uitsparen van zyne andere Vorderingen van meer Belang. Maer zoo veel Kennis van de *Doorzigtkunde* en *Teekenkunde*, als hem in staet kan stellen om bekwaemlyk iets, dat hy ziet, op 't Papier te verbeelden, uitgezondert Troonen, meene ik, kan hy in korten tyd verkrygen; byzonderlyk, indien hy 'er zin in heeft: maer daer dit ontbreekt, is het beter, ten zy in dingen van volstreckte

noodzaaklykheit, hem, ten aenzien dezer dingen met rust te laten, dan 'er hen vruchteloos mede te kwellen: en derhalven gaet hier in, gelyk in alle andere Zaken de Regel door, *Nil invitâ Minervâ. Niets gedwongen of tegen zyn zin te doen.*

Het *Schryven met Karakters*, die geheele Woorden of Lettergrepen beteekenen, is, gelyk my gezegt wort, een Konst alleen in *Engelant* bekend (1), doch mooglyk niet onwaardig geleert te worden; zoo om den Spoed van 't gene men schryft voor zyn eigen Geheugen, als om dat gene te verbergen, 't welk men voor ieders Oogen niet wil blootleggen. Want iemand, die slechts de eene of de andere soort van Karakters geleert heeft, kan die gemakkelyk veranderen tot zyn eigen byzonder Gebruik of Verkiezing, en met grooter Verkorting naer mate van 't Werk, daer hy zich mede bezig houdt.

De

(1) Het kan wezen dat de *Engelschen* dit hebben voorgegeven of dat hier alleen gezien wort op een vaste Manier, enkel toepasselyk op de *Engelsche* Tael; doch 't komt my voor dat het Schryven by Verkorting al lang in gebruik geweest is onder de Studenten om de Lessen van de Professoren uit hunnen Mont te schryven. *PLUTARCHUS* verhaelt in het Leven van *Kato van Utika*, dat men 'er de Uitvinding van toeschreef aen *CICERO*; en deze spreekt 'er zelve van *Epist. XXXII. ad Atticum, Lib. XIII.*

De Manier van Heer *Rieb*, de beste van allen, die ik noch gezien hebbe, kan, naer myne Gedachten, door iemand, die de *Grammatica* wel kent en overweegt, veel gemakkelyker en korter gemaakt worden. Maer om deze beknopte Manier van Schryven te leeren, behoeft men zich niet te haesten met naer een Meester om te zien; 't zal tyds genoeg wezen, wanneer eene gevoeglyke Gelegenheit zich uit zich zelve t'eeniger tyt opdoet; na dat de Leerling eene vaste Hant van net en vlug te schryven gekregen heeft. Want jonge Knapen hebben weinig nut van met *Verkorting* te schryven, en behooren 't in geenen deele te oeffenen tot dat zy volkomen wel schryven, en hier aen vast gewent zyn.

CLXII. Zoo ras als de Knaep zyne Fransch. Moedertael kan spreken, wort het voor hem tyd om eenige andere Tael te leeren. Niemand zal twyfelen of de *Fransche* Tael heeft hier den Voorrang. De Reden hier van is, om dat zy volgens de rechte Manier geleert wort, namelyk door ze bestendig in den Ommeegang tegen de Kinderen te spreken, en niet door de Regelen van de *Grammatica*. De *Latynsche* Tael zou gemakkelyk op dezelfde Manier kunnen geleert worden, indien de Leermeeſter, als hy by 't Kint is, niet anders dan *Latyn* met hem wilde spreken en het in dezelfde Tael deed antwoor-

den. Maer, dewyl het *Franscb* eene levende Tael is, en van meer Gebruik in het spreken, behoort zy eerst geleert te worden; op dat de Werktuigen van de Stem mogen gewent worden tot het behoorlyk vormen van zulke klanken, en het Kint de Hebbelykheit verkryge om het *Franscb* wel uit te spreken, 't welk moeilyker is wanneer het langer wort uitgestelt (1).

CLXIII.

(1) Het zelfde kan men zeggen van 't *Engelsch*, 't welk mede wel waardig is om 'er zich in te oeffenen; doch 't heeft onder ons noch die Gemeenzaemheit niet als het *Franscb*, dewyl het, voor zoo veel het spreken aengaet, geen Tael is, welke in alle Landen gangbaer is, al zoo min als het *Nederduitsch*, en in dezen opzichte by ons weinig anders te pas komt dan in den Koophandel met de *Engelschen*. Ten aenzien van Geleertheit, en hier in byzonderlyk, om wel beredeneerde zaken met eene ongemeene Beknoptheit, Klaerheit en tevens deftige Bevalligheit te zien voorgestelt, bekenne ik, munten de *Engelschen* uit boven eenige Natie, en misschien mag men zeggen, dat het *Engelsch* aldus een Tael der Geleerden wort, en genoegsaem niet kan ontbeert worden: maer om ze tot dit Gebruik te leeren, behoeft men ze niet gemeenzaem te kunnen spreken; te meer om dat een *Engelschman* de Trotsheit bezit van zich zeer zelden met Vreemden te willen inlaten of maer hen veel te luisteren; zoo dat men hier ontrent

CLXIII. Wanneer hy *Franfcb* kan fpre- Latyn.
ken en lezen, 't welk volgens de gewoo-
ne Leerwyze gemeenlyk op een Jaer of
Twee uitkomt, behoort hy over te gaen
tot het *Latyn*, waer ontrent wonder is,
dat de Ouders, naerdien zy de Proef ge-
had hebben met het *Franfcb*, niet oor-
deelen dat het behoort geleert te wor-
den op dezelfde wyze, door fpreken en
lezen (2). Alleenlyk moet men zorge
dra-

trent volftaen kan met eene grondige Oeffening
byzich zelve, die ook in alle Talen, welke zy
zyn mogen, moet plaets hebben, zonder zelfs
tot dit laefte een Taelmeester noodig te hebben.

(2) Hoe zeer het eene Vermetelheit fchynen
moge den Heer *Locke* tegen te fpreken, is
het echter bedenkelyk of deze de rechte Weg is
om het *Latyn*, ik zeg niet volmaekt, maer
behoorlyk te leeren. De Heer *Locke* heeft er-
kent dat het *Latyn* geene levende Tael is, zoo
dat deze doode Tael gemeenzaem te willen
fpreken met een jongen knaep, wiens Denk-
beelden alleen loopen op dingen, die rontsom
hem zyn, en die geen rechte Benaming hier in
kunnen hebben, een *Keuken-Latyn* zou ma-
ken, die 't Kint, als hy aen 't rechte *Latyn*
kwam zekerlyk zoude verwarren. Behalven
dat het gansch niet onnut is de Gronden te weten,
waer op het *Latyn* geleert wort, die ook in
't leeren van alle Talen kunnen te paffe komen;
al heeft men de nette Schoolregels reets verge-
ten.

dragen, terwyl hy deze Vreemde Talen leert, door niet anders te spreken en te lezen met zyn Leermeeſter, dat hy niet vergeete zyne Moedertael te lezen, 't welk onderhouden kan worden door zyne Moeder, of iemand anders, met hem daeglyks eenig uitgekozen gedeelte der Heilige Schrift te hooren lezen in de Tale, in welke hy geboren is.

CLXIV. Het *Latyn* merke ik aen als volſtrekt noodzakelyk voor een Heer van goeden Huize; en waerlyk de Gewoonte (1), die in alles den Meeſter ſpeelt, heeft het zoo krachtig tot een gedeelte der Opvoeding gemackt, dat zelfs zulke Kinderen gedwongen worden om menige Uuren van hunnen dierbaren Tyd met ongemak in 't *Latyn* te verſpillen, die na dat zy van 't School zyn geſtaen, nooit in al hun Leven hier mede iets te doen hebben. Kan'er iets belachgelyker wezen, dan dat een Vader zyn Gelt en zyn Zoons Tyd zou moeten verkwiften, in hem aen te zetten tot het leeren van de tael der *Romeinen*, wanneer hy tevens hem ſchikt voor een Ambagt of Neering, waer in hem 't *Latyn* van geen nut is, en hy niet miſt het weinige te verge-

(1) De Gewoonte heeft in *Hollant* die kracht niet, maer eer van het tegendeel, gelyk ik reets hebbe aengemerkt.

geten, dat hy uit de Scholen gebragt heeft (2), en 't is tien tegen één dat hy 'er een afschrik van zal hebben, door de Mishandelingen, waer mede hy geplaegt is geweest? Zou men kunnengelooven, ten ware wy 'er overal onder ons *Engelſchen* de Voorbeelden van hadden, dat een Kint kan gedwongen worden om de eerste Beginſelen van eene Tael te leeren, waer van hy nooit in den Levensloop, waer toe hy geſchikt is, gebruik zal hebben, terwyl men ondertuſſchen het Schryven van een goede Hant en het Cyferen verwaerloost, 't welk in allerlei ſtaten in dit Leven van groot nut is, en in alle Neeringen en Ambagten onvermydelyk noodzaeklyk? Maer ſchoon deze Kundigheden, in de Neering, den Koophandel en in de Bezigheden der Werelt vereiſcht, zelden of nooit kunnen verkregen worden in de Latynſche Scholen,

(2) In zulke Gevallen heeft de Heer LOCKE zekerlyk gelyk; maer dit ſtryd geenszins met het gene ik te voren gezegt hebbe; want men moet het Onderscheid tuſſchen menſchen en menſchen in 't oog houden; en 't is gewis dat 'er behoort onderzocht te worden of 'er wel tyd kan overſchieten om *Latyn* te leeren, als men het Kint tot eenig byzonder Beroep geſchikt heeft, daer bepaelde Leerjaren en voor afgaende Beginſelen toe vereiſcht worden.

len, echter zenden niet alleen Luiden van goeden Huize hunne jongerZonen, die tot den Koophandel geschikt zyn, derwaerts; maer zelfs laten Neeringdoende Luiden en Landluiden niet na hunne Kinderen hier henen te stuuren; schoon zy geen oogmerk of Vermogen hebben om hen tot Studenten te maken. Vraegt men hen, waerom zy dit doen, zy rekenen 't voor een Vraag even zoo vreemt, als of ge hun vroegt, waerom zy te kerk gaen. De Gewoonte gelt voor Reden, en heeft voor zulken, die ze voor Reden houden, deze Manier van doen zoo heilig gemaakt, dat zy by hen genoegsaem Godsdienstig wort onderhouden, en zy schroomen 'er zoo zeer van afte wyken, als of hunne Kinderen nauwlyks eene rechtzinnige Opvoeding konden genieten zonder de *Grammatica* van *Vosfius*.

CLXV. Maer hoe noodzakelyk het *Latyn* voor sommigen moge wezen en gerekent worden voor anderen, wien het in geenerlei maniere van nut of dienst is; echter vinde ik de gewoone wyze van leeren in de *Latynsche* Scholen dusdanig, dat, na dat ik 'er myne Gedachten over hebbe laten gaen, ik niet gemakkelyk besluiten kan om ze aen te moedigen. De Redenen hier tegen zyn zoo klaerblyklyk en dringende, dat zy sommige verstandige Luiden bewogen hebben,
om

om van den gewoonen Weg af te wyken , en niet zonder vrucht, hoewel de Leerwyze, waer van zy gebruik gemaekt hebben, niet naeuwkeurig overeenkwam met die, welke ik my verbeelde de gemaklykste te wezen, en kortelyk hier in beftaet. Het Kint in 't geheel met geene *Grammatica* te moeien; maer hem het *Latyn* te leeren, gelyk hy het *Engelfcb* of zyne Moedertael geleert heeft, en al pratende, zonder *Kwelling* van Regelen; want indien gy 't wel overweegt, het *Latyn* is aen een Kint, wanneer het ter Werelt komt, niet minder onbekent, dan zyn Moedertael en echter leert het zyne Moedertael zonder Meester (1), zonder Regelen, zonder *Grammatica*; en zoo zou 't ook 't *Latyn* leeren, gelyk *Cicero* 't leerde, indien het iemant ontrent zich had, die met hem in deze Tael kon praten (2). En wanneer wy zoo menigvuldigmael een

(1) Niet zonder Meester, want het Kint heeft zoo vele Meesters als 'er Perfonen rontsom hem zyn, die spreken.

(2) Hier komt het op aen, waer zulke menfchen te vinden; en aldus ruft de geheele Redeneering van den Heere *Locke*, meest op de Onderftelling van een Kint op te voeden in Huis, onder een *Gouverneur*. Wat de Gebreken der Leerwyze in de Scholen betreft, hier over kan ik my niet inlaten. Zy kunnen in *Engelant* flimmer wezen dan by ons, of ook beter.

een *Fransche* Juffrouw zien, die een *Engelsch* Juffertje in een Jaer of Twee goed *Fransch* leert spreken, zonder eenige Regelen van de *Grammatica* of zonder iets anders dan met haer te praten, kan ik niet anders dan my verwonderen, hoe Heeren van aenzien deze Manier voor hunne Zonen hebben over 't hooft gezien, en hen voor dommer of onbekwamer gehouden dan hunne Dochters.

CLXVI. Indien 'er derhalven een Man te krygen was, die zelve goed *Latyn* sprak, en altyd ontrent uwen Zoon wilde wezen, gedurig met hem praten, en niet toeliet dat hy iets anders sprak of las, zou dit de rechte en eigenlyke Weg wezen, en dien ik niet alleen als den gemakkelyksten en besten zou voorstellen, langs welken een Kint, zonder Moeite, zonder kyven, niet alleen een Tael zou kunnen verkrygen, waer om anderen in 't School, zes of zeven Jaren achter malkander, worden gekastyd of plakken krygen: maer ook als een Middel, waer door tevens zyn Gemoed en Zeden zouden kunnen gevormt en de Knaep onderwezen worden, als tot een Toegift in verscheidene Wetenschappen, als de *Aertrykskunde*, *Sterrekunde*, *Tydrekenkunde*, *Ontleedkunde*, behalven eenige Deelen der *Historie*, en gedeeltelyk alle andere kennis van zaken, die onder 't Begrip vallen, en weinig meer dan Geheugen

ver-

vereisfen. Want, indien wy den rechten weg willen inflaen, behoort hier onze Kennis te beginnen en in deze dingen de Grontflag gelegd te worden en niet in de afgetrokkene Denkbeelden van de *Logica* en *Metapbyfica* of Bovennatuurkunde, die bekwaamer zyn om het Verftant te verbyfteren dan te verbeteren, wanneer het zich eerft op Wetenschappen begint toe te leggen. Wanneer jonge Luiden hunne Harsfens een poos in deze afgetrokkene Befchouwingen hebben bezig gehouden zonder nut of vordering, of dat Gebruik, 't welk zy'er van verwacht hadden, te vinden; dan beginnen zy lage Gedachten te krygen, 't zy van de Geleertheit of van zich zelve; zy geraken in aenvechting om de Letteroeffeningen te verlaten, werpen hunne Boeken aen een kant, als of dezen niets anders behelsden dan moeilyke Woorden en iedele Klanken; of zy befluiten, dat, indien de Boeken al eenige wezentlyke Kundigheit behelzen, zy zelve geen bekwaem Verftant hebben om die te bevatten. Dat dit zoo is, kan ik u uit myne eigene Ondervinding verzekeren. Onder andere dingen, die door een Jongeling op deze Manier geleert kunnen worden, terwyl anderen van zyne Jaren met *Latyn* en Talen worden opgehouden, mag ik ook de *Meetskunde* ftellen; alzo ik een jong Heer gekent heb, die eenigermate op deze Wyze was opgevoed,

voed, die bekwaem was om verscheide-
ne Voorstellen van *Euklides* te betoo-
gen, eer hy noch Dertien Jaren bereikt
had

CLXVII. Maer, indien zulk een Man
niet te krygen is, die goed *Latyn* spreekt,
en in staet is om uwen Zoon te on-
derwyzen in deze Deelen der Weten-
schappen, en het langs dezen Weg wil
ondernemen, dan is het naefte en beste,
dat 'er op te vinden is, hem zoo na, vol-
gens deze Manier, te doen onderwyzen,
als mooglyk is; namelyk een gemakke-
lyk en vermaeklyk Boek te nemen, als,
by voorbeelt, de Fabelen van *Exopus*,
en de *Engelsche* Vertaling (zoo letter-
lyk als het wezen kan) te schryven in een
Regel, en de *Latynsche* woorden, die
hier mede overeenkomen, net boven
de *Engelsche*. Laet hem die, ieder dag,
eens en meermalen te overlezen, tot dat
hy het *Latyn* ten volle versta, en ga
dan over tot eene andere Fabel, tot dat
hy ook in deze volleert is, zonder te
vergeten wat hy reets geleert heeft;
maer dit moet hy somtyts herlezen om
het in 't geheugen te doen biyven. En
als hy aen 't schryven begint te komen
geeft hem dan dit tot een Voorschrift;
aldus zal hy door 't oeffenen van zyn
Hant in 't schryven ook in 't *Latyn* vor-
deren. Maer, dewyl dit een onvol-
maekter weg is dan in 't *Latyn* met hem

te

te praten, zal vooraf het wel van buiten leeren van de *Conjugatien* der *Verba* en vervolgens van de *Declinatien* der *Nomina* en *Pronomina* (1) hem veel gemak toebrengen om kennis te krygen van de Eigenschap en Spreekmanier der *Latynsche Tale*, waer in de Beteekenis der Woorden niet verschilt door voorgevoegde Litwoortjes, gelyk in de hedendaegsche levende Talen; maer door Verandering in de laeste Lettergrepen (2). Meer dan dit heeft hy uit de *Grammatica* niet noodig, voor dat hy *Sanctii Minerva* met de Aenteekeningen van *Scioppius* en *Perizonius* kan lezen.

In het Onderwys der Kinderen, oordeele ik, dat men ook behoort te letten, om hen in de meeste Gevallen, waer voor zy met hunne Gedachten stil staen, niet verder te verwarren, door inoecilyke Vragen, om by Voorbeelt den Zin en Beteekenis van een Reden of een Woort
te

(1) Dewyl hier eigenlyk gesproken wort van de Grammatikale Kunstwoorden der Latynsche Tale, oordeelde ik niet noodig my te binden aen de Viesheit van zuiver Nederduitsch; doch hier over meer te zeggen kon lichtelyk op bedillen uitdraeien.

(2) Dit ziet eigenlyk alleen op de *Engelsche Tale*: in andere levendige Talen is dit wat anders; maer 't is hier de plaats niet om dit uit te pluizen:

te vinden, indien zy dit niet gercedelyk weten te zeggen. Dit is slechts tyd ver-spillen en hen verbyfteren; want terwyl zy leeren en zich met naerstigheit hier op toeleggen, moeten zy in een goede Luim gehouden en hun alles zoogemak-kelyk en aengenaem gemaakt worden als mooglyk is. Men moet hen derhalven in alles, waer voor zy blyven stilstaen, en wanneer zy zich genegen toonen om voorwaerts te gaen, uit de zwarigheden redden, terstont als zy hun voorkomen, zonder knorren of kyven, en zich erin-neren, dat, als 'er strenger Middelen hier toe gebruikt worden, deze alleen Uit-werkselen zyn van de Trotsheit en Geme-lykheit van den Onderwyzer, die van de Kinderen schynt te verwachten, dat zy terstont zullen volleert wezen in alles, wat hy zelve weet; hoewel hy eer behoor-de te denken, dat zyn Werk bestaet om het Kint Hebbelykheden in te planten; maer niet, op eene norsche Manier, met Rege-len te plagen, die hem in zyn Gedrag en Wandel van weinig dienst kunnen wezen; of die ten minste voor de Kin-deren van geen Gebruik zyn, die zena-melyk vergeten, zoo ras als zy ze ge-leert hebben. Ik ontken geenszins dat deze Manier kan plaets hebben, in We-tenschappen, waer door hunne Reden moet geoeffent worden, zoo dat zy hier somtyds mag verandert worden, en Zwa-rig-

righeden opgeworpen, met oogmerk om hun Vernuft op te fcherpen en hunnen Geest te gewinnen zyne eigene krachten en Schranderheit in 't redeneeren te werk te ftellen. Maer echter vertrouwe ik, dat men dit niet doen moet met Kinderen, terwyl zy noch zeer jong zyn en in de eerfte Beginfelen van eenige foort van Wetenfchap. Als dan is alles uit zich zelve moeilyk, en de grootfte Kunft en Bekwaemheit van een Onderwyzer beftaet hier in om alles zoo gemakkelyk te maken als hy kan. Maer in het byzonder in het leeren van Talen is de Gelegenheit minft bekwaem om hen hier mede te kwellen, want, dewyl Talen moeten geleert worden door 't Gebruik, Gewoonte en Geheugen, worden zy in de grootfte Volmaektheit gefproken, wanneer alle de Regelen van de *Grammatica* volkomen vergeten zyn. Ik fta toe dat de *Grammatica* van een Tael fomtyts zorgvuldig behoort beoeffent te worden; maer dit moet alleen gefchieden van volwaffenen, wanneer zy zich toeleggen om eenige Tael oordeelkundig te verftaen, 't welk zelden de Zaek van een eenig Mensch is, dan van Studenten, die zich met opzet op de Geleertheit toeleggen. Ik denk men zal my wel willen toeftemmen, dat indien een Man van goeden Huize, zich in eenige Tael moet oeffenen deze de Tael van zyn eigen

Lant behoort te wezen, op dat hy deze, welke hy bestendig gebruikt, met de uiterste Naeuwkeurigheid moge verstaen.

Noch een andere Reden is 'er, waerom Leermeesters en Onderwyzers geene Moeilykheden aen hunne Leerlingen moeten opwerpen; maer hun in tegendeel den Weg behooren te flechten en hen gereedelyk helpen voortvaren, als zy vinden dat ze ergens in stuiten. De Geest der Kinderen is zwak en zeer bepaelt, zoo dat zy gemeenlyk maer één ding te gelyk kunnen bevatten. Alles, wat het Kint in zyn Hooft heeft, vervult het voor dien tyd geheel en al, voornamelyk wanneer 't 'er met eenige drift ingebracht is. Een Onderwyzer behoort derhalven zyn grootste Werk te maken, om den Kinderen alle andere Gedachten uit het Hooft te verbannen, terwyl zy iets leeren zullen, om te beter plaets te maken voor 't gene hy hen wil inscherpen, op dat het met oplettendheit ontfangen en geleert worde, zonder 't welke het geenen Indruk zal doen overblyven. De natuurlyke Gesteltenis der Kinderen maekt dat hunne Gedachten van 't een op 't ander vallen. Nieuwigheit alleen behaegt hun; wat hun als Nieuw voorkomt zyn ze terstont gretiglyk gegengen om 'er eenigen smaek van te hebben, maer zy zyn 'er ook even ras van verzadigt; zy worden een zelfde zaek
zeer

zeer fchielyk warfch, en al hun Vermaek bestact genoegsaem in Verandering en Verscheidenheit. Het is eene Tegenstrydigheit in den natuurlyken staet der Kindsheit, hunne vlottende Gedachten ergens bepaeldelyk op te willen hechten. Het zy men dit moet toeschryven aen de Gesteltenis hunner Harfienen, en de Vlugheit en Onbestendigheit hunner dierlyke Geesten, waer over de Ziel noch geene volkomene Heerschappy gekregen heeft; het is zigtbaer dat het den Kinderen pynlyk valt hunne Gedachten gedurig op eene zelfde Zaek gevestigd te houden. Een langdurige Aendacht is eene der moeilykste dingen, die men hun kan opleggen; en al wie derhalven van hun hebben wil dat zy zich ergens in zullen bevlytigen, behoort zyne pogingen in te spannen, om het zoo bevallig en aengenaem voor te stellen, als hy immers kan of mag; ten minsten behoort hy zorge te dragen om 'er geene onbehaeglyke denkbeelden by te voegen, die 'er hun een afschrik van kunnen geven. Als zy niet aen hunne Boeken gaen, met een soort van Genoegen en Smaek, is het geen wonder dat hunne Zinnen gedurig zullen worden afgetrokken van 't gene, waer in zy een wanfmaek vinden, om beter Verlustigingen te zoeken in bevalliger Voorwerpen, die hen on-

vermydelyk, zoo 't in hunne Magt is, van hun Werk zullen doen loopen.

Ik weet wel, dat het de gewoone Manier der Leermeefters is om Oplettendheit in hunne Leerlingen te brengen en hunne Gedachten op het Werk, waer mede zy bezig zyn, te willen zetten, door middel van Beftraffingen en Kastydingen, zelfs wanneer de Leerlingen maer in 't minst afgetrokken van Gedachten zyn. Maer zulk een Behandeling moet zekerlyk eene recht tegenftrydige Uitwerking hebben. Driftige Woorden of Slagen vervullen de Harten der Kinderen met Schrik en Angst, die hen terftont zoo volftrekt bevangt, en geen plaets voor andere Indrukfelen overlaet. Ik geloove, dat 'er niemant onder myne Lezers is, of hy zal zich kunnen erinneren welk een wanorder haeftige en heerschezuchtige Woorden van Ouders of Leermeefters in zyne Gedachten verwekt hebben; hoe dit voor een tyd hunne Harsfenen ontftelt heeft; zoo, dat zy naeuwlyks wisten wat men tegen hen gezegt had. Ongetwyfelt verloor de Knaep aldus eensklaps al het Denkbeeld van het Werk, waer mede hy bezig was; zyne Zinnen waren in de war en het Spoor byfter, en in dien toefant was hy niet langer bekwaem tot eenige Oplettendheit altoos.

Het

Het is buiten alle Tegenſpraek, dat Ouders, *Gouverneurs* en Leermeeſters hun Gezag behooren te veſtigen, door eene Ontzaglykheit over de Gemoederen der genen, die onder hun Opzigt ſtaen; en hen hier door te beſtieren. Maer, wanneer zy 'er zulk een Vermogen op gekregen hebben, moeten zy 't met groote Gematigtheit gebruiken, en zulke Bullebakken niet wezen, dat hunne Leerlingen altyd ſidderēn en beven als zy hen zien. Zulk een Strengheit mag de Regeering over de Kinderen gemakkelyk maken voor hun zelve, maer is van zeer weinig nut voor hunne Leerlingen. 't Is onmooglyk dat de Kinderen iets in 't alderminſt zullen leeren, terwyl hunne Gedachten zyn ingenomen en ontruſt met eenige Hartstogt, voornamelyk Vrees, die den krachtigſten Indruk maekt op hunne teedere en zwakke Gemoederen. Hou hen gedurig in eene gemakkelijke en ſtille Kalmte, indien gy wilt dat zy uwe Leſſen, of eenige Vermeerdering van Kenniſſe zullen aennemēn. Het is al zoo onmooglyk heerlyke en welgeregelde Karakters in een ſidderend Gemoed te prenten, als goede Letters te brengen op een Papier, dat gins en weēr geſchud wort.

De groote kunſt van een Leermeeſter is de Oplettendheit van zynen Leerling te winnen en gaende te houden; als

hy dit stuk gewonnen heeft, kan hy zich verzekert houden zoo verre te zullen vorderen als de Bekwaemheit van den Leerling hem kan brengen, en zonder dat is al zyn Gewoel en Gewelt van weinig of geen Vrucht. Om dit te bereiken, behoort hy, zoo veel als hy kan, het Kint de Nuttigheit van 't gene hy hem leert te doen begrypen, en hem aen te toonen, dat hy, door 't gene hy geleert heeft, nu iets doen kan, 't gene hy te voren niet kon doen; iets 't gene hem eenig Vermogen en wezentlyk Voordeel geeft boven anderen, die hier in onkundig zyn. Hier by behoort hy Zachtzinnigheit te voegen in al zyn Onderwys, en door eene zekere Teêrhartigheit in zyn gansche Gedrag, het Kint te doen begrypen, dat hy 't lief heeft, en niets anders op 't Oog heeft dan zyn best, 't welk 'teenige Middel is om Liefde voor hem in het Kint te verwekken, 't welk te weeg zal brengen, dat het naer hem luistert, en smaek viint in 't gene hy 'er aen onderwyft.

Niets dan Hartnekkigheit moet eenige Heerschzuchtigheit of harde Behandeling ontmoeten. Alle andere Fouten behooren op eene zachte Manier verbeterd te worden; en vriendelyk innemende Woorden zullen beter en krachtiger Uitwerking doen op een bereidwillig Hart, en zelfs een groot Gedeelte van die

die Eigenzinnigheid verhoeden, die eene harde en heersichzuchtige Behandeling dikwils in welgeaerde en edelmoedige Harten te weeg brengt. 't Is waer Hartnekkigheid en moedwillig Verzuim moet overmeestert worden, zelfs al kost dit Slagen: maer ik geloof dat Eigenzinnigheid in de Leerlingen dikwils de Uitwerking is van Stuursheit in den Leermeeſter; en dat de meeste Kinderen zelden Slagen zouden verdient hebben, indien noodelooze en kwalyk aengelegde Hardigheid hun geen kwaden Inborst geleert had, en in hun een Afkeer verwekt voor hunnen Leermeeſter en voor alles, wat van hem komt.

Onachtzaamheit, Vergetelheit, Ongeſtadigheid en Wiſpelturigheid van Gedachten zyn de natuurlyke Gebreken der Kintscheit; en derhalven, wanneer men niet bemerkt dat deze moedwillig zyn, moet men 'er met hen zachtzinnig van ſpreken, en ze door den tyd trachten te overwinnen. Indien ieder Misſlag van deze natuur Toorn en Kyven verwekt; zal 'er zoo dikwils Gelegenheit tot knorren en straffen voorvallen, dat de Leermeeſter een gedurige Schrik en Ongenoegen zal worden voor zyne Leerlingen. Dit eenige is genoeg om hen te beletten hun nut te doen met zyne Leſſen, en om zyn gansche Manier van Onderwys onder den Voet te werpen.

Laet

Laet het Ontzag, 't welk hy op hunne Gemoederen verkregen heeft, zoogematigt worden met de gedurige Blyken van zyne Teederheit en Goedhartigheit, dat de Genegenheit de Leerlingen aenspore tot hunnen Pligt, en make dat het hun tot een Lust ſtrekke zyne Vermaningen op te volgen. Dit zal hen met Genoegen by zynen Leermeeſter doen wezen; hen naer hem doen luisteren als naer hunnen Vrient, die hen lief heeft en die moeite voor hun aenwend tot hun Welwezen. Dit zal hunne Gedachten gemakkelyk en vry houden terwyl zy in zyn Gezelschap zyn, 't welk de eenigſte Luim is, die hen bekwaem maekt om nieuwe Onderrichtingen te kunnen ontfangen en indruk in hen te doen hebben; want indien zy niet aengenomen en onthouden worden, is alles wat zy en hunne Leermeeſters met malkander doen verloren Arbeid; 't geeft groot Ongenoegen en weinig Voordeel.

CLXVIII. Wanneer nu een Kint door het Middel van het *Latyn* en het *Engelſch* of zyne Moedertael boven malkander te ſchryven eene tamelyke kennis van de *Latynſche Tael* gekregen heeft, kan het een weinig verder gevordert worden tot het lezen van eenig ander *Latynſch Boek*, dat gemakkelyk is, als *Juſtinus* of *Eutropius*; en om uwen Zoon hier van het lezen en verſtaen te minder verdrietig en moei-

moeilyk te maken, laet hem, zoo 't hem wel gevalt, zich zelve helpen met de *Engelfche* Vertaling (1). Niemand late zich ook door de Tegenwerping afschrikken, dat hy de Tael flechts leert door 't Gebruik. Dit, als men 't wel inziet, is hier tegen van geen Gewigt, maer ſtrekt duidelyk ten voordeele van deze Manier van een Tael te leeren. Want Talen worden enkel door Gebruik geleert; en iemant ſpreekt zekerlyk het *Engelfch* of *Latyn* niet goed, noch is die Talen recht magtig, die ze door 't Gebruik niet ſpreekt, en indien (na behoorlyk over-dacht te hebben wat hy zeggen wil) zyn Tong niet van zelfs in de Uitdrukkingen Eigenſchap van die Talen valt, zonder te denken om de Regelen van de *Grammatica*: ja ik wenfchte, dat eenig Menſch my eene Tael wift te noemen, die iemant wel en behoorlyk kan ſpreken, door de Regelen van de *Grammatica*. Talen zyn niet gemaekt, door Kunſt of Regelen, maer by Toeval en 't gemeen Gebruik van

(1) Of deze Raed om eene Vertaling dezer Schryvers te gebruiken, onder onze *Nederlanders* kan in acht genomen worden, is my onbekent: doch men behoeft zich, geloove ik, niet aen *Juſtinus* of *Eutropius* te binden. De *Cornelius Nepos*, die in onze Scholen gebruikt wort, en niet *Juſtinus* of *Eutropius*, is vertaelt en kan in derzelve plaets dienen.

van 't Volk, en hy die ze wel spreekt; heeft geen anderen Regel noodig dan dezen; noch iets anders, waer op hy zich verlaet dan zyn Geheugen, en de Hebbelykheit van ſpreken naer die Manier, welke hy geleert heeft van zulken, die de Achtting hebben van wel en net te ſpreken, 't welk, met andere Woorden is, alleen te ſpreken volgens 't Gebruik.

Mogelyk zal men hier vragen is de *Grammatica* dan van geen Nut of Gebruik, en hebben dezen, die zoo vele moeite genomen hebben om verſcheiden Talen tot Regelen en Waernemingen te brengen; die zoo veel geſchreven hebben over *Declinatie* en *Conjugatie*, over *Etymologia* en *Syntaxis*, verloren Arbeid gedaen en zonder eenige Vrucht geleert? Dit zegge ik niet. De *Grammatica* heeft ook haer Nut. Maer dit oordeel ik te mogen zeggen, dat 'er grooter Ophef van gemaakt wort, dan 't noodig is, en dat 'er zulken mede gekwelt worden, die 'er niets ter werelt mede te doen hebben. Ik meen Kinderen van die jaren, waer in zy 'er doorgaens mede geplaegt worden in de *Latynſche Scholen*.

Niets is 'er klaerblykelyker, dan dat Talen, door het Gebruik geleert, genoeg dienen voor de gemeene Zaken van dit Leven en den daeglykſchen Handel. Ja, Perſonen van Aenzien onder de teedere

dere Sexe, en zulken onder haer, die haren tyd befteed hebben in wel opgevoed Gezelfchap, toonen ons dat deze duidelyke natuurlyke Weg, zonder eenige de minfte Oeffening of kennis van de *Grammatica*, haer tot een hoogen Top van Bevalligheid en Netheit in 't ſpreken kan brengen, en men vint Vrouwen, die zonder te weten wat *Tempora* of *Tyden*, *Participia* of *Deelwoorden*, *Adverbia* of *Bywoorden*, en dergelyken zyn, zoonet en naeuwkeurig ſpreken (ik zal niet zeggen als een Schoolmeester van een Dorp, want dit mogten zy voor een onbeleeftheit houden, maer) als de meeste Heeren van Fatſoen, die, volgens de gewoone Leerwyze der *Latynſche* Scholen, zyn opgevoed. Men kan derhalven, gelyk wy zien, de *Grammatica* in fommige Gevallen wel miſfen. De Vraeg zal dan wezen; Aen wien zy behoort geleert te worden en wanneer? Hier op antwoorde ik:

1. Sommige Menſchen leeren de Tael gemeenlyk voor den daeglykſchen Omgang in de menſchelyke Maetſchappy en om malkander hunne Gedachten in een gemeen Geſprek mede te deelen, zonder verder Oogmerk in der zelve Gebruik. Tot dit Einde kan de Oorſpronkelyke Manier van eene Tael te leeren door Verkeering met Menſchen niet alleen volſtaen; maer is zelfs als de gemakkelykſte, de eigenlykſte en natuurlykſte, boven alle

le anderen te kiezen. Derhalven kan men antwoorden, dat hun een *Grammatica* tot dit Gebruik niet noodzaeklyk is. Dit moeten zoo velen myner Lezers erkennen, als 'er Begrip hebben van 't gene ik hier beweere, en die door hunne Verkeeringen met anderen de Talen verstaen, zonder ooit een *Grammatica*, het zy van de *Engelsche*, *Fransche* of eenige andere Tael, die zy spreken, geleert te hebben. Dit geloove ik is 't Geval van onvergelykelyk 't grootste Gedeelte der *Engelschen*, onder welken ik 'er geen eenen gekent hebbe, die zyne Moedertael door Regelen geleert heeft (1).

2. Anderen zyn 'er, wier grootste Gedeelte van hun Werk in deze Werelt door hun Tong en Pen moet geschieden, en voor dezen is 't gevoeglyk, indien niet noodzaeklyk, dat zy neten naeuwkeurig spreken en schryven, om hunne Gedachten aen anderen gemakkelyker mede te deelen en grooter indruk te doen hebben in derzelver Gemoederen. In dezen opzichte, moet men niet denken dat het genoeg is hoe een fatsoenlyk Man spreekt, als hy maer verstaen wort. Hy moet, onder andere Hulpmiddelen
om

(1) Wy leeren eigenlyk onze Moedertael niet door Regelen; maer mogen wel leeren dat alle beschaefde Talen, en aldus ook onze Moedertael, Regelen hebben, volgens welke wy, zonder Pedantery, behooren te schryven.

om wel te spreken, zich oeffenen in de *Grammatica*, maer in de *Grammatica* of *Spraekkonst* van zyne eigene Tael; van die Tael, welke hy gebruikt, op dat hy de Spraek van zyn Lant naeuwkeurig moge verstaen en net spreken, zonder de Ooren der genen, tegen wien hy spreekt, te kwetsen met Wantael en stootende Onregelmatigheden; en hier toe is de *Grammatica* noodzakelyk, maer enkel de *Grammatica* van zyne eigene Tale, en alleen voor dezen, die de moeite willen nemen om hunne Tael te beschaven en hunnen styl te verbeteren. Of alle Heeren van Opvoeding dit niet behoorden te doen, laet ik aen hun Oordeel, naerdien 't Gebrek van, Netheit en spraekkonstige Naeuwkeurigheid gerekent wort iemant van dien Rang zeer te mistaen, en gemeenlyk haelt iemant, die aen zulke Fouten schuldig is, zich de Berisping op den hals, dat hy van een lager Opvoeding is en met slechter Gezelschap omgaet, dan met zyn staet overeenkomt. Indien deze myne Onderstelling waer is, moet het wonderlyk schynen hoe jonge Luiden van Opvoeding in *Engelant* als gedwongen worden om *Grammatica's* van vreemde en doode Talen te leeren, en hun nooit gesproken wort van *Grammatica's* of *Spraekkonsten* van hun eigen Tael. Zy weten zelfs dikwils niet, dat 'er zulk een Ding in de Werelt is, noch veel minder maken zy 'er hun Werk van om 'er in

onderwezen te worden. Ook wert hunne eigen Tael hun nooit voorgestelt als hunner Zorge of Beschaving waerdig, schoon zy ze daeglyks noodig hebben, en niet zelden in den volgenden loop van hun Leven over hun geoordeelt wort uit de bevallige of onbevallige Manier, waer op zy zich in hunne Tael uitdrukken. Terwyl in tegendeel de Talen, in welker *Grammatica's* zy zoo krachtig bezig gehouden hebben, van die natuur zyn, dat zy 'er by na nooit in zullen spreken of schryven; of indien dit by gelegenheit voorvalt, zouden zy verschoont worden over de Misflagen, die zy'er in begaen. Zou niet een *Chinees*, die van deze Manier van Opvoeding onderricht wert, zich lichtelyk kunnen verbeelden, dat alle onze jonge Heeren werden geschikt tot Leermeefters en Hoogleeraers der doode Talen van vreemde Gewesten en niet om zich met Zaken bezig te houden in hun eigen Tael (1).

3. Een

(1) Het gene de Heer Locke in deze Afdeeling zegt is genoegsaem alles ook zeer toepasselyk in ons *Nederlant*, daer men zeggen mag dat doorgaens te weinig werk gemaekt wort van den Opbouw onzer Moedertale; hoewel men bekennen moet, dat het merkelyk beter gaet, dan over Dertig of Veertig Jaren, na dat wy meer behulp van Nederduitsche Spraekkonsten of *Grammatica's* en Geslachtlysten der Zelfstandige Naemwoorden gekregen hebben, die by

3. Een derde foort van Menschen is 'er, die zich toeleggen op twee of Drie vreemde doode Talen, die gemeenlyk de *Geleerde Talen* genoemd worden; hier maken zy ten krachtigften hun werk en

velen meer Oplettendheit hebben te weeg gebragt. Maer de meesten dezer zoo noodige Hulp-middelen, die hunnen Grontslag hebben op den Tael-bouw van HOOFT, VONDEL en andere Schryvers van een Sieraedstyl of Pronkstyl, geven aen den anderen kant weêr Aenleiding, dat men, in verbeelding, even als of alles (als een onfeilbare Regel in Zaken van Godsdienst) moest opgevolgt worden, de Uitdrukkingen van den Sieraedstyl overbrengt in den gemeenzamen Styl, 't welk een misselyk Mengelmoes geeft, waer in het eene geen Houding heeft by het andere. Hier van was het my gemakkelyk Voorbeelden aen de hant te geven; maer behalven dat het hier buiten 't Bestek is, zou het haetlyk kunnen gerekent worden ten aenzien van levende, en verachtelyk ten aenzien van doode Schryvers, die zich niet verdedigen kunnen. Ook be-
tuige ik geen Persoon in 't byzonder te bedoelen over iets, 't welk in velen genoeg doorstraelt. Maer zyn 'er zulken, die door een Verbeelding van overal regelmatig en veelal verheven te willen wezen tot zeker uiterste over hellen; menigvuldigen en noch grooter Getal bemoeien zich met Regelen, noch Richtsnoer, en de Order van Menschen, welke de Heer LOCKE in 't Begin dezer Afdeeling schynt te bedoelen, zondigen hier ontrent rykelyk, zoo in 't spreken als in 't schryven.

en Oeffening van en kittelen zich in derzelve Kundigheid. Ongetwyfelt moeten zulken, die zich 't leeren van eenige Tale, met dit Oogmerk, voorstellen, en 'er oordeelkundig net in willen wesen, derzelve *Grammatica* zorgvuldig beoeffenen. Men moet my hier niet verkeert begrypen, als of ik het *Grieksch* en *Latyn* hier door wilde verachten. Ik erken 't zyn zeer nuttige en uitmuntende Talen, en een Man, die 'er onkundig in is, kan in dit Gedeelte van de Werelt niet onder de Geleerden geplaatst worden. Maer de Kennis, die een Man van goeden Huize gemeenlyk tot zyn Gebruik verlangt te halen uit de *Romeinsche* en *Grieksche* Schryveren, oordeele ik dat hy, zonder de *Grammatica* dezer Talen te beoeffenen, kan verkrygen, en dat hy enkel door 't lezen kan geraken om ze genoegsaem tot alle zyne Oogmerken te verstaen. Naderhant zal hy zelve genoeg in staet zyn om zich te bepalen, hoe veel verder hy t'eeniger tyd noodig heeft om de *Grammatica* en de oordeelkundige Keurigheden van ieder dezer Talen te beschouwen; wanneer hy namelyk zich zelve voorstelt iets te beoeffenen, 't welk zulks zal vereiffchen. En dit brengt my tot het andere Gedeelte van 't Onderzoek; te weten: *Wanneer de Grammatica behoort geleert te worden?* waer op volgens de vooraf gelegde Gronden het Antwoord gemakkelyk kan gegeven worden.

Ik

Ik zegge dan, dat indien de *Grammatica* t'eeniger tyd moet geleert of onderwezen worden; zulks geschieden moet aen eenen, die de Tael reets kan spreken; want hoe kan hy anders onderwezen worden in derzelver *Grammatica* of Spraekkonst? Dit is ten minsten zeer klaer uit de Praktyk der verstandige en geleerde Natien der Alouden. Zy maekten het een Gedeelte der Opvoeding hunne eigene en geen vreemde Talen te beoeffenen. De *Grieken* hielden alle andere Natien voor woeste Volkeren en hadden een Verachting voor derzelver Talen. En schoon de *Grieksche* Geleertheit onder de *Romeinen* in achting geraekte, op het Einde van hun Gemeenebest; echter was de *Latynsche* Tael de Oeffening van hunne Jeugt. Van hunne eigene Moedertael moesten zy gebruik maken, en derhalven moesten zy in hunne eigene Tael onderwezen en geoeffent worden.

Maer, om noch nader den eigenlyken tyd te bepalen wanneer de *Grammatica* behoort geleert te worden; ik kan niet zien hoe het redelyker wys iemants byzondere Letteroeffening kan gemaakt worden, ten zy tot eene Inleiding voor de *Rbetorica* of Rederykkonst. Wanneer men het tyd oordeelt om iemant de moeite te doen nemen van zyn Tael te beschaven en beter te spreken dan 't Gemeen en de Ongeletterden, dan behoort

men hem de Regelen van de *Grammatica* te leeren en niet eer. Want, dewyl de *Grammatica* dient, niet om de Menfchen fpreken te leeren, maer om hen te leeren net fpreken en volgens de naeukeurige Regelen der Tael, 't welk een Gedeelte der Welfprekendheit is, kan iemand weinig Gebruik van 't eene maken, die 't ander niet noodig heeft. Daer geene *Rbetorica* noodig is, kan men de *Grammatica* miffen. Ik weet niet waerom iemand zyn tyd moet verkwiften en zyn Hooft breken over de *Latynfche Grammatica*, die niet voornemens is een Oordeelkundige te worden of Redenvoeringen te maken of in 't *Latyn* te fchryven. Wanneer iemand zich genoodzaekt of genegen vint om zich in eene vreemde Tael grondig te oeffenen en tot naeuwgezetheit toe naeuwkeurig te wezen in de Kenniffe derzelve, zal het tyds genoeg zyn, die met een *Grammaticael* Oog te befchouwen. Maer indien 't Gebruik, dat hy 'er van maken wil, alleen beftaet, in eenige Boeken te verftaen, die in zulk een Tael gefchreven zyn, zonder eenige oordeelkundige Kennis van de Tael zelve; met het Lezen alleen, gelyk ik gezegt heb, zal hy dit oogmerk bereiken, zonder zyn Geheugen te bezwaren met de vermenigvuldigde Regelen en netelige Na: vorfchingen van de *Grammatica*.

CLXIX. Laet hem tot Oeffening van zyn

zyn Schryven fomtyts iets vertalen uit het *Latyn* in zyne Moedertael. Maer dewyl het Leeren van 't *Latyn* niet anders is dan 't Leeren van Woorden, een zeer onbevallige Bezigheid, zoo voor Jongen als voor Ouden, voeg'er derhalven zoo veel wezentlyke Kundigheid by als gy kunt, en begin altoos met het gene zich gemakkelykst voor zyne zinnen opdoet; als daer is de Kennis van *Bergstoffen*, *Planten* en *Dieren* en in 't byzonder van Boomen, zoo van *Timmerhout* als *Vruchtboomen*, hunne *Deelen*, *Manier van Voortteling*, waer ontrent veel aen een Kint kan geleert worden, 't welk voor een Man niet nutteloos is: maer voornamelyk de *Aertrykskunde*, *Sterrekunde* en *Ontleedkunde*. Maer wat gy hem ook moogt leeren, draeg altoos zorge, dat gy hem niet te veel werk geeft te gelyk; of hem iets als een noodzaeklyke Bezigheid oplegt, dan 't gene onmiddelyk strekt tot ware Deugt, of dat gy hem ergens anders over bestraft, dan over Ondeugt, of eenige waerschynlyke Neiging tot dezelve.

CLXX. Maer, indien 't, na dit alles, zyn Lot is School te moeten gaen om *Latyn* te leeren, zou ik vruchteloos werk doen met iets te willen zeggen rakende de Leeryze, welke ik best oordeele in de Scholen waer te nemen. Hier moet men het nemen zoo als men het vint en niet ver-

wachten, dat 'er om uwen Zoon iets zal worden verandert; maer tracht echter in alle manieren te verkrygen, indien 't mogelyk is, dat men hem niet lastig valle niet het maken van *Latynsche Redenvoeringen* en noch allermint met het maken van *Vaerzen* van eenige soort. Gy moet 'er op aendringen, indien 't zou kunnen helpen, en betuigen dat gy gansch niet verlangt om hem of een *Latynschen* Redenaer of een Poëet te maken, maer alleen wilt dat hy een *Latynsch* Schryver volkomen kan verstaen; en dat gy hebt opgemerkt, hoe zulken, die de Heden-dægſche Talen, met Vrucht, onderwyzen, hunne Leerlingen nimmer ophouden met Redenvoeringen of Vaerzen te maken, noch in 't *Fransch*, noch in 't *Italiaensch*; alzoo hun Werk alleen beſtaet in 't onderwyzen van de Tael en niet om hun Vindingen te leeren.

Reden.
voerin-
gen.

CLXXI. Maer om noch iets naders en breeders te zeggen waerom ik niet verlang, dat hy zich oeffene in 't maken van *Redenvoeringen* en *Vaerzen*. Wat de Redenvoeringen belangt, deze hebben, ik beken 't, het Voorwendſel en den Schyn van iets nuttigs, 't welk is om iemand bevallig en wel over eenig Onderwerp te leeren ſpreken; 't welk indien 't door dit middel kon verkregen worden, zou ik moeten bekennen dat het groot Voordeel kon geven, naerdien 'er voor een Heer van
goe-

goeden Huize niets beter staet, noch nuttiger is in de Voorvallen zyns Levens, dan by alle Gelegenheden in staet te zyn van wel te kunnen spreken en wel ter snee. Maer dit durvè ik zeggen, dat het maken van *Redenvoeringen*, zoo als in de Scholen gebruiklyk is, hier toe in 't allergeringste niet kan helpen. Want beschouw maef, waer een jonge Knaep, die een Redenvoering zal maken, mede bezig wort gehouden; hy moet een Redenvoering maken over de eene of de andere *Latynsche Spreuk*; by voorbeeld, *Omnia vincit Amor*; (1) of *Non licet in Bello bis peccare*; (2) en zulk slag van Zaken meer. En hier moet de arme goede Jonge, die noch geen kundigheden heeft van die Dingen, waer van hy spreken zal, en die men alleen verkrygt door Tyd en Opmerking, iets vertellen, waer van hy niemandal altoos weet; 't welk een soort van *Egyptische Slaverny* is, daer men Tichelsteenen moest maken zonder Stroo. En derhalven is 't gemeene Gebruik in zulke Gevallen, dat de Kinderen zich keeren tot anderen, die wat meer gevordert zyn dan zy, om op 't allervriendelykst te verzoeken van hen wat te willen helpen. Hier omtrent

weet

(1) *De Min verzwint bet all.*

(2) *In den Oorlog mag men geen tweemaal in den zelfden Misflag vervallen.*

weet ik niet te bepalen, of ik het redelyker of belachgelyker moet noemen. Eer iemand eenigszins in staat is over een Onderwerp te spreken; is 't noodzaaklyk dat hy 'er eenige Kennis van heeft; of anders is het al zoo dwaes hem hier over aen 't redeneeren te zetten, als een blinden Man te bevelen om van de kleuren te praten of een dooven over de Muzyk. En zoud ge u niet verbeelden dat het hem min of meer in 't bolwerk leuterde, die van een ander zou vorderen om een Bewysreden in een Pleidooi op te maken, schoon hy geen Ding van de Rechten verftont: en eilieve! wat Verftant hebben doch Schooljongens van die Fraeyigheden, die hun gewoonlyk worden voorgestelt in hunne Redenvoeringen als een Onderwerp om 'er over te praten, en noch wel met oogmerk om hun Vernuft op te fcherpen en te oefnen?

CLXXII. Beschouw, ten anderen, de Tael, waer in hunne Redenvoeringen worden opgestelt. 't Is *Latyn*; een Tael, die vreemt is in hun Lant, en sedert langen tyd overal een doode Tael, waer in uw Zoon (want dit is Duizent tegen één) nooit gelegenheit zal hebben eene Redenvoering te maken, zoo lang als hy leeft, na dat hy een Man geworden is; en een Tael, waer in de Manier van zich uit te drukken zoo veel verschilt van de onze, dat zy als men 'er volleert

leert in is, zeer weinig de Zuiverheit en Gemaklykheit van den Styl in onze Moedertael zal verbeteren. Behalven dat, tegenwoordig is 'er zoo weinig Gelegenheit of Gebruik voor opgestelde Redenvoeringen in onze eigen Tael, in eenig Gedeelte van onze Engelsche Zaken, dat ik geen Voorwendfel kan zien voor deze Soort van Oeffening in onze Scholen, ten ware men zou willen onderstellen, dat het maken van opgestelde *Latynsche* Redenvoeringen 't middel zou kunnen wezen om de Luiden te leeren van in 't *Engelsch* voor de vuist te redeneeren. Het Middel hier toe, geloove ik eer, te kunnen wezen dat aen Jongelingen van goeden Huize redelyke en nutte Vragen voorgesteld wierden, volgens hunne Jaren en Bekwaemheden, en over Onderwerpen, die hun niet geheel onbekent, of buiten hun Rang zyn: zulken, wanneer hun Verstant ryp is tot Oeffeningen van deze Natuur, behoorden zy voor de Vuist of na eene korte Overpeinzing ter plaetse, daer zy zich bevinden uit te spreken, zonder een Pen op 't Papier te zetten. Want, indien men de Uitwerkfelen van deze Manier van wel te leeren spreken wil onderzoeken, wie spreekt best in eenige Gevallen van Belang, wanneer de Gelegenheit vereischt om ze te beredeneeren en te betwisten? Zyn 't zulken, die zich hebben

aen-

aengewent hunne Redenvoeringen en alles, wat zy zeggen willen, voor af op te stellen en in Schrift te brengen; of zyn 't die, welke alleen op de Zaak denken om ze zoo wel te begrypen als zy kunnen, en zich gewennen om enkei voor de vuist te spreken? Wanneer men de Zaak in dezer voege beoordeelt, zal men bezwaerlyk kunnen denken, dat het voor een Jongeling de beste Weg is om hem bekwaem te maken voor eenige Zaken van die Natuur, hem te gewennen aen het maken van beoeffende Redenvoeringen, en geregelde Opstellen.

CLXXIII. Maer mooglyk zal men ons vertellen, dat het geschied om hem te beter in het *Latyn* te doen vorderen en tot grooter volmaektheit te brengen. 't Is waer, dit is 't eigenlyke Werk, dat in de Scholen moet beoogt worden; maer het maken van Redenvoeringen is 'er geenszins het Middel toe. Dit kwelt de Harsfenen om de Zaken uit te vinden, die men zeggen moet; maer niet over de Beteekenis der Woorden, die men moet leeren; en wanneer de jonge Luiden Redenvoeringen maken, moeten ze alleen zoeken en zweten om de Gedachten, niet om de Tael uit te vinden. Maer naerdien het leeren en magtig worden van een Tael, in zich zelve, moeilyk en onbevallyg genoeg is, behooren zy met geene andere zwarigheden bekommert te worden,

den, gelyk in deze Maniere van doen geschied. Eindelyk, indien de Vinding van den Knaep door dergelyke Oeffening moet levendig gehouden en opgewekt worden, laet hem Redenvoeringen maken in zyne Moedertael, waer in hy 't gemak en als 't Bevel over de Uitdrukkingen heeft, en beter zyne Gedachten zal onderscheiden, wanneer hy ze mag uitdrukken in zyn eigen Tael. Indien het *Latyn* moet geleert worden, laet het op de gemakkelykste wyze geschieden, zonder den Geest te vermoeien en af te schrikken, door hier noch zulk eene ongemakkelyke Bezigheid by te voegen, als die van Redenvoeringen te maken (1).

CLXXIV.

(1) De Redeneering, welke wy hier vinden over het maken van Redenvoeringen door de *Latynsche* Schooljeugt is zeer krachtig en dult geen de minste Tegenspraek. Maer wie zou durven denken, dat de Heer LOCKE zoo onbermhartig zou hebben willen wezen over de nyvere Jongelingen, om hen de Glory te misgunnen, van eene enkele reis in hun Leven, ten aenhooren van Aichtbare Magistraten, Hooggeleerde Profesoren, Eerwaerde Predikanten, Geleerde Advokaten en eene aenzienlyke Menigte van kundige en onkundige Toehoorders, op een verheven Gestoelte, hunne Gaven van Welsprekendheit te vertoonen? Een Glory, zoo groot, dat zy, Vyf en Zes Jaren lang, tót een prikkel

CLXXIV. Indien dit eenigszins voor Reden kan dienen tegen het maken van *Latynfche* Redenvoeringen in 't School, ik heb noch vry wat meer te zeggen, en zelfs van meer Gewigt tegen het maken van *Vaerzen* door de Schooljeugt en zelfs van allerhande *Vaerzen*. Want, indien de Knaep geen *Geest* van *Poëzy* bezit, is dit het alleronredelykste Ding op den Aertbodem om 'er een Kint mede te pynigen, en zyn tyd te verkwiften met iets, waer in het nimmer zal flagen; en bezit hy een *Dichtader*, 't komt my voor als het vreemste 't welk op de Werelt te bedenken is, dat een Vader zou kunnen

kel strekt om de Naerftigheid der Leerlingen aen te sporen en een middel om alle Verdrietlykheden van 't Schoolgaen te verzachten en kloekmoedig door te staen. De grootste Zwarigheid, die de Ouderen in onze *Nederlanden*, door de Redeneering van den Heere LOCKE, zou kunnen afschrikken om hunne Kinderen deze *Glorry* te vergunnen, is by ons van geen belang; dewyl de Bestierders dezer *Plegtigheden* zeer wel zorge zullen dragen om den *Geest* der Jongelingen niet krachtig te vermoeien door het opstellen hunner Redenvoeringen, en men moet 'er hen ook mede laten geworden; want schoon zulke Opstellen nu en dan meer zeggen dan een Jongeling van die Jaren kan weten of begrypen, het ziet 'er meest al noch slimmer uit, als de vroeg aenkommende Jeugt den Naem heeft van hare Redenvoer-

nen verlangen of dulden dien Dichtgeest aen te kweken en te vermeerderen. My dunkt de Ouders behoorden hun best te doen om dien te verdooven en te smoo- ren, zoo veel als 't eenigszins wezen mag; en ik weet niet wat reden een Va- der hebben kan, om te wenschen dat zyn Zoon een Poëet worde, ten ware hy verlangde dat hy al ander Beroepen Werk vaerwel zeide; 't welk noch niet eens het ergst is in dit stuk; want indien hy een keurlyk Rymer wort, en eens in den Naem raekt van een kloek Vernuft, verzoek ik eens te willen overwegen by wat Gezelschap en op welke plaetsen hy waer-

voeringen zelve te hebben opgesteld en dan ziet men een kennelyk smaekje van den Geest van Vader, Oom of Neef, die, om de Eere van hun- nen Zoon of Voedsterling te bewaren, zelden in gebreke blyven van hunne eigene Bevattingen den Jongeling, ten minsten zoo zeer aen te pry- zen, dat 'er duidelyke Bewyzen doorstralen tot welke Letteroeffeningen en Bevattingen deze Me- dehelpers behooren, en menigmael noch aentoo- nen hoe verre de Jongelingen en Medehelpers het *Latyn* verstaen. Wat eigenlyk het wezentlyke Nut van zulk een Plegtigheit in vervolg van tyd aengaet, ik geloof dat deze zoo verheerlyk- te Schooljeugt, na verloop van Twee Jaren of minder, dit zoo duidelyk zien zal als een Man van 't Zeventig; maer ik meen dat men haer hier toe echter wel mag opwekken.

waerschyndlyk zyn Tyd zal verkwisten en zyn Gelt daer en boven. Want zeer zelden ziet men, dat iemand Goud- of Zilvermynen op den *Parnas* ontdekt. 't Is hier een aengename Lucht, maer een barre Gront; en men vint zeer weinig Voorbeelden van zulken, die hun Vaderlyk Erfgoed vermeerderd hebben, door iets dat zy van dezen Gront hebben ingezamelt. Poëzy en Muzyk, die gemeenlyk hant aen hant gaen, zyn ook in dezen deele gelyk, dat zy zelden eenig Voordeel toe brengen, dan aen zulken, die niet anders hebben om van te leven. Luiden van Middelen verliezen 'er genoegsaem altyd by en 't is al heel wel, als zy 'er beter koop afkomen dan voor alles, wat zy bezitten of ten minsten 't grootste Gedeelte. Indien gy derhalven niet wilt, dat uw Zoon als het Speeltuig zy in alle lustige Gezelschappen, zonder 't welk de Jonkers met geen Smaek hun Glas kunnen drinken, noch weten hoe zy hunnen Achtermiddag lustig en vrolyk zullen doorbrengen; indien gy niet wilt, dat hy zyn Tyd en Gelt zal verspillen om anderen te verlustigen en de welige Akkers zynen Voorvaderen verwaerloozen, geloof ik niet dat ge u veel behoeft te bekommeren of hy Poëet is, of dat zyn Schoolmeester hem Vaerzen leere maken. Maer echter, indien iemand denken zou dat de Poëzy een

wenschelyke Zaek is voor zyn Zoon, en dat derzelver Beoeffening hooger Denkbeelden en Bekwaemheden in hem zal verwekken, zal hy echter moeten bekennen dat het lezen van voortreffelyke *Griekfche* en *Latynfche* Poëten ten dien einde van merkelyk meer nut is dan zelve flechte Vaerzen te maken in een vreemde Tael, en hy wiens oogmerk is om in Poëzy in zyne Moedertael uit te munten, kan myns oordeels niet denken dat het derrechte Weg is zyn eerfte Proef te doen in *Latynfche* Vaerzen.

CLXXV. In de gewoone Leerwyze der *Latynfche* Scholen is noch iets anders dat Van buiten leere zeer gemeen is, 't welk ik niet vinde ergens toe te kunnen dienen dan om de jonge Knapen te benadeelen in 't leeren van Talen, een zaek, die, naer myne Gedachten, zoo gemakkelyk en bevallig behoort gemaakt te worden als doenlyk is: waer in alles, wat moeilyk en lastig valt, zoo veel als mooglyk is, volstrekt behoort te worden gemyd. 't Gene ik meene en waer over ik klage, is dat zy gedwongen worden groote stukken, uit de Schryvers, waer in zy geoeffent worden van buiten te leeren. Hier in kan ik geen Nut altoos ontdekken, voornamelyk ten opzigte van 't werk, waermede zy bezig zyn. Talen moeten alleen door lezen en spreken geleert worden en niet

Aa door

door stukken en brokken van Schryvers; van buiten te leeren; 't welk wanneer 'er iemants Hooft mede gestoffeert is, hem juist voorziet met het Huisraed van een Pedant, en dit is de gereedste Weg om hem zelf een Pedant te doen worden; doch 't welk allermintst past voor een Heer van fatsoen. Want wat kan 'er belachlyker wezen dan de ryke en bevallige Gedachten en Zeggingen van een ander te vermengen met een deel arme bagaedje van 't onze, 't welk hier door te meer afsteekt, en geene andere Bevalligheid heeft, noch den Spreker eeniger wyze meer eer aendoet, dan een kale vale Rok, met groote Lappen van Scharlaken en Gouden of Zilveren Stoffen uirgemonstert. Als 'er wezentlyk een Plaets voorkomt, die een fraeijen Zin behelst en waer van de Uitdrukkingen beknopt en uitmuntende zyn, (geelyk 'er velen van die natuur in de Schryvers der Aloudheit gevonden worden) is het niet ongevoeglyk, dezelve den jonge Scholieren in te prenten, en met zulke wonderbare Trekken van die groote Meesters somtyds het Geheugen van Schoolknaben te oeffenen. Maer het van buiten leeren hunner Lessen, zoo als zy by toeval in hunne Boeken volgen, zonder Keuze of zonder Onderscheid, weet ik niet waer het toe dient dan om hunnen tyd en moeite te verspillen en hun een

een Wanfmaek en Afkeer te geven voor hunne Bocken, waer in zy niet anders dan nuttelooze kwelling vinden.

CLXXVI. Ik weet dat men hier tegen inbrengt, dat de Kinderen moeten bezig gehouden worden met iets van buiten te leeren, om hun Geheugen te oefenen en beter te maken: doch ik wenschte dat dit zoo krachtig op 't Gezag van de Reden steunde, als het wel met eene voorbarige Stoutmoedigheid wort voorgegeven en dat deze Praktyk meer op eene goede Opmerking en Ondervinding gegront was dan op eene oude Gewoonte: want het is klaer dat een sterk Geheugen aen eene gelukkige Gesteltenis moet toegeschreven worden, en niet aen eene Verbetering door Hebbelykheit en Oeffening verkregen. 't Is waer, dat de Geest die dingen onthoud, daer hy sterk op denkt, en waer van hy zich door menigvuldige Overdenkingen dikwils de Denkbeelden vernieuwt, uit vreeze dat zy hem mogten ontschieten; maer dit geschied steeds volgens 't natuurlyk Vermogen van het Geheugen. Een Indrukfel op Wasch of Loot, zal zoo lang niet duuren dan of 't op Koper of Stael gegraveert was. 't Is waer, indien het dikwils vernieuwt wort, zal het 'er langer inblyven; maer ieder nieuwe Overdenking is een nieuw Indrukfel; en van hier moet men beginnen

te rekenen, als men weten wil hoe lang het Geheugen iets kan onthouden. Maer het van buiten leeren van geheele Bladzyden in 't *Latyn* maekt het Geheugen niet bekwaamer om iets anders te kunnen onthouden; dan het graveeren van een Spreuk in Loot dit Metael bekwaamer maekt om eenige andere Letters daer in langer te doen duuren. Indien zulk soort van Oeffening van 't Geheugen in staet was om het sterker te maken; en onze Bekwaemheden te vermeerderen, dan moesten de Tooneelspe- lers onder alle andere Menschen noodwendig het beste Geheugen hebben en het beste Gezelschap wezen. Maer of de Stukken en Brokken, die zy door dit Middel in hun Hooft gekregen hebben, hen ook andere dingen beter doet geheugen; en of hunne Bekwaemheden aenwinnen naer mate der moeite, die zy gedaen hebben om het zeggen van anderen te leeren onthouden, zal de Ondervinding kunnen toonen. Het Geheugen is zoo noodzaeklyk in alle Gelegenheden en Omstandigheden des Levens; en zonder 't zelve kan men zoo weinig uitvoeren, dat wy niet behoeven te vreezen dat het zal verzwakken of nutteloos worden, door Gebrek van Oeffening, indien de Oeffening het al beter kon maken. Maer ik vrees dat deze Eigenschap der Ziele niet bekwaem

is om in 't algemeen, door eenige Oeffening of Poging, geholpen of verbeterd te worden; ten minsten niet door die, welke onder dit Voorwendfel in de Scholen gebruikt wort. De Bekwaemheit, die *Xerxes* bezat om ieder gemeen Soldaet in zyn Leger, 't welk in niet minder dan Hondertduizent Man bestont, by Name te noemen, geloove ik, mag men geruystelyk verzekeren dat hy niet verkregen had door 't van buiten leeren zyner Lesfen, toen hy een Kint was. Deze Manier van 't Geheugen te oeffenen en te verbeteren, door verdrietige Herhalingen van buiten te leeren, 't gene zy lezen, geloove ik, is weinig in Gebruik in de Opvoedinge van Vorsten, die, indien 'er 't Voordeel in zat, dat men voorgeeft, zoo min in hen zou verwaerlooft worden als in de minste Schooljongens. Vorsten hebben al zoo wel een goed Geheugen van nooden als eenig Mensch op de Werelt, en zy bezitten in 't gemeen een zoo groot Deel van deze Eigenschap der Ziele als andere Menschen, al heeft men nooit zorge gedragen om dit Middel aen hun te werk te stellen. Waer de Geest op ingespannen is en zorgvuldig op let, dat onthoud hy 't best, en om de bovengemelde Reden, als men hier eene geschikte Leerwyze en Order byvoegt, heeft men alles gedaen, meene ik, wat men doen kan om een zwak Ge-

heugen te helpen; en hy die eenen anderen weg hier toe wil inflaen, voornamelyk dien van het te beladen met een grooten Sleep van eens anders Woorden, waer over hy, die ze leert, zich niet bekommert, zal, naer myne Gedachten, bevinden, dat het Nut de helft van den Tyd en Moeite niet waard is, die 'er aen besteed wort.

Hiermede wil ik evenwel geenszins zeggen, dat het Geheugen der Kinderen in 't geheel niet moet geoeffent worden. Ik oordeel dat hun Geheugen moet worden te werk gestelt, maer niet door geheele Bladzyden uit een Boek volgens zekeren Sleur te leeren, 't welk, wanneer de Les eens is opgezeit en die Taek voorby, weêr aen de Vergetelheit wort overgelevert en voor altoos verwaerloost. Dit verbetert noch het Geheugen noch den Geest. Wat zy uit de Schryvers behooren van buiten te leeren, hebbe ik hier boven gemelt: en wanneer men zulke verstandige en nutte Spreuken eens in hun Geheugen gebragt heeft, behoort men nooit toe te laten, dat zy weder vergeten worden, maer dikwils herhaelt en opgezeit. Waer door zy, behalven 't Gebruik, dat zy van zulke Spreuken in 't vervolg van hun Leven hebben kunnen, als van zoo vele Regelen en Opmerkingen, daerenboven geleert zullen hebben menigmael te overden.

denken, en zelve te overwegen wat zy zich te erinneren hebben, 't welk de eenige Weg is om 't Geheugen vlug en vaerdig te maken. De Gewoonte van menigvuldig te overdenken zal hen verhoeden van hunne Zinnen gins en herwaerts te doen vloten, en hunne Gedachten beveiligen voor eene onnutte en onoplettende Verstrooying. Hierom, meene ik, dat men zeer wel doet, hen dagelyks iets te doen onthouden; maer altyd iets, dat der Erinnerung waardig is, en 't gene gy wilt dat zy nimmer uit hun Geheugen zullen verloren hebben, wanneer gy 'er hen over vraegt, of zy 'er zelve naer zoeken. Dit zal hen verpligten menigmael hunne eigene Gedachten te overdenken, 't welk eene der verstandelykste Hebbelykheden is, die gy zoud kunnen wenschen.

CLXXVII. Maer onder wiens zorge Latyn. een Kint, gedurende de teedere en buigsame Jaren zyns Levens, moge gebragt worden; 't is zeker dat het iemand behoort te wezen, die het *Latyn* en de Talen voor het geringste Deel der Opvoedinge houd; iemand, die weet hoe veel hooger de Deugt en eene welgeaerde Ziel te schatten is boven eenige soort van Geleertheit of Talen, en dienvolgens zyn voornaemste Werk maekt om het Gemoed zyner Scholieren te vormen, en aen het zelve een rechte Gesteltenis

te geven; 't welk, na dat men het ééns verkregen heeft, ſchoon al de reſt mogt worden verwaerlooft, ter behoorlyker tyd al het andere zal te weeg brengen: en, indien dit niet verkregen wort en wel ingedrukt, indiervoege, dat de kwade en ondeugende Hebbelykheden worden buiten gehouden, zullen *Talen en Wetenschappen* en alles, wat anders tot de Opvoeding behoort, nergens toe dienen, dan om een erger en gevaerlyker Menſch te maken. Als men ook in den Gront de zaak inziet, hoe veel Gerucht men moge maken van 't *Latyn* leeren, als het grootſte en moeilykſte Werk; 's Kints Moeder zelve kan het hem leeren indien zy hier aen ſlechts Twee of Drie Uuren op een dag wil te koſte leggen, om haer door het Kint de *Evangeliften* in het *Latyn* te doen voorlezen: want zy behoeft maer een *Latynſch* Testament te koopen en na dat zy iemand gevonden heeft om den Nadruk der Klanken te teekenen, behoeft zy vervolgens maer daeglyks in de *Evangelien* te lezen, en 't zal my verwonderen of zy dit *Latyn* niet ras verſtaen zal; en wanneer zy de *Evangeliften* in 't *Latyn* verſtaet, laet het op de zelfde manier de *Fabelen* van *Ezopus* lezen en aldus voortgaen met *Eutropius*, *Juſtinus* en dergelyke Boeken. Hier van ſpreek ik niet als van eene Verbeelding van 't gene ik denke te kunnen geſchieden, maer als iets, 't welk ik we-

te gebeurt te zyn en hoe iemand het *Latyn* met veel Gemak geleert heeft (1).

Maer om weder ter zake te komen. Hy die den Last op zich neemt om een Jongeling, voornamelyk een jongen Heer van fatsoen op te brengen, behoort iets meer te bezitten, zelfs meer dan zekere Kundigheid in de Wetenschappen. Hy moet een Persoon van uitmuntende Deugt en Voorzigtigheid wezen, goed Oordeel bezitten, zachtzinnig zyn van Inborst, en de Bekwaemheit hebben van zich deftig, bevallig en vriendelyk te gedragen

in

(1) De Heer *Locke* is te geloofwaerdig om dit tegen te spreken en Onmooglykheit ligt 'er niet in; maer ik geloof evenwel niet dat de Voorbeelden in *Engelant* menigvuldig zyn. Ten aenzien van ons *Nederlant* of *Hollant* hebben de Vrouwen van Fatsoen haer Huishouden waer te nemen, 't welk men weet grootlyks zyn Omflag te hebben; ook brengt de Wellevendheit mede dat men den Vriendelyken Omgang met Menschen niet verwaerlooze, 't welk, met zich hier toegereed te maken, vry wat Tyd wegneemt; zoo dat Twee of Drie Uuren op een dag voor een Moeder om haren zoon *Latyn* te leeren, een groote Bres zou schie ten in 't gene 'er noodig is tot noodwendige Bezigheden; te meer dewyl de Avontfonden gansch niet bekwaem zyn om een Kint te willen leeren. Maer daerenboven is een Vrouw, die haer werk maakt van 't *Latyn*, doorgaens in weinige Achtting.

in den gestadigen Ommegang met zyne Voedsterlingen. Maer hier van hebbe ik op eene andere Plaets breeder gesproken.

CLXXVIII. Ter zelfder Tyd, als een Kint *Fransch* en *Latyn* leert, kan men gelyk' ik gezegt hebbe, ook een begin maken met de *Rekenkunde*, *Aertrykskunde*, *Tydrekenkunde*, *Historie* en *Meetkunde* te leeren. Want indien deze hem in 't *Fransch* of *Latyn* geleert worden, wanneer hy een dezer beide Talen begint te verstaen, zal hy eene kundigheid in deze Wetenschappen en te gelyk in die Tael verkrygen.

Aert-
ryks-
kunde.

Men behoort, geloof ik, met de *Aertrykskunde* te beginnen. Want, naerdien het leeren van de Gedaente der *Globe*, de Gelegenheit en Scheiding van de Vier Deelen der Werelt, en die van byzondere Koninkryken en Landen alleen eene Oeffening der Oogen en 't Geheugen is, kan een Kint dit met Vermaek leeren en onthouden. Dit is zoo zeker, dat ik tegenwoordig in een Huis wone, daer een Kint is, 't welk door zyne Moeder, volgens deze Manier, zoo wel in de *Aertrykskunde* is onderwezen, dat het den Omtrek en de Grenzen van de Vier Deelen van de Werelt kent; gereedelyk, als 't hem gevraegt wort, ieder Gewest op de *Globe* weet aen te wyzen, of zelfs ieder Graeffschap op de Kaert van *Engelant*;

lant; alle de groote Rivieren, Uithoeken, Straeten of Inhammen en Baeien in de Werelt kent; en zelfs de Lengte en Breette van ieder Plaets kende eer het Zes Jaren Out was (1). Dit, het welk de Knaep aldus zal leeren door't Gezigt, en door een Sleur en Gewoonte in zyn Geheugen zal hebben, is, bekenne ik, niet alles dat hy op de *Globe* moet leeren. Maer 't is echter hier toe een goede Stap en Voorbereiding en zal het overige veel gemakkelyker maken, wanneer 'er zyn Oordeel ryp genoeg toe zyn zal. Behalven dat het tegenwoordig veel Tyds uitwint; en door het Vermack van Zaken te leeren kennen hem ongevoelig opleid om Talen magtig te worden.

CLXXIX. Wanneer hy de natuurlyke Deelen van de *Globe* wel in zyn Geheugen gevestigd heeft, kan het tyd worden om te beginnen met de *Rekenkunde*. Door de natuurlyke Deelen van de *Globe* versta ik de verscheidene Streckingen of Liggingen van de Deelen der Aerde en der Zee, onder verschillende Benamingen en Afdeelingen van Gewesten, zom-

(1) Deze Voorbeelden heeft men hier ook in *Hollant*; doch het helpt zeer veel als de Kaerten met kleuren gedekt zyn. Zonder dit, of als de kleuren, op andere Afdrukfels van Lantkaerten, verwisselt zyn, zal zulk een Kint in den beginne zeer lichtelyk in de war geraken.

zonder echter noch te komen tot zulke, door kunst uitgevondene en ingebeeldé Lynen, die verzonnen zyn en alleen onderstelt worden tot Bevordering dier Wetenschap.

CLXXX. De *Rekenkunde* is de gemakkelykste en by gevolg de eerste Soort van afgetrokkene Redeneering, daer de Geest gemeenlyk toe bekwaem is en zich toe gewent en zy is van zulk een algemeen Gebruik in alle de Deelen des Levens en deszelfs Bezigheid, dat men nauwlyks zonder deze Kunst iets kan uitvoeren. Dit is zeker dat een Mensch hier van niet te veel Kundigheid, noch die volmaekt genoeg kan bezitten. Hy behoort derhalven te beginnen met zich in 't *rekenen* te oefnen, zoo ras en zoo verre hy 'er bekwaem toe is; en hier in daeglyks iets te doen tot dat hy de kennis van de *Getallen* meester is. Wanneer hy de *Optelling* (*) en *Afstrekking* (†) verstaet, kan hy verder in de *Aertrykskunde* gevordert worden, na dat hy kennis gekregen heeft van de *Aspunten*, *Luchtstreken*, *Evenwydige Cirkels*, en *Middaglynen*, onderwezen is in de *Lengte* en in de *Breette* en hier door het Gebruik der Kaerten heeft leeren verstaen, en door de *Getallen* aan derzelver kanten gepiaetst, de byzondere *Ligging* der Landen heeft leeren kennen en hoe dezelve te vinden op de *Aertglobe*. Wanneer hy dit wel kan doen,

(*) *Ad-*
ditio.

(†) *Sub-*
tractio.

doen, kan men hem opleiden; tot de ^{sterre-}*Hemelglobe*; en hier weêr gaende langs ^{kunde} alle de Cirkels, met eene byzondere Beschouwing van den *Zonsweg* of *Teekenkring*, om ze allen zeer duidelyk en onderscheidentlyk in zyn Geheugen te prenten, kan hem de Gedaente en Plaetsing der verscheidene Gesternten geleert worden, die men hem eerst op de *Globe* en dan aen den Hemel kan vertoonen.

Wanneer dit gedaen is en hy de Gesternten van ons Halfront vry wel kent, wort het tyd om hem eenig denkbeeld te doen hebben van den Loop der *Planeten*; en om dit te doen is 't niet kwaed hem een Schets te geven van het Samenstel van *Kopernikus* en hem daer in den Stant der *Planeten*, hare byzondere Afstanden van de Zon, als het Middelpunt harer Loopkringen aen te toonen. Dit zal hem bekwaem maken om de Beweging en Beschouwing der Planeten te leeren verstaen, op de gemakkelykste en natuurlykste wyze. Want, naerdien de Sterrekundigen niet langer twyfelen over het omloopen der Planeten rontsom de Zon, is het dienstig dat hy op deze Onderstelling voortga, die niet alleen de eenvoudigste en minst ingewikkelde voor een Leerling is, maer ook de waerschynlykste Onderstelling in zich zelve. Maer in dit, gelyk in alle andere Deelen van Onderwys, moet 'er met Kinderen groote
zorf

zorge worden aengewend, om met dat gene te beginnen, 't welk duidelyk en eenvoudig is en hun zoo weinig als 't wezen kan in ééne reis te leeren, en hun dit wel in hun Hoofst te brengen, eer zy tot het naefte of iets nieuws in deze Wetenschap voortgaen. Geef hun eerst een eenvoudig Denkbeeld, en zie dat zy het recht begrypen, en het volmaekt bevatten eer gy verder voortgaet, en voeg 'er dan eenig ander eenvoudig Denkbeeld by, 't welk het naeft is tot het gene gy bedoelt; en aldus by zachte en ongevoelige stappen voortgaende, zullen Kinderen zonder Verwarring en Bedeeftheit, hun Verftant geopent en hunne Gedachten verder uitgebreid zien, dan men zou hebben kunnen verwachten: en wanneer een Knaep zelve dit geleert heeft is 'er geen beter middel om het hem in zyn Geheugen te prenten en hem aen te moedigen om verder voort te gaen, dan hem aen te zetten, om het aen anderen te leeren.

CLXXXI. Wanneer hy aldus gemeenzaem geworden is met de *Globe*, in dier voege als boven gemelt, dan wort hy bekwaem om zich eenigszins te oeffenen in de *Meetkunde*; waer in ik denke dat de Zes eerste Boeken van *Euklides* voor hem genoeg zyn. Want ik twyfel eenigermate, of een Man van de Werelt noodzacklyk of tot zyn Nut meer behoeft te

we-

weten. Ten minften; indien hy hier toe Geeft en Genegenheit bezit, zal hy, na dat hy zoo verre gebragt is, in ftaet zyn om zelve zonder een Leermeeſter verder te geraken.

In de *Globen* moet hy zich derhalven oeffenen en wel naerftig; en ik oordeel dat het by tyds kan begonnen worden, indien de Leermeeſter maer zorgvuldig is, om te onderſcheiden wat het Kint in ftaet is te kunnen weten en wat niet; waer omtrent dit tot een Regel kan ſtrekken, waermede men mogelyk vry verre zal komen, namelyk; dat men aen Kinderen alles kan leeren, wat onder hunne Zintuigen valt; vóornamelyk onder hun Gezigt, in zoo verre als hun Geheugen flechts geoeffent wort: en dus kan een Kint noch zeer jong geleert worden wat de *Evenaer*, wat de *Middaglyn* is en dergelyke; wat *Europa*, wat *Engelant* is op de *Globe*, zoo ras genoegſaem als hy de kamers leert kennen van 't Huis, daer hy in woont, indien men zorge draegt van hem niet te veel te gelyk te leeren, noch hem aen iets Nieuws zet, voor dat het andere, waermede hy bezig is, volkomen geleert en in zyn Geheugen geveftigt zy.

CLXXXII. Met de *Aertrykſkunde* be-
hoort de *Tydrekenkunde* hant aen hant te
gaen; namelyk het algemeene Gedeelte
derzelve, op dat hy in zyne Gedachten
een

Tydre-
ken-
kunde.

een Gezigt hebbe van den ganschen Loop des Tyds en van alle merkwaerdige *Tyd-stippen*, waer van Gebruik gemaekt wort in de Historie. Zonder deze Twee zal de *Historie*, die voor de groote Leermeeftres van Voorzigtigheid en Staetkunde behoort gehouden te worden en de eigenlyke Oeffening van een aenzienlyk Man of een Man van de Werelt; zonder deze Twee de *Aertrykskunde* en *Tydrekenkunde*, zegge ik, zal de Historie zeer slecht kunnen onthouden worden en van gering nut wezen; maer alleen een Mengelmoes van gebeurde Dingen, verwacht op mal-kander gestapelt. zonder Order, zonder Onderwys. Door deze Twee worden de Daden der Menschen geschikt in hunnen waren Rang van Tyden en Landen: onder welke Omftandigheden zy niet alleen gemakkelyker in het Geheugen gehouden worden; maer, in die natuurlyke Orde, zyn zy alleen in staet om die Opmerkingen aen de hant te geven, die een Mensch beter en bekwaamer maken om ze te lezen.

CLXXXIII. Wanneer ik van de *Tydrekenkunde* spreek, als van eene Wetenschap, waer in hy volleert behoort te wezen, begrype ik geenszins de geringe Verschillen, die 'er over zyn. Deze zyn eindeloos en de meesten van zoo klein Gewigt voor een aenzienlyk Man, dat ze niet verdienen onderzocht te worden

den, al waren zy gemakkelyk te besliffen. Derhalven moet al dat geleerde Gefchreeuw en Haarklooven van de *Tydrekenaers* geheel en al vermyd worden. Het nutfte Boek, 't welk ik over dit ftuk van Geleertheit gezien hebbe, is eene kleine Verhandeling van *Straucbius*, gedrukt in Twaelfen, onder den Titel van *Breviarium Chronologicum*, uit welk alles, wat nut is voor een Jongeling betreffende de *Tydrekenkunde*, kan uitgekozen worden; want met alles, wat in die Verhandeling is, behoeft een Leerling niet belemmert te worden. Het behelst in zich alle de merkwaardige of nutte *Tydftippen*, overgebracht tot die van de *Juliaenfche Periode*, die de gemakkelykfte, duidelykfte en zekerfte Leerwys is, die men in de *Tydrekenkunde* kan gebruiken. By deze Verhandeling van *Straucbius* (1) kan men

(1) Van veel nut kan voor den Letteroeffenenden Jongeling in de *Tydrekenkunde* wezen *DIONYSII PETAVII Rationarium Temporum*, waer achter ook verfcheiden *Tabulæ Genealogicæ* benevens de Opvolging van Vorften en Overheden gevonden worden. Dit Boek is naden Doot van *PETAVIUS* zelve, zoo in *Vrankryk* als in *Hollant* en te *Geneve* veel vermeerdert, zoo dat het in alles aen het oogmerk van onzen Schryver kan voldoen. Het moet in zynen Tyd niet geheel onbekent geweest zyn; doch de Vermeerderingen zyn later hier bygevoegt. Mogelyk heeft hem de Be-

men voegen de Tafelen van *Helvicus* (2), als een Boek, dat waerdig is by alle Gelegenheden te doorbladeren.

Histo-
rie.

CLXXXIV. Gelyk 'er niets leerzamer is, zoo is 'er ook niets vermakkelyker dan de *Historie*. Het eerste doet ze aenpryzen aen de Beoeffening van een voiwassenen Man, en het laetste, meene ik, maekt ze 't bekwaemst voor een Jongeling, die, zoo ras als hy onderwezen is in de *Tydrekenkunde* en kennis heeft van de verscheidene *Tydstippen*, die in ons Deel der Werelt in Gebruik zyn, en wanneer hy ze kan overbrengen tot de *Juliaensche Periode*, als dan eenige *Latynsche Historie* behoort in de handen gegeven te worden. De keuze moet geschikt worden naer de Gemakkelykheit van den styl; want waer hy begint, zal de *Tydrekenkunde* hem behoeden voor Verwarring; en, dewyl de Aengenaemheit van 't Onderwerp hem tot het lezen zal uitlokken, zal hy ongevoelig de Tael magtig worden, zonder die verschrikkelyke kwelling en Ongemakkelykheit, die de Kinderen moeten uitstaen, wanneer zy aen Boeken gebracht worden, die boven 't bereik hunner Bekwaemheit zyn; gelyk als de *Romein-*

knoptheit van STRAUCHIUS zoo zeer behaegt, om aen dezen de Voorkeur te geven.

(2) In plaets van dezen kan men de *Tabulæ Chronologicae* van PETAVIUS nemen, die door PERIZONIUS vermeerdert zyn.

meinsche Redenaers en Poëten, enkel om de Latynsche Tael te leeren. Wanneer hy, door 't lezen, de gemakkelyksten heeft leeren verstaen, als by voorbeeld mogelyk *Justinus*, *Eutropius*, *Quintus Curtius* enz., zal de volgende trap na dezen hem geene groote moeite geven, en aldus kan hy by trappen voortgaende van de duidelykste en gemakkelykste Historieschryvers eindelyk aen 't lezen komen van de moeilykste en verhevenste Schryvers, als *Cicero*, *Virgilius* en *Horatius*.

CLXXXV. Naerdien hy de Kennis ^{Zede-} der Deugt, geheel en al van den aen- ^{kunde} beginne in alle de gevallen, waer ontrent hy bekwaem is, meer geleert heeft, door Praktyk dan door Regelen; en de Liefde voor een goeden Naem, in plaets van het involgen van zyne Lusten in hem hebberlyk is gemaakt, wete ik niet of hy eenige andere Verhandelingen over de Zedekunde behoort te lezen, dan 't gene hy vint in den Bybel; of dat men hem eenig Samenstel van Zedekunde in handen behoort te geven, voor en al eer hy *Cicero de Officiis* kan lezen, niet als een Schooljonge om *Latyn* te leeren, maer als iemand, die onderrichting begeert over de Grontbeginselen en Geboden der Deugt om zyn Leven te bestieren.

CLXXXVI. Wanneer hy *Cicero de Officiis* ^{Burger-} door en door zal gelezen en hier by- ^{lyk} gevoegt hebben *Puffendorf de Officio Ho-* ^{Recht.} *minis*

minis & Civis, zal het tyd wezen om hem te zetten aen *Grotius de Jure Belli & Pacis* of, welke mogelyk de beste van de twee moet gehouden worden, aen *Puffendorf de Jure Naturali & Gentium*, waer in hy het Natuurlyk Recht der Menschen leeren zal en den Oorsprong en Grontleggingen der Maetschappy, als mede de Pligten, die hier uit voortvloeien (1). Deze *algemeene Deelen van het Burgerlyk Recht* en Historie zyn Letteroeffeningen, die een Man van Opvoeding niet enkel met den Vinger behoort aen te roeren, maer daer hy gedurig op moet blyven stil staen. Een deugtsaem en voorzigtig Jongeling, die wel onderlegt is in het *algemeene Deel van het Burgerlyk Recht*, ('t welk geenszins de Vitteryen over byzondere Gevallen betreft, maer de Zaken en 't Beleid van welgemanierde Volkeren in 't algemeen, gevestigd op de Grontbeginselen der Reden) een Jongeling, zegge ik, die daer en boven 't *Latyn* wel verstaet, en eene goede Hant kan schryven, mag vryelyk door de Werelt heen gezonden worden
met

(1) Van de Drie *Latynsche* Werken in deze Afdeeling gemelt, verdienen tegenwoordig de *Fransche* Overzettingen van den Heere BARBEYRAC, om zyne breede zeer geleerde Aenteekeningen zekerlyk den Voorrang boven de Oorspronkelyke.

met groote Verzekering, dat hy over al wel eenig Beroep en Achtung zal vinden.

CLXXXVII. Het zou vreemt schynen ^{De} te willen onderstellen dat een *Engelsch* ^{Recht-} Heer onkundig zou mogen wezen van de ^{ten.} *Rechten* van zyn Vaderlant. Dit, in welken Stant hy moge gestelt wezen, is van zulk eene noodzaeklykheit, dat van een Vrede-Rechter af tot een Staetsdienaer toe, ik geene Bediening kenne, die hy behoorlyk kan bekleeden. Ik bedoel geenszins de arglistige Hairklooveryen of het krakeelzuchtige en warzoekende Gedeelte van 't Recht. Een Heer van goeden Huize, wiens Pligt medebrenge naer de ware Palen van Recht en Onrecht te zoeken; maer niet naer de arglistige streken om de betrachtting van het eerste te vermyden en zich te beveiligen tegens de Straf of Boete als hy het laetste doet, moet zoo afkeerig zyn om het *Recht* of liever de *Wetten* ten dezen einde te beoeffenen, als hy zich moet bemoeien om met alle naerftigheit toe te leggen op dat gene, waer in hy zyn Vaderlant kan van dienst wezen. Ten dien einde reken ik het rechte Middel voor een Man van goeden Huize, die zich in *onze Wetten* wil oeffenen, (indien hy het eigentlyk niet doet met een oogmerk voor zyn Beroep) te bestaen in het beschouwen van de Vaststelling en Regeering van *Engelant*, te vinden in de

aloude Boeken van 't *Gemeene Recht*; benevens eenige later Schryvers, die uit dezelve eene Beschryving van de *Engelsche* Regeering gegeven hebben. Ais hy een recht Denkbeeld hier van gekregen heeft, dan moet hy onze *Engelsche* Historie lezen, en hier, onder de Regeering van ieder Koning, de Wetten byvoegen, die toen gemaakt zyn. Dit zal een klaer Gezigt geven van de Redenen en Oogmerken onzer Staetswetten, en de ware Gronden aentoonen, waer op zy gebouwt zyn, en welken Gezag zy behooren te hebben.

Rhetorica.
Logica.

CLXXXVIII. Naerdien de *Rbetorica* en *Logica* Kunsten zyn, die in de gewoone Leerwyze gemeenlyk volgen op de *Grammatica*, zal 't misschien vreemtschynen, dat ik 'er zoo weinig van gezegt hebbe. Hier van is de Reden het weinig Nut, dat 'er onze jonge Luiden door genieten. Want ik heb zelden of nooit kunnen merken dat iemand de Kunst van redeneeren of bevallig te spreken verkregen heeft, door het beoeffenen der Regelen, welke men voorgeeft dit te leeren: en hierom zoude ik wenschen dat een Jongeling deze slechts eens inzag in de kortste Samenstellen, die 'er te vinden zyn, zonder zich lang op te houden met de Beschouwing en Oeffening van derzelve byzonderheden. De rechte Redenkaveling is ergens anders op gegrond dan

dan op *Prædicamenta* en *Prædicabilia*, en bestaet niet in te spreken in *Modis* en *Figuris* (1). Maer het stryd met myn tegenwoordig Oogmerk my in 't breede in deze Bespiegelingen in te laten. Om dan weder tot myn Onderwerp te komen; indien gy uwen Zoon *wel* wilt leeren *redenkavelen*, laet hem *Cbilingworth* (2) lezen, en wilt gy dat hy sierlyk zal spreken, laet hem gemeensaem worden in de Schriften van *Cicero* om hem een recht Denkbeeld te geven van de *Welsprekendheit*; en laet hem lezen 't gene in 't *Engelsch* wel geschreven is, om een goeden Styl te krygen in de Zuiverheit onzer Tale.

CLXXXIX. Indien het Gebruik en 't Oogmerk van wel te redenkavelen dient om

(1) Deze Kunsttermen te willen uitleggen zoude mogelyk aenloopen tegen 't Oogmerk van den Schryver.

(2) Wy missen dit Boek noch in 't *Nederduitsch*. Het behelst een Verantwoording van den Protestantischen Godsdienst, in 't welk de ware Grontbeginselen van den zelve met veel Oprechtheit, een weêrgalooze Kracht en Nethheit verdedigt worden tegen de tegenwerpingen van een bekwamen Jezuit, die met veel Kunst de fynste en schoonschynendste Bewysredenen had by malkander verzamelt, die de Roomschen tegen de Protestanten kunnen opherpen.

om een goed Denkbeelt en een rechte Oordeel der Zaken te bezitten, Onderscheid te maken tusschen Waerheit en Valsheit, Recht en Onrecht en dienvolgens te werk te gaen : laet voor al uw Zoon niet opgebracht worden in de Kunst en vastgestelde Regelen van zintwisten, het zy om ze zelve te oeffenen of 'er zich in anderen over te verwonderen; ten zy gy verlangt, dat hy, in plaets van een bekwaem Man, een Wargeest zonder Oordeel, een hartnekkige Dwarsdryver in alle zyne Redencering worde en trots by zich zelve in het tegenspreken van anderen; of 't geen noch boozer is, alles in geschil trekke en geloove dat men naer zulk een Ding als Waerheit niet moet zoeken, maer alleen trachten te triomfeeren over zyne Tegenparty. Niets kan men zoo strydig tegen de Oprechtheit bedenken, noch onbetaemlyker voor een Man van fatsoen, of eenig Mensch, die den Naem wil hebben van een redelyk Schepfel, dan dat men zich niet wil onderwerpen aen de tastbare Reden en de Overtuiging van duidelyke Bewyzen. Is 'er iets zoo onbestaenbaer met den Burgerlyken Ommegang en het Oogmerk van de Dingen over en weder te beredeneeren, dan geen Antwoort te willen laten gelden, hoe volledig en voldoende 't zelve moge wezen, maer met harrewarren voort te gaen, zoo lang als 't een

een of 't ander dubbelzinnig Woort gelegenheit kan geven om een Achterdeur, gelyk men spreekt, open te houden en aen den eenen kant te dwarsdryven, of aen den anderen kant zich te behelpen met eene fyne Onderscheiding, zonder zich te bekommeren, of het te paskomt of niet, of 't Zin heeft of geen Zin, en of 't met het vorig gezegde eenige overeenkomst heeft of niet. Want dit, om kort te gaen, is de rechte Weg en de Volmaektheit van 't Zintwisten volgens de *Logica*, dat de Tegen spreker nooit eenig Antwoort laet gelden, noch de Verdediger zich met eenig Bewys laet vergenoegen. Dit mag geen van hun beiden doen, wat'er ook van de Waerheit of van de Kennisse moge geworden, ten zy hy voor een armzaligen Wurm wil doorgaen, dien men kan oversnorken en aldus ongenadig mishandelt worden als een Bloed, die onbekwaem is om staende te houden, wat hy eens verdedigt heeft, het welk het groote Doelwit en Glorie is van 't Redentwisten. Waerheit moet gevonden en ondersteunt worden, door een rype en behoorlyke Overweging der Zaken zelve en niet door Kunstregelen en Kunstwoorden of zekere Manier van harrewarren. Deze brengen de Menschen niet zoo zeer tot Ontdekking der Waerheit, als in een warzoekend en bedrieglyk Gebruik en Gewoonte van twyfelachtige Woorden,

den, 't welk de onnutste en haetlykste Wyze van redeneeren is, en die minst betaemt voor een Man van fatsoen of een Beminnaer der Waerheit ontrent eenige Zaek in de Werelt.

Naeuwlyks kan 'er misfelyker in een Heer van Opvoeding bedacht worden, dan dat hy zich in 't schryven of in 't spreken niet wel kan uitdrukken. Maer echter, geloove ik, mynen Lezer geruustelyk te mogen vragen, of hy geene menigte Heeren van fatsoen kent, die groot Goed bezitten, en aldus met Recht Heeren mogen genoemd worden, die genoegsaem geen Geval behoorlyk kunnen verhalen, veel min duidelyk en met nadruk spreken over een Zaek van Gewigt. Dit oordeel ik zoo zeer hun Schult niet, als de schult van hunne Opvoeding; want ik moet onpartydig myne Lantsluiden dit Recht doen, dat waer zy zich op toelleggen, ik geene hunner Nabuuren hen zie te boven gaen. Zy hebben de *Rbetorica* geleert, maer nooit hoe zich bevallig met 'Tong of Pen uit te drukken in die Tael, die zy altyt gebruiken; als of de Namen der Figuren van de *Rbetorica*, die de Redeneeringen der genen versieren, welke de Kunst van wel te spreken verstaen, de ware Kunst en Kennis van wel te spreken zelve waren. Dit moet, gelyk alle andere Zaken van Praktyk, geleert worden, niet door weinige of eene groote

te menigte van Regelen, welke worden opgegeven, maer door Oeffening en 'er zich op toe te leggen, volgens goede Regelen of liever volgens goede Voorbeelden, tot dat men 'er eene Hebbelykheit van krygt en eene Gemaklykheit om het goed en wel te doen.

Ten dezen einde, zou het misschien ^{styl.} niet ongevoeglyk wezen, de Kinderen, zoo ras als zy 'er bekwaem toe zyn, dikwils een Historitje te laten vertellen van iets dat hun bekend is; en in 't eerst de merkwaardigste Fout, die zy begaen in de Manier van het aen malkander te knoopen, te verbeteren; wanneer zulk een Fout verbeterd is, moet men hun de naeste aentoonen, tot dat zy, de eene na de andere, allen, ten minsten de groffte, verbeterd zyn. Wanneer zy wel Sprookjes kunnen vertellen, zal het tyd wezen om ze hen te doen schryven. De Fabelen van *Exopus*, het eenigste Boek genoegsaem, dat ik bekwaem kenne voor Kindèren, kan hun stof leveren voor de Oeffening van in 't *Engelsch* te schryven, zoo wel als om te lezen en te vertalen; of hun een beginsel te leeren van de *Latynsche* Tael. Wanneer zy de Misflagen tegen de Taelkunde, of *Grammatica*, hebben leeren vermyden (1),
en

(1) Dit is, in onze *Nederduitsche* Tael, ten aenzien van Kinderen, een Artikel, 't welk onder

en, in een achtereenvolgende en samenhangende Redeneering, de verscheidene Deelen van een Vertelling kunnen aeneenknoopen, zonder de schrale en onbevallige Maniere van het een aan het ander te hechten dikwils te herhalen, gelijk gemeenlyk geschied, dan kan iemand, die zynen aenkomenden Jongeling verder hier ontrent tot volmaektheit zoekt te brengen, als de eerste stap om wel te spreken en daer geene Vinding toe noodig is, zyn toevlucht nemen tot *Cicero*, en, door hem die Regels te doen in 't werk stellen, welke de Meester der Welsprekendheit in zyn eerste Boek *de Inventione*,

der de Duizent (durve ik zeggen) van geen één te hopen is; dewyl de Oeffening onzer Tale, met eenigen zweem van Netheit, byna nergens in Gebruik is dan onder zulken, die eenig werk maken van schryven, en onder dezen zondigen zelfs de meesten, of uit Onkunde of uit Eigenzinnigheit. *Haer* voor *Hem* of *Hun*, *De* voor *Den* of *Des*, *Zy* voor *Hyen* dergelyke zyn zoo menigvuldig in ieders Mont en Schriften, dat het Pedantery schynt om 'er van te reppen; en ter plaetse daer het de Kinderen gemakkelykft Leeren zouden, namelyk door middel van den Predikstoel, schynt men 'er menigmael eene Heiligheit in te stellen om eene misselyke Tael te laten hooren. De Pleitzael bemoeit zich met geene Netheit. Ik spreek nu geenszins van Bastertwoorden. Men heeft

'er

one, §. 20 gegeven heeft, en hem doen zien, waer in de Kunst en Aerdigheden van een bevallig Verhael, volgens de byzondere Onderwerpen en Oogmerken van 't zelve, gelegen zyn. Van ieder dezer Regelen kan men bekwame Voorbeelden vinden, en hier in kan men aentoonen, hoe andere dezé Regelen gebruikt hebben. De aloude Schryvers leveren een Overvloed van zulke Voorbeelden uit, die men hen niet alleen moet doen vertalen, maer hen voorstellen als Patroonen om ze daeglyks na te volgen.

Wanneer zy hebben leeren verstaen
hoe

'er zekerlyk, die wy niet missen kunnen zonder eene Verwarring te veroorzaken, zoo aen 't Hof, als in de Staetsvergaderingen en Gerechtshoven. Op 't Stadhuis en in de openbare Schriften van Rechten zulk eene Taelzuivering te wenschen, zou zekerlyk te verre gaen, en alhoewel HUIG DE GROOT in zyne *Inleiding tot de Hollantsche Rechtsgeleertbeit* hier van eene Proccomen heeft en dit Boek daeglyks gebruikt wort, heeft echter de Ondervinding geleert dat het niet alleen mocilyk, maer byna onmooglyk is tegen dezen stroom op te roeien. 't Is echter prysfelyk, dat Liefhebbers hier aen arbeiden; maer hoe ongevoeliger dit geschiede, hoe het prysfelyker is en meer ingang zal vinden: want weinigen willen luisteren naer iets, dat den minsten smaek heeft van Pedantery.

Brieven.

hoe in 't *Engelsch* met eene behoorlyke Aeneenschakeling, Eigenschap van Tael, en Order te schryven, en redelyker wyze een bekwamen Styl van vertellen magtig zyn, kan men hen vorderen tot het schryven van Brieven; waer in zy niet behooren aengezet te worden om toe te leggen op een Vertooning van Vernuft, Aerdigheid of Komplimenten, maer onderwezen om duidelyk en gemakkelyk hunne Gedachten uit te drukken, zonder Tegenstrydigheit, Verwarring of Onbeschaeftheit. Wanneer zy hier in genoeg gevordert zyn, kan men hun, om hunne Gedachten op te wekken in het *Fransch* de Brieven van *Voiture* voorleggen, om zich met hunne Vrienden, die van hen af zyn te onderhouden, door Brieven van Beleeftheit, Genoeglykheit, Boertery en Tydkorting; waer by men voegen moet de Brieven van *Cicero*, als het beste voorbeeld, het zy ten aanzien van Zaeklykheit of van Onderhoud. Het schryven van Brieven komt zoo dikwils te pas in alle Voorvallen van 't Menschelyk Leven, dat geen Man van Opvoeding voorby kan zyne bekwaemheit te toonen in dit slag van schryven. De Gelegenheit zal hem daeglyks dringen gebruik van zyn Pen te maken, 't welk (behalven de Gevolgen, die zyne goede of kwade Behandeling, hier ontrent, dikwils in zyne Zaken na zich sleept) altoos hem den

Weg

Weg baent tot een streng(er) Onderzoek ontrent zyne Opvoeding, Oordeel en Bekwaemheden, dan mondelinge Redeneeringen doen kunnen; waer van de vlug voorbygaende Fouten voor 't grootste gedeelte wegvliegen met den klank, die dezelve Ziel en Leven geeft, en aldus, als niet onderworpen aen een streng Onderzoek, de Opmerking en Berisping ontsnappen (1).

Net te schryven en net te spreken geeft eene Bevalligheid en wint eene gunstige Oplettendheit op 't gene men te zeggen heeft: En naerdien een *Engelschman* gedurig gebruik moet maken van zyn *Engelsch* (2), is dit de Tael waer in hy zich voornamelyk behoort te oefnen, en in welke hy zorge moet dragen zyn Styl te beschaven en te voltooien. Beter in 't *Latyn* te spreken of schryven dan in zyn Moedertael kan te weeg brengen dat 'er van een Man meer Gerucht gemaakt wort, maer hy zal vinden dat het tot zyn Oogmerk dienstiger is, zich zelve wel in zyne Moedertael, welke hy

ie]

(1) Men merkt zeer lichtelyk dat hier niet gesproken wort van Koopmans Brieven. Om dit te vervullen zal ik my niet inlaten. In dit stuk verstaen de Luiden malkanderen, om dat, en zoo verre het hun Belang medebrengh.

(2) Dit is toepasselyk op alle Natien en Taelen.

ieder oogenblik moet gebruiken, te kunnen uitdrukken dan een iedelen Lof van anderen te bejagen over iets, dat zeer weinig om 't lyf heeft. Dit vinde ik in 't algemeen verwaerlooft, en nergens eenig werk gemaakt om Jongelingen in hunne eigene Tael te doen vorderen, met oogmerk om ze door en door te verstaen en magtig te wezen. Vint men onder ons iemant, die eene meer dan gemeene Gemaklykheit of Zuiverheit bezit in zyne Moedertael, men mag het eer als iets toevalligs rekenen, of aen zyn Geest en Inborst of aen iets anders toeschryven, dan aen zyne Opvoeding of eenige Zorge van zyn Leermeeſter. Op te merken wat *Engelſch* een Leerling ſpreekt of ſchryft is te laeg voor de Waerdigheit van enen, die opgevoed is onder de *Grieken* en *Latynen*, al heeft hy 'er zelve weinig van overgeërft. Deze zyn alleen de Geleerde Talen, geſchikt voor Geleerde Mannen om 'er zich mede te bemoeien en te onderwyzen: *Engelſch* is de Tael van 't ongeletterde Gemeen: hoewel wy echter zien, dat de Regeering van ſommigen onzer Nabuuren (1) het niet beneden de gemeene openbare Zorge gerekent heeft de Verbetering

hun-

(1) Wy *Hollanders* zyn deze Nabuuren niet; men heeft 'er derhalven de *Franschen* door te verſtaen.

hunner Tale te bevorderen en te vergelden. Het beschaven en verryken hunner Spraek is geen gering Werk onder hen; hier toe zyn Genootschappen en Bezoldingen ingestelt, en onder hen is eene groote Eerzucht en Nayver opgerezen om net te schryven: en wy zien tot hoe verre zy hier door gekomen zyn, en hoe wyd zy eene der ergste Talen, misschien, in dit Wereltddeel verspreid hebben, indien wy ze beschouwen, gelyk zy was, onder sommige Regeeringen kort voor deze in vergelykinge van tegenwoordig. De groote Luiden onder de *Romeinen* oeffenden zich daeglyks in hunne eigene Tael; en wy vinden noch de Namen aengeteekent van Redenaers, die aen sommigen hunner Keizers het *Latyn* leerden, schoon dit hunne Moedertael was.

't Blykt klaer dat de *Grieken* op hunne Tael noch veel viezer waren. Alle andere Spraken behalven de hunne waren woest en Barbaersch, en geene vreemde Tael schynt onder dat Geleerde en scherpzinnige Volk geoeffent of gewaerdeert te wezen, hoewel het buiten allen twyfel is dat zy hunne Geleertheit en Filozofie onder andere Volkeren geleert hadden.

Ik redeneere hier niet tegen het *Grieksch* en *Latyn*; ik oordeel dat men 'er zyn werk van moet maken en dat alle luiden

van fatsoen het *Latyn*, ten minsten, wel behoorden te verstaen. Maer met welke Talen een Jongeling zich ook bemoeie, (en 't is zeker hoe meer hy 'er kent hoe beter) die, welke hy oordeelkundig behoort te beoeffenen en 'er op toe te leggen om ze zich gemakkelyk te maken, en hierin eene Duidelykheit en Welsprekendheit te verkrygen om 'er zich in uit te drukken, moet zyn eigene wesen, en ten dien einde behoort hy 'er zich daeglyks in te oeffenen.

Natuur-
kundi-
ge Filo-
zofie.

CXC. Belangende de *Natuurkunde*, aangemerkt als een bespiegelende Wetenschap, verbeelde ik my dat wy 'er geen hebben, en misschien denke ik, niet ongegront, reden te hebben van te mogen zeggen, dat wy nimmer in staet zullen wesen om 'er eene Wetenschap van te maken. De Werken der Natuur zyn door eene Wysheit uitgedacht, en door Middelen uitgewerkt, die, naerdien zy ons Vermogen al te verre te boven gaen om ze te ontdekken, of onze Bekwaemheit om ze te begrypen; voor ons nooit in staet zullen zyn om ze in eenige Regelen van eene Wetenschap te brengen. Dewyl de *Natuurkunde* de Kennis behelst der Grontbeginselen, Eigenschappen en Werkingen der Dingen, gelyk zy zyn in zich zelve, verbeelde ik my dat zy in Twee Deelen bestaet, waer van het eene de *Geesten* bevat, met hunne Natuur en

Hoe-

Hoedanigheden, en het andere de *Lichamen*. Het eerste derzelve wort gemeenlyk betrokken tot de *Bovennatuurkunde*. Maer onder welke Benaming de Beſchouwing der *Geeſten* moge voorkomen, ik oordeel dat dezelve behoort te gaen voor het beſeffenen der Stoffe en der Lichamen; niet als eene Wetenschap, die door eene regelmatige Leerwyze kan gebragt worden tot een Samenſtel en verhandelt op kennelyke Grontbeginſelen; maer als eene Oeffening, bekwaem om ons een zekerer en volkomener Denkbeeld te geven van de *Verſtandelyke Werelt*, tot welke wy, zoo wel door de Reden als door de Openbaring, worden opgeleid. En, naerdien de klaerſte en uitgebreidſte Ontdekkingen, die wy hebben van andere *Geeſten* buiten God en onze eigene Zielen, ons uit den Hemel door Openbaringe zyn medegedeelt, oordeele ik, dat het Onderwys hier ontrent uit deze Openbaring moet genomen worden, ten minſte zulk een Onderwys als jonge Luiden behooren te genieten. Ten dien einde ben ik van Gedachten, dat men wel zoude doen, indien 'er eene Historie van den Bybel gemackt wert om voor jonge Luiden te lezen; waer in alles, waer toe zy bekwaem zyn, ter neder wert geſtelt in eene behoorlyke Order van Tyd en waer in verſcheiden Dingen moeſten worden overgeſlagen,

die alleen gevoeglyk zyn voor ryper Ja-
ren, en waer door de Verwarring zou
vermyd worden, die nu gemeenlyk ver-
oorzaekt wort, door het door malkan-
der lezen van de Heilige Schrift, ge-
lyk de Boeken in onze Bybels achter
malkander volgen. Ook zou 'er noch een
ander Voordeel door genoten worden,
dat 'er door het gedurig lezen dezer
Historie, waerin de Geesten zoo krachtig
werksaem zyn ontrent alles, wat 'er in ge-
beurt, in de Gedachten der Kinderen een
Denkbeeld van *Geesten* en een Geloof aen
deze Verstandelyke Wezens zou inge-
drukt worden, 't welk eene goede Voor-
bereiding zou maken tot de Beoeffening
der *Lichamen*. Want zonder het Denk-
beeld en het erkennen van *Geesten*, zal
onze Filozofie in een groot gedeelte der-
zelve verminkt en gebrekkelyk wezen,
wanneer zy de Beschouwinge van het
uitnemendste en magtigste Gedeelte der
Scheppinge overslaet.

CXCI. Van deze *Historie van den Bybel*
geloove ik ook, dat het niet kwaed zou
wezen, indien 'er een duidelyk kort Be-
grip gemaekt wert, 't welk de voor-
naemste en wezentlykste Hoofdzaken be-
helsde, om ze den Kinderen te leeren,
zoo ras als zy lezen kunnen. Dit, schoon
het hen vroeg tot eenig Denkbeeld van
Geesten zal opleiden, stryd echter niet
met het gene ik hier boven gezegtheb-
be,

be, dat ik, namelyk, niet verlange de Kinderen, terwyl zy jong zyn, te doen lastig vallen met Denkbeelden van *Geesten*; waer door ik begreep, dat ik het onbetaemlyk oordeelde hunne teedere Gemoederen zoo vroeg te besmetten met eenige Indrukfelen van *Spooken*, *Schimmen* en *Verscbynfels*, waermede de Meiden en zulken, die zy rontsom zich hebben, in staet zyn hen vervaert te maken, met oogmerk om hen te doen luisteren naer hunne Bevelen, 't welk den Kinderen dikwils groote Ongemakken veroorzaekt, gedurende al hun Leven in 't vervolg, door hunne Harten onderworpen te maken aen Schrik, angstige Bekommeringen, Zwakheden en Bygeloof, die zy, wanneer zy in de Verkeering met de Werelt komen, zich schamen: en dan gebeurt het niet zelden, dat om zich, gelyk zy denken, volkomen te genezen, en zich te verlichten van een last, die hen zoo hevig gedrukt heeft, zy alle Gedachten van *Geesten* te gelyk verbannen, en aldus in het ander, maer noch erger, uiterste vervallen.

CXCII. De Reden, waerom my dunkt dat deze dingen behooren te gaen voor de *Beoeffening der Lichamen*, en dat de Leere der Heilige Schrift wel worde ingezogen, alvorens Jongelingen overgaen tot de Natuurkunde, is deze, om dat de Stof, als iets waer-

mede alle onze Zinnen gedurig omgaen, zoo zeer in staet is onze Gedachten in te nemen en alle andere Wezens, behalven die stoffelyk zyn, uit te sluiten, dat het Vooroordeel, op zulke Beginfelen gegront, dikwils geen plaets laet om de Geesten toe te laten, of om te erkennen dat 'er iets dergelyks, als *onstoffelyke Wezens*, in de gansche Natuur te vinden is; terwyl het echter klaer blykt, dat enkel door Stof en Beweging, geene der grootste Verschynfelen der Natuur kunnen opgeloscht worden: by voorbeeld slechts; dat gemeene Verschynfel, de Zwaerte, 't welk ik oordeele onmogelyk te zyn door eenige natuurlyke Werking van Stof verklaert te kunnen worden, of door eenige andere Wet van Beweging; maer alleen door den vastgestelden Wil van een Opperwezen, die het aldus geordineert heeft. En derhalven, naerdien de Zondvloed niet wel verklaert kan worden, zonder iets toe te staen, 't welk afwykt van den gewoonen Loop der Natuur, onderstelle ik *dit* te moeten overwogen worden; of de Verandering, die God te weeg gebragt heeft aen het Zwaerheits-Middelpunt der Aerde voor een tyd (een zaek al zoo verstaenbaer als de Zwaerte zelve, 't welke mooglyk eene geringe Verandering der Oorzaken, ons onbekent, heeft kunnen te weeg brengen) niet gemakkelyker Reden zal geven

van

van den Zondvloed ten tyde van Noach, dan eenige Onderstelling, die men tot noch toe gebruikt heeft om dit op te losschen. Ik verbeeld my eene groote Tegenwerping hier te hooren, namelyk dat dit slechts eene gedeeltelyke Overstrooming zou te weeg brengen. Maer als men de verandering van het Middelpunt van Zwaarte eens toestaet, is het geene moeilyke zaak te begrypen, dat het Goddelyk Vermogen kan maken dat het Middelpunt der Zwaarte, geplaeft op een behoorlyken Aftant van het Middelpunt der Aerde, rontsom het zelve bewege in eene gevoeglyke Ruimte van Tyd, waer door de Overstrooming algemeen kan geworden zyn; en dit beantwoort, naer myne Gedachten, alle de Verschyfelen in den Zondvloed, zoo als zy door *Mozes* verhaelt worden op eene gemakkelyker wyze, dan die menigvuldige moeilyke Onderstellingen, die men gebruikt heeft om ze te verklaren. Maer 't is hier de Plaets niet om deze Bewysreden aen te dringén, welke hier alleen in 't voorby gaen gemelt is, om de Noodzaaklykheit aen te toonen van zyne Toevlugt te nemen tot iets buiten de enkele Stof en derzelver Beweging in 't verklaren der Natuur; waer toe de Kennis der Geesten en derzelver Vermogen, aen welken in den Bybel zoo groote Uitwerkingen worden toegeschreven, tot

een bekwame Voorbereiding kan strekken, terwyl ik tot nader gelegenheit eene volkomener Uitlegging van deze Onderstelling beware, met derzelver Toepassing tot alle de Deelen van den Zondvloed en eenige Zwarigheden, die onderstelt kunnen worden in de Historie dezer Overstroming, zoo als zy in den Bybel verhaelt wort.

CXCIII. Maar om tot het beoeffenen der *Natuurkunde* weder te keeren. Alhoewel de Werelt vervult is met Samenstellen derzelve, echter kan ik niet zeggen, dat ik 'er eene kenne, waer uit dezelve aen een Jongeling als een Wetenschap kan geleert worden, op 't welke hy zich verlaten mag van Waerheit en Zekerheit te zullen vinden, gelyk alle Wetenschappen hier van eenige Verwachting geven. Hier uit wil ik niet besluiten, dat geene derzelve behoort gelezen te worden. Het is in deze Geleerde Eeuw noodzaaklyk voor een aenzienlyk Man het eene of 't andere Samenstel in te zien om zich in den Ommevang bekwaem te maken. Maer, of men hem het Samenstel van *Deskartes*, 't welk tegenwoordig meest in de Mode is, behoort in handen te geven, of dat men goetvint hem een kort Gezigt te geven van dit en verscheiden anderen tevens, ik oordeele dat de Samenstellen over de *Natuurkunde*, die in dit Gedeelte

te der Werelt zyn uitgekomen, meer gelezen moeten worden om de Onderftelling te weten, en de Konftwoorden en Spreekwyzen der verfchillende Sekten in de Natuurkunde te verftaen, dan met hope om daer door eene bevattelyke, kundige en voldoende Kenniffe te verkrygen van de Werken der Nature. Dit alleen kan men zeggen, dat de manier, waer op de hedendaegfche Natuurkundigen fpreken, in de meeste dingen verftaenbarer is, dan die der Navolgers van *Aristoteles*, die onmiddelyk voor de andere in de Hooge Scholen geleert wert. Hy die verder te rug wil treden, en kennis nemen van de Gevoelens der Alouden, kan raedplegen by *Dr. Cudworth* in zyn *Intellectual System* (1), waer in deze geleerde Schryver, met zulk eene Naeuwkeurigheid en Oordeel de Gevoelens der *Griekfche* Filozofen heeft verzamelt en uitgelegt, dat men in hem beter dan ergens anders, voor zoo verre my bekend is, kan zien op welke Grontbeginzelen zy bouwden,

en

(1) Alzoo dit Boek in 't *Engelfch* is, wete ik naeuwlyks dit voor onze Nederlanders te vervullen; ten zy men zyn toevlugt name tot *STANLEY* *Filozofifche en Poetifche Oudbeden* in *Folio*, of het Aenhangfel van den Heere *J. DRIEBERGE* op *H. PRIDEAUX*. Die 't *Fransch* verftaen kunnen van *CUDWORTH* verfcheiden Uittreksels vinden in de *Bibliothèque Choifie van Mr. LE CLERC*.

en welke de voornaemste Grontstellingen waren , die hen verdeelt hielden. Maer 't is myn Oogmerk niet om iemand van het beoeffenen der Natuurkunde afteschrikken ; alleen om dat alle de Kennisse , die wy 'er van bezitten of mogelijk kunnen bezitten , tot geene zekere en vaste Wetenschap kan gebragt worden. Want vele Dingen zyn 'er in dezelve , die van een aenzienlyk Man behooren geweten te worden , ja wel noodzaeklyk moeten geweten worden , gelyk mede zeer vele anderen ; die de moeite van de Weetgierigen overvloedig met vermaek en nut zullen vergelden. Maer dezen zyn , naer myn oordeel , eerder by zulke Schryvers te vinden , die zich bezig houden met het doen van redeneerende Proefondervindingen en Waernemingen , dan met bloote bespiegelende Samenstellen. Zulke Schriften derhalven , als vele Schriften van *Boyle* en anderen , die over den *Lantbouw* , het *Planten* , *Hovenieren* en dergelyke handelen , kunnen voor een Man van Opvoeding zeer nut zyn , wanneer hy zich een weinig goeffent heeft in eenige der Samenstellen van de *Natuurkunde* , die in de Mode zyn (1).

CXCIV.

(2) Deze Mode is in ons Vaderlant , na dat hier van in *Engelant* ten tyde of kort voor de tyden van den Heere *Locke* de Gronden gelegd

CXCIV. Hoewel de Samenstellen over de *Natuurkunde*, die ik tot noch toe gezien heb-
 waren, sedert ruim veertig jaren, zoo gelukkig verandert, dat men niet alleen de Beschouwingen der Natuur met een gunstig oog heeft leeren aenzien; maer met allen iever toegelegt om 'er, door alle middelen, in te vorderen. Te voren vonden godvruchtige Gemoe-
 deren niet weinige Reden van bekommering, om hunne Jeugt zich te doen oeffenen in eenig Gedeelte der Filozofie; naerdien de bekende Samenstellen over de *Natuurkunde* schenen uit te loopen of wezentlyk uitliepen op Ongodiftery en het loochenen van een Verstandelyk Opperwezen. DR. BERNARD NIEUWENTYD was de eerste, die in 't breede uit de Werken der Scheppinge op Wiskundige Gronden, aentoonde, dat zy allen strekten ter bevestiging dat 'er een God en Goddelyke Voorzienigheit is. Hy gaf zyn Werk uit in den Jare 1715. LAMBERTUS TEN KATE HERMANZ. volgde hem in den Jare 1716. met zyne *Verbandeling; God en zyn Bestier te kennen uit zyne schepselen*, getrokken uit een *Engelsch* Werk van DR. CHEYNE. Sedert zyn dergelyke Werken, meest Overzettingen, of gehaelt uit het *Engelsch* en genoegsaem allen geschreven op de Gronden van den Ridder NEWTON, zoo krachtig vermeerdert, dat zy bezwaerlyk zouden op te tellen zyn. Deze hebben het Vooroordeel geheel en al verbannen dat de Kennisse der Natuur, wanneer zynaer behooren behandelt wort, nadeelig zoude zyn voor den Godsdienst. Sommigen hadden dit echter hier te Lande al vroeger begrepen; maer niet met opzet en alleen ter loops verhandelt.

hebbe, weinig Aenmoediging geven om zekerheit of kundigheit te verwachten in eenige Verhandeling, waer in men zou willen voorwenden een Lichaem van *Natuurlyke Filozofie* te geven uit de eerste Grontbeginselen der Lichamen in 't algemeen; echter heeft de onvergelykelyke Heer *Newton* getoont, hoe verre de Wiskunde, toegepast op eenige Deelen der Natuur, ons op Grontbeginselen, die op wezentlyke Ondervinding van zaken rusten, brengen kan in de Kennis van sommige byzondere Deelen van 't onbegrypelyk Heel-al. Indien anderen zulk een goed en duidelyk Verslag kunnen geven van andere Deelen der Natuur, gelyk hy in zyn weêrgaloos Boek, *Philosophiæ naturalis Principia Mathematica*, gedaen heeft van de Planeeten, die tot het Gestel, waer in zich onze Aerdkloot bevint, betrekking hebben en van de opmerkelykste Verschynselen, die 'er waer te nemen vallen; mogen wy door den Tyd hopen waerachtiger en zekerer Kennisse te zullen krygen van verscheide Deelen van dit verbazend Kunstgevaerte, dan wy tot hier toe hebben kunnen verwachten. En hoewel 'er weinigen zyn, die Wiskunde genoeg bezitten om zyne Betoogingen te kunnen verstaen; echter, dewyl de bekwaemste Wiskundigen, die deze Betoogingen onderzocht hebben, dezelve als onbetwiftbaer

baer erkennen, zal zyn Boek verdienen gelezen te worden en geen gering Licht en Vermaak geven aen hun, die, genegen om de Bewegingen, Eigenschappen en Werkingen van de *Massa's* der Stoffe in de ze onze Zonne-Werelt te verstaen, slechts zorgvuldig zyne Besluiten willen overwegen, op welke men zich kan verlaten, als op Voorstellen, die wel bewezen zyn.

CXCV. Dit is, in 't kort, het gene ik overdacht hebbe, betreffende de Letteroeffeningen van een Jongeling van goeden Huize; waer ontrent men zich mogelyk zal verwonderen dat ik het *Grieksch* hebbe overgeslagen, naerdien onder de *Grieken*, om zoo te spreken, de Oorsprong en Grontslag der Geleertheit gevonden wort, welke wy in dit Wereltdeel bezitten. Dit sta ik toe en voege 'er by, dat niemant voor Geleert kan doorgaen, die onkundig is van de *Grieksebe* Tale. Maer ik beschouw hier geenszins de Opvoeding van iemant, die zich geheel en al op de Letteroeffeningen en Geleertheit toelegt; maer van een Jongeling van goeden Huize, wien, gelyk ieder een zal toestaen, (zoo als het nu in de Werelt toegaet) het *Latyn* en *Fransch* noodig is. Indien hy, wanneer hy tot manbare Jaren gekomen is, genegenheit heeft om zyne Letteroeffeningen verder te voltrekken om de Geleertheit der *Grieken* te beschouwen, zal hy gemakkelyk die Tael
door

door zich zelven verkrygen: en indien hy hier toe geene Genegenheit heeft, zal het leeren dezer Tael, onder een *Gouverneur* maer verlofen Arbeid en verspillen van veel Tyd en moeite wezen ontrent iets, 't welk verwaerlooft en verworpen zal worden, zoo ras als hy in Vryheit is. Want hoe weinigen zyn 'er onder Honderd, zelfs onder zulken, die op de Letteroeffeningen zich toeleggen, die het *Grieksch* onthouden, 't welk zy in de Scholen geleert hebben; of hier in zoo verre gevordert zyn om het gemeenzaem te lezen en de *Grieksche* Schryvers bekwaamelyk te verstaen?

Om dan dit Gedeelte, 't welk de Letteroeffeningen van een jong Heer betreft, te besluiten: Zyn *Gouverneur* behoort indachtig te wezen dat zyn Werk niet zoo zeer bestaet in hem alles te leeren, wat 'er te leeren valt, dan wel om in hem eene Liefde en Achting te verwekken tot Kennis en hem op den rechten Weg te brengen van Kundigheid en Vordering, wanneer hy 'er zin in heeft.

Ik zal hier de Gedachten van een oordeelkundig Schryver over het stuk van de Talen mededeelen, zoo na als my mogelyk is, volgens zyne Maniere van Uitdrukking (*). „ Men kan bezwaerlyk, zegt hy, de Kintsheit met de Kennisse van te veel Talen beladen; en „ ik meene dat men zich alleszins moet „ toe-

(*) LA
BRUYE-
RE *Ca-*
acters.
Tom II.
p. 222.
Edit.
1743.

„ toeleggen om ze haer te leeren. Zy
 „ zyn nut voor alle standen van Men-
 „ fchen; en zy openen hun te gelyk den
 „ Ingang, het zy tot een diepe, het zy
 „ tot eene gemakkelyke en aengename
 „ Geleertheit. Indien deze zoo moei-
 „ lyke Oeffening uitgesteld wort tot ee-
 „ nige hooger Jaren, welke men de Jon-
 „ gelingschap noemt, heeft men of de
 „ kracht niet om 'er zich uit Verkie-
 „ zing op toe te leggen of om 'er vol-
 „ standig in te volharden; en indien men
 „ 'er in volhart, verspilt men in het na-
 „ vorschen van Talen den zelfden Tyd,
 „ die toegewyd is aen 't Gebruik, dat
 „ men 'er van behoort te maken; men
 „ bepaelt een Leeftyd, die alreeds verder
 „ tracht te gaen en zich met Zaeklykhe-
 „ den poogt bezig te houden, aen de Kun-
 „ digheit of 't leeren van Woorden;
 „ ten minsten heeft men de eerste en
 „ beste Jaren van zyn Leven verloren.
 „ Zulk een grooten Grontslag kan niet
 „ wel gelegd worden, dan wanneer al-
 „ les natuurlyk en diep in de Ziel wort
 „ ingeprent; wanneer 't Geheugen
 „ nieuw, vlug en getrouw is; wanneer
 „ de Geest en het Hart noch vry is van
 „ Hartstogten, Zorgen en Begeerten; en
 „ wanneer men door hen, van wien men
 „ afhangt, geschikt is tot langdurigen
 „ Arbeid. Ik ben verzekert dat het klein
 „ Getal van bekwame Luiden, of het
 „ „ groot

„ groot Getal van Luiden , die niet diep
 „ intreden in de Geleertheit , door het
 „ Verzuim hier ontrent toekomt.

Ik geloof dat ieder een met dezen op-
 merkenden Schryver zal overeenstem-
 men , dat het leeren van Talen aller-
 bekwaemst geschied in onze vroege Ja-
 ren. Maer het staet aen de Ouders en
Gouverneurs , welke Talen een Kint be-
 hoort te leeren. Want men moet be-
 kennen dat het vruchteloze moeite en
 Tydverlies is een Tael te leeren , die in
 den Levensloop , waer toe het geschikt
 is , waerschyndlyk nooit van gebruik zal
 wezen , of die men uit den Inborst van
 't Kint kan giffen geheel verwaerloost en
 vergeten te zullen worden , zoo ras het
 naderen tot manbare Jaren , die hem
 vrymaken van zynen *Gouverneur* , hem aen
 zyne eigene Neiging overlaet , die waer-
 schyndlyk geen Tyd zal vergunnen tot het
 oeffenen der geleerde Talen of hem zin
 doen krygen in eene andere Tael , dan die
 hy daeglyks spreekt of door eenige Nood-
 zaeklykheit gedrongen wort te spreken.

Maer voor de zulken , die tot de Ge-
 leertheit geschikt zyn , zal ik hier byvoe-
 gen 't gene de zelfde Schryver verder
 zegt om zyne voorgaende Aenmerking
 meer kracht by te zetten. „ Het beoef-
 „ fenen van de oorspronkelyke Texten”
 voegt 'er deze Schryver by , „ kan nooit
 „ genoeg worden aenbevolen : dit is de
 „ kort-

„ kortste de zekerste en aengenaemste
 „ Weg voor allerhande Geleertheit.
 „ Verkryg de zaken uit de eerste Hant,
 „ schep ze uit de eerste Bronnen; be-
 „ handel en herhandel de Gronttexten;
 „ leer ze van buiten; hael ze by gele-
 „ genheit aen, tracht vooral in derzel-
 „ ver zin te dringen in alle zyne Uitge-
 „ strektheit en in alle zyne Omstandig-
 „ heden, bring een oorspronkelyk Schry-
 „ ver met zich zelve overeen; schik
 „ zyne Grontbeginselen by malkander;
 „ trek 'er zelve de Gevolgen uit. In
 „ dezen stant, waer in ik u verlange,
 „ hebben zich de eerste Uitleggers be-
 „ vonden: ontleen van hen geene Op-
 „ helderingen, noch volg hunne Be-
 „ schouwingen niet dan daer uwen eigen
 „ te kort schieten; hunne Verklaringen
 „ zyn de uwen niet en kunnen u lich-
 „ telyk ontslippen: uwe eigen Aenmer-
 „ kingen in tegendeel hebben hun Be-
 „ ginsel uit uw eigen Geest, en blyven
 „ 'er in; gy zult ze gemeenlyk wedervin-
 „ den, in den Ommevang, in 't raed-
 „ plegen, in 't zintwisten. Geef u zel-
 „ ven 't Genoegen van te zien dat gy
 „ nergens in 't lezen wort opgehouden
 „ dan door zwarigheden, die niet zyn
 „ te boven te komen, daer de Uitleg-
 „ gers en Aenteekenaers zelve stilstaen,
 „ hoe vruchtbaer zy anders wezen mo-
 „ gen, hoe overtollig, hoe overladen

„ van eene iedele en opgesmukte Ge-
 „ leertheit in plaetsen, die duidelyk zyn
 „ en die noch aen hun noch aen anderen
 „ eenige moeite kosten. Overtuig aldus,
 „ door deze Manier in 't beoeffenen
 „ der Geleertheit, u zelve volkomen
 „ dat het der Menschen Traegheit is,
 „ die de Pedantery heeft aangemoedigt
 „ eer om de Bibliotheken te overkrop-
 „ pen dan te verryken, om den Text te
 „ doen verloren gaen onder 't Gewigt
 „ der Uitleggingen; en dat zy hier in
 „ tegen zich zelve gewerkt heeft en te-
 „ gen hare dierbaerste Belangen, door 't
 „ vermenigvuldigen van 't lezen, nazoe-
 „ ken en arbeiden, 't gene zy zocht te
 „ vermyden.

Goede
Leer-
wyze.

Dit, alhoewel het schynen moge alleen
 onmiddelyk de Geleerden te betreffen, is
 van zoo veel Gewigt in het wel schikken
 van der Jongelingen Opvoeding en Let-
 teroeffeningen, dat ik hope niet berispt te
 zullen worden van deze Plaets hier te heb-
 ben ingevoegt; voornaemlyk als men o-
 verweegt, dat het van nut kan wezen voor
 alle Jongelingen van goeden Huize daer-
 enboven, wanneer zy te eeniger tyt ge-
 negen zyn om verder te gaen dan de Op-
 pervlakte en een bondig, voldoende, en
 meesterlyk Doorzigt in eenig gedeelte
 der Geleertheit te verkrygen.

Men zegt dat Order en Bestendigheid
 het groot Verschil tusschen den eenen
 Men-

Mensch en den ander maekt. Dit is zeker; dat niets eenen Leerling zoo zeer den Weg baent, hem zoo verre brengt, en hem dien zoo verre en zoo gemaklyk doet bewandelen in eenig Onderzoek, dan eene goede *Leerwyze*. Zyn *Gouverneur* behoort de Moeite te nemen, om hem dit te doen bemerken, hem te gewinnen aen Order, en hem eene geregelde Manier van denken te leeren in alles, waer hy zich op toelegt. Hy moet hem aen- toonen, waer in deze gelegen en van welk een nut en voordeel dezelve zy; hy moet hem onderrichten in derzelve byzondere soorten, het zy om uit Algemeenheden te redeneeren tot Byzonderheden of uit Byzonderheden tot zaken die algemeener zyn; hy moet hem in alle beiden oeffenen en hem doen zien welke van ieder der verscheidene Manier van redeneeren de bekwaemste en eigenlykste zy, en tot wat Oogmerken dezelve best kan dienen.

In Historien behoort de Order van Tyd gevolgt te worden; in een Filosofisch Onderzoek die der Natuur; het welk is in alle Vorderingen te gaen van de Plaets, daer men zich in bevint, tot eene andere, die 'er naest aengelegen is; en aldus gaet men ook te werk met het Verstant, 't welk redeneert uit de Kennisse, welke het reets bezit, tot die, welke hier naest aen volgt en als

onmiddelyk verknocht is , en gaet aldus voort tot het gene het bedoelt, door de eenvoudigste en minst samengesfelde Deelen, waer in het Onderwerp kan verdeelt worden. Ten dezen Einde zal het van groot Nut zyn zynen Leerling te gewinnen hem wel te leeren onderscheiden, dat is onderscheidene Denkbeelden te leeren krygen van alles, daer het Vernuft eenig zaeklyk Onderscheid kan vinden; maer hier moet zorgvuldig vermyd worden Onderscheidingen te maken door enkele Woorden, wanneer het zelve geen duidelyke en verschillende Denkbeelden vint in de zaek zelve.

CXCVI. Behalven het gene door Letteroeffening en Boeken moet verkregen worden, zyn 'er noch andere Begaefteden noodzaeklyk voor een Jongeling van goeden Huize, welke hy door Lichaems Oeffening verkrygen moet, waer toe Tyd moet vergunt en Meesters vereischt worden.

Dansen Dewyl het *Dansen*, aen alle Bewegingen des Lichaems zekere *Bevalligheit* byzet, als ook een manlyke Houding en een betamelyke stoutmoedigheid aen jonge Kinderen geeft, kan het, myns oordeels, niet te vroeg geleert worden, na dat zy tot een Ouderdom en Sterkte gekomen zyn, die 'er hen toe bekwaem maken. Maer gy behoort zekerlyk toe te leggen om een goed Meester te hebben, die weet
en

en leeren kan, wat bevallig en welvoeglyk is, en eene Ongedwongenheit en Gemaklykheit geeft aen alle de Bewegingen des Lichaems. Indien hy dit den Kinderen niet kan leeren, is het beter geen Dansmeester altoos te hebben. Natuurlyke Boerscheit is oneindig beter, dan nageäpte en gemaekte Posturen; en ik oordeel dat het beter door den Beugel kan zyn Hoed af te nemen en zyn Been uit te stryken gelyk een hupsche Lantjonker, dan als een slecht en onkundig Dansmeester. Want, wat de byzondere Dansen en derzelve zwieren belangt, deze rekene ik zeer gering of niets altoos, dan in zoo verre zy strekken om iemant eene *bevaliger Houding* te geven.

CXCVII. *Muzyk* wort geoordeelt eenige Gemeenschap te hebben met Dansen, en het wel behandelen van een Speeltuig wort by velen zeer hoog geschat. Maer het verspilt zoo veel tyd voor een Jongeling om hier in slechts eene matige bekwaemheit te verkrygen, en wikkeit hem dikwils in zulk slecht Gezelschap, dat velen oordeelen den tyd en de moeite gevoeglyker te kunnen sparen. Ik heb zelden, onder Luiden van Verstant en die zaken om 's hants hebben, iemant hooren pryzen of achten om het uitmunten in de *Muzyk*; zoo dat ik, onder alles, wat voor Begaeftheden gerekent wort, dit als het allerlaefte stelle.

De Kortheit onzes Levens laet niet toe alles te leeren; en onze Geest kan niet altyd ingespannen wezen op iets, dat geleert moet worden. De Zwakheit onzer Gesteltenis, zoo van Geest als van Lichaem, vereischt dat wy dikwils Uitspanning hebben; en hy, die ooit eenig nut van zyn Leven wil maken, moet 'er een goed Gedeelte van tot Verlustiging aenleggen. Ten minsten, dit moet den jongen luiden niet geweigert worden; ten zy men door hen al te schielyk oud te maken, het Ongenoegen wil ondergaen van hen vroeger dan men wenscht ten Grave te doen dalen of in een tweede Kintsheit te doen vervallen. Derhalven meene ik dat de Tyden Moeite geschikt tot ernstige Vorderingen behoort aengelegt te worden tot zaken van 't grootste nut en belang en dat daerenboven langs den gemaklyksten en kortsten Weg, dien men in eeniger maniere kan verkrygen: en dit zal misschien, gelyk ik hier boven gezegt hebbe, geene der geringste Geheimen der Opvoeding wezen, dat men de Oefeningen van Lichaem en van Geest malkanderen tot Verlustiging en Uitspanninge doe verstreken. Ik twyfel niet of een verstandig Man zal hier in veel kunnen doen, wanneer hy zyne Opletendheit wil laten gaen op den Inborst en Neiging van zynen Voedsterling: Want een Kint, dat vermoeit is, 't zy door Let-

teroeffeningen of door Dansen, verlangt niet terstont naer Bed te gaen; maer naer eenige Bezigheid, die hem den tyd kan korten of vermaken. Maer dit moet men zich altyt erinneren, dat men niets voor eene *Uitspanning* of Verlustiging kan houden, 't welk niet met Vermaek geschied.

CXCVIII. *Schermen en te Paert ryden* worden als zulke noodzaeklyke Deelen der welgemanierde Opvoeding aengezien, dat men het voor een grooten Misflag zou rekenen dit over te slaen. Het laeste dezer Twee, 't welk ten grootsten deele alleen in de groote Steden geleert wort, is in deze Plaetsen van Weelde en Overdaed eene der beste Oeffeningen voor de Gezonthheit, die men hier hebben kan. Om deze Reden is het een nut en bekwaem Gedeelte der Bezigheid van een Jongeling van goeden Huize, wanneer hy hier zyn Verblyf heeft. En voor zoo ver het iemand bekwaem maekt om vast en bevallig te Paert te zitten en hem in staet te stellen van zyn Paert schielyk te doen stil houden en vlug te draeien en op zyn Heupen te rusten, is het van nut en dienst voor een Heer van goeden Huize, zoo wel in Vrede als in Oorlog. Maer of het van Gewigt genoeg is om 'er zyn Werk van te maken, en of het verdient meer van zyn Tyd weg te nemen, dan 'er enkel voor zyne Gezonthheit by behoorlyke Tusschentyden

den toe moet besteed worden, laet ik aen de Bescheidenheit van Ouders en Leermeesters; die wel zullen doen zich te erinneren, dat in alle Deelen der Opvoeding, den meesten Tyd en grootste Opletendheit moet aangewent worden op dat gene, 't welk naer alle waerschyndykheit van 't grootste Gevolg zal wezen, en van 't meeste nut en gebruik, in den gewoonen Loop en Voorvallen van het Leven, waer toe de Jongeling geschikt is.

Scher-
men.

CXCIX. Wat aenbelangt het *Schermen*; het komt my voor wel eene goede Oeffening te wezen voor de Gezonthheit, maer gevaerlyk voor 't Leven; naerdien 't Vertrouwen op hunne Bekwaemheit in staet is om zulken in krakeelen in te wikkelen, die oordeelen dat zy geleert hebben hun Degen wel te gebruiken. Deze Waen maekt hen dikwils gevoeliger dan 't noodig is over 't Punt van Eer en geringe of geene Beledigingen. Jonge Luiden, in hunne Drift van warm Bloet, zyn zeer schielyk genegen om te denken, dat zy vruchteloos schermen geleert hebben, indien zy nooit hunne Kundigheit en Moed laten blyken in een Tweegevecht, en zy schynen 'er Reden toe te hebben. Maer tot hoe menige droevige Treurtooneelen deze Reden Gelegenheit gegeven heeft, kunnen de Tranen van eenige Moeders getuigen. Iemant, die niet *schermen* kan, zal zich zorgvuldiger wagen

ten

ten voor Gezelschappen van ongebondene Spelers, en niet half zoo gereed zyn om op zyn Punt van Eer te blyven staen, of iemand eenigen Hoon aen te doen, of, wanneer dit gebeurt, dien trots te verdedigen, waer door gemeenlyk de Krakeelen in de Werelt komen. Daerenboven, wanneer iemand zich in een Tweegevecht ingewikkelt bevint, zal eene middelmatige Kundigheit in 't Schermen hem eer bloot stellen voor den Degen van zynen Vyant, dan 'er hem voor beveiligen. En zekerlyk zal een Man van Moed, die in 't geheel niet schermen kan en hierom alleen toelegt op een enkelen stoot en niet om naer de Kunst af te weeren, 't voordeel kunnen hebben op een middelmatig bekwaem Schermer van zyn Ambagt, voornaemlyk, indien hy 't *Worstelen* verstaet. Indien men dan eenige Voorzorge te dragen heeft tegen zulke Toevallen en iemand zynen Zoon moet in staet stellen voor Tweegevechten, zoude ik veel liever verlangen dat de myne een goed *Worstelaer* was dan een gemeen Schermer, 't welk het verst is, daer het een Man van fatsoen toe kan brengen, ten zy hy gedurig op 't Schermschool is en zich alie dagen oeffent. Maer, naerdien Schermen en te Paert ryden zoo algemeen als noodwendige Hoedanigheden worden aengezien in de welgemanierde Opvoe-

ding van een Heer van goeden Huize, zal het moeilyk vallen om aen iemant van dien Rang deze Teekenen van Onderscheiding geheel en al te weigeren. Ik zal derhalven de Overweging aen een Vader overlaten, hoe ver de Inborst van zyn Zoon en de Rang, waer in hy zich waerschyndlyk zal bevinden, zullen toelaten of hem aenmoedigen om zich naer zulke Modens te schikken, die zeer weinig te doen hebben met het Burgerlyk Leven, voorheen ook onbekent, waren aen de strydbaerste Volkeren, en weinig Dapperheit en Moed schynen bygezet te hebben aen zulke Natien, waer in zy zyn aengenomen; ten zy men meene dat de krygshaftige Dapperheit is bevordert geworden door de Tweegevechten, met welke het Schermen is in de Werelt gekomen en met welke, ik vermoede dat het 'er weêr zal uitraken.

CC. Deze zyn myne tegenwoordige Gedachten, betreffende de *Geleertbeit* en *Lichaems Oeffeningen*. De grootste zaek van allen is *Deugt* en *Wysbeit*.

(*) *Ju-
ven.
Sat. X.*

Nullum Numen abest, si sit Prudentia (*)

Dat is

*Het gansche Hemels beir begunstigt ons be-
staen;*

*Zoo Wysbeit onsgeleide op Vroombeits Hel-
debaen (†).*

(†) *L.
Bake.*

Leer

Leer hem Meester worden over zyne Neigingen en zyne Lusten te onderwerpen aen de Reden. Als dit verkregen is, en door een stantvastige Praktyk tot eene Hebbelykheit geworden, is het zwaerste Werk volbragt. Om een Jongeling hier toe te brengen, kenne ik niets dat zoo krachtig helpen zal dan de Liefde tot Eer en Lof, die hem hierom door alle bedenkelyke Middelen en Kunst moet ingeprent worden. Maek zyn Gemoed zoo gevoelig voor een goeden Naem en voor Schande, als by mooglykheit geschieden kan; en na dat gy dit gedaen hebt, zult ge een Grontbeginsel in hem gelegd hebben, 't welk een Invloed op zyne Daden zal hebben, wanneer gy'er niet tegenwoordig zyt, en waer by de Vrees of een weinig Pyn van de Roede niet te vergelyken is, en 't welk de rechte stam zal wezen, waer op naderhant de ware Grontbeginselen van Zedekunde en Godsdienst moeten worden ingeënt.

CCI. Ik heb hier noch eene Zaek by ^{Am-}te voegen, doch zoo ras als ik ze noem, ^{bagt.} zal ik gevaer loopen van verdacht te worden als of ik vergeten had, waer ik mede bezig ben en wat ik hier boven geschreven hebbe over de Opvoeding, die geheel en al uitloopt op den stant en staet van een Heer van goeden Huize, welke geheel onbestaenbaer schynt met eenig

nig Ambagt. Nochtans kan ik niet nalaten te zeggen; hoe ik wensche, dat hy een *Ambagt*, een Hantwerk leerde; ja twee of drie, doch inzonderheit één byzonder.

CCII. Dewyl de werkfame Neiging der Kinderen altyd moet bestiert worden tot iets, dat nut voor hun is, kunnen de Voordeelen, die men zich voorstelt uit het gene, waer toe zy worden aengezet, als tweederlei worden aengemerkt. 1. Of de Kundigheid zelve, die door Oeffening verkregen wort, waerdig zy te bezitten. Aldus is de Kundigheid, niet alleen in Talen en geleerde Wetenschappen, maer ook in 't schilderen, draeien, hovenieren, het temperen en bewerken van Yzer en alle andere nutte Kunsten, waerdig te bezitten. 2. Of de Oeffening zelve, buiten eenige andere Overweging, noodzaeklyk of nuttig is voor de Gezonthheit. Kennis in sommige zaken is zoo noodzaeklyk om door Kinderen verkregen te worden, terwyl zy noch jong zyn, dat eenig Gedeelte van hun Tyd moet besteed worden om in dezelve te vorderen, alhoewel deze Bezigheden niets altoos toebrengen tot hunne Gezonthheit. Van dezen Aert zyn Lezen en Schryven, en alle andere zittende Oeffeningen, tot opscherping van den Geest, 't welk onvermydelyk een groot Gedeelte wegneemt zelfs van de Wieg
af.

af. *Andere Konsten of Hantwerken*, die door Arbeid in ons zoo wel verkregen als geoeffent worden, maken dat vele van hen door die Oeffening niet alleen toenemen in Behendigheid en Kundigheid, maer zy helpen ook daerenboven tot onze Gezonthheit, voornamelyk zulke, waermede wy bezig zyn in de open Lucht. In dezen dan kunnen Gezonthheit en Vordering in Kundigheden te famengevoegt worden, en van dezen behooren eenige bekwame gekozente worden, om tot Uitspanningen gemaekt te worden voor eenen, wiens Hooftzaak bestaet in Boeken en Letteroeffeningen. In deze Keuzen moeten de Jaren en de Neigingen van den Persoon overwogen worden, en Dwang moet altyd vermyd worden om 'er hem toe te brengen. Want Bevel en Dwang kunnen dikwils een Afkeer verwekken, maer nooit genezen. Alles ook, waer toe iemant door aendryven gebragt is, zal hy zoo ras laten varen als hy kan, en 'er weinig voordeel en noch minder Uitspanning door genieten, terwyl hy 'er mede bezig is.

CCIII. Wat my 't allerbest behagen zou kunnen, zou een *Schilder* wezen, indien 'er niet een Reden of Twee tegen was, die niet gemakkelyk valt op te lossen. Voor eerst, is slecht te schilderen een van de misselykste Dingen van de Werelt; en om een bekwamen Trap van Kundigheid en

Schilderen.

en Bekwaemheit in deze Kunst te verkrygen vereifcht te veel van 's Menschen Tyd. Indien hy 'er eene natuurlyke Neiging voor heeft, zal het hem in gevaer brengen van alle andere nutter Oeffeningen te verwaerloozen om zich aen 't Schilderen over te geven; en indien hy 'er geene Neiging toe heeft, zal al de Tyd, Moeite en Gelt, hier aen te koste gelegd, geheel en al vruchteloos weggeworpen worden. Eene andere Reden is 'er, waerom ik niet zeer ben voor 't Schilderen in een Jongeling van goeden Huize, om dat het eene zittende Uitspanning is, die meer den Geest bezig houdt dan 't Lichaem. Ik beschouw de Letteroeffeningen als de ernstigste Bezigheid van een Heer van Opvoeding; en wanneer die Uitspanning en Verkwikking vereifcht, behooren dezelve te bestaan in eenige Oeffening des Lichaems die de Gedachten ontspant en de Gezonthheit en krachten versterkt. Om deze Twee Redenen ben ik niet voor het *Schilderen*.

Hovenieren.

CCIV. Om myne Gedachten vervolgens te zeggen wat dienstig zy voor een Heer van goeden Huize, die op 't Lant woont, zal ik eene of liever deze Twee Oeffeningen voorstellen, namelyk *Hovenieren* en de *Lantbouwwery* in 't algemeen, en in Hout te werken, als een *Timmerman*, *Schrynwerker* of *Dracier*, 't welk bekwame
en

en gezonde Oeffeningen zyn, voor een Man van Letteren en ernstige Bezigheden. Want, naerdien de Geest niet altoos en gedurig kan bezig wezen in een zelfde zaek, en zittende Luiden of Luiden van ingespannene Gedachten eenige Oeffening behooren te hebben, die tevens hunnen Geest ontspant en hun Lichaem bezig houdt, weet ik 'er geen, die dit beter kunnen doen voor een Heer op 't Lant, dan deze twee; waer van de eene hem Oeffening verschaft als het Weer of het Jaergety hem van de anderen afhoud. Behalven dat, wanneer hy in de eene derzelven kundig is, hy in staet zal zyn, om zynen Hovenier te bestieren en te leeren; door de andere zal hy vele dingen zoo tot vermaek als nut kunnen maken. Doch dit stelle ik niet voor als het voorname Oogmerk van zynen Arbeid, maer om 'er des te meer toe aengezet te worden. Uitspanning van zyne andere ernstiger Gedachten en Bezigheden, door nutte en gezonde Oeffening met zyne Handen, zyn het voorname, wat ik hier mede bedoele.

CCV. Groote Mannen onder de Alouden begrepen zeer wel hoe den Arbeid der Handen te paren met Staetzaaken, en rekenden het niet beneden hunne Waerdigheid de eene tot eene Uitspanning voor de andere te maken. Het gene in 't algemeen hen meest schynt bezig

zig gehouden en vermaekt te hebben in hunne ledige Uuren, was wezentlyk de Landbouw. *Gideon* wert onder de *Joden* vanden Dorschvloer genomen, zoo wel als *Cincinnatus* onder de *Romeinen* vanden Ploeg, om over de Legers van hunne Gewesten het Bevel te voeren tegen de *Vyanden*; en het is klaer dat hunne bekwame Behandeling van den Dorschvlegel en van den Ploeg, en dat zy goede Werkluiden waren met hunne Werktuigen, hunne Kundigheid in de Wapenen niet hinderde noch hen minder bekwam maekte in de Kunst van Oorlog en Regeering. Zy waren groote Veltoversten en Staetsluiden, zoo wel als Landbouwers. *Kato de Oude*, die met grooten Lof alle de groote Bedieningen van 't Gemeenebest bekleed had, heeft een duidelyk Bewys van zyn eigen Hant nagelaten, hoe krachtig hy geoeffent was in de Zaken van 't Lantleven; en zoo verre ik my erinner, rekende *Cyrus* het *Hotenieren* zoo weinig beneden de Waerdigheid en Grootheit van een Throon, dat hy aen *Xenophon* een grooten Akker Vruchtboomen vertoonde, die hy zelve geplant had. De Gedenkschriften der Aloudheit, zoo onder de *Joden* als onder de *Heidenen* zyn vol van Voorbeelden van dezen Aert, indien het noodig ware nuttige Uitspanningen door Voorbeelden aen te pryzen.

CCVI. En men denke niet dat ik my ^{uit-}bedriege, wanneer ik deze of dergely- ^{span-}ke Oeffeningen en Hantwerken *Uitspan-* ^{ningen}*ningen* en *Verlustigingen* noeme. Want *Uitspanning* bestaet niet in ledig te wezen (gelyk ieder lichtelyk zal bemerken) maer in 't vermoeide Deel te verpoozen, door Verandering van Bezigheid; en al wie denken zou, dat 'er geen *Uitspanning* te vinden is in harden en moeiliken *Arbeid*, denkt niet om het vroeg opstaen, sterk ryden, de *Hitte*, *Koude* en den *Honger* der *Liefhebbers* van de *Jagt*, 't welk men echter weet de gedurige *Verlustiging* te wezen van de grootste *Stantsperfoonen*. *Delven*, *Planten*, *Enten*, of eenige dergelyke voordeelige *Bezigheden*, zullen niet minder eene *Uitspanning* wezen, dan eenige dier iedele *Spelen* naer de *Mode*, indien de *Luiden* maer zoo verre gebragt konden worden om 'er een welgevallen in te vinden, 't welk de *Gewoonte* en *Kundigheid* van een *Ambagt* ras zullen te weeg brengen. Ook twyfele ik niet, of men zal *Luiden* vinden, die menigmael door zulken, waer aen zy 't niet weigeren kunnen, verzogt wordende om een *Kaertje* of eenig ander *Spel* te spelen, in zulke *Tydkortingen* en *Uitspanningen* meer verdriet gevonden hebben, dan in eenige der allerernstigste *Bezigheden* hunnes *Levens*, hoewel het *Spel* van dien *Aert* was, dat

zy 'er natuurlyk geen Afkeer voor hadden, en zich fomtyds zonder ongenoe- gen hier mede konden vermaken.

CCVII. Het Spelen, waer aen aen- zienlyke Luiden, voornamelyk de Vrou- wen, zoo veel tyd verspillen, is my een duidelyk Bewys, dat de Menschen niet volstrekt ledig kunnen wezen; zy moe- ten het een of 't ander doen; want hoe zouden zy zich anders zoo menige Uren kunnen afmatten met iets, 't welk in 't algemeen genomen meer Kwelling dan Vermaek geeft voor de meesten, terwyl zy 'er werkelyk mee doende zyn? 't Is zeker dat het Spel geen Vergenoeging nalaet, voor zulken, die 'er noch om denken als het over is en geenszins voor- deel doet aen 't Lichaem of den Geest. Wat het Gelt belangt, indien men zoo grof speelt, dat het ons hinder doet; in zulk een Geval is 't geene *Uitspanning*, maer een *Ambagt*, dat weinigen oeffe- nen, die iets anders hebben om van te kunnen leven: en op zyn best is 't een elendig Ambagt voor een gelukkig Spe- ler, die zyn zakken vult ten koste van zyn goeden Naem.

Uitspanning raekt zulke Luiden niet, die geheel en al niet werken en niet ver- moet of afgeslooft zyn door de Bezighe- den van hun Beroep. De Kunst moet hier in bestaen, dat de Luiden den Tyd hunner *Uitspanning* zoo schikken, dat deze kan
die-

dienen om het Deel, dat door Oeffening vermoeit is, het zy Lichaem of Geest, te ontspannen en te verkwikken door eenige Bezigheid, die, behalven het tegenwoordig Vermaek en Genoegen, naderhant eenig Nut en Voordeel zal te weeg brengen. Het is alleen de Verwaentheit en Trotsheit op Grootheit en Rykdom, die de onnutte en gevaerlyke *Tydkortingen* (gelyk zy genoemd worden) in zwang gebragt heeft, en de Luiden heeft doen gelooven, dat iets te leeren of zyn handen ergens aen te slaen, dat van nut en gebruik is, geen bekwame Verlustiging kan wesen voor een fatsoenlyk Man. Dit heeft aen de *Kaerten*, *Dobbelsteen*en en het *Drinken* zoo veel achting gegeven in de Werelt; en zeer velen verspillen hier mede hunne ledige Uuren door de Kracht der Gewoonte en Gebrek van beter Bezigheden om den tyd, waer in zy zich zelve geen werk kunnen geven, te vervullen, meer dan uit eenig wezentlyk Vermaek, dat 'er in te vinden is. Zy kunnen den verdrietigen Last van ganschen al ledig te zitten en de Ongemaklykheit van niets altoos te doen, niet dragen; en naerdien zy nooit eenig loflyk Hantwerk geleert hebben, waer mede zy zich kunnen vermaken, nemen zy hunne toevlucht om hunnen Tyd door te brengen met die dwaze of kwade Middelen, waer in een redelyk Mensch, ten zy door de

Gewoonte bedorven, zeer weinig fmaek kan vinden.

CCVIII. Hier mede wil ik echter niet te kennen geven, dat een Jongeling van fatsoen zich nimmer zou mogen schicken naer de onverschillige Verlustigingen, die in gebruik zyn onder die van zyn staet en Jaren. 't Is 'er zoo verre van daen dat ik hem tot zulk een hoogen Trap van strengheit en kribbigheit zou willen brengen, dat ik hem liever tot eene meer dan gemeene Inschikkelykheit zou willen aanzetten voor alle de Vrolykheden en *Verlustigingen* der genen, waer mede hy verkeert, en geen afkeer of tegenzint te toonen in iets, dat zy van hem verlangen en 't gene een braef en eerlyk Man betaemt. Maer wat *Kaerten* en *Dobbelsteenen* aenbelangt, ik oordeel het den veiligsten en besten Weg nooit eenig Spel met dezelve te leeren, en aldus onbekwaem te blyven voor deze Verzoekingen en inkruipende Tydverkwistingen. Maer al wort 'er zekeren Tyd vergunt voor den vrolyken Ommegang en alle gewoone betaemlyke Uitspanningen; ik blyf echter van Gedachten dat een Jongeling Tyds genoeg zal overhebben, boven 't volbrengen van zyne ernstige en voornaemste Bezigheid om eenig *Hantwerk* behoorlyk te leeren. 't Is Gebrek van Vlyt en geen Gebrek van Tyd, waer door de Menschen niet ervaeren zyn in
meer

Hant-
werk.

meer dan ééne *Kunst*; en een Uur op een Dag, zonder ophouden in zulk éene Manier van *Uitspanning* bestaat, zal een Mensch veel verder brengen dan hy zich kan verbeelden: 't welk, indien het van geen ander Nut ware, dan om de algemeene, zondige, nuttelooze en gevaerlyke Tydkortingen naer de Mode te verban- nen, en te toonen dat men ze niet noodig heeft, verdienen zou aangemoedigt te worden. Indien de Menschen van der Jeugt af gespeent werden van dien leegloopen- den Aert, waer in sommigen uit Ge- woonte een goed deel van hun Leven onnut laten verloren gaen, zonder Be- zigheit of zelfs zonder *Uitspanning*, zy zouden Tyds genoeg vinden om Behen- digheit en Ervarenheit te krygen in hon- derderlei Dingen, die, hoewel zy afwy- ken van hun eigenlyk Beroep, hen in 't ge- ringste niet zouden hinderlyk wezen. Derhalven reken ik, om deze, zoo wel als om andere bovengemelde Redenen, een yadzigen lusteloozen Inborst, die zyne dagen in luiheit verslaept en verdroomt, onder alles het laeste te wezen, 't welk aen jonge Luiden zou mogen ingewil- ligt of toegelaten worden. Dit is we- zentlyk de toestant van een Zieken, die zyne Gezonthheit mist, en kan in geen Mensch gedult worden van wat Jaren en staet hy moge wezen.

CCIX. By de bovengemelde Kunsten

kan men voegen die van *Reukwerk-maken*, *Verniffen*, *Gravæeren* en verfcheidenerhande Werken in *yzer*, *koper* en *zilver*; en indien het geval wil, gelyk het den meeflen jonge Luiden van Farfoen gebeurt dat een merkelyk gedeelte van hun Tyd in een groote Stad verfleten wort, kunnen zy *edele Gefteenten* leeren fnyden, polyften en zetten, of zich bezig houden met het flypen en polyften van *Gezigtglazen*. Onder de groote Verfcheidenheit van vernuftige *Kunften* en *Hantwerken* zal 't onmooglyk wezen dat men 'er niet eene zou vinden, die een Jongeling zoude kunnen behagen en vermaken, ten ware hy zich overgaf tot Luiheit of Ongebondenheit, 't welk men niet onderstellen kan in eene goede Manier van Opvoeding. Dewyl hy ook niet altyd bezig gehouden kan worden in de Letteroeffeningen, 't Lezen of met goed *Gezelschap* by te wonen, zal 'er menig Uur, behalven die, welke zyne Oeffeningen zullen wegnemen, noch overig wezen, 't welk, indien 't niet tot dergelyke dingen befteed wort, tot erger zal worden doorgebracht. Want ik ftel vast, dat een Jongeling zelden zal verlangen om volkomen ftil en ledig te zitten; of indien 't gebeurt, het is een misflag, die verbeterd moet worden.

CCX Maer indien eenige Ouders, uit een kwaed Begrip verfhrikt door den
ha-

hatelyken Naem van *Hantwerk* of *Am-
bacht*, een Afkeer mogten hebben van al-
les, wat hier naer gelykt, om het hun-
ne Kinderen te laten leeren; één Zaek
evenwel is 'er, die tot den Handel be-
hoort, welke zy, indien zy 't wel over-
wegen, volstrekt noodzaeklyk zullen
oordeelen voor hunnen Zoon om te moe-
ten leeren.

Die bestaet namelyk in 't *Koopmans* Koop-
mans
Boekhouden, 't welk, alhoewel het, voor Boek-
hou-
den.
een Jonker, die op 't Lant woont, ge-
lyk velen, die onder ons *Engelschen* den
Naem dragen van Luiden van goeden
Huize, weinig zal baten om grooter Mid-
delen te verkrygen, echter mooglyk
meer dan iets anders van 't uiterste Nut
of van krachtiger Uitwerking zal wezen
om hem zyn Goed te doen behouden,
't welk hy bezit. Zeer zelden zal men
bemerken, dat iemand, die goede Re-
kening houd van zyne Inkomsten en Uit-
gaven, en hier by gedurig den Loop
zyner Huisfelyke Zaken onder 't Oog
houd, dezelve zal laten te gronde gaen.
En ik twyfel niet of menig Mensch gaet
achter uit, eer hy op zyne hoede is,
of wikkelt zich langs hoe dieper in,
wanneer hy eenmael zoo verre komt,
door hier geen zorgvuldig acht op te
slaen, of door Gebrek van Kundigheid om
dit te doen. Derhalven behoorden myns
Oordeels, alle Luiden van goeden Hui-

ze volmaekt wel het *Koopmans Boekhouden* te leeren, en niet te meenen dat het slechts eene Kundigheit is, waer by zy geen Belang hebben, om dat het den Naem van *Koopmans Boekhouden* heeft, en voornamelyk in Gebruik is onder Luiden, die Handel dryven (1).

CCXI. Wanneer myn Jongeling eens de Kundigheit verkregen heeft van *Boek te houden* (’t welk meer een Zaek is van een beredeneert Oordeel dan van de Rekenkunde) zal het mooglyk niet ongevoeglyk wezen, dat zyn Vader, van dien tyd af, van hem vordere, zulks te doen in alles, wat hem raekt. Niet dat ik zou verlangen, dat hy van ieder Vles Wyn of van alle Spellen, die hem Gelt kosten, een Post zou maken; de Benaming van Onkosten zal voor zulk soort van Zaken genoeg kunnen volstaen. Ook wil ik geenszins, dat zyn Vader zoo naeuw deze zyne Rekeningen zou inzien, om hier uit gelegenheit te nemen van hem te

(1) In *Hollant*, byzonderlyk in de *Koopsteden* behoeft het *Koopmans* of *Italiaensch Boekhouden* niet aengeprezen te worden: maer eer mag men gelooven dat de *Leermeesters* dezer *Kunst* een al te grooten *Ophef* van dezelve maken en die verduisteren, door vele ingewikkelde *Vragen* en *Geschillen*, waer door de *Gedachten* van de *Leerlingen* worden in *Verwarring*

te bedillen ontrent het gene hy uitgeeft. Hy moet zich erinneren dat wel eer zyn eigen Koe een Kalf was, en niet vergeten wat Gedachten hy als een Jongeling gehad heeft, en wat Recht zyn Zoon hier ontrent insgelyks toekomt, en dat hem hier toe zeker Zakgelt of Inkomsten behoort te worden toegestaen. Wanneer ik dan verlang dat een Jongeling van goeden Huize verpligt worde, om Rekening te leeren houden, is myne Meening geenszins hem te hinderen ontrent zyne Verteering, (want van alles, wat de Vader hem toestaet, moet hy hem volkomen Meester laten) maer alleen, om hem al vroeg aen dat werk te gewennen, op dat hy by tyds een vaste gewoonte kryge van iets, het welk hem zoo nut en noodig zal zyn, zoo lang als hy leeft. Een edele *Venetiaan*, wiens Zoon zich omwentelde in den Overvloed en de Volheit van zyn Vaders Rykdommen, vindende dat zyn Zoons Verteering zeer hoog

gebragt. Veeltyds wort deze Kunst geleert eer men een denkbeeld heeft van de Zaken, daer zy toe dient. Zoo ras men deze weet is het Gebruik op de Komtoiren de beste Leermester, en men zal 't ongevoelig leeren, wanneer men slechts het Oogmerk weet, waer toe deze konstige Manier is ingevoert.

hoog en buitenspoorig begon te loopen, gaf last aen den genen, die hem 't Gelt moest opschieten, van hem in 't vervolg geen meer Gelt te verstreken, dan 't gene hy zelve zou tellen, wanneer hy 't ontving. Dit zou men zich verbeelden was een geringe Teugel voor de Verteering van een Adelyken Jongeling, die vryelyk zoo veel Gelt mogt hebben als hy tellen kon. Maer dit echter was voor iemand, die niet anders gewoon was dan zyn Vermaek na te jagen, gelyk het bleek, een zeer groote Moeite, die eindelyk tot deze zuinige en voordeelige Opmerking gedyde: Indien 't my zoo lastig is enkel het Gelt te tellen, dat ik verteeren zal; wat Arbeid, wat Moeite moet het myne Voorouders gekost hebben, niet alleen, om het te tellen; maer om het te winnen? Deze redelyke Gedachten, die door de geringe Moeite, welke hem was opgelegd, opwelden, werkten zoo krachtig op zyn Gemoed, dat het hem van dien tyd af in 't vervolg een zuinigen Huishouder deed worden. Dit ten minsten moet ieder een erkennen, dat niets met meer waerschyndlykheit, een Mensch krachtiger in bedwang houd dan gedurig den Staet zyner Zaken voor Oogen te hebben, door een welgeregelden Loop van *Rekening* te houden.

voeding is gemeenlyk het *Reizen*, 't welk doorgaens gerekent wort het Werk van een Jongeling van aenzienlyke Opvoeding te eindigen en hem tot Volkomenheit te brengen. Ik beken, het *Reizen* in vreemde Landen heeft groot Voordeel, maer de 'Tyd, die 'er gewoonlyk toe gekoren wort om Jongelingen uit te zenden, is, naer myn Gedachten, allermint bekwaem om 'er eenig *Voordeel* uit te halen. De Voordeelen, welke men zich hier in als de voornaemsten voorstelt, loopen op deze twee Oogmerken uit, voor eerst, het Leeren van Talen; ten anderen het vorderen in Verstant en Voorzigtigheid, door den Ommegang met Menschen en de Verkeering met Volkeren van verscheiden Inborst, Gewoonten en Manier van Leven, in zich zelve van malkanderen verschillende, en voornamelyk van zyn Kerspel en Buurt. Maer van de Zestien tot de Eenentwintig Jaren, 't welk gewoonlyk de *Tyd van 't Reizen* is, zyn de Menschen, in hunnen Leeftyd allermint bekwaem tot het vorderen in deze Dingen. De beste Tyd om vreemde Talen te leeren, en de Tongen tot de beste klanken te vormen, zoude ik oordeelen te wezen van de Zeven tot de Veertien of Zestien Jaren, en dan is hier toe daerenboven een Leermeester of *Gouverneur* nut en noodzaeklyk, die de Jongelingen benevens

vens deze Talen ook andere Zaken moge leeren. Maer om hen uit het Gezigt hunner Ouderen en op een grooten Afstant, onder het Opzigt van een *Gouverneur* uit te zenden, wanneer zy denken zelve te veel Mans te wezen om door anderen geregeert te worden, en echter geene Voorzigtigheid en Ervarenheit genoeg hebben om zich zelve te bestieren, wat is dit anders, dan hen voor alle de grootste Gevaren bloot te stellen in hun gansche Leven, wanneer zy zich hier tegen allermint kunnen beschermen en verdedigen? Zoo lang zy noch in dien opwellenden en ongestuimen Leeftyd niet zyn, kan men hopen dat de *Gouverneur* eenig Gezag over hen zal hebben. Noch de Korzelheit der Jaren, noch de Verzoeking der Voorbeelden van anderen kunnen hen aftrekken van 't Beleid van hunnen *Gouverneur* tot dat zy Vyftien of Zestien Jaren out zyn. Maer dan, wanneer de Jongeling zich begint by Mannen te voegen, en te denken dat hy zelf een Man is; wanneer hy begint smaekte vinden in mannelyke Gebreken en 'er trots op begint te worden, en het schrandere Kint het schande rekent langer onder 't Bedil en Bestier van een ander te staen, wat kan men dan hopen zelfs van den zorgvuldigsten en bescheidensten *Gouverneur*, wanneer hy noch Magt heeft om zyne Voedsterlinge te bedwingen, noch de.

deze eenige Genegenheit om zich te laten raden; maer in tegendeel den Raed volgt van zyn driftig warm Bloet, en de overheerschende Mode, om te luisteren naer de Verzoekingē van zyne Medegezellen, die even wys zyn als hy zelve, liever dan naer de goede Lesfen van zynen *Gouverneur*, die nu als een Vyant en Verspieder van zyn Vryheit wort aengezien? En wanneer is een Mensch in zoo veel Gevaer om mis te tasten, dan wanneer hy onervaren en ongeregelt is? Dit is in zyn gansche Leven de Tyd, die 't Oog en 't Gezag zynner Ouderen en Vrienden vereifcht om het te bestieren. De Buigzaamheit der vroege Jongelingschap, noch niet opgegroeit, maekt hem meer bekwaem om bestiert te kunnen worden en veilig te zyn; en naderhant beginnen de Reden en Voorzigtigheit plaets te vinden, en doen een Mensch naer zyne Veiligheit en Vordering uitzien. De Tyd derhalven, welken ik den bekwaemsten zou oordeelen om een Jongeling van Aenzien buiten 's Lants te zenden, zou wezen, of wanneer hy noch jong is, en onder een *Gouverneur*, naer wien hy dan gewilliger zal luisteren; of wanneer hy eenige Jaren ouder is en zonder *Gouverneur*; wanneer hy tot dien Ouderdom gevordert is om zich zelve te bestieren, en Aenmerkingen te maken

van

van 't gene hy in andere Landen vint en zyner Beschouwinge en Aendacht waerdig is, en 't welk hem na zyne te rug komst van nut kan wezen; en wanneer hy, na wel onderleid te zyn in de Wetten en Gebruiken, de natuurlyke en zedelyke Voordeelen en Gebreken van zyn eigen Vaderlant, iets bezit om met die van buiten 's Lants te kunnen verwisselen met luiden, van wier Verkeering hy hopen kan eenige Kundigheit te zullen verkrygen.

CCXIV. Op eene andere Manier buiten 's Lands te reizen, is, naer myne Gedachten, oorzaak dat zoo menig Jongeling met zoo weinig Verbetering te rug keert. En indien zy t'huis komen met eenige Kundigheit van Plaetsen en Volkeren, die zy gezien hebben, -deze bestaet dikwils in eene Verwondering van de ergste en iedelste Gebruiken, die zy buiten 's Lants ontmoet hebben, terwyl zy een smaek en Gehëugen behouden van zulke Dingen, waarmede zy 't aller eerst de Vryheit hadden hun hart op te halen, eerder dan van zulken, die hen beter en wyzer zouden maken, na dat zy zyn te ruggekeert. En waerlyk hoe kan het anders wezen, terwyl zy buiten 's Lants gaen in zulke Jaren, onder de zorge van een ander, die hun van alle Noodwendigheden moet voorzien, en hunne Aenmerkingen moet maken, die
zy

zy zelve behoorden te maken. Aldus be-
moeien zy zich zeer zelden met eenig
Onderzoek of met zelve iets op te merken,
terwyl zy onder de Bescherming en den
dekmantel van een *Gouverneur* zyn, terwijl
zy zich vry rekenen om op hunne eige-
ne Beenen te staen, of onnoodig rekenen
hun Gedrag te verantwoorden. Hunne
Gedachten draeien nergens op dan op
Spel en Vermaek, waer ontrent zy het
een kleinachting oordeelen bedilt te wor-
den; maer zelden bekommeren zy zich
met de Oogmerken te onderzoeken, de
Behendigheden op te merken, de Kunsten
Inborsten en Neigingen der Menschen te
overwegen, die hun ontmoeten; om al-
dus te weten hoe zich tegen hen te ge-
dragen. Hier dient hy, die met hen reift
hen te dekken; hen te redden wanneer
zy zich in netelige Omftandigheden ge-
bragt hebben; en alle hunne Misflagen
voor hen te verantwoorden.

CCXV. Ik beken, de Kennis der Men-
schen vereifcht zoo veel Verftant, dat
men niet kan verwachten dat een Jonge-
ling terftont hier in volmaekt zou we-
zen. Maer echter is zyn Reizen buiten 's
Lants van weinig nut, indien dit hem
niet eenigszins de Oogen opent, hem om-
zigtig op zyn hoede maekt en hem doe
gewennen dieper dan van buiten te zien
en onder de onaenftootelyke Hoede van
een beleeft en verpligtend Gedrag zich
zel-

zelven te bevryden en te beveiligen in
 zynen Ommegang met Vreemdelingen
 en allerhande Volkeren, zonder hunne
 goede Gedachten te verliezen. Hy, die
 uitgezonden wort om te *reizen* in de Ja-
 ren en met de Gedachten van een Man,
 die toelegt om zich zelven te verbeteren
 kan in Verkeering en kennis geraken met
 Luiden van Rang overal waer hy komt ;
 't welk schoon 't een Zaek is van 't grootste
 Nut voor een reizend Heer van goeden
 Huize, echter vrage ik welk een Jonge-
 ling is 'er onder Hondert van die met een
Gouverneur buiten 's Lants gaen, die ooit
 eenig aanzienlyk Man gaet bezoeken ?
 veel min eenige kennis maekt met zul-
 ken, door wier Ommegang hy kan leeren
 wat goede Opvoeding en Welgemaniert-
 heit is in dat Lant, en wat hier merk-
 waerdig is ; hoewel hy van zulke Luiden
 meer in éénen dag kan leeren dan door
 een geheel Jaer te zwerven van de eene
 Herberg in de andere. Ook is 't wezentlyk
 niet te verwonderen. Want Luiden van
 Acht en Bekwaemheit zullen niet lich-
 telyk de Gemeenzaemheit van Jongens
 toelaten, die noch de Zorge van een *Gou-
 verneur* noodig hebben ; doch een welop-
 gevoed aanzienlyk Jongeling en Vreem-
 deling, die zich gedraegt als een Man,
 en door het toonen van zyn Verlangen
 om onderricht te worden in de Gewoon-
 ten, Manieren, Wetten en Regeering van
 het

het Lant, waer in hy zich bevint, zal overal welkom zyn, behulpzaamheit en onderrichting onder de beste en kundigste Luiden vinden, die hem gereedelyk zullen ontfangen, hem aenmoedigen en begunstigen als een verstandigen en weetgierigen Vreemdeling.

CCXVI. Dit, hoe waerachtig in zich zelve, vreeze ik, zal geen verandering maken in de Gewoonte, die den Tyd om te reizen afgezondert heeft in het gevaerlykste Deel van 's Menschen Leven; maer om Redenen, die geen betrekking hebben tot eenig nut en voordeel. De Jongeling, wil men, moet niet buiten 's Lants gewaegt worden op zyn Acht of Tien Jaren, uit vreeze voor 't gene aen zulk een teeder Kint mogt overkomen, hoewel hy dan tienmael minder Gevaer loopt dan op zyn Zestien of Achttien. Ook moet hy niet t'huis blyven tot dat die gevaerlyke driftige Jaren over zyn, om dat hy weêr t'huis moet wezen op zyn Eenentwintig Jaren om te kunnen trouwen en zyn Geslacht te vermeerderen. De Vader kan niet langer wagten naer het Huwlyks goed, noch de Moeder naer nieuwe Afzetseltjes van Kinderjes om mede te spelen; en aldus moet 'er voor mynen Jongeling, wat 'er ook van komen moge, naer eene Vrouw worden omgezien; want dan is de Zoon meer-

derjarig, volgens de *Engelfche* Wetten; hoewel 't hem niet benadeelen zou in zyne Sterkte, Bekwaemheden, noch in het aenwinnen van Nakomelingen, indien 't noch eenigen Tyd wert uitgesteld, en hem vergunt wierde in Jaren en Kennis zyne Kinderen wat verder voor uit te wezen, die men dikwils bevint dat hunne Vaders wat kort op de hielen treden, tot niet al te groot Genoegen zoo van den Zoon als van den Vader. Maer, dewyl ik den Jongen Heer zoo verre gebragt hebbe, dat hy een Uitzigt heeft op een goed Huwlyk, is het Tyd om hem aen 't minnelyk Voorwerp zyner Gedachten over te laten.

Besluit.

CCXVII. Schoon ik nu tot een Besluit kome van de Aenmerkingen, welke my zyn ingevallen over de Opvoeding; denke men echter niet dat ik dezelve beschouwe als eene naeuwkeurige Verhandeling over dit Onderwerp. Duizent andere Zaken zyn 'er, die hare Overweging noodig hebben; voornamelyk, indien men ze zou willen nemen uit de verscheidene Inborsten, verschillende Neigingen en byzondere Gebreken, die in Kinderen gevonden worden en hier ontrent bekwame Hulpmiddelen voorschryven. De Verscheidenheit hier in is zoo groot, dat het een aenzienlyk Boek zou vereiffchen en dit zou zelfs niet kunnen

toe-

toereiken. HetGemoed van ieder Mensch heeft eenige Byzonderheden , zoo wel als zyn Aengezigt, 't welk hem van alle andere Menschen onderscheid ; en mogelyk zyn 'er naeuwlyks twee Kinderen , die op dezelfde Manier bestiert en geleid moeten worden. Daerenboven, geloof ik , dat een Vorst , een Edelman en een fatsoenlyk Mans Zoon, ieder, eene byzondere Manier van Opvoeding behooren te hebben. Maer naerdien ik hier alleen sommige algemeene Oogmerken gehad hebbe , met opzigt tot het groote Oogmerk en Doel der Opvoeding, en deze geschikt zyn voor een aanzienlyk Mans Zoon , die, naerdien hy toen zeer klein was, ik aenmerkte als schoon Papier, of Wasch, 't welk kan gekneed en gefatsoeneert worden naer welgevallen, zoo hebbe ik weinig meer dan die Hoofstukken aengeroot, welke ik noodzaeklyk oordeelde voor de Opvoeding van een Jongeling van zynen staet en omstandigheden in 't algemeen en tegenwoordig deze myne toevallige Gedachten in 't Licht gegeven, in hope, dat , hoewel zy , in lang, geene volkomen Verhandeling over dit Onderwerp uitmaken , of zoodanig dat 'er ieder een in vinden zou wat ten naeuwsten genomen nut zou wezen voor zyn Kint, echter aen zulken een gering Licht kan geven, wier Belang, 't welk zy in hunne lieve Kin-

deren nemen , hen zoo zonderling vrymoedig maekt , dat zy 't wagen durven om met hunne Reden liever te rade te gaen in de Opvoeding hunner Kinderen dan op oude Gewoonten te vertrouwen.

E I N D E.

RE

REGISTER

DER VOORNAEMSTE

ZAKEN.

A.

- A*Endrang; hoe te myden. 131, 262
Aertrykskunde; noodig gekent te worden. 378
Ambagt; zeer dienstig voor Jongelingen om te leeren. 428
Appelen; niet ongezont. 32
Augustus; at droog Brood op zyn Wagen. 23

B.

- B*ed; moet hard wezen voor de Kinderen. 37
Bedilzucht; stryd tegen *Beleeftheid*. 288
Begeerlykbeden; te leeren verzaken. 48
Belooningen; somtyds gevaerlyk. 74. Hoe aen te leggen. 77
Beschaemtbeit; moet niet te verre gaen. 283
Bestraffen; moet in de Ouderen deftig wezen. 85
Bloobeit; te verhoeden in de Kinderen. 230
Boekhouden; (*Koopmans*) noodig om te leeren. 439
Brieven; Oeffening in 't Schryven derzelve. 398
Brood (droog); den Kinderen tot Ontbyt te geven. 22
Buitensporigheit in Pligtplegingen, eene kwalik begrepene *Beleeftheit*. 292
Ff 3 *Bul-*

R E G I S T E R .

Bullebakken; denkbeelden derzelven niet in te prenten. 277
Bybel; hoe te lezen voor Kinderen, 320. Nuttigheit van een kort Begrip van denzelven. 404

D.

Dansen; vroeg den Kinderen te leeren. 99, 420.
Deugt; als het bestendige Goed den Kinderen in te planten. 121
Dienftboden; dikwils 't Bederf voor de Kinderen. 81
Dobbelsteen; waer door in Achtig gekomen. 435
Doorzigtkunde; nut om te leeren. 327
Drank; waer in bestaen moet. 26
 ——— (*sterke*); den Kinderen niet te geven. 29
Drinken; van kouden drank, gevaerlyk voor Kinderen, die verhit zyn. 15
Drinken moet eenvoudig zyn. 19
Dwingen; niet te dulden in de Kinderen. 60

E.

Eer; een der krachtigste Aenprikkelingen voor de Kinderen. 78
Eerbied; moet vroeg stant grypen. 68
 ——— voor de Ouderen; hoe in Kinderen verwekt wort. 194
Eigendom; by den Kinderen zeer bemint. 199
Eten; moet eenvoudig zyn. 19
Engelsch; nut te leeren. 330

F.

Filozofie (*Natuurkundige*); Moeilykheit in derzelver Oeffening. 402
Fransch; noodig te leeren. 329

G.

R E G I S T E R.

G.

- G**eesten; wat denkbeelden van dezelve te vormen in Jongelingen. 276
- Gebeugen**; niet te vermoeien met van buiten leeren. 369
- Geleertheit**; minder te schatten dan Welgemaaniertheit. 178. 302. Is noodzaeklyk. 305
- Gemaektheit**; derzelver nadeel. 93
- Gemeenzaamheit**; noodig in de Ouderen. 187
- Gesbil**; kan de luiden te verre vervoeren. 300
- Gewoonte**; derzelver Invloed op de Opvoeding. 49
- Gezelschap der Ouderen**; zeer nut voor de Kinderen. 105
- Gezelschap**; wat Invloed heeft op de Opvoeding der Kinderen. 121. 301.
- Gezontheit**. 3
- Globe**; Nuttigheit van derzelver kennis. 378
- God**; de kennisse van *God*, als een Grontslag van Deugt den Jongelingen in te prenten. 274
- Goedaerdigheit**; den Kinderen in te prenten. 280
- Gouverneur**; noodzakelyk in de Opvoeding van Luiden van Geboorte. 100. hoe te kiezen. 159.
- Pligten. 180
- Grammatica**; of van nut is 335. 350. wanneer te leeren. 357
- Grieksch**; waerom in het beoeffenen der Geleertheit niet aengeprezen. 413

H.

Halstarrigheit; ten hoogsten strafbaer in de Kinderen. 136

R E G I S T E R.

<i>Hantwerk</i> ; noodig om te leeren.	436
<i>Hardnekkigheid</i> ; ten hoogsten strafbaer in de Kinderen.	136
<i>Hardvochtigheit</i> ; hoe aen te kweken.	234
<i>Harrewarren</i> ; haetlyk in zich zelve.	299
<i>Hebbelykbeden</i> ; derzelve Nut in de Kinderen.	16. 28. 90
<i>Heerschappy</i> ; hoe zeer bemint by de Kinderen.	198
<i>Historiekunde</i> ; behoort tot de goede Opvoeding.	386
<i>Hooft</i> ; te ontblooten in de open Lucht.	14
<i>Hovenieren</i> ; zeer dienstig om te leeren.	430
<i>Huilen</i> ; in de Kinderen niet te dulden.	218

I.

<i>Inborst</i> ; hoe gade te slaen.	195
-------------------------------------	-----

K.

<i>Kaerten</i> ; waer door in Achtung gekomen.	435
<i>Kastyding</i> ; hoe aen te leggen.	138
<i>Kennis der Werelt</i> ; aen Jongelingen te leeren.	176
<i>Kinderlykheit</i> ; moet toegegeven worden.	86
<i>Klagten</i> ; niet in Kinderen te dulden.	210
<i>Kleederen</i> ; niet te naeuw te maken.	16
—————; gemaakt tot Oorzaken van ydelheit.	55
<i>Konfituren</i> ; eene onnutte Verkwisting.	33
<i>Kwaetaerdigheid in den Wil</i> ; moet gestraft worden.	139
<i>Kyven</i> ; al te menigvuldig is onnut.	82. 134

R E G I S T E R.

L.

L acedemoniers; hoe hunne Kinderen hardvochtig maekten.	236
Latyn ; hoe te leeren.	331. 375
Leeren (van buiten); de Kinderen hier mede niet te kwellen.	369
Leermeeſter ; voor een Jongeling van goeden Huize.	157
Leerwyze ; van ongemeene Nuttigheit in de Letteroeffeningen.	418
Leugens ; hoe den Kinderen geleert.	55
Levendigheit ; minder te ſchatten dan Redeneering.	252
Lezen ; hoe te leeren.	306
Liefde ; moet het Gezag bewaren.	65
Liegen ; niet te dulden.	270
Lof ; den Kinderen te geven als zy wel doen.	79
Logica ; van hoe weinig nut.	391
Luim ; in de Kinderen waer te nemen.	130

M.

M aeltyden; hoe te houden.	25
Manieren ; door Voorbeelden te verkrygen.	89
ſomtyds verkeert beſtraft.	101
Medelyden ; den Kinderen in te boezemen.	243
Medicynen ; nooit te gebruiken uit Voorzorge.	45
Meekunde ; Nut om te leeren.	382
Milddadigheit ; in de Kinderen aen te kweken.	212
Minnelykheit ; den Kinderen te leeren.	244
Moed ; in de Kinderen op te wekken.	227
Moedertael ; voor al te beyveren.	354

R E G I S T E R.

Muzyk; of nuttig is om aen Jongelingen te
leeren. 421

N.

Naem (Goede); hooger te schatten dan Be-
looningen of Straffen. 78

Natuurkunde; heeft geen recht Samenstel. 408

Neerflagtigheit; zeer kwaed voor de Kinde-
ren. 69

O.

Oeffening; werkt meer dan Regelen en Les-
sen. 91

Ondeugt; kan voor Jongelingen bezwaerlyk
verborgen blyven. 175

Oneerbiedigheit; in de Kinderen te verhoeden.
285

Ongemaniertheit; wat het zy. 283

Ongenoege der Ouderen; van geen kracht in-
dien te schielyk ophoud. 83

Onmatigheit; hoe in de Kinderen aangemoed-
digt. 56

Onrechtvaerdigheit; te leeren door 't Begrip
van *Eigendom*. 215

Ontschuldigingen; hoe te behandelen. 271

Open Lucht; derzelve Nut voor de Kinderen.
14

Opvoeding; doet veel tot der Menschens Ge-
steltenis. 2

Opvoeding (Goede); wat aldus genoemd. 293

Overdaed; hoe algemeen geworden. 58

P.

Peren; niet ongezont. 32

Pligtplegingen; derzelve Buitensporigheit
is een kwalyk begrepene *Beleeftheit*. 292

R.

R E G I S T E R.

R.

R echt, (<i>Burgerlyk</i>); hoe te leeren.	387
<i>Rechtvaerdigheid</i> ; nooit te overtreden.	214
<i>Redeneering</i> ; moet plaets hebben tegen Kinderen.	144
<i>Redenvoeringen</i> ; den Kinderen in de Scholen niet te laten maken.	360
<i>Regelen</i> ; de Kinderen hier mede niet te overladen.	87
<i>Reizen</i> ; Aenmerkingen over het zelve.	443
<i>Rekenkunde</i> ; noodig te leeren.	380
<i>Rhetorica</i> ; van hoe weinig nut.	390
<i>Roekeloosheit</i> ; Onredelykheit derzelve.	224
<i>Romeinen</i> ; waren gewoon te valten tot 's Avonts.	23

S.

S chaemte; werkt meer uit dan kyven of slaen.	83
<i>Schande</i> ; een der krachtigste Aenprikkelingen voor de Kinderen.	78
<i>Schermen</i> ; of nuttig is om aen Jongelingen te leeren.	424
<i>Schertsen</i> ; best te vermyden.	288
<i>Schilderen</i> ; of nuttig is om te leeren.	429
<i>Schoolen</i> ; of in 't algemeen nut zyn voor de Opvoeding.	107
<i>Schryven</i> ; hoe te leeren.	325
<i>Slaen</i> ; maekt een slaeffchen Inborst. 72. wanneer mag plaets hebben.	148
<i>Slaep</i> ; den Kinderen in te willigen. 33. te verminderen in Jongelingen.	34
<i>Slagen</i> ; een zeer onbekwaem middel in de Opvoeding.	70
<i>Spel</i> ; hoe aen te merken.	434
<i>Speelgoed</i> ; hoe te kiezen.	265
<i>Sproken</i> ; denkbeelden derzelve te weeren.	276

Stoel-

R E G I S T E R.

<i>Stoelgang</i> ; Regelmatigheit derzelve, van groot Nut.	38
<i>Straffen</i> ; hoe aen te leggen. 66. wanneer te oeffenen.	125
<i>Strengheit</i> ; al te groot niet goed. 67. verdooft den Geest.	73
<i>Styl van Schryven</i> ; deszelfs Nut.	395

T.

T <i>aek</i> ; den Kinderen niet op te leggen.	126
<i>Teekenen</i> ; nut om te leeren.	326
<i>Teérbartigheit</i> , der Moeders; Invloed op de Opvoeding.	4. 10
<i>Tegenspreken</i> ; verachtelyk.	289
<i>Tucht</i> ; vroeg te beginnen.	48. 62
<i>Tydrekenkunde</i> ; Nut om te leeren.	383

U.

U <i>itfpanning</i> ; Noodzaeklykheit derzelve.	208
<i>Uitspanningen</i> ; hoe aen te merken.	433

V.

V <i>adzigheid</i> ; hoe in Kinderen te behandelen.	254
<i>Vaerzen</i> ; niet te leeren maken.	366
<i>Verachting</i> ; stryd tegen <i>Beleeftheit</i> .	287
<i>Veranderingen</i> ; moeten gaen by Trappen.	10
<i>Verkeering</i> ; derzelve Nut en Nadeel. 110.	301.
<i>Vinnigheit</i> ; hoe aengekweekt in de Kinderen.	53
<i>Vleesch</i> ; den Kinderen niet voor de Twee jaren te geven.	19
<i>Vorten</i> ; te wasschen in Koud water.	8
<i>Voorbarigheit in het Tegenspreken</i> ; moet gemyd worden.	296
	<i>Voor-</i>

R E G I S T E R.

<i>Voorbeelden</i> ; werken meest op de Kinderen.	103
—————; van 't grootste Nut voor de Kinderen.	146
<i>Vragen</i> ; den Kinderen oprecht te beantwoorden.	249
<i>Vrees</i> ; moet het eerste Gezag over de Kinderen geven.	65
<i>Vreesachtigheid</i> ; uit het Gemoed der Kinderen te verdryven.	232
<i>Vrienschap</i> ; moet openhartig zyn in een Vader.	188
<i>Vruchten</i> ; te gebruiken met Onderscheid.	30

W.

W <i>aerheit</i> ; altyd te spreken.	280
<i>Warmte</i> ; hier aan de Kinderen niet te zeer te gewennen.	4
<i>Warzuchtigheid</i> ; onverdraeglyk.	291
<i>Weerbarstigheid</i> ; groeit door slagen.	137
<i>Weetgierigheid</i> ; in de Kinderen aan te moedigen.	207
—————; hoe aan te moedigen.	246
<i>Welgemaniertheit</i> ; hooger te schatten dan Geleertheit. 179. noodig voor een Jongeling.	283
<i>Werelt</i> ; de Kennis derzelve moet den Jongelingen geleert worden.	176
<i>Wil</i> ; den Kinderen zeer eigen.	199
<i>Woeftheit</i> ; stryd tegen goede Opvoeding.	287
<i>Wraekzucht</i> ; hoe aengekweekt in de Kinderen.	53
<i>Wreedheit</i> ; hoe aengekweekt in de Kinderen.	53
—————; den Kinderen niet toe te laten.	240
<i>Wyn</i> ;	

<i>Wyn</i> ; den Kinderen niet te geven.	29
<i>Wysheit</i> ; Zin van 't Woort; hoe den Kinderen te leeren.	282

Z.

<i>Zedekunde</i> ; te halen uit den Bybel.	387
<i>Zelfsverloochening</i> ; is de Gront van Bekwaemheit en Geluk.	68
<i>Ziel</i> ; vroeg te vormen.	47
<i>Zwemmen</i> ; deszelfs Nut.	13

By de Uitgevers van dit Werkje zyn ook de volgende Boeken te bekomen:

- Alle de Predikaatsien en Godgeleerde Verhandelingen van den beroemden Heere JOANNES SHARP, in zyn Leven Aartsbiffchop van York, naar den Achtften Druk vertaald, 4°. Iste Deel. Kost *f* 3: 16: op groot papier - - - - - *f* 5: 10: -
- De Redenerende Kristén, bezig in de Beschouwing van zynen Godsdienst. In welk Werk het Christelyk Gelove, volgens zeer duidelyke gronden, verdedigd word tegen de Ondermyningen der *Deïsten*, *Vrygeesten* en andere Vyanden van den Kristelyken Godsdienst; naar het Hoogduitsch van den Geleerden Heere A. F. W. SACK, Hofprediker van zyne Koninkl. Majesteit van Pruiffen, enz. in het Nederduitsch vertaald. In gr. 8°. Kost *f* 2: 5: -
- De Waarheid van den Kristelyken Godsdienst, bewezen uit de Bekeering van den Apostel Paulus, door den Heere LITTLETON, Lid van

- van het Parlement van Engeland. In gr. 8°.
 Kost - - - - - f --: 9: -
- Beredeneerd Onderwys in den Godsdienst, of
 Zamenpraak tusschen een Vader en Zoon,
 over de Ware Gronden van het Kristelyk
 Geloove. In 8°. Kost f --: 14: -
- Geschiedenis van den Reiziger naar het Hemel-
 sche Jerusaleem, vertoonende hoe hy, na veel
 zoekens, op den weg derwaarts geraakte,
 benevens de Gevaren en vertroosting, die
 hem op de Reize ontmoetten; in 't Engelsch
 uitgegeven door den beroemden Heere S. PA-
 TRICK, in zyn Leven Dr. der H. Godgeleerd-
 heid en Bisschop van Ely; en naar den Zes-
 den Druk in 't Nederduitsch vertaald. Twee-
 de Druk. In 8°. Kost f 2: --: -
- Bestieringen tot een Heilig Leven, door den
 zelfden Heere S. PATRICK. In 8°. Kost. f 1: 6: -
- Ongegrondheid der Voorwendzelen wegens het
 verzuim des H. Avondmaals; met eene God-
 vruchtige Voorbereiding tot het zelve; naar
 den Zevenden Druk uit het Engelsch ver-
 taald. In gr. 8°. Kost - - - f --: 7: -
- De Vier Uitersten der Menschen, of eene ver-
 standige en gemoedelyke Beschouwing van
 den Dood, het Oordeel, de Hemel en de Hel,
 door den Eerw. Heere TH. GREEN, laatst
 Bisschop van Ely, enz. in 8°. Kost f 1: 6: -
- Kerkelyke Geschiedenissen van EUSEBIUS PAM-
 FILUS, op nieuws uit het Grieksch zeer naauw-
 keurig vertaald, en met zeer schoone Aan-
 tekeningen ter Opheldering van de Kerke-
 lyke Historie der drie eerste Eeuwen ver-
 meerderd, door den Eerw. Heere A. A. VAN-
 DER MEERSCH. In gr. 4°. Kost f 6: --: -
- De Historie der Pausen sederd de Oprechting
 van den Stoel van Rom en tot op den tegen-
 woordigen tyd, door A. BOWER, voormaals

Hoog-

- Hoogleeraar in de Historien, Welspreken-
 heid en Philosophie op de Universiteit te
 Romen enz.; doch onder het schryven van
 dit Werk van de Dwalingen der Roomsche
 Kerke overtuigd geworden, en tot de Pro-
 testanten overgegaen. In 4°. Iste Deel.
 Kost *f* 3: 6: - op groot papier *f* 4: 16: -
 Inleiding tot de Wysgeerte, behelzende eene
 Verhandeling over de Bovennatuurkunde
 en Redeneerkunde; door den Hooggeleerden
 Heere W. J. 's GRAVESANDE; met eenige
 Aantekeningen verrykt; waar achter gevoegd
 is een *Brief over de Vryheid* aan den Schry-
 ver van dit werk. In 8°. Kost *f* 1: 2: -
 De Nachtstudie van JUSTUS BICKERSTAFF; of
 twintig Vertoogen over Zaken van Staat,
 Godsdienst, Zedeleere, Poëzy, enz in Dicht
 en Ondicht op een vryen trant beschreven.
 In gr. 8°. Kost - - - *f* 2: 10: -
 Brieven over de Vryheid en het Geluk des
 Volks onder een Goede Regeering; in het
 Engelsch uitgegeven op den naam van CA-
 TO; en nu naar den Vyfden Druk vertaald.
 In gr. 8°. II Deelen. Kost - *f* 3: 8: -
 De Zedemeester der Kerkelyken, onderzoeken-
 de, op een vryen trant, waarom onder een
 zoo groot aantal van Leeraren in de Neder-
 landsche Kerke de Ware Godsdienst zoo wei-
 nig bloeiende bevonden, veel min een al-
 gemeene Kerke-Vrede bevorderd word.
 Compleet. In gr. 8°. Kost - *f* 6: --: -
 De Histolie van het Verlaten en Gelukkige
 Weeskind CHARLOTTE SUMMER^e, geschre-
 ven in den smaak van den Jongeling *Tho-
 mas Jones*. In 8°. II Deelen. met Platen.
 Kost *f* 1: 16: -

